

O VOJNOJ VEŠTINI

I

VOJNO DELO

БИБЛИОТЕКА ДОМА ЈНА — БЕОГРАД	
Оригинал- тура	III 19-775.Ф. 2
Инв. бр.	14411

VOJNA BIBLIOTEKA

NAŠI PISCI

KNJIGA DVADESET TREĆA

UREĐIVAČKI ODBOR

RADOMIR BABIĆ, BOŽO BOŽOVIĆ, MARTIN DASOVIĆ, MILINKO
ĐUROVIĆ, FRANJO HERLJEVIĆ, BLAŽO JANKOVIĆ, MILORAD
JANKOVIĆ, BOGDAN OREŠČANIN, MILOŠ ŠUMONJA,
NOVO MATUNOVIĆ — odgovorni urednik

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD JNA »VOJNO DELO«

БИБЛИОТЕКА	
ДОМА ЈНА — БЕОГРАД	
сигна- тура	III-14-174. I р. 2
инв. бр.	14411

O VOJNOJ VEŠTINI

(ZBIRKA ČLANAKA)

I

BEOGRAD

1960

ОБЩЕСТВЕНА БИБЛИОТЕКА В БЕОГРАД

БЕОГРАД

СВ. III-12-175-I

број 16492

PREDGOVOR

Vojnoizdavački zavod JNA »Vojno delo« odlučio je da u dve knjige izda zbirku odabranih članaka koji su objavljeni u raznim našim vojnim časopisima i listovima u periodu od 1948 do 1960 godine. Ovo je svakako pohvalna inicijativa koja će olakšati našim vojnim kadrovima korišćenje materijala koji su ranije štampani u razno vreme i na raznim mestima.

Pri odabiranju članaka Redakcija »Vojne biblioteke — naši pisci« nastojala je da obuhvati članke koji po njenom mišljenju imaju trajniju vrednost, izvestan teoretski značaj i sa svoje strane osvetljavaju uspon naše vojne misli, a mogu da služe i kao jedna od osnova i za njen dalji razvoj, trudeći se, takođe, da u zbirci budu zastupljeni članci raznih vidova, rodova i službi i uopšte članci raznolike problematike, tako da manje-više svaki naš oficir može pronaći teme koje ga specijalno interesuju. Na ovom poslu pomoć Redakciji pružili su razni naši stručni organi i ustanove, dajući svoje predloge i mišljenja za odabiranje članaka. Razume se da u zbirku članaka, koja je iz praktičnih razloga ipak ograničena po obimu, nisu mogli ući svi članci koji zaslužuju našu trajniju pažnju.

Članci su štampani uglavnom u onakvom obliku kako su ranije objavljeni i pretstavljaju mišljenja autora, koja se ponekad i međusobno razilaze, što može biti samo korisno za svestranije prilaženje problemima i lakše izvlačenje tačnijih zaključaka. Postoje sigurno neke postavke

u pojedinim člancima koje su prevaziđene i koje su ostale iza savremenog nivoa naše vojne misli, no ovo ne umanjuje korisnost ovih članaka i, uostalom, pretstavlja odraz vremena u kome su oni pisani, pa su zato i danas interesantni za naše čitaoce.

Pored toga što će zbirka odabranih članaka poslužiti kao neka vrsta priručnika za obnavljanje i proširivanje vojnih znanja naših starešina, ona ima drugu, možda još važniju, namenu. Ona treba da posluži našim vojnim kadrovima kao potsticaj za dalju, još širu i još plodniju vojno-teoretsku delatnost.

Naša socijalistička stvarnost i subjektivne rukovodeće snage naše zemlje stvorile su sve mogućnosti za stvaralačku primenu marksizma, kao jedine stvarne i istinske nauke o društvu, na sve probleme i sva pitanja društvenog života i razvoja. Nema nikakvog razloga da se u tom pogledu zaostaje na vojnom polju. Naprotiv, zahvaljujući ovakvim uslovima, mi smo objektivno i realno u stanju da po pitanju vojne teorije idemo napred krupnim koracima, isto tako kao što idemo po mnogim drugim pitanjima marksističke teoretske misli i društvene prakse. Mi nismo dezorijentisani ni sputani buržoaskim idealizmom. Kod nas se vojna teorija bazira na naučnoj analizi zasnovanoj na dostignućima društvenih nauka i tekovinama raznih egzaktnih nauka. Isto tako nismo sputani dogmama i šablonima. Nismo opterećeni i zaslepljeni jednostranim tretiranjem uloge takvih vojnih činilaca kao što je savremeno naoružanje, ili vojne baze, ili ekonomski potencijal, ili broj stanovnika ili broj divizija itd. Mi smo u stanju da, ne zapostavljajući ulogu savremene ratne tehnike, uzmemo u obzir stvarno sve one činjenice koje, u uzajamnoj dijalektičkoj vezi, ispoljavaju, odnosno mogu da ispoljavaju svoje dejstvo na vojnu moć i uspeh u borbi, kako u strategijskim tako i u taktičkim okvirima. Zato mi, a naročito poučeni sopstvenim ratnim iskustvom, možemo da sa vojne tačke gledišta objasnimo zašto su i kako gotovo goloruki narodi ili revolucionarne društvene klase bili u stanju da vojnički poraze organizovane, naizgled čvrste i tehnički superiorne oružane snage okupatora, kolonizatora, agre-

sora i kontrarevolucije. Ovo saznanje ubeđuje nas u nepobedivost onoga ko je spreman da se brani i ko pronađe u konkretnoj situaciji adekvatnu vojnu veštinu, ako bi na nesreću svet bio bačen u ratnu katastrofu. Razrada uloge i mesta vidova, rodova, službi, odnosno njihovih jedinica i ustanova u borbi uopšte u savremenim a posebno u našim uslovima i jeste osnovni zadatak teorije naše vojne veštine.

Manje-više svaki naš vojni starešina može na ovaj ili onaj način dati svoj udeo u razvitku naše vojne teorije. Vojno-teoretski rad ne treba mistificirati niti ga smatrati nekom intelektualnom privilegijom. Mi imamo toliko bogatu praksu, i iz rata i iz posleratnog perioda, da svako izvlačenje iskustava iz te prakse pretstavlja teoretski prilog našoj vojnoj misli, čiji je cilj bolje snalaženje u praksi i naučno predviđanje za potrebe vojne prakse. Karakteristika jugoslovenskih komunista i jeste u tome da, služeći se marksizmom, analizirajući praksu, izvlače teoretske zaključke za dalje razvijanje i usavršavanje te iste društvene prakse. U tom smislu kod nas ne treba da postoji ni kruta granica između vojnih »teoretičara« i »praktičara«.

Ukoliko ova zbirka članaka bude koristila našim kadrovima u njihovoj praktičnoj obuci i izobrazbi, stimulirala ih na dalje teoretsko produbljavanje naših dostignuća u domenu vojne veštine i pomogla pravilnijoj orijentaciji u pogledu kritičke analize raznih stranih shvatanja, ona će besumnje izvršiti zadatak koji joj je namenjen.

General-pukovnik

BOGDAN OREŠČANIN

KOČA POPOVIĆ

ZA PRAVILNU OCENU OSLOBODILAČKOG RATA NARODA JUGOSLAVIJE

Narodi Jugoslavije su, pod rukovodstvom Komunističke partije, preko 4 godine vodili rat za svoje nacionalno i društveno oslobođenje. Oni su u tom ratu pobedili. Još u toku rata položili su temelje današnje nove, narodne države, u kojoj je vlast u rukama radnog naroda, na čelu s radničkom klasom, i stvorili su svoju regularnu revolucionarnu armiju. To je bio jedinstven primer u porobljenoj Evropi.

Već zbog same ove činjenice, naša oslobodilačka borba zaslužuje da bude izučena i ocenjena s gledišta marksizma-lenjinizma. Taj zadatak primili su na sebe i izvršili naši najviši partiski rukovodioci.

Posebnu važnost ima izučavanje naših ratnih iskustava i ocena našeg ratovanja s gledišta marksističke nauke o ratu. I tu su osnovne postavke već dali naši drugovi iz CK KPJ. Ali još uvek stoji pred nama zadatak da se, na osnovu ovih postavki, podrobno obradi bogat istoriski materijal. To je utoliko potrebnije danas kada, zbog čudovišne kampanje Informbiroa, ta revolucionarna iskustva treba spasavati za međunarodni radnički pokret.

U pismu CK SKP (b) od 4 maja prošle godine dat je prvi, takoreći zvanični, sud CK SKP (b) o našoj borbi i u

pogledu njenog značaja za marksističku nauku o ratu. Ova ocena dolazi, u pismu, posle konstatacije da »zasluge i uspesi, recimo, komunističkih partija Poljske, Čehoslovačke, Mađarske, Rumunije, Bugarske, Albanije nisu ništa manji nego zasluge i uspesi jugoslovenske kompartije« i da »francuska i italijanska partija imaju pred revolucijom ne manje, nego više zasluga od jugoslovenske kompartije«. Sud o našoj borbi u pogledu njenog značaja za marksističku nauku o ratu isto je tako kratak i suveren kao i ocena zasluga naše Partije. U prilog istine valja dodati da je isto toliko neobrazložen, proizvoljan i pogrešan. On glasi:

»Neskromnost jugoslovenskih rukovodilaca dolazi dotle, da oni pripisuju sebi čak i takve zasluge koje im se nikako ne mogu priznati. Uzmimo, naprimer, pitanje vojne nauke. Jugoslovenski rukovodioci tvrde da su oni dopunili marksističku nauku o ratu novom teorijom, prema kojoj se rat posmatra kao kombinovanje akcija regularne vojske, partizanskih odreda i narodnih ustanaka. Međutim, ta takozvana teorija je stara kao i svet, i, prema tome, ne znači ništa novo za marksističku nauku o ratu. Kao što je poznato, boljševici su primenjivali kombinovane akcije regularne vojske, partizanskih odreda i narodnih ustanaka u toku celog perioda građanskog rata u Rusiji (1917 — 1921) u mnogo većim razmerama nego što je to rađeno u Jugoslaviji. Pa ipak boljševici nikad nisu govorili da su, primenjujući taj metod vojnih akcija, uneli nešto novo u nauku o ratu. Oni nisu govorili ništa slično, jer je taj isti metod uspešno primenjivao mnogo pre boljševika, u ratu protiv Napoleonovih trupa u Rusiji 1812 godine, feldmaršal Kutuzov. Pa ipak, ni feldmaršal Kutuzov, primenjujući taj metod, nije pretendovao na novatorstvo, jer su Španci pre feldmaršala Kutuzova, 1808 godine, počeli da primenjuju taj metod u ratu protiv Napoleonovih trupa (»geriljas«). Izlazi, prema tome, da je ono što jugoslovenski rukovodioci smatraju novim u nauci o ratu, — u samoj stvari staro, da broji 140 godina starosti, a ono što oni sebi pripisuju u zaslugu, pretstavlja ustvari zaslugu Španaca«.

Eto to je, u kampanji Informbiroa protiv naše Partije i naših naroda, osnovni tekst o mestu naše oslobodilačke borbe u odnosu na marksističku nauku o ratu. (Ovaj sud o značaju naše borbe je, uostalom, u suprotnosti sa ranijim više-manje prećutnim ocenama, sadržanim u parolama CK SKP (b) i u govorima Staljina iz vremena rata). To je, s druge strane, bar s obzirom na autoritet potpisnika, svakako najozbiljniji tekst o ovom predmetu. Ovu su ocenu, naime, naknadno »razradili« razni mnogobrojni nazovi-marksistički teoretičari zemalja narodnih demokratija i SSSR, od kojih su neki možda i ranije bili teoretičari, ali u svakom slučaju više-manje neaktivni i nepoznati. Njima se pružila prilika da, s obzirom na konjunkturu, pišući o »stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije«, prekonoć postanu, za radiostanice i štampu SSSR i narodnih demokratija, — i priznati »marksisti«! Oni ovu priliku nisu propustili da iskoriste. Usput su, isto tako prekonoć, za ove iste radiostanice i štampu, postali i — vojni stručnjaci! Dakako, takođe naknadno i strogo u oblasti teorije, pošto je rat završen. Kako mi nemamo nikakvog razloga da samo njihovo učešće u besomučnoj kampanji protiv Jugoslavije smatramo kao njihovu dovoljnu kvalifikaciju za istupanje u ime marksizma, zadržaćemo se isključivo na citiranom osnovnom tekstu iz pisma CK SKP (b).

Mi se ovde nećemo upuštati u iznošenje i tumačenje razloga koji su potpisnike pisma naveli na ovakvu zaprepašćujuće pogrešnu ocenu. To su, ukoliko su smatrali za potrebno i umesno, već učinili naši najviši partiski rukovodioci. Mi ćemo suočiti tvrđenja iznesena u ovom tekstu s činjenicama, dajući, naravno, uprkos praksi koja je dobila silu zakona u redovima naših »kritičara«, prednost — činjenicama, i odmah naglašujući da činjenice ostaju činjenice, bez obzira na autoritet onoga ko ih pobija, i na autoritativnost kojom se pobijaju.

Glavne teze pomenute ocene su sledeće:

a) da »neskromnost jugoslovenskih rukovodilaca ide dotle, da oni pripisuju sebi čak i takve zasluge koje im

se nikako ne mogu priznati«, naprimjer u pitanju vojne nauke;

b) da »jugoslovenski rukovodioci tvrde da su oni dopunili marksističku nauku o ratu novom teorijom, prema kojoj se rat posmatra kao kombinovanje akcija regularne vojske, partizanskih odreda i narodnih ustanaka«;

c) da je »ta takozvana teorija stara kao i svet«, odnosno da je »ono što jugoslovenski rukovodioci smatraju novim u nauci o ratu, u samoj stvari staro, da broji 140 godina starosti«;

d) da su metod vojnih akcija, o kome je reč, boljševici primenjivali »u toku celog perioda građanskog rata u Rusiji... u mnogo većim razmerama nego što je to rađeno u Jugoslaviji«;

e) i da »ipak, boljševici nikad nisu govorili da su, primenjujući taj metod vojnih akcija, uneli nešto novo u nauku o ratu... jer je taj isti metod uspešno primenjivao mnogo pre boljševika... u Rusiji 1812 godine, feldmaršal Kutuzov«, koji, pritom, takođe, »nije pretendovao na novatorstvo, jer su Španci pre feldmaršala Kutuzova, 1808 godine, počeli da primenjuju taj metod u ratu protiv Napoleonovih trupa (»geriljas«)« (sve podvuкао K. P.).

U cilju što objektivnijeg sagledanja vrednosti ove ocene, pretpostavimo najpre da je u njoj tačno formulisana njena osnova, tj. »teorija jugoslovenskih rukovodilaca«; tj. da je suština onoga što »jugoslovenski rukovodioci smatraju novim u nauci o ratu« — »kombinovanje akcija regularne vojske, partizanskih odreda i narodnih ustanaka«. I pod ovom pretpostavkom, ocena pati od grubih unutrašnjih nelogičnosti i netačnosti. Evo zašto i u čemu:

1. Najpre se kaže da je dotična teorija »stara kao i svet«, a zatim da »broji 140 godina starosti«. Ova protivrečnost zaista ne bi bila važna, mogla bi se smatrati »načinom izražavanja«, ili omaškom, kad se u njoj ne bi odražavalo nerazumevanje suštine i istoriskog značaja »partizanskog ratovanja« (u širem smislu) danas, i posebno —

savremenih formi tog ratovanja. Ona istovremeno pokazuje da autori pisma ne razlikuju ratovanje partizanskih odreda (»geriljas«, tj. partizansko ratovanje u užem smislu), od »kombinovanja akcija regularne vojske, partizanskih odreda i narodnih ustanaka« (tj. partizanskog ratovanja u širem smislu, odnosno takvih akcija gde regularna revolucionarna vojska primenjuje takođe partizanski način ratovanja).

Ustvari, samo partizansko ratovanje (u užem smislu) je zaista staro kao i svet. Već ga opisuje Ksenofon, u svom »Anabazisu«, krajem 5 veka pre naše ere, razume se ne pod današnjim imenom. Partizansko ratovanje je staro kao i svet prosto zato što je ono, bez obzira na stepen razvoja vojne organizacije i tehnike koji je dostiglo društvo u određenom istoriskom periodu, prirodna forma otpora naroda koji se brane pred znatno nadmoćnim osvajačima. (I seljački ratovi u Evropi, u XVI veku, bili su, u svojoj osnovi, takođe gerilski, odnosno partizanski. Isto vredi i za prvi period I i II srpskog ustanka). Partizansko ratovanje se održalo kao način borbe u sličnim okolnostima odnosa snaga, i kod mnogih naroda Evrope, Azije i Afrike, u toku čitavog XIX veka i sve do danas. Može se reći da je svoj klasični oblik dobilo za vreme Napoleonovih pohoda u Španiju; verovatno zbog toga što se tada razvilo u sistem, što je bilo forma borbe naroda jedne relativno razvijene zemlje, i zbog pokazane efikasnosti protiv vojnički tako sposobne armije kao što je bila Napoleonova.

»Kombinovanje akcija regularne vojske, partizanskih odreda i narodnih ustanaka« nije staro kao i svet, jer, između ostalog, pretpostavlja postojanje regularne vojske. Može se reći da je svoj klasični oblik dobilo baš u Rusiji 1812 godine, u ratu protiv Napoleonovih trupa.

Polazeći od ovakvog činjeničnog razlikovanja, nije, dakle, pravilno izjednačavati metod ratovanja Španaca 1808 i Rusa 1812 godine. Udeo regularne armije i partizanskih odreda (»geriljas«) sasvim je različit u ova dva slučaja. Mogu se, dakle, upoređivati forme partizanskog ratovanja

jednih i drugih, ali se nikako ne može izjednačavati njihov metod vođenja rata u celini. Što se tiče primene »kombinovane akcije regularne vojske, partizanskih odreda i narodnih ustanaka«, udeo i relativni značaj svakog od prva dva elementa bili su toliko različiti u dva navedena slučaja, da feldmaršal Kutuzov nije imao razloga da ne pretenduje na novatorstvo u primeni ovoga »metoda«. Kao što vidimo već iz dosada izloženog, ovo nije nikakav jedinstveni i jednoobrazni metod za sve epohe, sve situacije i sve vojske. Što se tiče dejstva samih partizanskih odreda u jednom i u drugom slučaju, tu feldmaršal Kutuzov zaista s pravom nije pretendovao na novatorstvo.¹⁾

Vidimo, dakle, da je, u pomenutom tekstu, upotreba formule o »kombinovanju akcija...«, najblaže rečeno — konfuzna, i da nikako ne objašnjava ni one izvorne primere iz istorije iz kojih treba da se izvuče zaključak o starosti »teorije jugoslovenskih rukovodilaca«.

Tako stoji sa upoređenjem »metoda vojnih akcija« u Španiji 1808 i u Rusiji 1812 godine. Iz sličnih razloga se, sa još mnogo manje opravdanja, može, pod vidom jedinstvenog »metoda vojnih akcija«, sa ova dva primera izjednačavati ratovanje boljševika u toku građanskog rata. Ne samo da se ne radi o istoj primeni ovog »me-

¹⁾ Ovak, naprimer, sovjetski istoričar Tarle karakteriše rat u Španiji i u Rusiji: »Španski narodni rat trebalo je da se izrazi u samostalnim borbenim poduhvatima neorganizovanih seljačkih masa. Za to je trebalo vrlo mnogo heroizma, ali i pored svega toga rezultati nisu mogli biti tako brzi, jer se u Španiji nisu sačuvali organizacioni kadrovi sposobni za borbu. U Španiji oni su ponikli dugo posle početka borbi; u Rusiji su oni postojali od početka do kraja i mogli su da najcelishodnije iskoriste polet narodnog duha« (E. Tarle, »Napoleonova najezda na Rusiju«, strana 388); i, na drugom mestu: »Treba reći da je na misao o partizanskom ratu naveo pre svega primer Španije. To su priznavali i vođi ruskog partizanskog pokreta... Kao što sam već imao prilike da napomenem, ruski narodni rat nimalo nije ličio na španski. Vodili su ga ponajviše ruski seljaci odeveni u vojničke i domobranske mundire, zbog čega on ništa manje nije bio narodni. Jedna od pojava narodnog rata bio je partizanski pokret« (isto str. 325, 326).

toda«, nego je čak teško govoriti i o različitoj primeni istog »metoda«. Primena je, naime, u ovim različitim slučajevima i sama toliko različita, da se postavlja pitanje: šta se dobija njihovim podvođenjem pod istu formulu — sem sama ta formula? U slučaju boljševika, odnos između dva pomenuta elementa je opet sasvim drukčiji, da i ne govorimo ovde o svim ostalim razlikama koje nosi sa sobom potpuno nova istoriska epoha. Znajući da je vojna nauka uopšteno ratno iskustvo, postavlja se pitanje kako bi uopšte bilo moguće da boljševici nisu, i u primeni ovog sasvim apstraktnog i uopštenog »metoda vojnih akcija«, uneli nešto novo u marksističku nauku o ratu? Dobro je poznato, osim toga, da su sovjetski vojni stručnjaci vrlo ozbiljno studirali vojnička iskustva iz građanskog rata i da su mnoga od tih iskustava ušla, razrađena, u pobedonosnu strategiju i taktiku Sovjetske armije u Drugom svetskom ratu. Iz istih, a i iz drugih razloga o kojima će kasnije biti reči, otpada i izjednačenje navedenih istoriskih primera sa ratovanjem naše Narodno-oslobodilačke vojske. Mi ne poričemo ovde i mnoge sličnosti među svim ovim primerima. Mi, takođe, ne kažemo da se uopšte ne može govoriti o ovakvom metodu akcija. Tvrdimo samo da je, u konkretnom tekstu, pomenuti metod akcija tako postavljen da gube svaki smisao i on sam i primeri za koje se vezuje. Reč je, dakle, i ovde, o krajnjoj »nesolidnosti« u načinu dokazivanja. A »nesolidnost« sredstva je i ovde odraz »nesolidnosti« cilja kome treba da posluži: frontalnom negiranju zasluga KPJ. Usput, kao što je i prirodno pri korišćenju ovakvih sredstava, strada i veličanstvena borba — ruskih boljševika!

2. Šta treba da dokaže, i šta dokazuje, onda, tvrđenje da su pomenute kombinovane akcije »boljševici primenjivali u mnogo većim razmerama nego što je to rađeno u Jugoslaviji«? Ništa drugo sem namere potpisnika pisma da, ukazivanjem i na »male razmere« — koje su male razmere zemlje, a ne borbe, niti njenog razmaha — po svaku cenu odreknu svaki doprinos naše vojske i našeg rukovodstva marksističkoj nauci o ratu. Suština ovog pi-

tanja nije u »razmerama« nego, pod pretpostavkom i da se radi o istom »metodu« vojnih akcija, u tome da li je borba koja je bila mogućna i dala rezultate u mnogo većim razmerama 1917—1921 u Rusiji, bila mogućna i mogla dati rezultate u manjim razmerama u Jugoslaviji 1941—1945 godine. Na delu se pokazalo da jeste.

3. Isto je tako iz osnova pogrešno tvrđenje da se »nova teorija« jugoslovenskih rukovodilaca sastoji u nekom »novom posmatranju rata«. Ovakvo tvrđenje je ili sasvim neprecizno ili zlonamerno. Niko ne može imputirati jugoslovenskim rukovodiocima da su hteli da zamene ili dopune naučno posmatranje savremenog rata u celini nekom svojom posebnom »teorijom« o tome. Ukratko, nikako se ovde ne može raditi i ne radi se o posebnom posmatranju rata, nego o posmatranju posebnog rata. Nije naše da utvrđujemo da li se potpisnicima pisma i ova formulacija omakla. Oni su sami odgovorni za svoje formulacije. A ona im, ovakva kakva je, između ostalih, služi takođe za ocenu, odnosno za negiranje zasluga jugoslovenskih rukovodilaca.²⁾

4. Najzad, u svojoj formuli o kombinovanju akcija, pored »regularne vojske« i »partizanskih odreda«, potpisnici pisma pomínju i elemenat »narodni ustanci«. To nije jednorodan elemenat s dva prva. On ne pretstavlja

²⁾ Ako bismo hteli terati mak na konac, ima još jedna protivrečnost u pismu u pogledu ove »teorije«. Onako kako su je formulisali potpisnici pisma, to je po njihovom sopstvenom tvrđenju, prava teorija o »posmatranju rata« (odnosno posebnih ratova), samo nije nova. Ali, pošto se ide za negiranjem zasluga jugoslovenskih rukovodilaca, ona se, iz prevelike revnosti u negiranju, pretvara, kada je to potrebno, i u takozvanu teoriju. I to je očigledno besmislica. Teorija, kakva je da je, ne može istovremeno biti pravilna, ali stara, i — »takozvana«! Ili jugoslovenski rukovodioci iznose kao svoju jednu pravilnu teoriju, koja, međutim, nije ni njihova, niti nova (i u tome bi se sastojala njihova zabluda i »greh«) — to je jedno; ili to što iznose kao svoju teoriju ne pretstavlja nikakvu stvarnu teoriju — to je drugo. Očevidno je da su pisci pisma mislili drugo nego što su napisali. Oni su ustvari mislili da je »takozvano« tj. netačno to da su jugoslovenski rukovodioci uneli nešto novo u nauku o ratu. To, međutim, nisu napisali.

vrstu vojničke formacije. On se odnosi na karakter rata, i utiče, u krajnjoj liniji, na »metod vojnih akcija«. Za nas je to važno, jer unošenje tog elementa u formulu potvrđuje ono što i mi mislimo i tvrdimo: da se nikakvo posmatranje rata — niti posmatranje ikakvog rata — ne može svesti na »metod vojnih akcija«, jer se ne mogu izbaciti društveni i politički elementi. U cilju negiranja zasluga jugoslovenskih rukovodilaca, pisci pisma su nastojali, pokušali da te elemente izbace na velika vrata. Oni su ušli na mala!

5. Sve dosad izneseno o nelogičnosti, nepreciznosti, površnosti, proizvoljnosti i pogrešnosti ocene našeg doprinosa marksističkoj nauci o ratu — nije, međutim, ni osnovno, ni glavno. Osnovno i glavno, na čemu se zasniva i od čega zavisi cela argumentacija, jeste upravo pripisivanje jugoslovenskim rukovodiocima same teorije o »kombinovanju akcija regularne vojske, partizanskih odreda i narodnih ustanaka«. Ostavljajući zasad nastranu pitanje da li su jugoslovenski rukovodioci nečim dopunili marksističku nauku o ratu ili nisu, — nepobitna je činjenica da nikada nisu tvrdili da osnovnu osobenost ili novost našeg ratovanja sačinjava pomenuto »kombinovanje akcija«. Nisu to mogli tvrditi, jer nikad nisu to mislili, jer u stvarnosti nije tako bilo, jer su morali znati, i pre pisma CK SKP (b), da takav metod akcija ne pretstavlja nikakvu istorisku novost niti našu osobenost. Oni koji ovako formulišu »novu«, zaista »takozvanu« »teoriju« jugoslovenskih rukovodilaca, i koji sami vide u ovome suštinu ne samo našeg posmatranja konkretnog rata nego i samog našeg ratovanja, time dokazuju samo to da baš oni sami, bez obzira na sve moguće istoriske analogije nikako ne razumeju, ne mogu ili neće da razumeju, niti ono što su jugoslovenski rukovodioci rekli o našem ratu, niti ono što su, zajedno sa svojim narodima, u tom ratu učinili.

Razume se, najzad, da, kad se ovako besmislena teorija podmetne jugoslovenskim rukovodiocima, ništa nije lakše nego likvidirati je u nekoliko reči; čak, kao što smo

videli, i bez naročitih obzira prema najosnovnijoj logici. Ali jedna je stvar likvidirati podmetnutu, izmišljenu teoriju, a sasvim druga stvar hteti ukinuti, zbrisati istinita iskustva četvorogodišnje oružane, revolucionarne borbe i stvarne zasluge revolucionarne partije koja je stajala na čelu ove borbe. U svakom slučaju nema nikakvog opravdanog razloga da se, na osnovu površnih istoriskih analogija i zato što se radi o relativno malim narodima u relativno maloj zemlji, — unapred smatra i proglašuje da narodi ove zemlje i njihovi rukovodioci nisu mogli ništa doprineti, između ostalog, ni marksističkoj nauci o ratu. Marksizam-lenjinizam nije i ne može biti monopol nijednog naroda, nijedne partije. Njegova primena još manje. To je i jedan od uzroka i jedan od uslova njegove životne snage. Krajnje je neskromno proglasiti neskromnošću samo postojanje nepobitnih, određenih zasluga drugih partija i drugih naroda, u konkretnom slučaju — Komunističke partije i naroda Jugoslavije. Mi nemamo, najzad, ni razloga ni prava, ni pred svojim narodima ni pred međunarodnim radničkim pokretom, da skrivamo istinu o sebi, da budemo skromniji od — same naše borbe.

*

Videli smo da postavka o »metodu vojnih akcija«, o kome je reč u pismu, ne može poslužiti kao naučno sredstvo za razumevanje ni onih pojava koje su istoriski bile bliske jedna drugoj, a kamoli za objašnjenje i razumevanje novih, savremenih pojava. Ima, nesumnjivo, kao što smo to već spomenuli, i čitav niz sličnih, srodnih elemenata u svim navedenim primerima. To je prirodno. Današnja iskustva se nadovezuju na ranija. Ali pošto su današnji uslovi različiti od ranijih, novi, ne mogu ni današnja iskustva da ne budu različita od ranijih, nova.³⁾ Ako uzmemo i sam partizanski rat, u smislu dejstva partizanskih

³⁾ »Desno doktrinarstvo uporno priznaje samo stare forme i bankrotiralo je do kraja, ne primetivši novi sadržaj. Levo doktrinarstvo uporno odriče neke stare forme, ne videći da novi sadržaj probija sebi put kroz sve moguće forme« (Lenjin, »Dečija bolest »levičarstva« u komunizmu«).

odreda, on ne može, ni po svojim oblicima, ni po svojim rezultatima, biti isti danas kao što je bio pre 140 godina; zato što su istoriski uslovi sasvim različiti. Kakvog bi smisla imalo, radi svođenja na jedno, upoređivati, naprimer, protivofanzivu Parćana protiv rimskog vojskovođe Krasa, pre više od 2000 godina, sa protivofanzivom Kutuzova protiv Napoleona, na početku XIX veka, ili sa protivofanzivama pod Moskvom, Staljingradom, Kurskom u Drugom svetskom ratu, u prvoj polovini XX veka? Svi se ovi primeri protivofanziva mogu uključiti pod jedan opšti vojnički pojam, ali su konkretna zamisao i način ostvarenja svake pojedine od njih potpuno različiti, u tesnoj zavisnosti od sasvim izmenjenih istoriskih uslova, i posebno od svega onoga čime se u međuvremenu obogatila vojna nauka.

Logika pisma, međutim, tvrdi: »Kombinovanje akcija pre 140 godina — kombinovanje akcija danas! Nema ničeg novog, jedno ravno drugom!« Takvom logikom dokazivanja može se doći, očividno, samo do — besmislice! Po istoj logici moglo bi se, naprimer, reći: »Okruženje kod Kana — okruženje pod Staljingradom! Oboje okruženje! Jedno ravno drugom!« I moglo bi se, tada, parafrazirajući zaključak iznesen u pismu, doći i do ovakvog, više nego besmislenog, zaključka: »Ono što sovjetski rukovodioci smatraju, u pogledu operacije okruženja, novim u nauci o ratu, — u samoj stvari je staro, broji 2100 godina, a ono što sebi pripisuju u zaslugu, pretstavlja ustvari zaslugu — Kartaginjana!«

Na osnovu činjenica i njihovog marksističkog tumačenja, mi smo s punim pravom tvrdili, i ostajemo pri tvrđenju — da su naša ratna praksa i teorija unele nešto novo u marksističku nauku o ratu. Tvrđimo, drugim rečima, da su tok i vođenje rata, u Jugoslaviji 1941—1945, imali niz osobenosti, po kojima se on kvalitativno razlikuje kako od više-manje sličnih primera u istoriji, tako i od oslobodilačke borbe svih ostalih porobljenih naroda u Evropi za vreme Drugog svetskog rata. Te osobenosti su posledica i odraz kako postojećih opštih i posebnih uslova, tako i reagiranja na te uslove, odnosno konkretnog rešenja

određene situacije. Mi dalje tvrdimo, u punoj saglasnosti sa postavkama marksizma-lenjinizma, da se to novo ne može ni sagledati ni pravilno oceniti, ako se ne uoče i uslovi pod kojima je nastalo; odnosno, da se bez uočavanja tih uslova ne može zaključiti ni da li uopšte ima novog, ni koliko je novo.

»Zato dijalektički metod smatra da se nijedna pojava u prirodi ne može shvatiti ako se uzme izolovano, van veze s pojavama koje je okružuju, jer se svaka pojava u svakoj oblasti prirode može pretvoriti u besmislicu, ako se posmatra van veze s uslovima koji je okružuju...

Sve zavisi od uslova, mesta i vremena.«⁴⁾

Zar nije, dakle, jasno unapred da se današnji partizanski rat i »kombinovanje akcija« moraju razlikovati od onog što su bili i predstavljali pre 140 godina? Potpuno je drukčija istorisko-društvena epoha, drukčiji sastav i raspored društvenih sila, klasa, organizacija vojske, stepen razvoja tehnike itd., itd. Ne razumeti to znači hteti poklopiti nategnutom formulom živu stvarnost, znači odustatati od razumevanja te stvarnosti.

Što se tiče naše oslobodilačke borbe, može li se ona razumeti i pravilno oceniti van »uslova, mesta i vremena«, prelazeći preko njih, ne uzimajući ih u obzir — kao što to čini pismo CK SKP (b)? Očevidno, ne može. Može li se samo naše ratovanje, način ratovanja, kao čisto vojna pojava, u okviru naše oslobodilačke borbe, razumeti i pravilno oceniti odvojeno od njenih uslova i od određene političke linije našeg rukovodstva, naše Partije, pre i za vreme rata? Očevidno, ne može. A na delu se pokazalo, konkretno u Jugoslaviji, da je »partizanski rat« (u širem smislu) mogućan i danas, pod današnjim opštim istoriskim i konkretnim političkim uslovima, i to u Evropi, pod okupacijom, bez naslona na redovnu regularnu armiju itd., itd. Pokazalo se i više od toga: naime, da savremeni istoriski i politički uslovi omogućavaju neuporedivo veći razmah partizanskog rata, sa mnogo dalekosežnijim ciljevima i

⁴⁾ Istorija SKP(b), glava IV, »O dijalektičkom i istoriskom materijalizmu«, str. 126—127, 131, izdanje »Kulture«, Beograd.

posledicama — nego ikada ranije u istoriji; razume se, pod uslovom razumevanja i iskorišćenja postojećih mogućnosti. Taj dokaz na delu, koji je dala naša četvorogodišnja borba i njen ishod, utoliko je važniji za međunarodni revolucionarni pokret, što su, i u krilu niza komunističkih partija, postojale sasvim suprotne, vrlo aktivne oportunističke, defetističke, u suštini kontrarevolucionarne i antimarksističke, tendencije i teorije o nemogućnosti vođenja partizanskog rata danas, kao osnovne forme ustanka, tendencije i teorije koje su kočile pretvaranje otpora u oružani ustanak, odnosno partizanskih odreda u armiju, pa su, čak, sprečile narodni ustanak u pojedinim zemljama, gde bi, po svemu sudeći, bio mogućan (naprimer Bugarska), ako ne u našim razmerama, ono svakako u mnogo većim nego što je to tamo bilo.

Jasno je, takođe, da negiranje ili nerazumevanje nove sadržine, smisla i značaja partizanskog rata — nije slučajno. Ono je odraz, posledica i sastavni deo negiranja, odnosno potcenjivanja i nerazumevanja novih, konkretnih, širokih revolucionarnih mogućnosti narodnooslobodilačke borbe porobljenih naroda širom sveta. Takvo negiranje, bez obzira na to ko ga propovedao, pretstavlja vrlo opasno umrtvljavanje marksizma-lenjinizma, kočenje njegovog neminovnog razvoja, zaostajanje za razvojem stvarnosti, koji, uprkos ovim shvatanjima, ide svojim tokom. Nije slučajno da su predstavnici ovog negiranja istovremeno i najbučniji predstavnici citatomanije, koja se toliko razmahala u poslednje vreme, posebno u kampanji Informbiroa protiv naše zemlje.

U vezi sa rečenim, postavlja se još jedno pitanje. Može li se i sam »metod vojnih akcija« razumeti i pravilno oceniti, ako se ne uzima u obzir politička sadržina određenog rata? Očevidno je da ne može ni jedno ni drugo. Tako, naprimer, i maršal Bulganjin, u svom referatu povodom tridesetogodišnjice Sovjetskih oružanih snaga, kaže da vojna nauka uključuje, pored pitanja ratne veštine — strategije, taktike i operativne veštine — i pitanja »ekonomskih i moralnih mogućnosti određene zemlje«.

»Upoznati vojnu nauku znači upoznati ne samo načine vođenja rata, tj. ratnu veštinu, nego i poznavati i uračunati ekonomske i moralne mogućnosti kako svoje zemlje, tako i zemlje protivnika.

... Glavna slabost nemačkih i uopšte buržoaskih vojnih rukovodilaca sastoji se u tome, što oni mnogo preuveličavaju značaj ratnih planova i posmatraju ih odvojeno od ekonomskih i moralnih mogućnosti, ograničavajući se u najboljem slučaju na uračunavanje ratnog potencijala zemlje, dok se radi o tome, da se uračuna ekonomski i moralni potencijal zemlje.«⁵⁾

S gledišta vojne nauke nepravilno je posmatrati »metod vođenja rata« ili »ratne planove« odvojeno od »ekonomskih i moralnih« mogućnosti. Ako je to tačno, a tačno je, mogu se, doduše, posebno izučavati način vođenja rata i pojedine forme ratovanja, njihov međusobni odnos, pa i razvoj; ali to još ne znači »upoznati vojnu nauku«. Odnosno, vrednost i značaj načina i formi ratovanja ne mogu se upoznati bez upoznavanja »ekonomskih i moralnih mogućnosti«. Odnosno, i kada bi bilo tačno — a nije tačno — da u našem ratu nije, u odnosu na ranije primere, bilo novih formi ratovanja, to ni tada ne bi bilo dovoljno da bi se mogao izvući zaključak da nismo ništa novo dali vojnoj nauci — jer se vojna nauka ne svodi na način, forme vođenja rata. Stvar, međutim, i jeste u tome da uslovi savremenog rata ne dozvoljavaju, onemogućuju uspešnu upotrebu starih, neobnovljenih formi ratovanja — ma i partizanskog, »primitivnog«, već i samo zbog toga što proces razvoja i usavršavanja oružja ide neobično brzo i u širokim razmerama, što je bar neprijateljska vojska savremeno naoružana i opremljena; i sami ovi elementi utiču neposredno i snažno na forme ratovanja, pa, u krajnjoj liniji, i na političku liniju rata, koja mora da vodi računa i o ovim elementima, da bi bila pravilna.

»Sa promenama vojne tehnike menjaju se i moraju se menjati metodi i načini ulične borbe« — piše Lenjin u članku »Od odbrane ka napadu«, objavljenom u »Prole-

⁵⁾ Maršal Sovjetskog Saveza N. A. Bulganjin, »Trideset godina Sovjetskih oružanih snaga«, referat održan 23 februara 1948.

teru« br. 18 od 26 septembra 1905 g. Jasno je da ovaj Lenjinov stav vredi za svaku borbu, a ne samo za uličnu.

Iz svega dosad izloženog jasno i nepobitno proizilazi da, za razumevanje rata, posebno našeg rata, nikako nije dovoljno uočiti pojedinu njegovu osobenost, nego je potrebno sagledati zbir svih osobenosti — ili bar glavnih — njihovu celinu, u kojoj dobija konkretan smisao, značaj i mesto i svaka pojedina osobenost. Zbog toga je, između ostalog, i takva osobenost kao što je »kombinovanje akcija regularne vojske, partizanskih odreda i narodnih ustanaka« sasvim drukčije relativne vrednosti i drukčije sadržine danas nego što je to bila pre 140 godina. Zbog toga se, polazeći od nje i ograničavajući se na nju, ne može dati pravilna ocena doprinosa Narodne revolucije u Jugoslaviji nauci o ratu. Zbog toga je, isto koliko i upotrebljeni način dokazivanja, i sama data ocena — pogrešna.

*

Da vidimo, sada, prvo, koji su to »uslovi, mesto i vreme« naše borbe? Drugo, koje su njene osobenosti i šta je novo unela u marksističku nauku o ratu?

Uslovi, mesto i vreme? Njih sačinjavaju, pre svega, istoriska epoha, međunarodna situacija, dakle, opšti uslovi u kojima nastaje i razvija se naša oslobodilačka borba, nastaje i razvija se naša Narodnooslobodilačka vojska. Koji su glavni, ili neki od glavnih, među tim opštim, spoljnim uslovima?

1) Drugi svetski rat, u okviru koga se vodi naša oslobodilačka borba, odvija se u epohi imperijalizma i proleterskih revolucija, i to posle pobede Oktobarske revolucije, dakle, uz postojanje prve socijalističke zemlje, SSSR.

2) S gledišta vojne nauke, Drugi svetski rat se odvija u periodu visoko razvijene vojne tehnike, koji Staljin, nasuprot ranijim periodima, naziva »mašinski period rata«.

3) Drugi svetski rat je pravedan rat koji se vodi protiv bloka agresorskih fašističkih država. U antifašističkom taboru osnovnu, vodeću silu pretstavlja SSSR sa svojom,

Sovjetskom armijom. Učešće i vodeća uloga SSSR obezbeđuju pravednost rata i pobedu demokratskog tabora, uprkos stalnim težnjama nekih zapadnih imperijalističkih krugova ka iscrpljivanju SSSR, pa čak i sporazumevanju sa silama Osovine. Učešće i vodeća uloga SSSR obezbeđuju, takođe, oslobođenje okupiranih zemalja od fašističkog ropstva i pružaju porobljenim narodima mogućnost da vode uspešnu borbu protiv okupatora i domaće protivnacionalne i protivnarodne reakcije.

To su neke od osnovnih karakteristika Drugog svet-skog rata. Po tim karakteristikama, uzetim zajedno, on se korenito razlikuje od Prvog svetskog rata, kao i od svih prethodnih ratova. Konkretna istoriska i međunarodna situacija je potpuno nova. I sam rat, i po svojoj društveno-političkoj i po vojničkoj sadržini, korenito se razlikuje od rata koji su vodili, recimo: Španci 1808, Rusi 1812, boljševici 1917—1921.

U okviru ovih opštih uslova i osobenosti, u kakvom su se položaju nalazili naša zemlja, naši narodi i naša Partija? Kako su oni reagirali na — odnosno rešavali — osobenosti svoga položaja? Drugim rečima, koje su glavne, ili neke od glavnih, objektivne i subjektivne osobenosti naše borbe? Mogu se navesti sledeće.

1) Borbu protiv okupatora otpočeli smo u zemlji čija je ranija regularna vojska bila potpuno poražena, a država raskomadana, i to smo je otpočeli odmah posle okupacije.

2) Okupator je moderno organizovana, opremljena i naoružana fašistička vojska, sa školovanim i već iskusnim starešinskim kadrom i trupom.

To je osobenost koja je zajednička svim porobljenim narodima Evrope. Ali ovde treba napomenuti da su veličina i kvalitet vojske koju je okupator držao u pojedinim zemljama bili različiti. To je, osim značaja koji je pojedina teritorija imala kao takva za rat u celini, zavisilo, u prvom redu, od razmera i stepena organizovanosti otpora u pojedinim zemljama. I u tom smislu je i pomoć koju su pružali narodi pojedinih porobljenih zemalja Sovjetskoj armiji bila direktno srazmerna njihovoj borbi.

3) Domaća buržoazija, odnosno njen najveći deo, saraduje više ili manje otvoreno i neposredno sa okupatorom, tj. bilo direktnom saradnjom sa njim, bilo saradnjom sa savezničkim imperijalističkim vladama na liniji kontrarevolucije i kočenja narodnooslobodilačke borbe.

I ova je osobenost, tj. nacionalna izdaja domaće buržoazije, zajednička, u većoj ili manjoj meri, svim porobljenim zemljama Evrope. Ali je i ovde stepen izolovanja izdajničke buržoazije i njenog političkog raskrinkavanja zavisio, u prvom redu, od razmera i zaoštrenosti borbe protiv okupatora.

4) Naša borba je istovremeno rat za konačno oslobođenje od okupatora i rat za društveno oslobođenje, narodna revolucija, koja je sve više dobijala socijalistički karakter.

»Osnovna linija naše Partije, još na početku oslobodilačke borbe, bila je:

1. Radi uspješnijeg razvijanja ustanka potrebno je, u prvom redu, uništiti aparat stare Jugoslavije, koji je okupatoru uspjelo staviti potpuno u svoju službu...

2. Onemogućiti... međusobni pokolj naroda Jugoslavije na šovinističkoj bazi...

3. Razviti ustanak i diverzije što je moguće više, da bi se što više okupatorskih snaga zadržalo u našoj zemlji i time pomoglo herojskoj borbi Crvene armije.«⁶⁾

»Specifični karakter revolucije u Jugoslaviji jeste u tome što je odlučujuća bitka između osnovnih eksploatorskih klasa, buržoazije i veleposednika — s jedne strane, i radnog naroda na čelu s radničkom klasom, pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije — s druge strane, izvojevana u uslovima oslobodilačkog ustanka protiv fašističkih zavojevača, na frontu borbe protiv nacionalnog izdajstva, čiji je stožer bila buržoaska reakcija, na frontu borbe koja je bila nerazdvojni deo opšteg antifašističkog rata.«⁷⁾

5) »Partizanski rat« je, već od 1941, bio osnovna forma narodnooslobodilačke borbe, koja je brzo prerasla u masovan, svenarodni oružani ustanak i pravi rat, a ne

⁶⁾ Tito, Izveštaj na V kongresu KPJ, »V kongres KPJ«, str. 76—77, izdanje »Kulture«, Beograd.

⁷⁾ »Program i statut KPJ«, str 24.

pomoćna forma uz ilegalnu aktivnost u gradovima ili uz dejstvo regularne vojske (koje na početku nije bilo).

6) U toku samog rata, već prve godine, iz partizanskih odreda organizovano izrastaju naše regularne jedinice, nevezane za teritoriju, i stvara se naša regularna vojska. Naša Narodnooslobodilačka vojska razvija se stalno i sigurno na sve viši stepen, za sve vreme rata, i to, sve do pred kraj rata, bez ikakve materijalne pomoći spolja, naoružavajući se u borbi od neprijatelja. Uz regularnu armiju postoje, stvaraju se i dejstvuju i dalje partizanski odredi.

»Iskustvo borbe u Srbiji (1941) pokazalo je da oružani ustanak treba razvijati ne samo u širinu, u masovnost, to jest kvantitativno, već i kvalitativno. Pakazalo se da se mora preći na stvaranje pravih vojnih jedinica, sposobnih da napuste svoju teritoriju i da ratuju gdje god je potrebno i gdje god im se naredi.«⁸⁾

»Komunistička partija Jugoslavije mogla je ne samo organizirati već i sa uspjehom voditi oružani ustanak naroda... zato što je u procesu najtežih borbi uzela pravilan kurs na stvaranje regularnih vojnih jedinica — to jest stvorila je Narodnooslobodilačku vojsku, pomoću koje je mogla, već u toku rata, rješavati ne samo pitanje uspješne borbe protiv okupatora već i pitanje vlasti, to jest pitanje pobjede nad reakcijom, pitanje stvaranja nove Jugoslavije.«⁹⁾

7) Narodnooslobodilačka vojska primenjuje kombinaciju partizanskog ratovanja sa frontalnim borbama.

8) Već od 1941 počinju da se stvaraju oslobođene teritorije, koje se, tokom rata, sve više množe, šire, povezuju i učvršćuju, kao politička i vojnička uporišta naše oslobodilačke borbe.

9) Takođe u toku rata, stvara se revolucionarna, narodna vlast, u kojoj radnička klasa ima neosporno rukovodstvo.

10) Ustanak je »od samog početka imao organizirani planski karakter.«¹⁰⁾ »Borba, kako partizanskih odreda, tako i nove, narodne armije, nije imala epizodičan karak-

⁸⁾ Tito, Izveštaj na V kongresu KPJ, »V kongres KPJ«, str. 93/94.

⁹⁾ Tito, isto, str. 129.

¹⁰⁾ Tito, isto, str. 77

ter. Ne, to je bio jedan permanentni rat... rat do istrebljenja — protiv okupatora i domaćih izdajnika.¹¹⁾

11) Ustankom i čitavom borbom rukovodila je iz jednog centra zrela, iskusna, prekaljena i smela partija, partija boljševičkog tipa — Komunistička partija Jugoslavije.

Ovo su, dakle, neke od glavnih osobenosti naše borbe. Pojedini oslobodilački pokreti u prošloj istoriji a i u drugim porobljenim zemljama u toku Drugog svetskog rata, imali su pojedine osobenosti slične našim. U celini — nisu. A upravo skup svih ovih osobenosti i sačinjava osobenost naše narodnooslobodilačke borbe.

Kao najglavnije, odlučujuće među ovim osobinama, mogu se smatrati sledeće:

partizanski rat kao osnovna forma ustanka i stvaranje regularne vojske u toku rata, koja primenjuje kombinaciju partizanskog rata sa frontalnim borbama;

stvaranje nove vlasti, odnosno nove države u toku rata;

rukovodeća uloga Komunističke partije i planski karakter oslobodilačke borbe.

Što se tiče primera navedenih u pismu, treba istaći sledeće:

U pismu CK SKP (b), prva od ovih osobenosti, koja je vrlo važna, ne uzima se uopšte u obzir. U njemu se ne razlikuje partizanski rat kao osnovna forma ustanka od partizanskog rata kao pomoćne forme. Tu ne može biti nikakvog stavljanja pod jednu kapu. Zato i nema smisla vršiti upoređenje našeg »partizanskog ratovanja« (u širem smislu) niti sličnog ratovanja u Španiji 1808 i, donekle, rat 1917—1921, sa ratom protiv Napoleona u Rusiji 1812, gde je delatnost partizanskih odreda pomoćna forma dejstva redovne regularne armije. (Zato se, takođe, ovi pri-

¹¹⁾ Tito, »U čemu je specifičnost oslobodilačke borbe i revolucionarnog preobražaja nove Jugoslavije«. Komunist br. 1, oktobar 1946, str. 4.

meri ne mogu upoređivati ni sa delatnošću, recimo, partizanskih odreda na okupiranom delu sovjetske teritorije, za vreme Drugog svetskog rata. U okviru određene države ili šire teritorije, njihova delatnost je ipak bila drugostepene važnosti u odnosu na delatnost redovne regularne armije, bez obzira na razmere partizanskog pokreta i na veličinu postignutih uspeha. Osim toga, ma kolika bila njihova prostorna udaljenost od svoje regularne armije, oni, u svakom pogledu, dejstvuju u neposrednom naslonu na ovu.)

Što se tiče poređenja našeg rata sa ratom koji su vodili boljševici 1917—1921, i tu postoji jedna osnovna razlika, a to je da su tamo prethodno boljševici bili osvojili vlast, da je prethodno stvorena sovjetska država sa svima posledicama koje iz toga proističu u pogledu stvaranja vojske i njenog načina ratovanja. I pored izvesnih sličnosti s našim ratom, to je dovoljno krupna razlika i dovoljan razlog da upoređenje ne bude umesno.

Znači, od istoriskih primera navedenih u pismu ostaje Španija 1808. Tu je upoređenje do izvesne mere umesno: zemlja je bila okupirana od Francuza, razvio se masovni oružani ustanak, gde je, bar od 1809 nadalje, partizanski rat bio osnovna forma ustanka, bio je to rat za nezavisnost u kome je bilo i elemenata borbe protiv unutrašnje reakcije (apsolutne monarhije i feudalaca), postoji stvaranje nove vlasti u toku rata (Centralna i provinciske »hunte«), zatim izrastanje jednog dela starešinskog kadra iz naroda itd. Ali postoje i vrlo krupne razlike:

a) Regularna španska vojska nije bila uništena 1808, nego »iako svagde tučena, španska regularna vojska se svagde ipak pojavljivala«... »Neuspešna bitka kod Oka-
nje 19 novembra 1809 bila je poslednja velika regularna bitka Španaca; od toga vremena oni su se ograničili isključivo na gerilski (partizanski) rat... Kada su neuspesi regularne vojske postali stalna pojava, svuda su nikli gerilski odredi...«¹²⁾

¹²⁾ K. Marks i F. Engels, »Revolucionarna Španija«, članak objavljen u »New-York Daily Tribune«, 30 oktobra 1854.

b) Ostao je od početka izvestan deo teritorije neokupiran. Pa i posle lične intervencije Napoleonove, razbijanja španske regularne vojske 1809, raspuštanja Centralne hunte, rodoljubi se sklanjaju u Kadis, koji postaje prestonica nezavisne Španije.

c) Ne stvara se u toku rata regularna vojska. Naprotiv, brojno ojačanje gerilskih odreda ide uporedo sa opadanjem njihove vojničke moći.

»U trećem razdoblju gerile su podražavale regularnu armiju, njihovi su odredi ojačali na 3—6 hiljada ljudi... Ta promena organizacije gerilaca išla je potpuno na ruku Francuzima. Usled svoje mnogobrojnosti, gerilama je bilo onemogućeno da se sakrivaju kao pre i da opet iznenada iščezavaju, izbegavajući sukobe; gerile su onda bile često napadane neočekivano, razbijene, raspršene i na dugo su vreme gubile sposobnost da nanose štetu Francuzima.«¹³⁾

d) Nema uopšte stalnog, progresivnog razvoja vojske i ustanka na sve viši stepen, nema jedinstvenog rukovodstva sa jasnom, revolucionarnom, odlučnom političkom linijom (bez obzira na to koje su unutrašnje društvene snage bile tada nosioci napretka).¹⁴⁾

»Centralna hunta nije uspela da zaštititi domovinu jer nije izvršila svoju revolucionarnu misiju... Do samog svršetka rata španska vojska nije nikad postigla srednji nivo discipline i potčinjavanja... Porazi španskih armija bili su izazvani nesposobnošću Centralne hunte da provede revoluciju... U drugom razdoblju gerilski odredi, sastavljeni od ostataka razbijenih španskih armija, španskih dezertara iz francuske armije, krijumčara i dr., vodili su rat na svoju ruku, nezavisno od ma čijih tuđih uticaja i prema svojim neposrednim interesima... Upoređujući tri razdoblja gerilskog rata sa političkom istorijom Španije, vidimo da oni predstavljaju odgovarajuće faze opadanja borbenosti naroda krivicom kontrarevolucionarno raspložene vlade... Partizanski rat završio se pretvaranjem gerilskih odreda u neregularne vojne jedinice koje su se ili izrodile u banditske rulje ili spustile na nivo stajaćih pukova... Već sama činjenica odricanja od regularnog rata dokazuje da je zemaljski centar bio istisnut od mesnih upravnih centara.«¹⁵⁾

¹³⁾ K. Marks i F. Engels, isto.

¹⁴⁾ Poraz spoljnjeg protivnika, Napoleona, poklopio se, za španski narod sa povratkom unutrašnjem saveznika tog protivnika — španske reakcije.

¹⁵⁾ K. Marks i F. Engels, isto.

Mi smo se zadržali na primerima navedenim u pismu, iako ih ima i mnogih drugih, vrednih pažnje, u Evropi i van Evrope. U istom cilju, međutim, tj. radi utvrđivanja šta je naša oslobodilačka borba unela novo u marksističku nauku o ratu, opravdano je i potrebno upoređivati je i sa oslobodilačkim pokretima u Evropi, za vreme Drugog svetskog rata, pa i sa onima van Evrope u istom razdoblju.

Ustvari, jedan je odgovor na oba pitanja. Jer osobeno, posebno — znači osobeno, novo u odnosu na prošlost i za sadašnjost. Ustvari, pomenute najglavnije osobenosti nije ni pojedinačno, ni u celini, imao nijedan oslobodilački pokret u Evropi za vreme Drugog svetskog rata. To što drugi porobljeni narodi Evrope nisu, u toku prošlog rata, pod objektivnim spoljnim uslovima približno sličnim našim, uspeli da izgrade slično sopstveno iskustvo, niti ukida niti umanjuje njegovu vrednost, nego je, naprotiv, samo još više ističe. S druge strane, to još više ističe i druge dve činjenice: prvo, da ovo iskustvo nije ležalo gotovo, za sva vremena, u iskustvima iz bliže i dalje prošlosti, nego da ga je trebalo obnoviti i oživeli, i to u borbi, tj. u pravom smislu reči — osvajati ga; drugo, da je to mogla da izvrši, u današnjoj epohi, samo komunistička partija boljševičkog tipa, na osnovu marksističko-lenjinističke analize i razumevanja konkretne osobenosti određene nove situacije.

Jednom reči, kojim se aktivnim činiocima ima zahvaliti da se to novo kod nas osvojilo i dogodilo? Dogmatičari iz Informbiroa svode ovo na pitanje: »čija je zasluga — Sovjetske armije ili Komunističke partije Jugoslavije?« Očevidno je, međutim, da je ovakvo postavljanje pitanja isto toliko knjiško koliko i besmisleno i nepošteno.

Kako stoji, najpre, sa oslobodilačkom ulogom Sovjetske armije? Uprkos svim proizvoljnim tvrdnjama i klevetničkim podmetanjima iz tabora Informbiroa, mi ostajemo pri onome što smo uvek govorili. Potpuno je van spora, jer je nepobitna činjenica, jer za njeno dokazivanje nije potrebno nikakvo mudrovanje, sa ili bez

citata, da — bez Sovjetske armije, bez njene vodeće uloge u ratu protiv fašizma i u pobjedi nad njim, bez njene snage i snage sovjetskog socijalističkog stroja — rat se ne bi završio kao što se završio. Sovjetska armija je spasla čovečanstvo od fašističke kuge. Mi, zato, nemamo nikakve potrebe da sada sebe pitamo šta bismo radili da nije bilo Sovjetske armije. Sovjetske armije je bilo, i naše rukovodstvo donosilo je svoje odluke računajući sa tom osnovnom činjenicom. Prepuštamo onima koji iz toga nisu umeli da izvuku i nisu izvukli odgovarajuće zaključke za akciju, koji su zaista postupali kao da Sovjetske armije nije bilo, — da sada teoretišu o tome šta bi bilo pod pretpostavkom da je nije bilo. Mi smo tvrdili i još uvek tvrdimo da su učešće i vodeća uloga Sovjetske armije u antifašističkom ratu ne samo omogućili, na završetku rata, otkidanje niza zemalja od imperijalističkog lanca, nego su omogućili, na početku i u toku rata, i borbu naroda protiv okupatora i protiv izdajničke buržoazije, kako u porobljenim, tako i u satelitskim zemljama. I ne samo da smo to tvrdili, nego smo, na osnovu takvog tvrđenja, koje nije bilo akademska izjava, nego procena i naših mogućnosti, povelili borbu, podigli oružani ustanak. Mi tvrdimo da oslobodilačka uloga Sovjetske armije nije počinjala onog trenutka kada se ona pojavljivala na granicama ili prelazila granice okupirane ili satelitske zemlje. Tvrdimo da se Sovjetska armija borila za slobodu svih naroda, i porobljenih i satelitskih zemalja, još od juna 1941, još pod Moskvom i Staljingradom. To je činila time što je već tamo nanosila glavne udarce Hitlerovoj vojsci i pripremala njen konačni poraz. To je činila zato što je ona armija prve zemlje socijalizma. To je činila i za one narode koji nisu dočekali svoje nacionalno i socijalno oslobođenje zajedno sa isterivanjem nemačkog okupatora. Pogrešno je i nepravilno, duboko nepravilno prema samoj Sovjetskoj armiji, svesti njenu oslobodilačku ulogu na njen prolaz određenom teritorijom. Iza zvučnih izjava o oslobodilačkoj ulozi Sovjetske

armije krije se, ustvari, njeno potcenjivanje i koješta drugo. Ulazak Sovjetske armije u rat bio je tako krupan uslov za mogućnost oslobodilačke borbe porobljenih naroda u Drugom svetskom ratu, da zaista nema nikakvog razloga da se zanemaruje i prelazi preko njega — kao što se to čini i u pismu CK SKP (b) — za račun nekih površnih i sumnjivih istoriskih analogija i radi negiranja zasluga Komunističke partije Jugoslavije, kao i zabašurivanja odgovornosti niza drugih komunističkih partija.

Drugo je pitanje da li su, i kad se pravilno shvati oslobodilačka uloga Sovjetske armije, zemlje Evrope mogle da se oslobode bez njenog dolaska. Ali na takvo pitanje nema samo jedan odgovor. Tamo gde je oslobodilački pokret bio slab, gde komunistička partija dotične zemlje nije umela pravilno da ga usmeri, a dokle je mogla stići Sovjetska armija, njen dolazak bio je i neposredno odlučujući činilac — baš zato što je pokret bio slab i nepravilno usmeren. To, međutim, nije i ne sme da postane opšti zakon oslobodilačke borbe ugnjetenih naroda. U Francuskoj, recimo, oslobodilački pokret, pored svih svojih slabosti, koje su bile prvenstveno slabosti rukovodstva, nije bio slabiji, nego jači od pokreta u, naprimer, Mađarskoj, Bugarskoj ili Rumuniji (zanemarujući ovde činjenicu da je Francuska, za razliku od ove tri zemlje, bila prethodno poražena i okupirana u ratu protiv Nemačke). U ovim zemljama je stvar neposredno rešila Sovjetska armija, njen dolazak ili nedolazak. Poznato je da u Kini nije tako bilo. A u okviru Evrope, tako nije bilo u Grčkoj, gde oružana borba koja je istovremeno borba za nezavisnost i narodna revolucija — još traje. Još manje je tako bilo u Jugoslaviji, gde je pre dolaska Sovjetske armije bila uspostavljenja nova, narodno-demokratska vlast i stvorena snažna narodna armija. Ovo su bili pozitivni i vrlo aktivni politički faktori, na strani SSSR, u periodu kada su imperijalistički račun zapadnih saveznika sve više dolazili u prvi plan. Takva Jugoslavija je bila glavna smetnja ostvarenju Čerčilovog plana o iskrcavanju Angloamerikanaca na Balkanu. Takav politički uticaj Jugoslavije nesumnjivo

je olakšao proces otkidanja istočno-evropskih zemalja sa imperijalističkog lanca (a učinili smo, još za vreme rata, sve što smo mogli da pomognemo razvijanje oslobodilačke borbe ostalih balkanskih naroda). Činjenica je, doduše, da to nijedna druga zemlja nije postigla bez neposredne pomoći Sovjetske armije. To podvlači oslobodilačku ulogu Sovjetske armije, ali i slabosti revolucionarnog pokreta u svim tim zemljama.

Sa gledišta interesa porobljenih naroda u celini, u njihovoj današnjoj i budućoj borbi protiv imperijalističkih zavojevača, nije, takođe, sporedno što je i borba jugoslovenskih naroda dokazala da se, u određenim povoljnim opštim uslovima, oslobođenje porobljenih naroda ne mora svesti na neposrednu intervenciju Sovjetske armije. Nepravilno je, najzad, i tamo gde je uloga Sovjetske armije bila neposredno odlučujuća, negirati značaj unutrašnjih snaga, od kojih je ustvari zavisila sigurnost i brzina bar posleratnog procesa socijalističke revolucije u pojedinim zemljama. Čudno je da to treba dokazivati, tj. ustvari dokazivati da jača komunistička partija može, za revoluciju, više da učini od slabije i da je, zato, bolje imati jaku nego slabu komunističku partiju! Na to nateruje »uravnilovka« zasluga koju propoveda — Informbiro!

Iz istih razloga se i doprinos pojedinih vojski bivših nemačkih satelita u završnim borbama protiv Nemačke — koji doprinos nije za potcenjivanje, naročito po svom političkom značaju — ne može u ime jednog sasvim apolitičkog »realizma« svesti samo na njihov brojni iznos. (Ni veličina Sovjetske armije ne sastoji se samo u njenoj materijalnoj snazi, nego i u progresivnim idejama koje ona nosi sa sobom i koje nose nju). Ni to ne bi bilo potrebno podvlačiti, kada se ne bi baš informbirovština, sem ostalog, sastojala u propovedanju ovog razornog, apolitičkog, duboko antimarksističkog »realizma«. Zbog toga mi i moramo danas isticati da su narodi Jugoslavije bili saveznici Sovjetske armije ne na liniji njene na delu dokazane snage, nego na liniji pravednosti njene borbe.

Za, recimo, Mađarsku, Rumuniju, Bugarsku više je nego verovatno da bez neposredne intervencije Sovjetske armije tamo ne bi, posle rata, bilo ni narodne demokratije. Ali iz kojih razloga bi bila vrlina, umesto pomoći Sovjetskoj armiji za vreme rata — davati danas mirnodopske »revolucionarne« izjave o njenoj oslobodilačkoj ulozi? Razume se da su oni koji nisu izvršili svoje obaveze kao rukovodioci komunističkih partija, koji su prespavali tako krupan istoriski događaj kao što je bio Drugi svetski rat, — zainteresovani da tako bude. Ako se s ve svodi na oslobodilačko dejstvo Sovjetske armije, onda je sporedno, beznačajno šta je ko u toku rata učinio ili nije učinio da bi pomogao borbu Sovjetske armije, onda je svejedno što su fašističke mađarske i rumunske divizije stigle do pred Staljingrad zajedno sa nemačkim, a bugarske bile u Nišu i Skoplju u ono vreme kada se kod nas stvarala i borila Narodnooslobodilačka vojska. Sovjetskoj armiji u prvom redu, dok je krvarila na svojoj zemlji, a i celokupnom narodu Sovjetskog Saveza, to nikako nije bilo svejedno, da li će biti toliko i toliko mađarskih i rumunskih fašističkih divizija više da se savlada, ili toliko i toliko nemačkih manje, zato što se bore protiv Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Mi dobro znamo da od toga nije zavisio ishod rata, ali takođe znamo da to nije svejedno. Ne radi se, međutim, samo o tome ko je, kada, i koliko pomogao Sovjetskoj armiji, nego i uopšte ko je na čijoj strani učestvovao u ratu, koja je država, zemlja, bila saveznik, a koja neprijatelj, šta su pojedini narodi dali za svoje sopstveno oslobođenje. Mi ne krivimo mađarske i rumunske komuniste za nedela fašističkih režima, pa ni što u njihovim zemljama nije bilo iole ozbiljnog otpora prema okupatoru. Znamo da je za to bilo i ozbiljnih objektivnih uzroka. Ali kažemo: nije svejedno! Po tezama Informbiroa ispada, maltene, da su narodi i Komunistička partija Jugoslavije krivi što su se oslobodili sopstvenim snagama, uz pomoć Sovjetske armije, što su svojom borbom »sprečili« Sovjetsku armiju da nas oslobodi »od početka do kraja«, što smo time, uporedo sa smanjenjem njenih žrtava — »smanjili«

njenu oslobodilačku ulogu! U tome bi se, izgleda, prema istim »tezama«, sastojala i suština našeg — »nacionalizma«!

Potpuno je, dakle, jasno da je bez pravilnog shvaćanja značaja postojanja i uloge SSSR-a i Sovjetske armije — kad se već tako formuliše stvar — nemoguće pravilno shvatiti tok i uspešan završetak naše borbe. Ali to nikako ne ukida ni postojanje te borbe ni njen značaj, niti postojanje onoga što smo učinili i postigli pre dolaska Sovjetske armije, kao što tvrde i želeli bi da bude oni koji su zainteresovani da se ukinu postojanje i značaj njihovog sopstvenog — neučestvovanja u borbi. Zato je svima onima koji su propustili postojeće mogućnosti za borbu dobro došla teza Informbiroa da nigde i nije bilo drukčije, tj. da se za vreme rata nije u Jugoslaviji, ustvari, dogodilo ništa drugo nego, recimo, u Bugarskoj, Mađarskoj i Rumuniji. Pritom je ipak najčudnije što se takvo »shvaćanje« podržava i iz SSSR-a.

Najzad, ne radi se samo ni o Sovjetskoj armiji i Staljingradu. Radi se o Sovjetskom Savezu i Caricinu, o Oktobru, o Svesaveznoj komunističkoj partiji (boljševika). Njihovim postojanjem oslobodilačka borba svih zavisnih i ugnjetenih naroda dobila je sasvim nove mogućnosti i izgleda na uspeh. Posebno, ne može se ni zamisliti stvaranje, postojanje i delatnost partije boljševičkog tipa, kao što je Komunistička partija Jugoslavije, bez postojanja i primera SKP (b). To što je, po uzoru na SKP (b), stvorena KPJ, to nam je i omogućilo, za vreme rata, postavljanje ovakvog cilja: potpuno oslobođenje zemlje, koje uključuje u sebi oslobođenje od okupatora i oslobođenje od domaće, kontrarevolucionarne buržoazije.¹⁶⁾ Jedno uslovljava drugo. Bez revolucionarne sadr-

¹⁶⁾ »Drug Tito i Centralni komitet naše Partije ne samo što nisu nikada potcenjivali rukovodeću ulogu radničke klase ili komunističke partije, nego su, naprotiv, baš tu ulogu uvek smatrali glavnim i najvažnijim preduslovom pobeđe ne samo u socijalističkoj revoluciji nego i u narodnooslobodilačkom ustanku. Zaista je nerazumljivo kako se može prebaciti takva stvar baš rukovodstvu one komunističke partije koja je u toku Drugog svetskog rata jedina od svih komunističkih partija u po-

žine našeg rata, ne bi se mogao postaviti ni zadatak potpunog oslobođenja zemlje. Snaga i zrelost našeg rukovodstva i sastoje se u tome što je ono postavilo, sebi i narodima kojima je stajalo na čelu, zadatke koji su se mogli rešiti, koji su istovremeno bili zadaci koje je jedna revolucionarna, internacionalistička partija bila dužna da reši. Kurs na oružani ustanak je naša Partija i uzela na osnovu pravilne procene odnosa snaga između glavnih protivnika i na glavnim ratištima. Potpuno je jasno da je to što je postignuto kod nas postignuto zato što su postojali uslovi. Ali tvrdimo da objektivni uslovi nisu postojali samo za nas i da je, zato, zasluga naše Partije što ih je razumela i, na osnovu toga, već 1941 povelala naše narode u pobedonosni oslobodilački rat.

Na kraju krajeva, ne radi se ni o čemu drugom, nego o snazi i životnosti marksističko-lenjinističke nauke, jer se, na primeru političke linije KPJ, radi o stvaralačkoj primeni marksizma-lenjinizma. Oni koji to ne vide, ne mogu ili neće da vide, koji svode sve osobenosti i revolucionarnu sadržinu naše borbe, kao sastavnog dela zajedničke savremene borbe ugnjetenih naroda, na neke istoriske analogije — time unakazuju i sam marksizam-lenjinizam.

Mi nećemo da kažemo da su u svim porobljenim zemljama Evrope, i posebno u svim zemljama današnje narodne demokratije, postojali još 1941, ili kasnije u

robljenoj Evropi uspela da u punoj meri ostvari i do kraja obezbedi baš takvu rukovodeću ulogu radničke klase na čelu s komunističkom partijom» (Kardelj, referat na V kongresu KPJ, »V kongres KPJ«, str. 353).

»Mi, razume se, nećemo i ne možemo da zaboravimo da smo svoju zemlju oslobodili svojom snagom, svojom borbom, svojom narodnom revolucijom, a uz pomoć Sovjetskog Saveza. I ne samo uz pomoć Sovjetskog Saveza. Mi nismo zaboravili, niti zaboravljamo da su naša sopstvena borba i pobeda, i linija te borbe, i smisao i cilj te borbe, i njen način i rezultat, da je sve to bilo moguće jedino zato što je proletarijat Rusije 1917 godine stvorio Oktobar, jedino zato što postoji, živi, dela i bori se Sovjetski Savez, prva zemlja socijalizma, jedino zato što je naša Partija učila i nešto naučila od Boljševičke partije» (Moša Pijade, referat na V kongresu KPJ, »V kongres KPJ«, str. 513—514).

toku rata, uslovi za oružani ustanak, oslobodilački rat i narodnu revoluciju. To je zavisilo i od ranije stvorenog, zatečenog postojećeg odnosa u tim zemljama. Nećemo ovde ispitivati koji su činioci, objektivni i subjektivni, uticali na stvaranje samog tog odnosa snaga. Ali se, i u datom okviru odnosa snaga, ne sme potcenjivati značaj subjektivnog činioca. I tada će biti jasno da je oportunistički i kapitulantski stav niza vođa komunističkih partija prema okupatoru i sopstvenoj buržoaziji omeo ili onemogućio razmah borbe koji su objektivne okolnosti dopuštale. Od kolikog je značaja za smer i razmere borbe bila politička linija rukovodstva možda najbolje može da pokaže primer Makedonije, gde ustanak nije mogao da se razvije sve dok je preovladavao uticaj KP Bugarske, a razbuktao se čim je bila prihvaćena i sprovedena linija KP Jugoslavije. Tragično je, za međunarodni radnički pokret, da partije oko Informbiroa, kao i sama Bugarska partija, neće ni danas da razumeju tu vrlo važnu razliku, da razlikuju zasluge od odgovornosti. Od oportunizma za vreme rata jedino je gori oportunizam koji ga naknadno pravda.

Najmanje bi se od revolucionarnih, proleterskih partija, moglo i smelo, može i sme očekivati ovakvo potcenjivanje subjektivnih, »unutrašnjih« činilaca, kao i sopstvenih revolucionarnih obaveza prema međunarodnom radničkom pokretu i prema sopstvenom narodu. S gledišta marksizma-lenjinizma i interesa međunarodnog radničkog pokreta u svetu, i posebno u Evropi, put jugoslovenskih naroda je utoliko značajniji i dostojniji pažnje što je to prvi primer, u savremenoj Evropi, izvršenja narodne, socijalističke revolucije kroz borbu za nacionalno oslobođenje.

»Ona je (teorija jednovremene pobede revolucije u glavnim zemljama Evrope, teorija nemogućnosti pobede socijalizma u jednoj zemlji) još neprihvatljivija kao parola, jer ne razvija, već sputava inicijativu pojedinih zemalja, koje, usled izvesnih istorijskih uslova, dobijaju mogućnost da samostalno probiju front kapitala, jer ne potstiče na aktivan napad na kapital sa strane pojedinih zemalja, već na pasivno iščekivanje momenta »sveop-

šteg raspleta«, jer među proleterima pojedinih zemalja ne gaji duh revolucionarne odlučnosti, već duh hamletovskih sumnji: »a šta ako nas drugi najednom ostave na cedilu.«¹⁷⁾

Na ovom mestu nije reč o teoriji nemogućnosti pobeđe socijalizma u jednoj zemlji. Ali je reč o »inicijativi pojedinih zemalja, koje, usled izvesnih istorijskih uslova, dobijaju mogućnost da samostalno probiju front kapitala«, reč je o njihovom »aktivnom napadu« na kapital. Reč je o mogućnostima revolucionarnog, oslobodilačkog rata pod onim uslovima koji su postojali u Drugom svetском ratu, a i o mogućnostima takvog rata u budućnosti, koje se stalno i neizbežno stvaraju u kapitalizmu. Među proleterima i svim radnim masama Jugoslavije nije prevladao »duh hamletovskih sumnji«, nego »duh revolucionarne odlučnosti«. Naši se narodi time ponose.

Mi smo govorili o našim »osobenostima« ne radi njihovih samih i nas samih, ne radi golog isticanja našeg »posebnog« puta.

»Braneci posebne puteve svoga razvitka, mi u stvari ne branimo neku nacionalnu nezavisnost Jugoslavije i neko pravo Jugoslavije na samostalni razvitak, mi branimo proleterski, marksističko-lenjinistički internacionalizam, od onih koji ga iskrivljuju prećutkujući i lažno prikazujući revolucionarnu borbu i radne napore radnika u drugim zemljama, konkretno — u Jugoslaviji... To je suština toga pitanja, a ne pitanje neke naše »posebnosti«, »samostalnosti«, »specifičnosti«. Upravo tu »posebnost«, »samostalnost« i »specifičnost« treba posmatrati i tretirati samo kao dio cjeline, u osnovi kao konkretno ispoljavanje borbe međunarodne radničke klase protiv kapitalizma, koju famozni »kritičari« objektivno osporavaju iz uskih nacionalističkih pobuda.«¹⁸⁾

Mi ta iskustva, niti samo njihovo sticanje, ne smatramo nekakvim svojim monopolom. Mi, naprimer, znamo — iako još uvek isuviše malo — o neobično bogatim iskustvima iz plodne, dugogodišnje oslobodilačke borbe naroda Kine. Ovde nećemo da govorimo o ogromnom, svetsko-istoriskom značaju Kineske revolucije i pobeđo-

¹⁷⁾ Staljin, »Oktobarska revolucija i taktika ruskih komunista«, »Pravda« od 20 decembra 1924.

¹⁸⁾ Đilas, referat na Drugom plenumu CK KPJ, »Partiska izgradnja«, br. 1, str. 21—22.

nosnog kineskog oslobodilačkog rata. Ukazujemo samo na to da su ta iskustva od izvanrednog značaja za sve narode koji se bore protiv imperijalističkog porobljavanja, i posebno za sve ugnjetene narode zavisnih zemalja i kolonija. Po onome što znamo o tim iskustvima, ona se — i pored nesumnjivih razlika koje proističu iz znatno različitih posebnih uslova Kine, društvene strukture Kine, karaktera i etapa revolucije, razmera borbe itd., itd., — u mnogo čemu poklapaju s našim, i, zajedno s našim, u mnogo čemu se razlikuju od iskustava ranijih oslobodilačkih ratova. To je, nesumnjivo, odraz, s jedne strane, istoriske epohe u kojoj živimo, zajedničkih novih opštih mogućnosti borbe ugnjetenih naroda (okupiranih, zavisnih ili kolonijalnih zemalja); a, s druge strane, odraz postojanja komunističke partije boljševičkog tipa u Kini i u Jugoslaviji.

Za sumarno uočavanje ovih nepobitnih sličnosti, a pošto nas ovde u prvom redu interesuju vojna pitanja, smatramo da će biti od interesa izneti neka shvatanja Mao Ce Tunga, izložena u spisu »Strategijski problemi kineskog revolucionarnog rata«, objavljenom na engleskom 1941 godine.

Evo šta, između ostalog, kaže o tim problemima Mao Ce Tung:

»Revolucionarni rat — revolucionarni klasni rat ili revolucionarni nacionalni rat, ima specifične uslove i karakteristike pored onih opštih uslova i karakteristika koje pripadaju ratu uopšte. Na taj način, za taj rat vrede specifični zakoni pored opštih zakona rata. Ukoliko se ne shvate ti specifični uslovi, karakteristike i zakoni, nije moguće voditi revolucionarni rat ili postići pobjedu u takvom ratu.

... Vojni stručnjak ne očekuje ratne pobjede izvan onoga što dozvoljavaju stvarne prilike. Ali se on može i mora boriti da bi postigao sve ono što te prilike dozvoljavaju.

... Dokazano je u prošlim revolucionarnim ratovima da nam je potrebna ne samo pravilna marksistička politička linija nego i pravilna maksistička vojnička linija.

... Crvena armija (Kine) izrasla je iz gerilskih odreda posle poraza Prve velike revolucije (od 1925—27).

... Mi smo protiv »partizanštine« Crvene armije, ali moramo priznati njen partizanski karakter. Mi smo protiv dugotrajnih operacija i protiv strategije sa brzim rešenjem, dok verujemo u

strategiju dugotrajnog rata i u operacije sa brzim rešenjem. Mi smo protiv nepokretnih operativnih frontova pozicionog ratovanja, mi verujemo u pokretne operativne frontove i u manevarski rat... Ali počev od januara 1932 godine... prevladala je, za čitave tri godine, atmosfera »antipartizanstine«... Tek na sastanku Političkog biroa Partije... u januaru 1935, ta su pogrešna načela proglašena nepravilnim, a pravilnost ranijih načela bila je ponovo potvrđena. Ovo je postignuto samo po cenu velikih žrtava... Oni koji su bili protiv »partizanstine« govorili su:... »partizanstina« se mora potpuno odbaciti. Nova načela su potpuno marksistička. Događaji u prošlosti bili su rezultat partizanskih odreda u brdima gde ne može biti marksizma... Gornja teorija je nesumnjivo potpuno pogrešna. Ona je mehanička i odražava revolucionarnu histeriju i nestrpljivost koja u povoljnim prilikama zahvata sitnu buržoaziju. Kada prilike postanu teške ona prelazi od očajanja u konzervativizam, a zatim u »bežanje« ako se situacija pogorša.

... Naša stragedija je »jedan protiv deset«, dok je naša taktika »deset protiv jednog« — takvo jedinstvo suprotnosti je jedan od zakona pomoću kojih savladujemo neprijatelja... Mi nanosimo poraz velikom broju malim brojem — to je ono što govorimo upravljačima Kine u celini. Ipak mi nanosimo poraz malom broju velikim brojem — to je ono što govorimo neprijatelju koji deluje na bojnopolju.

... Zasnivanje našeg programa na ovakvom shvatanju ne znači neko opšte suprotstavljanje »partizanstini«, nego pošteno priznavanje partizanskog karaktera Crvene armije. Ništa neće pomoći da se stidimo ove činjenice. Naprotiv, partizanski karakter je baš odlika Crvene armije, prednost za nas i sredstvo pomoću kog tučemo neprijatelja. Mi smo spremni da se oslobodimo ovog svojstva, ali to ne možemo učiniti sada. Ovo svojstvo postaje nepoželjno u budućnosti i moraće se odbaciti, ali je ono danas dragoceno i moramo se čvrsto držati njega... Postoje dva vida »partizanstine«. Jedan je njena neregularnost, nedostatak prikupljenosti, jedinstva i discipline i njena jednostavnost, što sve predstavlja dečija svojstva Crvene armije od kojih su neka bila potrebna u svoje vreme. Ali ona moraju postepeno i svesno da budu odstranjena u višoj fazi, tako da bude veće prikupljenosti, jedinstva, discipline i složenosti. To znači i veće regularnosti. U pogledu operativnog komandovanja, partizanski elemenat, koji je nepotreban u višoj fazi, treba takođe da bude postepeno i svesno smanjen. Odbaciti usavršavanje u tom pogledu i tvrdoglavo težiti ranijem nivou nedopustivo je i neumesno, štetno za operacije širokih razmera.

Tumačenja nisu potrebna. Sličnost je upadljiva: i u načinu prilaženja vojnim problemima i u načinu njihovog rešavanja. To samo potvrđuje da se, u pogledu mogućnosti uspešne borbe, ne radi o nekom izuzetnom ob-

jeektivnom položaju Kine ili Jugoslavije, o vrednosti njihovih iskustava samo za njih, zato što su kod njih nastala. Konkretno, nema razloga da se naša iskustva ne bi odnosila na okupiranu Evropu. Na našem primeru radilo se zaista o ostalim porobljenim narodima Evrope, kojima nije pošlo za rukom da ih sami steknu niti da se dovoljno posluže njima.

U navedenim citatima pada u oči i značaj koji Mao Ce Tung pridaje partizanskom karakteru kineske Crvene armije, a, tesno povezano sa ovim, i njenom načinu ratovanja. Reč je o partizanskom karakteru regularne Crvene armije. Ništa drugo ne znači ni »kombinovanje partizanskog ratovanja sa frontalnim borbama« naše regularne, Narodnooslobodilačke vojske.

»Stvaranjem narodne vojske stvoreni su preduslovi za operacije većeg stila, za još snažnije udarce protiv okupatora i njegovih ustaških i četničkih slugu, ali, u isto vrijeme, rukovođenje postaje sve složenije i zahtijeva mnogo više spremnosti i ratne vještine komandanata, koji su izrasli u procesu dosadašnje borbe, kada se primjenjivala skoro isključivo partizanska taktika ratovanja. Taktika ratovanja naše narodne vojske apsolutno mora biti kombinirana sa našom dosadašnjom partizanskom taktikom.«¹⁹⁾

»Potrebno je izučavati teoriju ratne vještine, vještine modernog ratovanja. Naša NOB sve je veća i to nam nameće dužnost da se spremimo za veće i komplikovanije operacije ofanzivnog karaktera.«²⁰⁾

Šta vidimo iz ovih reči druga Tita, izrečenih još 1942 i 1943 godine? Da je, najpre, drug Tito upozoravao da formiranje regularnih jedinica ne treba da izazove, nametne samim tim regularnim jedinicama, odnosno vojsci, odustajanje od partizanske taktike. Sredinom 1943 drug Tito već postavlja težište na veštinu modernog ratovanja, ali i tada kombinovanog sa taktikom partizanskog ratovanja. Je li takvo mišljenje i upozorenje bilo pravilno? Jeste, već i zbog toga što se, ra-

¹⁹⁾ Tito, »Stvaranje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije«, »Bilten« broj 20—22 i »Borba« broj 31 za 20 decembar 1942, »Borba za oslobođenje Jugoslavije«, str. 112.

²⁰⁾ Tito, »Narodni oficiri i podoficiri«, »Bilten« broj 28, za avgust 1943, »Borba za oslobođenje Jugoslavije«, str. 154.

nije u istoriji, dešavalo da su partizanski pokreti propadali onda kada su, brojno ojačavši, prerano odustali od partizanske taktike. Videli smo šta o tome kaže Marks povodom španskog rata 1808 i sledećih godina.

Možda se u pismu CK SKP (b), kada se govori o »kombinovanju akcija regularne vojske, partizanskih odreda i narodnih ustanaka«, misli na kombinovanje partizanskog ratovanja sa frontalnim borbama. Međutim, kombinovanje akcija je u tesnoj zavisnosti baš od karaktera same regularne vojske nastale u ratu. Radi se naime o kombinovanju akcija partizanskih odreda i novostvorene regularne armije (stvorene iz samih partizanskih odreda, u toku rata). »Metod akcija« se, dakle, ne može razumeti ni objasniti bez razumevanja postanka, karaktera i načina dejstva same regularne armije.

Sada možemo pristupiti pitanju značaja našeg ratnog iskustva, kao sastavnog dela borbe porobljenih naroda u određenim uslovima, tj. pitanju njegovog mesta u marksističkoj nauci o ratu.

Ratovanje naše Narodnooslobodilačke vojske nije bilo regularno, u običnom smislu te reči. A ipak je, u datim uslovima, bilo savremeno (srazmerno savremenosti revolucije, jer se ni za izvođenje revolucije nije pretpostavljala nužnost gotove, savremene, regularne revolucionarne armije). Razumljivo je zašto naše rukovodstvo, da bi otpočelo oružani ustanak, nije čekalo da se ispune svi normalni uslovi za pravi, »regularni« rat.

Na osnovu našeg iskustva, kao i u toku njegovog sticanja, stvorila su se posebna taktička, operativna, pa i strategiska načela sadržana u onome što smo nazvali osnovnim osobenostima naše borbe. Ta načela predstavljaju opštu tekovinu marksističke nauke o ratu. Nema razloga da bi vojna nauka obuhvatila i izučavala samo one forme borbe koje su vezane za upotrebu najsavršenije tehnike i odgovarajuću organizaciju armije; nego je prirodno da ona uključuje i one forme borbe gde nema tih elemenata (bar kod jedne ratujuće strane). Koliku će ono važnost imati u vojnoj nauci zavisi od značaja i

uloge partizanskog rata u savremenim uslovima. U tom pogledu, teško je govoriti o opadanju značaja partizanskog rata, nego može biti samo — obrnuto. To nam najbolje pokazuju borba koju danas vode protiv imperijalista kolonijalni i polukolonijalni narodi.

Karakteristično je i to da su Nemci veliku pažnju posvećivali izučavanju partizanskih pokreta i partizanske taktike. I ne samo Nemci. I na Zapadu su napisane čitave knjige o takozvanom »malom ratu«, očevidno zato što su zapadne imperijalističke države zainteresovane da ga poznaju, kao ugnjetači naroda koje podjarmljuju. Ali su isto toliko zainteresovani i oni na drugoj strani — ugnjeteni. Vojnički rezultati naše borbe, i ne samo naše, jasno pokazuju koliki je značaj imala partizanska borba i u prošlom ratu, na pomoćnim frontovima Evrope. To je zasluživalo da bude dokazano na delu. Znači da je partizanski rat sastavni deo vojne nauke, a savremene forme partizanskog rata predstavljaju njeno bogaćenje, za određene, moguće i verovatne, uslove.

Istom ovom pitanju može se prići i s druge strane. Sovjetska vojna nauka je sastavni deo marksizma-lenjinizma, i jedino je ona do kraja naučna, za razliku od vojnih teorija kapitalističkih država — nemačke, američke, engleske itd. To vredi i za partizanski rat. Nije slučajno, nego istoriska nužnost, da su teoriju »proširenog« partizanskog rata u savremenoj epohi mogle stvoriti i razraditi samo zrele revolucionarne partije, odnosno da su partizanski rat mogli voditi na savremeni način — samo pokreti na čijem se čelu nalazio proletarijat. To je direktna posledica sve većeg srastanja nacionalnog i kolonijalnog pitanja sa pitanjem pobede revolucije. Ni s te strane nije slučajno da je gerilski rat imao sasvim različite forme u onim zemljama Evrope gde radnička klasa nije imala rukovodeću ulogu, nego je tu ulogu delila s drugim klasama. To je, najzad, tesno povezano i s političkom linijom onog dela buržoazije koji se nije povezao sa okupatorom (tačnije rečeno: koji je imao mogućnosti da se ne poveže), odnosno sa strahom pri-

vremenog saveznika od toga da narod uzme oružje, da postane samostalan, aktivan politički faktor. Tu se ustvari radilo o svesnom onemogućenju partizanskog rata, iz klasnih, kontrarevolucionarnih pobuda. Sličan je, uostalom, bio i ranije u istoriji odnos vladajućih krugova prema partizanskom pokretu (Aleksandar I, Fridrih Vilhelm III, Karl Albert u Italiji 1848 itd.). I to je razumljivo. Ako je partizanski rat prirodna forma narodnog ustanka i otpora nadmoćnom neprijatelju, njegov razvoj i uspeh moraju biti i prirodna posledica postojanja i zrelosti čvrstog, politički svesnog rukovodstva, koje danas ne može biti u drugim rukama nego u komunističkim.

Nije ovde reč o apologiji partizanskog rata za sve prilike i uslove, ali je pogrešno kada pojedini drugovi i među nama smatraju da će »podići ugled« naše Narodnooslobodilačke vojske ako negiraju njen partizanski karakter i partizanski karakter njenog ratovanja, i to na taj način što će izneveriti istinu, što će našoj vojsci naknadno kalemiti svojstva jedne potpuno izrađene, redovne regularne armije — svojstva koja ona nije imala; ili što će, pod vidom borbe protiv »partizanštine« (koja ne pretstavlja baš nikakav akutan problem u našoj Armiji), naknadno unositi u opis operacija i borbi naše Narodnooslobodilačke vojske radnje koje su svojstvene potpuno izgrađenoj, redovnoj regularnoj armiji — koje naša vojska nije upotrebljavala. (Pritom se ukida tako važna odlika našeg starešinskog ratnog kadra kao što su bili: snalaženje i umešno rukovođenje u toku »dinamike boja«.) To što je naša vojska bila takva i što je tako deystvovala, nije pretstavljalo, u datoj situaciji, njenu slabost, nego njenu snagu. U tim uslovima, sa onim mogućnostima, nasilno stvorena redovna regularna vojska pala bi tamo gde je Narodnooslobodilačka vojska pobedila. To nije smetalo našoj vojsci da rešava i takve situacije i zadatke za koje se dotada pretpostavljalo da ih može rešiti samo »prava«, redovna regularna vojska.

Naši vojni stručnjaci nisu, dakle, suviše naglašavali revolucionarni značaj našeg ratnog iskustva i njegov

značaj za vojnu nauku, nego, obrnuto, suviše malo. Prilazili su tom pitanju često stidljivo i suviše oprezno. A, pravo da kažemo, imali su i razloga za snebivanje: kažeš sasvim običnu stvar, koja spada u azbuku marksizma-lenjinizma, kao naprimer, »ne treba šablonski prenositi iskustva Sovjetske armije« — a protumači se, prenese i zaključi: »Jugosloveni tvrde da su sovjetska pravila šablon«, »da Jugoslovenskoj armiji nije potrebno da usvoji iskustva Sovjetske armije!«

Pa i što se tiče same naše Armije, ona nije više ista kao što je bila u toku rata, pa ni na kraju rata. Ali bi bilo pogrešno misliti da je razbijen svaki kontinuitet između prošle, ratne armije i današnje (to i ne treba da bude); i da su sva naša ratna iskustva izgubila svoju vrednost.

»Učiti je teško, ali primena naučenog je još teža. Vojnim znanjima u učionici ili iz knjige mogu mnogi da ovladaju, ali u stvarnoj borbi jedni gube dok drugi dobijaju bitke, kako je to dokazala vojna istorija i naš sopstveni život... Svi osnovni zakoni i teorije rata su uopštavanja prošlih ratova od strane prošlih ili savremenih naučnika. Jedna je stvar reći da treba pažljivo proučavati krvava iskustva iz prošlih ratova. Ali je druga stvar posmatrati ta uopštavanja na temelju sopstvenog iskustva i usvojiti ono što je korisno iz prošlosti, odbaciti ono što je nekorisno, i dodati starome ono što je specifično svoje lično. Ovo poslednje je najvažnije. Bez toga nećemo biti u stanju da vodimo rat.«²¹⁾

Najzad, drugi narodi bili su, a verovatno će se ponovo naći, u sličnom položaju kao što smo bili mi. U izvesnom smislu naći će se u tom položaju i pre izbijanja rata, za vreme mirnodopske okupacije. Zato takođe naša iskustva nisu ni nesavremena ni zastarela. Ona će biti još primenjena, razume se u izmenjenom obliku, u drugim razmerama i na višem stepenu. Zato i ne treba da ostanu samo naša. Tako ne misle i ne rade oni koji nas napadaju i klevetaju, užasnuti što smo se usudili da pomislimo da je naša četvorogodišnja ratna praksa nešto doprinela vojnoj nauci i u nečemu je dopunila. Takav

²¹⁾ Mao Ce Tung, isto.

stav ograđivanja od pouka stečenih u borbi i proverenih na delu, njihovog negiranja, pretstavlja grubo iskrivljavanje marksizma-lenjinizma, a u interesu pozicija koje nikakve veze nemaju ni sa interesima međunarodnog revolucionarnog pokreta, ni sa internacionalizmom, ni sa marksizmom, nego su im direktno suprotni.

Šta kaže Lenjin?

»Prvo, marksizam se razlikuje od svih primitivnih oblika socijalizma time što on ne vezuje pokret ni za jedan određeni oblik borbe... Kao bezuslovan neprijatelj svih apstraktnih formula, svih doktrinarskih recepata, marksizam zahteva pažljiv odnos prema masovnoj borbi koja je u toku, koja, s razvitkom pokreta, s porastom svesnosti masa, sa zaoštavanjem ekonomskih i političkih kriza, rađa sve nove i sve raznolikije načine odbrane i napada... Marksizam se ni u kom slučaju ne ograničava na one oblike borbe koji su mogući i koji postoje samo u danom momentu, on priznaje neizbežnost novih, revolucionarnih danog perioda nepoznatih oblika borbe kad se promeni postojeća socijalna konjunktura. Marksizam se u tom pogledu uči, ako se tako može reći, iz prakse masa, nemajući nikakvih pretenzija da uči mase oblicima borbe koje izmišljaju kabinet-ski »sistematičari«...

... Drugo, marksizam bezuslovno zahteva da se pitanje oblika borbe posmatra istoriski. Postavljati to pitanje van istoriski konkretne situacije znači ne razumevati azbuku dijalektičkog materijalizma. U različitim momentima ekonomske evolucije, u zavisnosti od različitih političkih, nacionalno-kulturnih, životnih itd. uslova, različiti oblici borbe iskrsavaju na prvi plan, postaju glavni oblici borbe, a u vezi s tim, sa svoje strane, menjaju se i sporedni, uzgredni oblici borbe. Pokušati odgovoriti na pitanje o određenom sredstvu borbe sa da ili ne, ne posmatrajući podrobno konkretne prilike dotičnog pokreta na određenom stepenu njegovog razvitka — znači potpuno napustiti tlo marksizma.

... Nacionalno ugnjetavanje ili antagonizam ništa ne objašnjavaju, jer je njih uvek bilo na zapadnoj periferiji, a partizansku borbu rodio je tek ovaj istoriski period.

... Pokret ne dezorganizuju partizanske akcije nego slabost partije, koja ne ume da uzme u svoje ruke te akcije.

... Ja razumem da se mi, usled slabosti i nepripremljenosti naše organizacije, na određenom mestu i u danom momentu, možemo odreći rukovođenja tom spontanom borbom... Ali kad kod teoretičara ili publicista ne vidim osećanje tuge zbog te nepripremljenosti, nego oholo samozadovoljstvo i narcisovski oduševljeno ponavljanje fraza o anarhizmu, blankizmu i terorizmu, koje su napamet naučili u ranoj mladosti, onda me vređa ponižavanje najrevolucionarnije doktrine na svetu.

... Nikada partija proletarijata ne može da smatra partizanski rat za jedino ili čak za glavno sredstvo borbe... To sredstvo mora biti podređeno drugim, mora biti usklađeno sa glavnim sredstvima borbe, oplemenjeno prosvetljujućim i organizujućim uticajem socijalizma.

... Ali mi vidimo svoj zadatak u tome da srazmerno svojim snagama doprinesemo pravilnoj teoretskoj oceni novih oblika borbe koje donosi život, u tome da se nemilosrdno borimo protiv šablona i predrasuda, koji smetaju radnicima da pravilno postavljaju novo i teško pitanje, da pravilno pristupe njegovom rešavanju.«²³⁾

Šta dokazuju ove misli i uputstva Lenjina? Partizanski rat koji Lenjin brani od filistara drukčiji je od našeg, u drugim prilikama. On tu znači oružanu borbu pojedinih lica i manjih grupa ljudi u Prvoj ruskoj revoluciji. Suština nije u tome, nego kako Lenjin prilazi ovom pitanju. On »partizanski rat« smatra novim oružjem, sredstvom u borbi proletarijata, iako je bilo toliko oružanih borbi u ranijoj istoriji. U kom smislu ovakav »partizanski rat« mora odgovarati glavnim sredstvima borbe? U tom smislu da mora biti oplemenjen prosvetnim i organizirajućim uticajem socijalizma. Radi se, dakle, o revolucionarnoj političkoj sadržini, o revolucionarnom rukovodstvu. To utoliko više vredi ukoliko masovnost ustanaka, snaga pokreta i zrelost rukovodstva, kao i ostale prilike, dozvoljavaju »partizanskom ratu« da postane zaista rat, opštenarodni i glavna forma borbe.

... »Mi ne govorimo o potrebi da se preobražaji praktično ostvare čak i na maloj, recimo od carizma osvojenoj teritoriji; praktično ostvarenje je hiljadu puta važnije od svih manifesta i, naravno, isto tako hiljadu puta teže...«²³⁾

... »Ali obavezno je da se odmah počne učiti u praksi: ne bojte se tih probnih napada. Oni se, naravno, mogu izroditi u krajnost, ali to je zlo sutrašnjice, a danas je zlo naša inertnost, naše doktrinarstvo, učena nepokretnost, starački strah od inicijative...«²⁴⁾

²³⁾ Lenjin, »Partizanski rat«, članak objavljen u »Proleteru«, 13 oktobra 1906, tom XI, str. 186—196, IV izdanje.

²³⁾ Lenjin, »Revolucionarna vojska i revolucionarna vlada«, objavljeno u »Proleteru« od 10 juna 1905.

²⁴⁾ Lenjin, »Borbenom komitetu pri Petrogradskom komitetu«, 16 oktobra 1905, tom IX, str. 317, IV izdanje.

... »Revolucionarna armija — to je takođe vrlo velika reč. Njeno stvaranje je težak, složen i dug proces. Ali kad vidimo da je on već počeo i da fragmentarno, u odlomcima, napreduje svuda, — kad znamo da bez takve armije stvarna pobjeda revolucije nije moguća, — moramo istaći odlučnu i otvorenu parolu, propagirati je, činiti je probnim kamenom aktuelnih političkih zadataka. Bilo bi pogrešno misliti da revolucionarne klase uvek imaju dovoljno snage za izvršenje revolucije, kad je ta revolucija, usled uslova društveno-ekonomskog razvitka, potpuno sazrela. Ne, ljudsko društvo nije uređeno tako razumno i tako »zgodno« za napredne elemente.«²⁵⁾

Eto šta kaže i ističe Lenjin, a ne: »isto je bilo i pre 140 godina!« Setimo se značaja koji su i Marks i Lenjin davali iskustvima Pariske komune!

Ove misli Lenjinove nisu nimalo zastarele, niti gube od svoje vrednosti zato što se odnose na posebnu, konkretnu situaciju, na Revoluciju 1905. Suština njihovog značaja sastoji se u tome što one pokazuju kako je Lenjin prilazio pitanju oružanog ustanka. Tako mu je prilazila, po Lenjinu, i naša Partija, i pre rata i praktično za vreme rata.

Evo šta je pisao Staljin 1927 godine:

»Bez obzira na idejno uzdizanje naše Partije kod nas u Partiji još uvek postoji, nažalost, izvesna vrsta »rukovodilaca« koji iskreno veruju da se može rukovoditi revolucijom u Kini, tako reći po telegrafu, na osnovu poznatih, od svih priznatih opštih stavova Kominterne, ne vodeći računa o nacionalnim osobenostima kineske ekonomike, kineskog političkog uređenja, kineske kulture, kineskih običaja, tradicija. Ti se »rukovodioci« time, upravo, i razlikuju od pravih rukovodilaca, što oni uvek imaju u džepu dve-tri gotove formule, »prikladne« za sve zemlje i »obavezne« za sve uslove.

... Otuda večni sukob između formula i revolucionarnih pokreta u pojedinim zemljama, kao osnovni rezultat rukovođenja tih nazovi rukovodilaca.

... Nesklad između formula i stvarnosti — to je sudbina nazovi rukovodilaca iz opozicije.

²⁵⁾ Lenjin, »Poslednja reč »iskrovske taktike«, objavljeno u »Proleteru« od 17 oktobra 1905, tom IX, str. 338, IV izdanje.

A taj nesklad jeste neposredni rezultat raskida opozicije s poznatim taktičkim principima lenjinizma o obaveznom vođenju računa o nacionalno-osobenom i nacionalno-specifičnom u revolucionarnom pokretu svake pojedine zemlje.«²⁰⁾

Skoro godinu dana posle čudovišne kampanje Informbiroa, došli smo dotle da moramo braniti pravo na primenjivanje marksizma-lenjinizma. Kolika je besmislica tući stvarnost — citatima! Čak ne činjenice iz stvarnosti, nego proizvoljne zaključke iz nje. Ocena »stanja u jugoslovenskoj partiji«, u tom smislu, nije uopšte pitanje teorije, priznavanja teorije, nego pitanje baš primene teorije. A »kritičari« baš o tome neće da govore, baš to preskaču i negiraju; ustvari zato što su protiv primene teorije koju tobož brane. Čim se postavi, naime, pitanje primene teorije, odmah se postavlja i pitanje: u kakvim uslovima? onda, tj. pošto se radi o praksi, sami citati nisu više dovoljni. Može biti posredi i pogrešna primena teorije sadržane u citatima, ali se i to može prosuditi, ne poređenjem prakse sa citatima, nego ispitivanjem uslova koji takvu primenu opravdavaju ili ne opravdavaju. Samo se pomoću ovih uslova može dokazati pogrešna primena. Jer šta bi drugo i moglo značiti »primena«, nego — stvaralačka primena, tj. na određene uslove, u određenoj situaciji.

Pre skoro godinu dana tvrdili smo da se uslovi i osobenosti naše borbe nikako ne mogu svesti na formulu »kombinovanje akcija regularne vojske, partizanskih odreda i narodnih ustanaka«.

Postavljali smo sledeća pitanja i davali sledeće odgovore:

Pretstavljaju li ti uslovi, u svojoj istoriski povezanoj celini, nešto novo u odnosu na ranije uslove pod kojima su se stvarali i razvijali oslobodilački pokreti u istoriji? Bez svake sumnje pretstavljaju.

²⁰⁾ Staljin, »Beleške o savremenim temama«, »Pravda« od 28 jula 1927, Dela, tom IX, str. 332, 333, 337.

Pretstavlja li samo rešenje posebne, konkretne situacije, stvorene zbirom datih, istoriski novih uslova, — nešto novo i značajno u istoriji revolucionarnih pokreta? Bez svake sumnje — predstavlja.

Može li se, onda, naš »partizanski rat«, sa svim svojim osobenostima, izjednačiti s borbom partizanskih odreda u Rusiji 1812, ili u Španiji pre 140 godina? Očevidno, ne može.

Zaslužuje li, onda, to novo i značajno, koje su doneli naša Narodna revolucija i Narodnooslobodilački rat, da bude usvojeno kao zajednička tekovina borbe naroda za svoju slobodu i nezavisnost? Besumnje, zaslužuje.

Da li je, najzad, s gledišta interesa revolucionarnog pokreta, u sadašnjoj i budućoj borbi porobljenih klasa i naroda, pravilno i korisno poricati istinu o nesumnjivom značaju našeg ratnog političkog i vojnog iskustva! Očevidno nije.

Tada smo zaključili da negirati odlučujuću ulogu koju je naša Partija imala u rukovođenju ustankom i ratom, i koju danas ima u socijalističkoj izgradnji naše zemlje, znači odreći se pravilne i pravedne ocene naše borbe, znači, u krajnjoj liniji, na pitanju Jugoslavije, koje ne može ostati samo pitanje Jugoslavije, htele oslepiti i zavesti međunarodni radnički pokret.

U međuvremenu od godinu dana informbirovska kampanja je izgubila i poslednji prizvuk neke objektivnosti, principijelnosti, poštenja i dobronamernosti. Šovinizam nekih rukovodilaca komunističkih partija, pritajen za vreme rata iza kapitulantstva, uzeo je punog maha. Laž i klevetanje postali su normalna, jedina dokazna sredstva kojima se služe rukovodioci ovih komunističkih partija. Velike misli Marksa, Engelsa, Lenjina i Staljina, oni lišavaju njihovog živog, duboko ljudskog i revolucionarnog smisla i bestidno ih zloupotrebljavaju, stavljajući ih u službu ovakvih sredstava dokazivanja.

Pitanje Jugoslavije zaista nije ostalo pitanje samo Jugoslavije. Oslabljen je front naprednih snaga u svetu,

uvedeni su i praktično ozakonjeni štetni, nepravilni, nekomunistički odnosi među socijalističkim zemljama, ozbiljno je poljuljan ugled SSSR-a. Objektivno je otvoreno široko polje dejstva imperijalističkim smutljivcima i ratnim huškačima, kao i njihovim agentima u redovima radničke klase. Propoveda se i sprovodi kao najviša revolucionarna vrlina karijerističko puzalaštvo i neverovanje u snage i revolucionarnu sposobnost sopstvenog radnog naroda. U toku je, jednom reči, čudovišan poduhvat unakaženja osnova marksizma-lenjinizma, uništenja njegove duše i njegove životne snage.

Na našu Partiju pao je časni revolucionarni zadatak da, dosledna svom aktivnom internacionalističkom stavu, uprkos svim teškoćama, nepokolebljivo istraje u svojoj pravednoj borbi za odbranu životnih interesa međunarodnog radničkog pokreta.

(Članak je uzet iz »Vojnog dela« br. 2/49)

General-pukovnik BOGDAN OREŠČANIN

TEORETSKA RAZMATRANJA O OSNOVNIM FAKTORIMA ORUŽANE BORBE I RATNE VJEŠTINE

Problematika koja se tretira u ovome članku nije nova. Naprotiv, većina pitanja o kojima će biti riječi stara je koliko i sama oružana borba. O tim pitanjima postoji bogata i raznovrsna vojna literatura koja datira od prvih i davnih pokušaja teoretskog uopštavanja problema ratovanja i nastavlja se kroz čitav istoriski razvitak vojne misli. Uprkos tome što je ovdje riječ manje-više o opštepoznatim problemima koji na prvi pogled mogu izgledati sasvim jednostavni, korisno je i u savremenim uslovima zadržati se na njima i posvetiti im punu pažnju. Savremena opšta društvena stvarnost, sa svojim značajnim novim karakteristikama, obilježenim posebno revolucionarnim i skokovitim razvitkom ratne tehnike, prosto nameće radikalno preispitivanje mnogih dosada poznatih i utvrđenih načela i metoda vođenja rata, odnosno ratovanja. Očigledno je da dosadašnja ratna iskustva i njihovo uopštavanje mogu dati samo djelomično odgovor na pitanja ratne vještine. Veliki broj problema, međutim, kvalitativno je potpuno nove prirode i pretstavlja nepoznanicu o kojoj se tek mogu stvarati pretpostavke i prognoze. Predviđanja će biti utoliko sigurnija, pravilnija i

potpunija, ukoliko se, koristeći se naučnim teoretskim obradama i analizama, više i svestranije uspiju unapred uočiti i dublje i šire sagledati svi činioci koji bi u eventualnom budućem ratu mogli doći do izražaja i odigrati određenu pozitivnu ili negativnu ulogu po ishod borbenih dejstava i rata uopšte.

I

Ratovi, uključujući u ovaj pojam i revolucije i građanske ratove, su proizvod klasnog društva i, prema tome, predstavljaju određenu *društvenu pojavu*.

Ratovanje se, dakle, ne svodi samo i jednostavno na sukob oružanih snaga zaraćenih protivnika i njihova međusobna vojna dejstva. Ratovi, kao društvena pojava, zavise od određenih društvenih uslova koji opredjeljuju i same *uzroke rata*, i njegove *ciljeve*, i njegov *društveno-politički karakter* i, konačno, neposredno utiču i na *vojnu fizionomiju* i *vojne karakteristike rata* ili, bolje reći, *ratovanja*. U tom smislu ratovi i ratovanje podležu izvjesnim opštim zakonitostima kretanja i razvoja društva.

Međutim, iako su rat i uopšte oružana borba društvena pojava i u vezi s time zavisni od opštih zakonitosti društvenog kretanja, rat, odnosno ratovanje, predstavlja *istovremeno posebnu i specifičnu vrstu aktivnosti* koja se po mnogo čemu bitno razlikuje od ostalih djelatnosti društva, naprimjer, proizvodnje i drugih. Zato rat, odnosno ratovanje, ima i *posebne i specifične zakonitosti, načela, oblike i metode dejstva*.

Društveni uslovi su u direktnoj zavisnosti od stepena razvitka proizvodnih snaga i na toj osnovi stvorenih produkcionih odnosa. Stepenn razvitka proizvodnih snaga i produkcionih odnosa predstavlja ekonomsku strukturu društva, odnosno njegovu *materijalnu bazu*, koja uslovljava čitavo društveno kretanje i razvitak i daje pečat svemu onome što se obično naziva »društvena nadgradnja«. Od materijalne baze društva zavise, dakle, u krajnjoj liniji i politika i politički odnosi, i stepen razvitka

civilizacije i kulture i sve druge društvene djelatnosti i manifestacije. Prema tome, treba podvući i naglasiti da upravo od *te iste* materijalne baze zavise i ratovi i njihov vojni karakter i fizionomija. Ratovanje i ratna vještina ulaze i sami u domen društvene nadgradnje i kao takovi zavise od onoga od čega zavisi i čitava društvena nadgradnja.

Imajući u vidu iznetu marksističku istinu, tj. opštu zakonitost kretanja i razvitka društva u vezi i u zavisnosti od razvoja njegove materijalne baze, očigledno je da nije dovoljno zadržati se samo na poznatoj konstataciji da su »ratovi sredstvo politike« ili da predstavljaju »produžetak politike drugim sredstvima« (što je već odavno formulisao i Klauzevic). Treba imati u vidu da i sama politika (isto kao i ratovanje) zavisi od određenih objektivnih društvenih uslova, u prvom redu od ekonomske strukture odnosno materijalne baze društva. Upravo, od sve bržeg i snažnijeg razvitka ove materijalne baze može se i očekivati stvaranje materijalnih i drugih uslova koji će čovječanstvo dovesti do eliminisanja rata kao sredstva politike.

Razmatrajući neprekidan i bitan uticaj stepena razvoja materijalne baze društva na cjelokupnu društvenu nadgradnju, treba odmah dodati da društvena nadgradnja vrši u određenom smislu povratan uticaj na materijalnu bazu i njen razvitak. U vezi s time može se konstatovati da, ukoliko se društvo više razvija, utoliko ovaj obratni uticaj, tj. uticaj nadgradnje na bazu, biva veći. U ovoj zakonitosti društvenog razvitka, koja ukazuje na sve više rastuću ulogu njegovih subjektivnih snaga, i leže povećane i sve veće mogućnosti svjesnog i ubrzanog mijenjanja objektivnih društvenih uslova. Na ovoj osnovi već sazrijevaju istoriski uslovi koji pred subjektivne faktore — a u interesu daljeg razvoja društva — postavljaju zahtjev za ukidanje rata kao sredstva za rješavanje suprotnosti u društvu.

Ljudsko društvo, na osnovi razvitka svoje materijalne baze, u cjelini uzevši, razvija se od prostijih oblika ka sve savršenijim i složenijim. U tom opštem uzlaznom

razvitku društva svaka istoriska epoha ima svoje opšte materijalne i društvene karakteristike.

Međutim, treba odmah konstatovati i naglasiti da razvitak i usavršavanje društva ne idu ni glatko ni ravnomjerno. Ustvari, zakonitost progresivnog kretanja i usavršavanja ljudskog društva ukazuje samo na opštu *tendenciju* kretanja i razvitka, koja je neizbježno zakonita i kao crvena nit provlači se kroz čitav istoriski razvitak svih zemalja zajedno i svake posebno. Ali, oblici i tempo ovog razvitka su vanredno različiti u raznim zemljama. Drugim riječima, kolikogod je zakonit opšti uzlazni razvitak društva, toliko je u izvjesnom smislu zakonita i neravnomjernost ovog kretanja i društvenog razvoja.

Ne zalazeći ovdje dalje u razradu opštih društvenih uslova i njihovih zakonitosti, može se zaključiti da svaka obrada problema ratovanja i svaka ratna vještina moraju da vode računa i o opštih društvenim uslovima i opštih zakonitostima kretanja i razvitka društva, kao i o posebnim vojnim uslovima i specifičnim zakonitostima, načelima, oblicima i metodima vođenja rata. Ograničiti se samo na ovo drugo značilo bi baviti se samo posljedicama, a ne vidjeti uzroke i osnovne činioce koji bitno utiču na vojni aspekt ratovanja.

II

Da bi se uočile posebne karakteristike i zakonitosti ratovanja, odnosno oružane borbe uopšte kao specifične vrste djelatnosti, neophodno je analizirati osnovne faktore koji neposredno dejstvuju u ratu, odnosno u svakom oružanom sukobu.

Svaki rat, odnosno svaka oružana borba, pretpostavlja izvjesne faktore bez kojih ne bi moglo biti oružanog sukoba. To su, prvo: *protivnici*, drugo: *prostor* i treće: *vrijeme*. Svaka oružana borba dešava se između određenih protivnika (voljnih da se bore), u određenom prostoru i određenom vremenu. Protivnici se sastoje od ljudi (čovjeka), i naoružanja, ratne tehnike i ostalih ma-

terijalnih sredstava. Pod prostorom podrazumijeva se ovdje prostor u najširem značenju ove riječi, dakle, teritorija, odnosno zemljište, zatim, more i vazdušni prostor, uključujući u pojam prostora i klimu, kao i uopšte atmosfere uslove. Pod vremenom podrazumijeva se ovdje vrijeme kao period, kao trajanje.

Prema tome, svaka oružana borba pretpostavlja četiri osnovna faktora.

»*ljudski faktor*« (čovjek — odnosno ljudi)

materijalni faktor

prostor (faktor prostora)

vrijeme (faktor vremena).

Razumije se da je mogućna i drugačija sistematizacija ovih osnovnih faktora. Mogu se oni svesti samo na tri, na čovjeka odnosno ljudski faktor, zatim na materijalni faktor (uključujući u njega i prostor) i na faktor vremena. Mogla bi se podjela izvršiti čak i na svega dva faktora, tj. na subjektivni faktor (subjektivna djelatnost čovjeka) i na objektivni faktor (podrazumijevajući pod njime sva materijalna sredstva, prostor i vrijeme, kao i objektivnu stranu i objektivnu uslovljenost ljudske djelatnosti). Isto tako mogli bi se pojedini faktori razdvajati na nove i tako bi se mogao povećati njihov broj (naprimjer, odvojiti u posebne faktore neke elemente čovjekovog kvaliteta kao borbeni moral, vještinu ratovanja itd., ili odvojiti naoružanje od ostalih materijalnih sredstava, ili razdvojiti klimu i atmosfere uslove od pojma prostora itd.). Međutim, ovim se suština ne mijenja. Ostaje činjenica da svaka oružana borba pretpostavlja čovjeka, materijalna sredstva, prostor i vrijeme.

III

Već na prvi pogled postoji uočljiva razlika između čovjeka, odnosno ljudskog faktora, i ostalih navedenih faktora oružane borbe. Čovjek je jedini subjektivni faktor u oružanoj borbi. On, uostalom, počinje rat i vodi ga, on je aktivni činilac koji postavlja ciljeve i zadatke oru-

žane borbe, on se bori protiv protivnika i upravlja borbom, služi se i rukuje ratnom tehnikom i ostalim materijalnim sredstvima, savlađuje i koristi prostor i vrijeme. Svi ostali faktori su »mrtvi«, »neživi« i svi oni predstavljaju sredstvo za postizanje određenog cilja koji postavlja čovjek, odnosno predstavljaju objektivnu stvarnost kojom se čovjek, odnosno ljudski faktor, koristi u borbi.

Ovo diferenciranje faktora na »žive« i »nežive« i na »subjektivne« i »objektivne« nije, međutim, tako jednostavno.

Istina je da se jedino čovek javlja kao subjekt borbe. Ali je isto tako neosporna istina da se i sam čovjek istovremeno pojavljuje kao objektivni faktor i u izvjesnom smislu kao »sredstvo« u borbi. Svaka vojna jedinica, zajedno sa svim njenim ljudstvom i svom njenom ratnom tehnikom i ostalim materijalom, predstavlja sredstvo za postizanje ratnih i borbenih ciljeva i zadataka. U ovom smislu je svaka jedinica sredstvo u rukama onoga koji postavlja ciljeve i zadatke, dakle, u rukama starješine jedinice. Odnosno, dalje, svaka jedinica zajedno sa svojim starješinom je sredstvo u rukama višeg komandovanja, tj. višeg pretpostavljenog starješine. I tako sve odozdo do gore — od pojedinačnog borca i njegovog naoružanja pa preko svih stepena vojnih jedinica i svakog taktičara sve do stratega. Prema tome je, u tome smislu, armija kao cjelina (zajedno sa svim svojim ljudstvom, naoružanjem i ostalom opremom) sredstvo politike za postizanje određenih ciljeva u toku rata. Upravo za ovu ulogu čovjeka kao sredstva u borbi može da odgovara termin koji je upotrebio Engels kada je govorio o »ljudskom materijalu«.

Postajući »ljudski materijal«, odnosno »sredstvo« u borbi, čovjek ne prestaje biti i njen subjekt. I obratno, kao subjekt, svaki čovjek je istovremeno i »sredstvo«, odnosno objektivni faktor u borbi. Obje uloge čovjeka ostaju nerazdvojne i neprekidne. Uloga ljudskog faktora je, dakle, dvostruka i javlja se u dva svoja vida u oružanoj borbi.

Ulogu čovjeka kao objektivnog faktora, odnosno kao »sredstva« u borbi, obuhvatićemo pod pojmom i terminom »živa sila« (naziv već uobičajen kod nas).

Ulogu, pak, ljudskog faktora kao subjekta borbe tretiraćemo pod pojmom i terminom »ratna vještina«.

Budući da se ovdje radi o dvije istovremene uloge jednog istog faktora, tj. čovjeka, odnosno ljudskog faktora, to će se i gornji termini koristiti odvojeno samo onda kad se posebno odnose na jednu od uloga čovjeka u borbi.

Pod ratnom vještinom podrazumijevamo, dakle, svu subjektivnu djelatnost čovjeka u ratu, odnosno uopšte u svakoj pojedinoj oružanoj borbi. Riječ je, prema tome, ne samo o subjektivnoj djelatnosti starješina u smislu njihovog rukovođenja borbom, nego i o subjektivnoj djelatnosti svake pojedine jedinice kao ljudskog kolektiva i, konačno, svakog pojedinog borca. Svaki čovjek je subjekt u borbi. Pojam »ratna vještina« kako se ovdje upotrebljava, obuhvata, dakle, čitavu subjektivnu djelatnost ljudi u ratu, odnosno u oružanoj borbi uopšte i supsumira u sebi i pojam »strategija« i »taktika« (odnosno važi i u strategijskim i u taktičkim okvirima). Subjektivna djelatnost ljudskog faktora u borbi može se sažeti u sljedeće:

prvo: subjektivnu zamisao (odnosno ideju, odnosno koncepciju) vođenja rata, odnosno uopšte zamisao izvršenja borbenog zadatka;

drugo: subjektivnu djelatnost, usmjerenu na stvaranje određene organizacije i određenih priprema za rat, odnosno uopšte za neku borbu, u cilju sprovođenja u život odgovarajuće zamisli vođenja rata, odnosno zamisli izvršenja borbenog zadatka;

treće: vođenje borbe, tj. subjektivnu djelatnost ljudskog faktora u toku borbe (uključujući tu i samu fizičku borbu, i komandovanje, i rukovođenje borbom, kao i, u vezi s razvojem borbe, nove subjektivne djelatnosti izražene u promjenama ranijih zamisli i odgovarajućim izmjenama u organizaciji i neprekidnim pripremama sprovođenim u toku vođenja borbe).

IV

Društveni uslovi i opšte zakonitosti kretanja i razvitka društva o kojima je ranije bilo riječi ispoljavaju uticaj *na sva četiri osnovna faktora* koji dolaze do izražaja u ratu i u svakoj oružanoj borbi, tj. na ljudski faktor, materijalni faktor, prostor i vrijeme.

Ljudski faktor, dakle čovjek, i sam ulazi u pojam materijalne baze društva i čini jedan od njenih osnovnih činilaca.

Materijalni faktor, odnosno sredstvo za proizvodnju i oruđa za rad, ulaze također u pojam materijalne baze društva i sačinjavaju također jedan od osnovnih činilaca ekonomske strukture društva.

Prema tome, promjene materijalne baze društva direktno dovode do promjena kako ljudskog tako i materijalnog faktora i to kako uopšte u društvu, tako i u pogledu njihove uloge u ratu odnosno ratovanju.

Promjene, pak, ljudskog i materijalnog faktora ispoljavaju svoj uticaj i na faktor prostora i vremena.

Materijalna baza društva djeluje u izvjesnom smislu dvostruko na pitanje rata odnosno ratovanja: *prvo*: putem razvitka ratne tehnike i svih ostalih materijalnih sredstava koja se koriste u ratu i borbi i pothranjuju ih i, *drugo*, putem cjelokupne društvene nadgradnje (tj. političkih uslova i odnosa i ostalih uslova istoriske, nacionalne klasne i druge prirode). Ovdje se posebno ističe direktan uticaj stepena razvoja ratne tehnike i materijalnog faktora zato što je razvitak ratne tehnike neposredan odraz razvitka sredstava za proizvodnju. Odnosno, može se reći da u *izvjesnom smislu* ratna tehnika predstavlja u ratu i za rat ono što oruđa za rad predstavljaju u ekonomici i uopšte u razvoju društva.

Očigledno je, dakle, da promjene društvenih uslova, koje neizbježno dovode do promjena osnovnih faktora koji djeluju u ratu, direktno utiču na način vođenja rata i uopšte na vojnu fizionomiju i karakter ratovanja.

Svaka društvena epoha, u cjelini uzevši, ima svoje karakteristike. Otuda proističu i neke zajedničke karak-

teristike svih ratova koji su se vodili u jednom istom istoriskom periodu, naprimjer, ratova vođenih u doba feudalizma za razliku od onih iz ranije društvene ekonomske formacije ili od ratova nastalih u kapitalističkom društvenom sistemu.

Zakoniti uzlazni razvoj društva koji sve više usavršava ali i usložava društvene uslove dovodi isto tako zakonito i do usavršavanja i istovremenog usložavanja vođenja rata odnosno ratova.

Međutim, već pomenuta zakonita neravnomjernost razvoja društva ne može a da se ne odrazi i na pitanja rata i oružane borbe uopšte. Upravo iz razloga različitosti u društvenom razvoju mi se u jednoj istoj istoriskoj epohi, pored određenih sličnosti, susrećemo i sa različitim karakteristikama pojedinih ratova. Ove razlike proističu iz različitog i neravnomjernog razvitka materijalne baze, dakle, različitog stepena razvoja proizvodnih snaga i produkcionih odnosa i u vezi s tim različite ratne tehnike i društvene nadgradnje, koje dolaze do izražaja u raznim ratovima iste istoriske epohe, kao i u raznim zemljama i njihovim oružanim snagama angažovanim u jednom istom ratu.

Sve ovo, razumije se, odražava se i direktno i posredno i na samu ratnu vještinu, odnosno na subjektivnu djelatnost ljudskog faktora u ratu i uopšte u oružanoj borbi.

I sama ratna vještina je rezultat i odraz istoriskih uslova razvoja društva. Ona se i sama razvija i usavršava sa razvojem društva i samim tim sve se više usložava i komplikuje. *Sve ratne vještine raznih armija u jednoj istoj istoriskoj epohi imale su manje ili više određene zajedničke karakteristike uslovljene zajedničkim društvenim karakteristikama dotične epohe. I obratno, ratna vještina svake pojedine armije imala je i neizbježno mora da ima svoje posebne karakteristike koje rezultiraju iz posebnih konkretnih društvenih i vojnih uslova dotične armije odnosno zemlje.*

V

Svi faktori oružane borbe, kao faktori koji postoje u društvu i prirodi, podležu opštim zakonima dijalektike kao, uostalom, i sve druge društvene i prirodne pojave. Ove dijalektičke zakonitosti kao i neke posebne specifičnosti osnovnih faktora oružane borbe ogledaju se uglavnom u sljedećem:

Svaki od faktora rata javlja se u obliku *kvaliteta* i *kvantiteta*.

Kvantitet ljudskog faktora odnosno žive sile izražen je u broju (*masi*) žive sile.

Kvalitet je izražen u različitim elementima kao što su politička svijest, borbeni moral, vojno obrazovanje i obučenost, fizička kondicija itd.

Kvantitet ratne tehnike i uopšte materijalnog faktora također je izražen u broju (po određenim vrstama materijalnih sredstava). *Kvalitet* je izražen u određenim osobinama već prema namjeni sredstava (dometu, razornoj moći, udarnoj snazi, pokretljivosti i manevarskoj sposobnosti, radijusu dejstva, debljini oklopa, probojnosti itd.; kod hrane, naprimjer, u kaloričnosti itd.).

Kvantitet prostora izražen je njegovim dimenzijama, a *kvalitet* osobinama teritorije (zemljišta) kao što su reljef, hidrografski sklop, prohodnost, pošumljenost, klima, atmosferski uslovi itd., odnosno u posebnim osobinama mora i vazdušnog prostora.

Kvantitet vremena izražen je dužinom trajanja određenog vremenskog perioda. Iako izgleda apstraktno govoriti o *kvalitetu vremena* (kao perioda), ipak se može konstatovati da određeni vremenski period kvalitativno različito djeluje u raznim uslovima.

Značajno je uočiti da za faktore rata i njihov kvantitet i kvalitet važi dijalektička zakonitost o odnosu kvantiteta i kvaliteta, odnosno zakonitost po kojoj promjena kvantiteta utiče na kvalitet i obratno.

Prevedeno na vojni jezik i primijenjeno na vojnu problematiku, to se odražava, naprimjer, u sljedećem:

— Veći kvantitet, tj. veća masa žive sile određenog kvaliteta može, pod izvjesnim uslovima, da dovede do novog kvaliteta, koji je veći od običnog zbira pojedinačnih kvaliteta.

— Ili, veća masa određenog oružja, pod izvjesnim uslovima, može da pretstavlja nov kvalitet koji prevazilazi obični mehanički zbir kvaliteta pojedinih oružja.

Sljedeća dijalektička karakteristika faktora rata jeste njihova međusobna uslovljenost, povezanost i zavisnost.

Oni ne stoje međusobno u običnom *mehaničkom odnosu*. Nije riječ o običnom *zbiru* faktora rata nego o *dijalektičkom odnosu* između žive sile i tehnike i o njihovom odnosu prema prostoru i vremenu.

Ova međusobna uslovljenost i zavisnost faktora borbe, povezana s dijalektičkom zakonitošću po pitanju odnosa između kvantiteta i kvaliteta, daje *novu*, vrlo značajnu karakteristiku faktora rata i borbe, tj. izvjesnu njihovu međusobnu *zamjenljivost*.

To se, naprimjer, ogleda u sljedećem:

— Izvjesna veća masa ljudstva slabijeg kvaliteta, naoružanog većom masom oružja slabijeg kvaliteta, može, *pod određenim uslovima*, da nadoknadi i zamijeni, a prema tome i da nadvlada, izvjesnu manju masu ljudstva boljeg kvaliteta, naoružanu manjom masom boljeg oružja. Tim više:

— Izvjesna veća masa ljudstva boljeg kvaliteta, naoružana većom masom slabijeg oružja, može, *pod određenim uslovima*, da *nadvlada* izvjesnu manju masu ljudstva slabijeg kvaliteta, naoružanu manjom masom oružja boljeg kvaliteta. Itd.

Dalja dijalektička karakteristika osnovnih faktora rata jeste njihova *promjenljivost*. Svaki od njih posebno i svi zajedno nisu statični, već se stalno, *više ili manje*, mijenjaju i *mogu* da mijenjaju i podvrgnuti su neprekidnoj *dinamici*, kako prije rata odnosno borbe tako i u njihovom toku.

Sljedeća karakteristika faktora rata (dakle ljudskog i materijalnog faktora, prostora i vremena) leži u tome

što se oni moraju posmatrati ne samo u međusobnoj vezi i uslovljenosti, ne samo u obliku kvantiteta i kvaliteta i njihovoj dijalektičkoj vezi, ne samo u međusobnoj uzajamnosti i stalnom kretanju i promjenljivosti — nego imajući sve ovo u vidu, *obostrano*, tj. na *strani oba protivnika*. Iz toga proizilazi mogućnost međusobnog mjerenja pa i potiranja faktora i njihovih elemenata između jednog i drugog protivnika.

Taj međusobni odnos svih faktora rata na strani oba protivnika odražava u suštini suprotnost *među njima*.

Rat odnosno borba i jeste upravo *razrešavanje ove suprotnosti* koja postoji između protivnika i obostrano uzetih njihovih faktora rata.

I konačno, kao značajno može se smatrati da faktori rata, svaki posebno i svi zajedno, *nisu u praksi nikada jednaki na strani oba protivnika*. Ova činjenica može se u vojnoj teoriji, upravo radi svoje važnosti, nazvati »*fenomen nejednakih faktora*« (iako to nije »fenomen« koji bi bio karakterističan samo za faktore oružane borbe).

Svim navedenim, razumije se, nije ni izdaleka iscrpljeno vanredno interesantno pitanje primjene dijalektičkih zakonitosti na probleme rata i oružane borbe uopšte, ali je, nadamo se, dovoljno ukazano na značaj dijalektike i dijalektičkog načina razmišljanja za ratnu vještinu i za svakog stratega i taktičara.

VI

Svi faktori rata djeluju samim svojim objektivnim postojanjem u ratu i u svojoj oružanoj borbi.

Naoružanje, odnosno ratna tehnika, odnosno uopšte materijalni faktor neosporno ispoljava svoj uticaj u borbi. Isto tako je očigledno da i prostor, svojim kvantitetom (dimenzijama) i ostalim elementima (reljefom, klimom itd.) djeluje u ratu kao objektivno postojeća stvarnost. Također je jasno da i vrijeme kao trajanje utiče na tok ratnih dejstava. Tim više je van diskusije uticaj i uloga ljudskog faktora u borbi.

Već samo postojanje ovih osnovnih faktora oružane borbe navelo je vojne teoretičare i neprekidno ih i dalje navodi na razmatranje uloge i značaja ovih faktora, svih njih zajedno, kao i svakog pojedinog, i na istraživanje uticaja ovih osnovnih faktora na ishod oružane borbe.

Tako su nastale i još uvijek se rađaju razne teorije o odlučujućoj ulozi ovog ili onog faktora na pobjedu i poraz u ratu i uopšte u oružanoj borbi.

Postoji niz raznih teorija koje na ovaj ili onaj način daju apsolutnu prednost čovjeku i tvrde da je *čovjek odlučujući faktor u ratu i borbi*. Neke od tih teorija naročito ističu odlučujuću ulogu pojedinih elemenata ljudskog faktora, naprimjer, *borbenog morala* ili *mase* ili *ratne vještine* itd.

Postoje, dalje, razne teorije koje tvrde da je *materijalni faktor odlučujući činilac po ishod borbe*. Neke od njih naročito ističu odlučujuću ulogu *ratne tehnike*, posebno *naoružanja*. Razne teorije ove vrste javljaju se naročito prilikom pronalaska novih sredstava ratne tehnike, koja su nesrazmjerno moćnija od dotada postojećih. Tako su danas, naprimjer, uveliko raširene teorije o odlučujućoj ulozi atomskog oružja, a naročito hidrogenskih bombi. U teorije ove vrste spadaju i one koje su se formirale u periodu između dva svjetska rata kao, naprimjer, shvatanje o odlučujućoj ulozi avijacije, tenkova itd.

Postoje, dalje, razna mišljenja da i *prostor može da odigra odlučujuću ulogu* za ishod ne samo neke oružane borbe nego i rata u cjelini. Poznata su, naprimjer, shvatanja po kojima je Napoleon izgubio rat u Rusiji zahvaljujući u prvom redu »ruskom prostoru« i »ruskoj zimi«.

Najmanje su razrađivane teorije o *odlučujućoj ulozi faktora vrijeme* po ishod ratova, ali se često može pri obradi pojedinih operacija i bitki naići na shvatanje da je *faktor vrijeme*, odnosno *nedostatak vremena*, odigrao odlučujuću ulogu po ishod borbe i poraz jednog od protivnika.

Pitanje uloge i značaja osnovnih faktora oružane borbe i, s tim u vezi, pitanje odlučujuće uloge pojedinih ovih faktora pretstavlja, besumnje, čvrno i vječno aktuelno pitanje vojne teorije i ratne prakse.

VII

Naprijed je naglašeno da faktori rata nisu u praksi nikada jednaki na strani oba protivnika (*»fenomen nejednakih faktora«*). Ovo tim više što se svi faktori stalno i neprekidno mijenjaju, svi zajedno i svaki od njih i na strani jednog i na strani drugog protivnika.

Uprkos ove nejednakosti poslužit ćemo se izvjesnim *pretpostavkama* po kojima ćemo izjednačiti izvjesne faktore na strani oba protivnika — što će nam pomoći da dođemo do određenih zaključaka.

Primijenimo dosadašnja razmatranja o faktorima rata i borbe na ulogu čovjeka kao objektivnog faktora, dakle *žive sile*, u ratu i oružanoj borbi.

Pretpostavimo da su svi faktori rata jednaki kod oba protivnika *osim žive sile*. Dakle, jednaki su uslovi materijalnog faktora (njegov kvalitet i kvantitet), uslovi prostora i vremena, a primijenjena je i *jednaka* ratna vještina (tj. ispoljena je jednaka subjektivna djelatnost).

Međutim, jedna strana ima *veću masu* i *bolji kvalitet* žive sile (bolji borbeni moral i sl.).

Tada bi, u ovako pretpostavljenoj situaciji, upravo ta živa sila, dakle taj veći kvantitet i bolji borbeni kvalitet žive sile pretstavljali faktor prevage u oružanom sukobu.

Isti je slučaj ako pretpostavimo da su svi faktori jednaki na strani oba protivnika uključujući tu i kvantitet, dakle, masu žive sile, a *da je borbeni kvalitet žive sile bolji na jednoj strani*. Tada bi taj *bolji kvalitet* pretstavljao *»jezičak na vagi«* koji bi prevagnuo na stranu onog protivnika koji raspolaže tim boljim kvalitetom žive sile. Isto je ako izjednačimo kvalitet, ali na jednoj strani pretpostavimo *veći kvantitet*, veću masu žive sile. Itd.

To isto može se primijeniti i na materijalni faktor.

Pretpostavimo da su obostrano svi faktori jednaki (ljudski faktor, odnosno i živa sila i ratna vještina) kao i uslovi prostora i vremena, *ali jedan protivnik ima veći kvantitet i bolji kvalitet ratne tehnike*, odnosno uopšte materijalnog faktora. Tada će taj materijalni faktor pretstavljati element prevage u borbi. Isto se to može posebno

primijeniti *samo na kvalitet ili samo na kvantitet* ratne tehnike odnosno materijalnog faktora.

Isti je slučaj s *prostorom*.

Ako su svi faktori jednaki, ali jedan protivnik *ima bolje uslove prostora* (naprimjer, posio je bolje zemljište, pokriveno, utvrđeno itd.), a drugi ima slabije uslove (naprimjer, otkriven i brisan prostor) — razumije se sve pod uslovom mogućnog dejstva ostalih faktora (naprimjer, na dometu svih oruđa i sl.) — onda će onaj protivnik koji raspolaže boljim uslovima prostora imati prevagu u borbi. Isti je slučaj ako jedan protivnik ima veće mogućnosti za korišćenje i savlađivanje prostora (naprimjer, zbog bolje ratne tehnike ili zbog bolje fizičke kondicije žive sile i sl.).

Isto je, ili barem slično, i za uslove *vremena*.

Onaj ko, pod inače jednakim svim drugim uslovima, raspolaže *boljim mogućnostima* u odnosu na korišćenje i savlađivanje vremena — ti bolji uslovi će biti element prevage (naprimjer, ko u susretnoj borbi iz bilo kojih objektivnih ili subjektivnih razloga bolje iskoristi vrijeme i pomoću toga prije ovlada boljim zemljištem — stvara za sebe baš pomoću faktora vrijeme povoljnije uslove za borbu).

I konačno, isti je slučaj i sa *ratnom vještinom*.

Onaj protivnik koji bi inače pod jednakim svim drugim uslovima *pronašao i primijenio bolju vještinu ratovanja*, imao bi, baš iz tog razloga, prevagu u ratu, odnosno uopšte u oružanoj borbi.

Ponovo podvlačimo da u praksi uslovi nikad nisu jednaki na obje strane — nijedan od uslova. Ali to ne umanjuje značaj onoga o čemu govorimo i korisnost teoretskih postavki koje se ovdje izlažu, pa makako one na prvi pogled izgledale uprošćene.

VIII

Iz prethodnog izlaganja može se izvesti *zaključak* koji je bitan za svakog stratega i taktičara prema kome pod određenim uslovima *svaki od faktora rata (borbe)* — pa i gotovo *svaki od njihovih sastavnih elemenata* — može da odigra odlučujuću ulogu po ishod rata odnosno bilo koje

borbe uopšte, odnosno da nijedan od njih nije unaprijed predodređen da baš on, uvijek i po svaku cijenu, mora odigrati odlučujuću ulogu.

Zato svaka, ili gotovo svaka, od teorija o odlučujućem faktoru (koje su ranije pomenute) ima u sebi istine, ali nijedna od njih nije do kraja tačna.

No kod pitanja odlučujuće uloge bilo kog faktora rata treba imati u vidu *dviije stvari*:

Prvo, treba naglasiti da se odlučujućim faktorom može smatrati onaj činilac koji u konkretnoj situaciji daje *prevagu* jednom protivniku, i to takvu koja u *sklopu* i u *vezi s dejstvom* i svim ostalim faktorima može da odlučujuće djeluje na ishod borbe. Prema tome, ne radi se o odlučujućoj ulozi u *apsolutnom* niti u *isključivom* smislu te riječi, nego o odlučujućoj ulozi u sklopu čitave situacije i neprekidne uloge i istovremenog dejstva svih faktora koji je sačinjavaju. Samo u tom smislu se i može govoriti o odlučujućoj ulozi nekog od faktora. Drugim riječima, nema odlučujuće uloge u »čistom obliku«, odnosno nijedan od faktora nije u stanju da *sam po sebi i sam za sebe* riješi ishod borbe.

Drugo, treba imati u vidu da po svojoj prirodi faktori nisu *ravnomjerni ni istovrsni*.

Čovjek je jedini subjektivni, jedini živi faktor. Bez njegovog *dejstva* nema uopšte rata.

Ljudski i materijalni faktor predstavljaju osnovne činioce u ratu u onom istom smislu u kome to predstavljaju u sklopu materijalne baze društva čovjek i sredstva za proizvodnju.

Međutim, ako ukupni odnos ljudskog i materijalnog faktora ne odgovara uslovima prostora i vremena, onda ti uslovi prostora ili vremena, ili i jednog i drugog, mogu da odigraju odlučujuću ulogu u smislu prevage u ratu i u svakoj oružanoj borbi.

Dakle, iako su materijalni faktor i faktor prostora i vremena »neživi faktori« — za razliku od čovjeka odnosno ljudskog faktora — oni ipak pod određenim uslovima mogu da odigraju odlučujuću negativnu ili pozitivnu ulogu u pogledu ishoda borbe, pobjede ili poraza. Ovo se

dešava onda kad subjektivni faktor (čovjek) iz raznih *objektivnih* razloga nije u stanju da savlada okolnosti i uslove materijalnog faktora, prostora i vremena i, razumiye se, ljudskog faktora protivnika. Ali ovo se dešava i onda kad subjektivni faktor (čovjek), iz raznih *subjektivnih* razloga, ne pronade odgovarajuću ratnu vještinu adekvatnu obostranim uslovima i ljudskog i materijalnog faktora, i prostora i vremena.

Iz ovoga rezultira i zaključak da *subjektivni faktor, odnosno njegova ratna vještina, može biti odlučujući činilac u ratu i borbi, pod uslovima da djeluje saglasno s okolnostima situacije koje nameću obostrano uzeti objektivni i subjektivni faktori na strani oba protivnika.*

Vratimo se sad na *teorije o odlučujućoj ulozi naoružanja, odnosno ratne tehnike i materijalnog faktora uopšte.*

Tačan je, besumnje, argument ovih teorija da je savršenije oružje bolje od manje usavršenog.

U tom smislu — *istoriski uzevši* — jedno oružje prevazilazi drugo i daje šire mogućnosti u borbi. Da li se, međutim, iz samog međusobnog upoređivanja osobina oružja, odnosno ratne tehnike uopšte može izvesti zaključak da je oružje u svakom slučaju odlučujući činilac za ishod oružane borbe, za pobjedu i poraz u borbi?

Oružje, odnosno materijalni faktor, samo je jedan od faktora koji utiču na ishod rata i borbe i koji, u sklopu drugih faktora, *može ali ne mora* da odigra odlučujuću ulogu po pitanju pobjede i poraza u borbi. U cilju potkrepljenja te postavke poslužićemo se jednostavnim i uprošćenim primjerom kakvi se u vojnoj teoriji često razmatraju (i koji se koriste u polemici Engelsa sa Diringom). Pretpostavimo da se sukobe dva čovjeka, jedan naoružan *pištoljem*, a drugi *mačem*. *Pištolj* je očigledno savršenije oružje od mača. Čovjek naoružan pištoljem će pobijediti čovjeka naoružanog mačem u slučaju da se oni sukobe u otvorenoj borbi, na dometu pištolja, pod uslovom da je pištolj ispravan, da ima municije, da čovjek koji ima pištolj zna gađati, da je protivnik naoružan mačem nezaklonjen itd.

Izmijenimo, međutim, neke od ovih uslova:

— Pretpostavimo da je čovjek koji ima pištolj kukavica, da se boji svog protivnika i da mu drhte ruke prilikom gađanja. Može li se tada desiti da čovjek naoružan mačem ipak porazi onoga koji ima pištolj? *Očigledno može.* U suštini se u ovom slučaju radi, dakle, o *kvalitetu žive sile*. Pod određenim uslovima živa sila boljeg kvaliteta može da savlada živu silu slabijeg kvaliteta uprkos svojoj inferiornosti u oružju.

— Ili, pretpostavimo da su se ova dva čovjeka susrela u takvim uslovima zemljišta (dakle prostora) koji su pogodniji za čovjeka s mačem, tj. protivnik s pištoljem se zatekao na otvorenom zemljištu, otkriven, na dohvat protivnikovog mača, a čovjek s mačem se istovremeno nalazi iza nekog zaklona. Mogu li ovi uslovi prostora da dovedu do poraza onoga koji je naoružan pištoljem? *Razumije se da mogu.*

— Ili, pretpostavimo da su se oba čovjeka susrela u uslovima kad je kod onoga pištolj u džepu, a kod drugoga je mač u ruci. Zar neće tada nedostatak vremena potrebnog da se izvadi i otkoči pištolj odigrati svoju ulogu po ishod sukoba? *Očigledno hoće.*

— Ili, razmotrićemo na ovom primjeru ulogu ratne vještine. Zar ne može čovjek naoružan mačem da, naprimjer, svojom vještinom uhvati na spavanju protivnika koji je naoružan pištoljem, ili mu negdje iz zasjede skoči za vrat, ili ga zateče za doručkom kad ima kašiku u ruci umjesto pištolja, ili ga obmahom navede da utroši municiju na neki lažni cilj, ili se vješto zakloni pred dejstvom pištolja itd.? Zar ne može, dakle, čovjek odnosno ljudski faktor svojim subjektivnim djelovanjem, svojom ratnom vještinom, dakle, vještinom ratovanja, da *ublaži, umanj*i pa i *parališe* u izvjesnim uslovima dejstvo protivnikove *ratne tehnike*? *Očigledno je da može.*

Sve ovo ne daje, međutim, pravo da potcijenimo ulogu naoružanja, odnosno ratne tehnike, odnosno uopšte materijalnog faktora iz sljedećih razloga:

Prvo: materijalna baza društva direktno formira i opredjeljuje sve faktore rata. Materijalni faktor je sastavni dio te materijalne baze. Na toj materijalnoj osnovi se i

postiče određeni stepen razvitka i određene mogućnosti i osobine ratne tehnike, koje opet po nizu pitanja mijenjaju uslove prostora i mogućnosti njegovog korišćenja i savlađivanja, kao i mogućnosti korišćenja i savlađivanja vremena.

Prema tome, vrste, masa i kvalitet ratne tehnike i uopšte materijalnog faktora direktno utiču i na način ratovanja.

Naš Narodnooslobodilački revolucionarni rat, na primjer, sasvim bi drukčije izgledao da se nije vodio u istoriskom periodu u kome su već bili pronađeni i upotrebljavani avioni, tenkovi, kamioni i druga sredstva motorizacije. Da naš protivnik nije imao ovih sredstava kao što ih ni mi nismo imali, ili smo ih tek postepeno sticali tokom rata — ne bismo morali biti (onoliko koliko smo to u praksi bili) orijentisani na noćne borbe i noćne pokrete ili na neprekidno prekopavanje i uništavanje komunikacija i sl., i to baš u cilju paralisanja ovakve ratne tehnike protivnika.

Drugo: kako je već prije naglašeno, ne mogu se ljudski i materijalni faktor posmatrati odvojeno i izolovano već u neprekidnoj uzajamnoj vezi i, čak, zamjenljivosti.

Prema tome, ne treba ni pojmovno ratnu tehniku i čovjeka suprotstavljati jedno drugome i praviti unapred isključive zaključke o većoj važnosti jednog a manjoj važnosti drugog.

Treće: razvitak ratne tehnike je dostigao upravo neslućene razmjere.

Ona je ne samo dopunila ljudske fizičke osobine nego je i *zamijenila* u nizu pitanja i fizičke i umne sposobnosti čovjeka, i to *neizmjerne mase ljudi. I ne samo to.* Savremena ratna tehnika dala je već takav kvalitet i takva svojstva koja uopšte predstavljaju osobine i mogućnosti koje su po nekim aspektima *daleko prevazišle* obične i *fizičke i psihičke osobine ljudi uopšte.*

U istom smislu svako novo, savršenije oružje dopunjuje i zamjenjuje ne samo niz ljudskih osobina i masu ljudi, nego i mogućnosti i efekat u borbi *mase oružja* koje

je manje usavršeno, pa isto tako i daje *novi kvalitet* u odnosu na osobine starog oružja.

Poznat je danas proračun da je *eksplozivno* dejstvo, naprimjer, jedne atomske bombe od 20 KT jednako eksplozivnom dejstvu oko 36.000 klasičnih granata 105 mm ispaljenih u roku od 4 minute (oko 2.000 tona klasične municije). Za takvu paljbu bilo bi potrebno da istovremeno gađa oko 6.000 klasičnih artiljeriskih oruđa 105 mm. Ovdje je riječ o *eksplozivnom* dejstvu. *Stvarni* ubojni efekat bio bi, međutim, osjetno manji jer se atomskom bombom gađa prostorija te se *ogroman i daleko najveći* dio eksplozivnog dejstva gubi.

Kad svestranije analiziramo ulogu ratne tehnike i stepen njenog razvitka, biće nam očigledno da se toj ulozi mora pokloniti *puna pažnja*. Bilo bi vanredno opasno заносити se time da čovjek, a posebno njegov kvalitet (naprimjer, borbeni moral), mora *uvijek* odigrati *odlučujuću* ulogu u borbi.

Savremena ratna tehnika u stanju je da uništi masu žive sile pa ma kako bila visoka njena politička svijest i njen borbeni moral — *ako se ne sagledaju i ne pripreme svi oni faktori i elementi koji utiču i mogu da utiču na ishod rata i borbe*. Već je Drugi svjetski rat pokazao da se ne može jednostavno konjicom jurišati na tenkove.

Ratna tehnika, dakle, mogla je uvijek u istoriji ratova da odigra *odlučujuću* ulogu za ishod rata i borbe, za poraz i pobjedu — ako nisu bili pravilno uočeni i riješeni ostali problemi i ostala pitanja od kojih može da zavisi ishod oružane borbe. *Danas se to može desiti više nego ikada dosada*.

Može se naći koliko god se želi istoriskih primjera za potvrdu ovoga. Da se poslužimo samo nekim od njih:

Pri iskrcavanju u Normandiji 1944 godine ogromna koncentracija mase kvalitetne *ratne tehnike* (aviona, brodova, tenkova, motorizacije, artiljerije itd.) sigurno je odigrala *odlučujuću* ulogu u slamanju njemačkog otpora.

Ili, u Korejskom ratu napredovanje južne strane od krajnjeg juga pa skoro sve do 38 paralele bilo je usvojeno, u prvome redu, velikom nadmoćnošću u *ratnoj te-*

hnici. Kasnije je ova nadmoćnost bila paralisana naročito velikom koncentracijom žive sile na drugoj strani.

Ili, talijanska tehnička superiornost u talijansko-etio-pskom ratu. Itd.

U našem sopstvenom ratu može se takođe naći primjera gdje je tehnička superiornost protivnika odigrala odlučujuću ulogu po ishod *pojedinih borbi* (u onim slučajevima gdje *nismo našli* odgovarajuće protivmjere za neutralisanje ove tehničke nadmoćnosti).

Isto je s ulogom žive sile.

U pogledu uloge kvaliteta žive sile interesantno je, naprimjer, potsjetiti se na Staljingradsku operaciju, gdje je sovjetsko komandovanje odabralo za proboj fronta upravo onaj otsjek na kome su se pretežno nalazile kvalitativno slabije snage (mađarske i rumunske jedinice).

Dobro nam je poznato naše sopstveno ratno iskustvo po kome je, kad smo se našli u sukobu sa slabijom živom silom protivnika (naprimjer, mnoge *domobranske* jedinice, mnoge *talijanske* jedinice — naročito u otvorenom sukobu s njima, — mnoge *četničke* jedinice), odlučujuću ulogu često odigrao bolji borbena kvalitet naše žive sile, i to ne samo u uslovima slabije naše ratne tehnike, nego ne tako rijetko i u uslovima inferiornosti u broju žive sile na našoj strani.

Ne može se osporiti da pod određenim okolnostima i uslovi prostora mogu da odigraju odlučujuću ulogu (u sklopu ostalih faktora). Ne samo da su prostor i klima odigrali veliku ulogu u francusko-ruskom ratu 1812 godine, nego je taj isti prostor odigrao značajnu ulogu i u Drugom svjetskom ratu (razumije se i opet u sklopu i u vezi s ostalim faktorima).

Polazeći od pogrešne političke i strâtegijske procjene, Hitler je ne samo potcijenio mogućnost Sovjetskog Saveza (i Zapadnih sila odnosno Savezničke koalicije) u pogledu materijalnih resursa i spremnosti na borbu i otpor žive sile — nego u vezi s tim nije sagledao ni posljedice koje mogu rezultirati iz uslova sovjetskog prostora, njegovih dimenzija (širine i dubine) kao i njegovih zemljišnih i klimatskih uslova. Zato se ubrzo pokazalo da je, u odnosu

na broj žive sile i tehnike fašističkih armija, Sovjetski Savez imao dovoljno prostora da prebrodi teškoće početnog perioda rata (koje su nastale ne samo zbog izvjesnog *iznenađenja* koje su postigli Nijemci i *inicijative* koja je upočetku bila u rukama Nijemaca, nego koje su velikim dijelom prouzrokovane sovjetskim slabostima u to vrijeme u pogledu strategije, taktike, organizacije i ratnih priprema, dakle, u pogledu tadašnje sovjetske ratne vještine).

Međutim, upravo ogromno *prostranstvo* Sovjetskog Saveza omogućilo je da se, istina, uz cijenu velikih žrtava u ljudstvu i materijalu, isprave prethodne sopstvene greške i parališu početne njemačke prednosti. Jedna manja zemlja, dakle, zemlja s manjim prostorom, u slučaju da od početka nije pronašla situaciji odgovarajuću ratnu vještinu (strategiju, taktiku, organizaciju), teško bi izdržala početni udarac hitlerovske ratne mašine. To se pokazalo i na primjeru drugih zemalja (iako, razumije se, ne samo i ne jedino iz razloga nedostatka prostora).

Slično je i s pitanjem uloge *vremena*.

Faktor vrijeme imao je veoma različit značaj, naprimjer, u Drugom svjetskom ratu za razliku od Prvog, i to u prvome redu zbog masovne upotrebe motora u Drugom svjetskom ratu.

Francuzi su, naprimjer, i u Prvom i Drugom svjetskom ratu doživjeli strategisko iznenađenje u pogledu njemačkog pravca glavnog udara. Međutim, u uslovima Prvog svjetskog rata oni su imali *dovoljno vremena* da neutrališu i relativno brzo parališu početnu inicijativu njemačke vojske (u toku početnog perioda rata su ne samo vršili rokiranje armija nego su imali vremena i za formiranje novih armija). Međutim, u Drugom svjetskom ratu u toku početnih ratnih dejstava *nisu više imali vremena* za rokiranje postojećih akamoli za formiranje novih armija. U novim uslovima nisu, dakle, imali dovoljno vremena da isprave slabosti svojih ratnih priprema, strategije, taktike, organizacije (slabosti svoje ratne vještine s kojom su ušli u rat).

Faktori prostora i vremena igrali su veliku ulogu i u našem nedavnom ratu i revoluciji. Sasvim su drukčiji

uslovi borbe bili, naprimjer, u vojvođanskoj ravnici od onih u bosanskim planinama. Budući da smo mi i za naše uslove prostora i za naše mogućnosti u pogledu korišćenja i savlađivanja faktora vrijeme pronašli i odgovarajuću ratnu vještinu — to se *po pravilu* ovi uslovi nisu negativno po nas odražavali.

Svi ti primjeri pokazuju sa čime sve mora računati ratna vještina i ukazuju na mogućnu odlučujuću ulogu subjektivnog faktora, čovjeka, i njegove ratne vještine za ishod ratnih i borbenih dejstava, ako se uoče i shvate svi uticajni faktori i ako se prema tome djeluje adekvatno ratnoj odnosno borbenoj situaciji.

IX

Ratna vještina, dakle, iako odražava subjektivnu djelatnost te je kao takva određena objektivnim okolnostima i objektivnom stvarnošću, može pod izvjesnim uslovima da odigra odlučujuću ulogu po ishod ratnih i uopšte borbenih dejstava.

U toj činjenici leži vanredan značaj ratne vještine i uopšte subjektivne djelatnosti čovjeka u ratu i borbi. Nije riječ ovdje o bogomdanim talentima i nadahnućima vojskovođa (kao što se nekad vjerovalo, a o čemu razni vojni »teoretičari« idealističkog smjera i danas pišu). Ali je očigledno riječ o veoma značajnoj i velikoj ulozi ljudi, čovjeka, dakle i o značajnoj ulozi boraca i vrlo velikoj ulozi ličnosti vojskovođe, stratega i taktičara, koja dolazi do izražaja u ratu odnosno uopšte u oružanoj borbi. Uloga subjektivnih snaga je, uostalom, kako je i ranije naglašeno, zakonita pojava u društvu i razvitkom društva njihova uloga i značaj postaju sve veći.

Može se čak reći da uloga i značaj subjektivnih snaga u ratovanju u *izvjesnom smislu prevazilaze* ulogu ovih u materijalnoj proizvodnji i ostalim društvenim djelatnostima.

Ratovodstvo, rat, oružana borba i s njim povezano uništavanje protivnika kao i ratna rušenja i razaranja

nisu sasvim isto što i ekonomika ili neka druga društvena aktivnost.

Ratovanje ima svoju *posebnu i specifičnu dinamiku*.

Privredno zaostala zemlja, sa nerazvijenom materijalnom bazom, teško može da se u ekonomskom pogledu mjeri sa *nesrazmjerno* razvijenom zemljom. Međutim, jedna isto tako privredno nerazvijena zemlja može, *pod određenim uslovima*, da se uspješno u ratu suprotstavi i nesrazmjerno razvijenijoj zemlji. Istoriski primjeri za to su mnogobrojni i dovoljno ubjedljivi (naš sopstveni nedavni rat, kineski oslobodilački rat, sadašnji rat u Alžiru itd.). Očigledno je da su u tim ratovima i revolucijama pravilno odabrane i dobro usmjerene subjektivne djelatnosti, dakle, pravilno je pronađena i situaciji adekvatna ratna vještina (dakle i odgovarajuća strategija i taktika, i odgovarajuća organizacija i pripreme i odgovarajuće i umješno vođenje borbe i rukovođenje u borbi) odigrale vidnu i značajnu ulogu po ishod rata i oružane borbe.

Ratna vještina koju smo primijenili u Narodnooslobodilačkom revolucionarnom ratu dala je tako bogate rezultate upravo zato što je odgovarala konkretnim društvenim i vojnim uslovima u kojima se naš rat vodio. Prema tome, vrijednost te i takve ratne vještine i značaj ratnih iskustava iz našeg i drugih oslobodilačkih i sličnih ratova i revolucija *nimalo ne zaostaju za vrijednošću bilo koje ratne vještine i bilo kakvih drugih ratnih iskustava* (naprimjer, ratne vještine i ratnih iskustava velikih sila i velikih armija upotrijebljenih na velikim ratištima i velikim frontovima).

Vrijednost svake ratne vještine mjeri se u prvome redu po njenim rezultatima.

Pozitivni rezultati uslijediće, međutim, samo onda kada ratna vještina odgovara svestranim konkretnim uslovima društvene i vojne prirode. Ratna vještina nije, dakle, nauka koja se razvija sama za sebe i koja bi bila odvojena od konkretnih uslova u kojima nastaje i za koje se stvara. Uopštavanja ratnih iskustava imaju svrhe samo kada se vrše u vezi sa konkretnim uslovima u kojima su se

javila i nastala. U protivnom bi se došlo do apsolutiziranja ratnih iskustava i njihove šablonske primjene, što bi samo po sebi bilo pogrešno.

Iako je teško osporavati gornje konstatacije, činjenica je da se, ne baš tako rijetko, svjesno ili nesvjesno na njih zaboravlja.

U stranoj vojnoj literaturi poznata je podjela ratova na »regularne« i »neregularne«. Po toj klasifikaciji obično se oslobodilački ratovi i revolucije tretiraju kao »neregularni« ratovi. S političke i pravne tačke gledišta očigledno je u pitanju pokušaj diskreditovanja oslobodilačkih ratova i revolucija i njihovo stavljanje »van zakona«. Međutim, vojnostručna strana takvih shvatanja je više zamaskirana.

Po takvim mišljenjima zaslužuju pažnju samo ona ratna iskustva koja su stečena u sukobu »regularnih« armija i samo ona ratna vještina koja je primijenjena u tzv. »regularnim ratovima«. Takva ratna vještina, navodno, označava vrhunsko dostignuće i pretstavlja jedino i istinsko vojno znanje i najviši domet vojne nauke. A, eto, ratna praksa, uprkos ovakvim »teoretičarima«, dovodi do toga da ponekad ratna vještina oslobodilačkih i revolucionarnih pokreta nadmaši »suverenu« ratnu vještinu velikih sila i armija, i ne tako rijetko visokoučeni stratezi osvajačkih armija bivaju tučeni i poraženi od tobožnjih nezalica u ratnoj vještini, od boraca i starješina i oružanih jedinica oslobodilačkih pokreta. Zašto? Zato što sa vojnostručnog stanovišta nema regularnih i neregularnih ratova niti se vrijednost neke ratne vještine može mjeriti po »regularnosti« i »neregularnosti« rata. Ratovi se mogu klasificirati po *oblicima ratovanja*, naprimjer, na frontalne, partizanske ili gerilske, pozicijske, manevarske i razne druge ovakve ili slične vrste ratovanja ili njihove kombinacije. Ali to ne znači da su neki od tih oblika »regularni«, a drugi »neregularni«. Regularan je u vojnom smislu te riječi svaki onaj oblik rata koji odgovara konkretnim društvenim i konkretnim vojnim uslovima oba zaraćena protivnika. Upravo ti konkretni uslovi nekad dozvoljavaju, dopuštaju i traže jedan, a nekad drugi

oblik ratovanja. Od subjektivnih snaga i njihove ratne vještine zavisi da li će pronaći odgovarajući način ratovanja, tj. upravo onaj koji odgovara konkretnoj obostranoj situaciji. Pogreše li u tome, rizikuju da budu poražene u ratu. Potpuno je, naprimjer, očigledno da mi u našem prošlom ratu nismo *ni mogli ni smjeli* primijeniti frontalne oblike ratovanja kakvi su se praktikovali na Istočnom ili na Zapadnom frontu. Takvo kopiranje »regularnosti« ovih dejstava bez sumnje bi bilo »neregularno« za naše tadašnje konkretne uslove i uopšte tadašnje obostrane uslove na našem ratištu. Odnosno, ako se uopšte želi upotrebljavati pojam i termin »regularno« i »neregularno« u pogledu načina ratovanja, onda je svakako regularan onaj način ratovanja koji odgovara konkretnim uslovima oba zaraćena protivnika, a neregularno je prenošenje i korišćenje oblika i metoda ratovanja koji ne bi odgovarali tim konkretnim uslovima.

Slično je i s pitanjem »savremenog« i »nesavremenog« načina ratovanja i »savremene« i »nesavremene« ratne vještine.

I po ovome postoji tendencija da se način i forme ratovanja koje se primjenjuju u privredno i ekonomsko zaostalijim i manje razvijenim uslovima, kao i ratne vještine koje u takvim ratovima primjenjuju manje razvijene strane, tretiraju kao »nesavremeni načini ratovanja« i »nesavremene ratne vještine« i samim time kao manje vrijedni oblici ratovanja i manje vrijedne ratne vještine.

Ovakva shvatanja ustvari izvlače pogrešan zaključak iz inače tačnih činjenica. Tačno je i neosporno da postoje razvijeniji i manje razvijeni oblici privrede. U tom smislu gledajući na čitav razvitak ljudskog društva može se reći da su oni razvijeniji oblici sa istoriske tačke gledišta »više savremeni«. Isto tako je tačno da postoji više usavršeno i manje usavršeno naoružanje i ostala ratna tehnika. Prema tome, gledajući na istoriski razvitak naoružanja i ratne tehnike uopšte, može se govoriti o više savremenoj i manje savremenoj ratnoj tehnici, o »modernom naoružanju«, »zastarjelom naoružanju« itd.

Međutim, primjenjujući ovo na konkretne uslove neke zemlje ili armije, očigledno je da ono što je savremeno za jednu zemlju ili armiju nije i ne mora biti u isto vrijeme savremeno za drugu zemlju i armiju. Ovo je, uostalom, rezultat zakonitog neravnomjernog kretanja i razvitka društva, neravnomjerno razvijene materijalne baze, odnosno i društvene nadgradnje (što je u danas savremenim svjetskim uslovima naročito došlo do izražaja i uslovilo vanredno veliki raskorak između pojedinih zemalja i što i pretstavlja ozbiljnu kočnicu u daljem razvoju društva kao cjeline), a razumije se i ostalih uslova.

Da li bi, međutim, bilo opravdano da se način i oblici ratovanja koji odgovaraju uslovima visoko privredno i inače razvijenih zemalja primjene na iz osnova drukčije uslove? Razumije se da ne bi. Svaka situacija traži svoja rješenja. Savremeni su onaj način ratovanja i ona ratna vještina koji odgovaraju savremenim uslovima određene zemlje i armije (vođeci, razumije se, računa i o savremenim uslovima određenih protivničkih kao i savezničkih zemalja i armija).

Prema tome, naš Narodnooslobodilački revolucionarni rat, način ratovanja i ratna vještina koju smo primijenili u njemu, bili su za tadašnje uslove isto tako savremeni kao i način ratovanja i ratna vještina primijenjeni na Istočnom ili Zapadnom frontu. Odnosno, da smo mi pokušali bukvalno primijeniti ratnu vještinu Crvene armije ili zapadnih armija ili njemačku ili bilo koju drugu, to ne bi odgovaralo tada savremenim našim konkretnim uslovima i bilo bi tada za nas nesavremeno.

U vezi sa problemom o »savremenom« i »nesavremenom«, očito je s naučne tačke gledišta bespredmetno postavljati pitanje veće ili manje vrijednosti ovog ili onog načina ratovanja, ove ili one ratne vještine. Ako se uopšte o ovome i na ovaj način želi raspravljati, onda treba konstatovati da je jednoj privredno manje razvijenoj zemlji sa manje usavršenom ratnom tehnikom i slabijim ostalim uslovima teže pronaći odgovarajuću ratnu vještinu u sukobu s razvijenijom zemljom i njenom armijom — nego li obratno. Zašto bi, prema tome, način ratovanja i

ratna vještina koji odgovaraju težim uslovima bili manje vrijedni od onih koji baziraju na lakšim uslovima? U ovom smislu vojna teorija može čak izvući više korisnih zaključaka iz težih nego li iz lakših uslova. I u tome leži ogromna vrijednost naše sopstvene ratne vještine i naših sopstvenih ratnih iskustava iz nedavnog rata i revolucije.

Iako se shvatanja o »regularnim« i »neregularnim« ratovima i o »savremenom« i »nesavremenom« načinu ratovanja i »više vrijednim« i »manje vrijednim« ratnim vještinama u prvome redu javljaju kod nekih stranih vojnih »teoretičara« i u stranoj vojnoj literaturi i publicistici, ne možemo reći da smo sasvim pošteđeni od uticaja ovih i ovakvih nenaučnih mišljenja i rezonovanja.

I kod nas se ponekad naša sopstvena ratna iskustva natežu na kalupe tzv. »regularnog rata« velikih sila i tzv. »savremenog načina ratovanja« primijenjenog na velikim frontovima u Drugom svjetskom ratu. To neizostavno doводи do deformacije naših iskustava i do maskiranja njihove pune i suštinske vrijednosti.

U istom smislu se nepravilno i neopravdano ponekad apsolutiziraju neka ratna iskustva nekih stranih armija (prvenstveno armija velikih sila), smatrajući ih jedino vrijednim i opštevažećim. Pri tome se zaboravljaju ili samo formalno pominju društveni i ostali konkretni uslovi u kojima su ta iskustva nastala. Tako se šablonski ponekad prenose iskustva nekih armija, naprimjer, o gustini artiljerijskih oruđa u nekim vidovima borbe, potrebnom broju aviopoleta, načinu vršenja aviopriprema, formiranju pokretnih grupa i uopšte masiranju snaga i sredstava itd. Činjenica je, međutim, ne samo da se ova iskustva ne mogu doslovce primjenjivati na drugačije konkretne uslove neke druge zemlje i armije, nego da ih ni iste armije koje su ih praktikovale u prošlom ratu ne bi više mogle bukvalno primjeniti u izmijenjenim uslovima eventualnog budućeg rata.

U pogledu nepravilnog korišćenja i prenošenja iskustava nezavisno od konkretnih uslova u kojima su nastala, možda je najtipičnije i ujedno najviše zamaskirano pita-

nje taktičkih normi pri postrojavanju borbenog poretka. Zato se na ovom pitanju vrijedi nešto više zadržati.

Šta su taktičke norme, kako one nastaju, kako se do njih dolazi i šta one predstavljaju?

Iako pitanje na prvi pogled izgleda jednostavno — *ono to nije*.

Taktička norma je određeni *obostrani odnos između žive sile, ratne tehnike, zemljišta (odnosno prostora) i vremena*.

Taktička norma, primijenjena na *pitanje odnosa snaga*, jeste određena potrebna zasićenost (gustina žive sile i ratne tehnike) kojom se oba protivnika — uz korišćenje i savlađivanje određenog zemljišta odnosno prostora i vremena — suprotstavljaju u borbi jedan drugome da bi postigli određeni cilj.

Primijenjena *na prostor*, norma zemljišta je određena širina, dubina i vrsta (odnosno reljef itd.) za koju je potrebna određena gustina žive sile i tehnike i određeno korišćenje vremena da bi se u sukobu s protivnikom postigao određeni cilj.

Itđ.

Ratna tehnika, prostor i vrijeme su objektivni faktori. Kod razmatranja normi, i živa sila se tretira kao objektivni faktor, tj. kao »sredstvo« u rukama komandovanja.

Taktička norma je izraz *ravnoteže* objektivnih faktora na strani oba protivnika; ona je naučni, gotovo matematički izraz te ravnoteže.

Do norme se može doći bilo *čisto teoretskim*, bilo *iskustvenim (empiričkim)* putem, tj. uopštavanjem iskustava, odnosno i jednim i drugim.

Razmotrimo kroz tu prizmu jedan primjer, tj. nama opšte poznatu *sovjetsku* normu (sa Istočnog fronta, iz Drugog svjetskog rata) o trostrukoj nadmoćnosti napadača da bi na određenom zemljištu mogao uspješno savladati organizovanu odbranu branioca, dakle, odnos napadača prema braniocu od 3 : 1.

To znači da napadač po ovoj normi mora obezbijediti trostruko veću zasićenost (gustinu) žive sile i ratne tehnike

od branioca na istoj širini fronta, pod istim zemljišnim uslovima i pod istim okolnostima vremena.

Ova norma ima i svoju obratnu stranu. Naime, ona isto ali u obratnom smislu važi i za branioca — otuda odnos 1 : 3.

Dakle, u odnosu 3 : 1 odnosno 1 : 3 objektivni faktori se izjednačavaju na obje strane — postiže se ravnoteža. Pobjeđuje onaj koji je vještiji u borbi — prevagu dakle odnosi subjektivni faktor, dakle odlučuje ratna vještina.

Zato ova norma i kaže da se može izvršiti *uspješan* napad u odnosu 3 : 1 i ova ista norma kaže da se može izvršiti i *uspješna* odbrana u odnosu 1 : 3.

Ova norma, u obliku u kome se njome operiše, je *iskustvena* norma. Zato se i govori »korpus na diviziju«, »divizija na puk«, »puk na bataljon« u napadu, odnosno obratno u odbrani. Čisto teoretska norma ne bi izražavala gotove jedinice, nego određeni konkretni broj ljudi i kvaliteta žive sile i tačan broj i kvalitet svake vrste ratne tehnike.

Razmotrimo samo dva elementa sovjetskih i njemačkih divizija iz perioda Drugog svjetskog rata: broj žive sile i vatrenu moć divizija.

Njemačka pješadiska divizija imala je formacijski 17.734 čovjeka, oklopna 11.792, a motorizovana 16.445 ljudi.

Sovjetska pješadiska divizija imala je oko 14.500 ljudi.

Njemačka pješadiska divizija imala je vatrenu moć od 15.849 kg u minutu, motorizovana 14.861, a oklopna od 25.628.

Sovjetska pješadiska divizija raspolagala je sa oko 22.000 kg vatrene moći u minutu.

Dakle, sovjetska divizija je osjetno bila jača u vatrenoj moći od njemačke pješadiske i njemačke motorizovane divizije.

Prema tome, sovjetske norme su izraz takvog odnosa snaga u vatrenoj moći i izraz ostalih faktora, tj. određenog broja ljudi u divizijama na obje strane, određenog konkretnog kvaliteta, određenih konkretnih uslova zemljišta itd.

Doslovna, pa i orijentaciona primjena tih normi na iz *osnova izmijenjene i drukčije uslove* je neodrživa, makar da je u pitanju samo konvencionalno naoružanje divizija i konvencionalno ratovanje. —

Pretpostavimo da se rješava zadatak »pješadiške divizije u odbrani«. Pretpostavimo da je divizija o kojoj je riječ osjetno slabija u vatrenoj moći od protivničke. Pretpostavimo da su inače ostali uslovi podjednaki na obje strane (tj. podjednak kvalitet i kvantitet žive sile, kao i uslovi prostora i vremena).

Po pomenutoj sovjetskoj normi divizija se može uspješno otsudno braniti protiv korpusa, tj. protiv oko 3 divizije (dakle 1 : 3).

Međutim, ako pretpostavimo da je divizija, naprimjer, dvostruko slabija u vatrenoj moći od protivničke, stvar se iz osnova mijenja u pogledu norme 1 : 3 odnosno 3 : 1.

Da bi se pravilno primijenila ova norma, morale bi se, radi inferiornosti u vatrenoj moći, povećati sopstvene snage u odbrani, tj. i živa sila i ratna tehnika, dakle izvršiti grupisanje veće od 1 : 3 (naprimjer, postići odnos 1 : 2, ili čak 1 : 1, što zavisi od procjene koju ulogu u konkretnoj borbi može odigrati element razlike u vatrenoj moći).

Ako se to ne bi učinilo — što bi se dogodilo? U suštini bi se oslonilo na svoju vještinu ratovanja i na svoj borbeni moral, odnosno uopšte na svoj kvalitet žive sile smatrajući da bi se tim putem otklonila inferiornost u vatrenoj moći, dakle u ratnoj tehnici.

Šta to znači? To znači da bi se *unaprijed potcijenila protivnikova vještina ratovanja, njegov borbeni moral i kvalitet žive sile i, konačno, njegova vatrena moć*. Očigledno da bi to bilo pogrešno i opasno.

Još teža greška bi bila ako bi se, recimo iz nedostatka potrebnog broja divizija s obzirom, naprimjer, na širinu fronta, još više proširila norma 1 : 3, pa, naprimjer, ako bi se montirao u odbrani odnos 1 : 4 ili 1 : 5 i sl. Tada bi se još više potcijenila protivnikova vještina ratovanja, njegov kvalitet žive sile i snaga njegove ratne tehnike.

Isti je slučaj sa širinom fronta. Po sovjetskoj normi iz Drugog svjetskog rata divizija se mogla uspješno otsudno braniti na 10 — 12 km fronta protiv trostruko nadmoćnog protivnika (u uslovima »manevarskog zemljišta«).

Ako bi se u nekom zadatku, zbog nedostatka divizija s obzirom na širinu fronta, proširila ova norma — tada bi se opet potcijenili protivnikova vještina, borbeni moral i snaga njegove ratne tehnike. Isto bi se desilo ako bi se ova norma primijenila doslovce u slučaju da je vatrena moć divizije osjetno slabija od protivničke. I ovdje bi se, da bi se pravilno primijenila norma, morao ustvari suziti front divizije u odbrani, a ne proširivati.

Iz svega ovoga očigledno proizilazi da se borbeni situacija nikad ne smije »natezati« na normu niti se bilo koji borbeni zadatak može montirati i rješavati počinjući od normi. Zadatke treba rješavati počinjući od stvarnih uslova svih faktora obostrane situacije, tj. konkretnog obostranog odnosa žive sile, ratne tehnike, prostora i vremena, kao i konkretne ratne vještine i načela ratovanja eventualnog protivnika o kome se u zadatku radi.

Svim ovim ne misli se reći da se divizija ne može braniti od trostruko nadmoćnijeg protivnika ili da se ne može braniti na širokom frontu. Naprotiv, ona se može uspješno braniti i od više od trostruko nadmoćnog protivnika, i na vrlo širokom i dubokom frontu. Štaviše, može se i napadati i ne samo braniti u ovakvim osjetno nejednakim uslovima. Uostalom, to smo mi uspješno činili u prošlom ratu.

Prema tome, kao što se ratna vještina, dakle, doktrina, strategija, taktika, organizacija, ne mogu jednostavno i mehanički prenositi iz jedne armije u drugu, ne može se to i ne smije činiti ni sa taktičkim normama, dakle, sa normama o širini, dubini i gustini borbenog poretka.

Posebno pitanje je pitanje taktičko-tehničkih normi, tj. onih normi koje proizlaze iz taktičko-tehničkih osobina pojedinih vrsta oružja (dometa, vatrene moći itd.) i koje pokazuju gustinu i snagu vatre koja se određenim oružjem može postići, širinu i dubinu dejstva pojedinih vrsta oruđa na frontu ili u međuprostorima itd.

Iako taktičke norme borbenih poredaka i taktičko-tehničke norme stoje u neposrednoj međusobnoj vezi i ove druge utiču direktno na one prve, pogrešno bi bilo njihovo identifikovanje i poistovjećivanje.

Taktička norma je širi pojam od taktičko-tehničke norme.

Slične greške kao u obradi stranih ili naših ratnih iskustava mogu se dešavati i prilikom razmatranja aktuelnih novih problema u vezi s ratnom vještinom.

Bilo bi pogrešno ako bi se u ovome pogledu uskočilo u sredinu problema umjesto da se krene od njegovog početka, od osnovnih elemenata od čijeg sagledavanja i zavisi cjelokupno rješenje samog problema.

Bilo bi nepravilno kada bismo ne samo u strategiskim nego i taktičkim razmjerama tražili rješenja za našu ratnu vještinu počinjući od toga kakvo je mjesto i uloga *vidova, rodova i službi* u savremenim uslovima.

Treba odmah postaviti pitanje: *čijih vidova, čijih rodova i službi, za kakvu društvenu bazu i kakve društvene uslove, za koliku i kakvu živu silu i ljudski faktor, za koliku i kakvu ratnu tehniku i materijalni faktor, za kakve uslove prostora i kakve mogućnosti korišćenja i savlađivanja vremena i, zatim, protiv kakvog protivnika i za kakve uslove savezništva itd?*

Vidovi, rodovi, službe su strategiski i taktički organizacioni oblici u koje su svrstani i ljudi i tehnika. Ti su oblici, međutim, *promjenljivi, nestaju*, ili se stapaju stari, *nastaju* novi — dakle, različiti su kroz istoriju, a mogu biti i jesu različiti i u istom istoriskom periodu u raznim armijama. Razumije se da kod raznih armija postoji i niz sličnosti u ovome pogledu. *Objektivno* ove sličnosti u oblikovanju vidova, rodova i službi počivaju na sličnosti određenih uslova kojih, razumije se, uvijek ima. No nije ri-jedak slučaj da neke sličnosti u strategiji, taktici i organizaciji, dakle, u ratnoj vješтини nastaju jednostavnim *subjektivnim* kopiranjem tuđih oblika bez udublјivanja u sopstvene društvene uslove i uslove sopstvenih faktora rata. Objektivno gledajući, čak i one zemlje koje su uključene u vojne blokove i lagere (i čija je sloboda djelovanja spu-

tana i ograničena »blokovskim interesima«, tj. interesima odlučujućih činilaca u bloku i lageru) morale bi imati svoje posebne specifičnosti u pogledu ratne vještine, odnosno strategije, taktike, organizacije itd. — pa prema tome i u pogledu organizacijske strukture i uloge vidova, rodova i službi (bez obzira na unutarblokovsku »međuzavisnost« ili, bolje rečeno, *zavisnost*). Ovo proizilazi iz očigledno različitih i specifičnih društvenih i drugih uslova svake pojedine zemlje i armije (čak i onda kad se razne armije snabdijevaju ratnom tehnikom iz istog izvora).

Iz čitavog gornjeg usputnog kritičkog osvrta koji predstavlja (kao i čitav ovaj članak) pokušaj teoretskog rasvjetljavanja problema i raščišćavanja pojmova, ne bi trebalo izvući zaključak da se mogu zapostaviti ratna iskustva drugih zemalja i armija ili njihova sadašnja savremena dostignuća na polju ratne tehnike i uopšte u domenu ratne vještine. Naprotiv. Savremena povezanost i međuzavisnost čitavog svijeta neizbežno se odražava i na pitanje ratovodstva u slučaju oružanog sukoba. Ovo ide čak dotle da se danas teško može govoriti o lokalnim ratovima u klasičnom smislu ovog pojma. Naime, svaki rat u savremenim svjetskim uslovima, ma kako bio lokalnog karaktera, zavisi odnosno zavisio bi više nego ikada ranije od opštih društvenih uslova čitavog društva i imao bi reperkusije šireg a ne samo lokalnog značaja. Ovo tim više važi za svaku pojedinu zemlju u slučaju svjetskog oružanog sukoba. Ovo sve još tim više što savremena razorna sredstva ratne tehnike nemaju više sama po sebi »lokalni značaj«. Sve ovo, danas više nego ikada ranije u istoriji, svakoj zemlji i armiji i svakoj konkretnoj ratnoj vještini nameće potrebu proučavanja iskustava kao i dostignuća drugih zemalja i armija.

Posebno je već ranije naglašeno da se razvojem čitavog društva razvija i ratna vještina kao posebna i specifična vrsta vještine. Razumije se da svaka konkretna ratna vještina mora voditi računa o opštem razvitku vještine ratovanja i može se i mora koristiti opštim dostignućima na ovom polju. Samo, to treba ponovno istaći, ovo korišćenje mora neizbežno biti u skladu i u saglasnosti s kon-

kretnim uslovima svake zemlje i armije. Odnosno, tamo gdje postoje sličnosti uslova mogu se tražiti i slična rješenja, a gdje su uslovi različiti i rješenja moraju biti različita. Jedno su opšti principi i načela ratovanja, a drugo sam način ratovanja, oblici i metodi zadovoljenja i sprovođenja tih principa koji mogu i moraju biti više ili manje različiti u zavisnosti od konkretnih uslova svake zemlje i armije.

X

Kada postoje objektivni društveni uslovi za uspješno vođenje rata ili revolucije, tada se slobodno može reći da za ratnu vještinu nema nesavladivih prepreka niti bezizlaznih situacija. U tom slučaju od subjektivnih snaga zavisi da li će te objektivno istoriski zrele uslove otkriti i da li će pronaći objektivnoj situaciji adekvatnu vještinu ratovanja. U ovakvim slučajevima makakav bio raskorak i nesrazmjera u nekim faktorima rata između oba protivnika i makoliko jedan protivnik bio po nekim faktorima superioran, a drugi inferioran, moguće je pronaći odgovarajuću ratnu vještinu koja paraliziše superiornost i nadmoćnost »jačeg« protivnika. Iako ovakva konstatacija izgleda suviše smjela, ona se može vrlo lako dokazati.

Ovdje je riječ o jednoj teoretskoj analizi koja neposredno rezultira i iz našeg ratnog iskustva. Poslužićemo se vrlo jednostavnim primjerom. Razmotrićemo *zasjedu* koja pretstavlja tobože vrlo »primitivan« borbeni postupak.

Nebrojeni su bili slučajevi u našem ratu i revoluciji u kojima su naše, po naoružanju i uopšte ratnoj tehnici inferiornije jedinice sačekivale u zasjedi bolje naoružane kolone protivnika i poražavale ih.

Vrlo često se dešavalo da su ne samo po ratnoj tehnici inferiornije nego i po broju žive sile slabije naše jedinice izvodile veoma uspješne zasjede protiv tehnički superiornijih i brojno jačih neprijateljskih jedinica.

Događalo se, konačno, u praksi da neka naša, naprimjer, novoformirana jedinica, još neprekaljena u borbi i prema tome nedovoljno čvrstog borbenog morala, sačeka

u zasjedi po broju žive sile veću, po borbenom moralu čvrstu, u pogledu vještine ratovanja dobro izvježbanu i tehnički osjetno nadmoćnu protivničku jedinicu i porazi je u sukobu. U ovom slučaju bilo je dovoljno da je takva naša jedinica raspolagala sa toliko umješnosti da zna postaviti zasjedu, sa toliko hrabrosti da je u stanju sačekati u zasjedi protivnika i sa toliko obučenosti da zna rukovati svojim oružjem.

U čemu su ležale takve velike mogućnosti zasjeda kao postupka u borbi i kako i zašto su one davale i pružale tako korisne rezultate i u najtežim periodima našeg revolucionarnog rata?

Suština korisnosti primjene zasjeda u našim nedavnim uslovima okupirane zemlje ne može se objasniti samo time da smo mi bili pametni, a neprijatelj glup, niti samo time da smo mi bili vješti, a neprijatelj nevješt, niti samo time da smo imali bolji kvalitet žive sile nego što je to imao naš protivnik. Poznato je, uostalom, da Nijemci nisu bili baš glupi vojnici, još manje su bili nevješti u ratovanju, a po pravilu su imali ne samo odlično uvježbanu živu silu nego i dobar i visok borbeni moral. *Uprkos svega toga bili su tučeni.*

Suština uspješnosti zasjede bila je *druge prirode.*

Okupator, zajedno sa domaćim kvislinzima i satelitima, imao je u okupiranoj Jugoslaviji za cilj vojničku, političku i ekonomsku kontrolu. Da bi se taj cilj ostvario, okupatorske i kvislinške jedinice morale su se ne samo garnizonirati nego i *kretati* (u cilju održavanja veze, snabdijevanja, ekonomske eksploatacije zemlje, kontrole teritorije i stanovništva itd.).

Neprijateljsko komandovanje bilo je dovoljno pametno i vojnički izvježbano da je *znalo* da se jedinice u pokretu moraju *obezbijediti* u uslovima ratne situacije, odnosno u uslovima postojanja protivnika spremnog za borbu.

Međutim, bilo je *fizički i praktički* potpuno i očigledno neizvodljivo za okupatorske i kvislinške jedinice da sve svoje pokrete izvode u *streljačkom stroju* da bi se obezbijedile i bile uvijek razvijene i spremne za borbu.

Isto tako bilo je *neizvodljivo* da *sve* jedinice prilikom *svakog* svoga kretanja isturaju *dovoljna* osiguranja u *sve* strane (prethodnice, pobočnice, zaštitnice) da bi obezbijedile svoju glavninu od napada iz zasjeda. U tom slučaju glavnina, ako bi željela da bude stalno obezbijeđena, morala bi se kretati brzinom dijelova za osiguranje, tj. brzinom patrola koje bi trebalo da polako i detaljno pretražuju teren ispred, sa obje strane i pozadi glavnine, da pretražuju *svaku* šumu, *sva* naselja, kuće, grmove itd., dakle *sve* dijelove terena u kojima bi se mogla prikrivati neka zasjeda koja vreba na jedinice u prolazu. I to bi očigledno bilo *fizički i praktički nemoguće*. Tada nijedna jedinica ne bi *nikuda na vrijeme* stigla.

Zato se naš protivnik *morao* orijentisati na to da se u pokretu obezbijedi samo tamo i samo na onim mjestima gdje je *po svojoj procjeni* prijetila opasnost od zasjede.

To znači da je uvijek dobar i *najveći dio puta* *svaka* neprijateljska jedinica koja se kretala *morala* da prođe bez obezbijeđenja ili, u najmanju ruku, bez dovoljnog obezbijeđenja u sve strane.

Prema tome, *fizička i praktička nemogućnost* našeg protivnika da se u pokretu svuda, uvijek, svagdje i na čitavoj dužini svojih maršruta obezbijedi, pružala nam je uvijek dovoljno mogućnosti za postavljanje zasjeda.

Naša vještina *sastojala se* (što se zasjeda tiče) upravo u tome da pravilnom procjenom situacije pronađemo *upravo ono mjesto* za zasjedu gdje je protivnik vjerovatno neće očekivati i gdje se, prema tome, neće obezbijediti ili neće dovoljno obezbijediti. I kad smo to postizali obično smo imali uspjeha. A kad to nismo postizali doživjeli smo neuspjeh ili je uspjeh bio samo polovičan.

Ovaj jednostavni primjer nam pokazuje da je naš protivnik u prošlom ratu pored sve svoje superiornosti i nadmoćnosti u broju oružane žive sile (dugo tokom rata), naoružanju, ratnoj tehnici, tehničkim mogućnostima u pogledu korišćenja i savlađivanja prostora i vremena imao isto-vremeno i izvjesne *neizbježne slabosti*. U konkretnom primjeru neizbježna slabost bila mu je izražena u *fizičkoj i praktičnoj nemogućnosti* da se za vrijeme svojih pokreta

svuda i svugdje obezbjeđuje. To je, dakle, pružalo nama široke mogućnosti, iako smo po nizu faktora bili inferiorni, da, naprimjer, putem zasjeda uspješno savladujemo i uništavamo živu silu i ratnu tehniku protivnika i to uz nesrazmjerno male sopstvene gubitke.

Vjerovatno povodom ovog primjera odmah pada na pamet misao: Pa zar i za nas nije važila ta ista »neizbježna slabost«, zar i za nas nije važila konstatacija da se nismo mogli uvijek i svuda obezbjeđivati prilikom našeg kretanja i marševanja?

Odmah da kažemo da ta slabost u istoj mjeri nije važila za nas, zato što su *uslovi naše situacije bili različiti od situacije u kojoj je bio naš protivnik.*

Mi smo ratovali u sopstvenoj zemlji, na sopstvenoj teritoriji, na našem prostoru koji je nastanjen našim stanovništvom. Naš protivnik, okupator, ratovao je na za sebe tuđoj zemlji nastanjenoj njemu neprijateljski naklonjenim stanovništvom.

Rečeno je već da je okupator — da bi ostvario svoje ciljeve rata, odnosno okupacije (tj. političku, vojnu i ekonomsku kontrolu) — *morao držati garnizone u našoj zemlji i održavati vezu između njih. Mi u svojoj zemlji tada nismo morali držati nikakve stalne garnizone. Prema tome, mi smo unaprijed sa relativno velikom sigurnošću mogli znati i procijeniti kojim će se komunikacijama kretati okupatorske jedinice. Okupator je to teško mogao znati za nas (naročito onda kada smo se kretali van boljih i većih komunikacija). Mi smo, dakle, imali daleko šire mogućnosti za postavljanje zasjeda nego što je to imao neprijatelj. Prema tome, i naša slabost izražena u nemogućnosti da se svuda obezbijedimo bila je daleko manja od protivnikove.*

Ili dalje: Naše mogućnosti za pravovremeno otkrivanje pokreta protivničkih jedinica bile su neizmjereno veće od protivnikovih mogućnosti za otkrivanje naših pokreta zato što je naše stanovništvo u tom pogledu (kao i u svakom drugom) radilo za nas, a ne za okupatora.

Ili dalje: Mi smo daleko bolje poznavali sopstvenu teritoriju (zemljište) nego što je to okupator mogao ikada postići.

Ili dalje: Mi se po pravilu nismo morali obezbjeđivati tako da nam to suviše usporava kretanje, jer smo bili na svojoj teritoriji naseljenoj nama naklonjenim stanovništvom. Naš protivnik se, naprotiv, neprekidno morao bojati ne samo naših jedinica nego čitavog našeg stanovništva. On nikada nije znao ko će ga i kada napasti, ne samo pri prolazu kroz šumu, nego i kroz selo, naselje, pa i usred gradova i njegovih garnizona. To je povećalo njegovu potrebu za obezbjeđenjem i samim time, budući da se nije mogao svuda i svagdje obezbijediti, proširivalo je rizik da se ne obezbijedi upravo tamo gdje je to potrebno, odnosno gdje će ga zaista sačekati zasjeda itd., itd.

Ovdje se vidi kako se iz malih, jednostavnih primjera iz našeg ratnog iskustva mogu izvući vrlo krupni zaključci za vojnu teoriju i ratnu praksu.

Ne mislimo time reći da u eventualnom budućem ratu treba da se vratimo na zasjede i slične jednostavne borbene postupke (*iako se ni njih nećemo odreći*). Naši uslovi su danas *bitno drukčiji* ne samo od onih iz 1941 godine, nego i od onih iz 1943, 1944 i 1945 godine, kada su zasjede već bile *sporedan* oblik borbe.

Slično kao sa zasjedama je i sa *noćnim dejstvima*.

Noćnim dejstvima smo se u prošlom ratu gotovo potpuno obezbjeđivali od dejstva protivničke avijacije i primjenom noćnih borbi manje-više potpuno paralisali i neutralisali ovu veliku nadmoć neprijatelja (što je bilo moguće s obzirom na tadašnje taktičko-tehničke osobine neprijateljske avijacije). Noćnim dejstvima smo smanjivali odnosno ublažavali efikasnost dejstva ostalog oružja neprijatelja, jer se osjetno smanjivala preciznost gađanja artiljerije, minobacača i drugog oružja, u kojima je neprijatelj dosta dugo tokom rata bio nadmoćan.

Mi smo se dakle koristili *tadašnjim neizbježnim slabostima* koje su avijacija i drugo oružje imali u odnosu na noćna dejstva.

Ali ne samo to.

Neprijateljska živa sila mahom se nalazila i, kako je već ranije rečeno, mahom se i pretežno morala nalaziti u garnizonima. Mi smo već iz pomenutih i objašnjivih okolnosti uvijek znali gdje su neprijateljski garnizoni. Naprotiv, neprijatelj najčešće nije znao gdje mi boravimo.

Neprijateljska živa sila, dakle, borci i starješine, *morala* se odmarati u garnizonima, *morala* je spavati. Neprijatelj je *znao* da je noć opasna za njega jer parališe ili smanjuje njegovu tehničku prednost za borbu. Ali on fizički i praktički nije mogao biti budan čitavih 365 noći u godini. On, međutim, nije mogao s nikakvom većom sigurnošću procijeniti koje noći i koji garnizon ćemo napasti. Zato smo imali široko polje mogućnosti za postizanje iznenađenja noćnim napadima, što je pružalo izgleda da ne samo tehnički slabijim oružjem nego čak i manjim brojem ljudstva uspješno napadnemo i porazimo neprijatelja.

Poznato je vojno načelo *»grupisanja nadmoćnih snaga i sredstava na odlučujućem mjestu i u odlučujuće vrijeme«*. Primjer zasjede pokazuje da se taj princip može ostvariti i na sasvim specifičan način.

Jedinica koja uspješno postavi zasjedu i postigne iznenađenje sačekuje *potpuno priprava i razvijena za borbu (svom svojom živom silom i svim svojim naoružanjem)* protivnika koji u zasjedu može ući manje-više *nerazvijen i nepripravan* za borbu. Jedinica koja tako postavi zasjedu može biti i po broju ljudstva i po snazi naoružanja slabija od u zasjedi sačekanog protivnika, ali zato odmah u borbi djeluje *sva njena živa sila i sva njena tehnika*. Naprotiv, živa sila i tehnika protivnika koji je upao u zasjedu dolazi *samo djelimično* do izražaja u borbi.

Ovo pokazuje da se princip *»grupisanja nadmoćnih snaga i sredstava na odlučujućem mjestu i u odlučujuće vrijeme«* izvjesnim oblicima borbe i borbenim postupcima može zadovoljiti i u uslovima potpune inferiornosti žive sile i tehnike.

To važi i za primjer noćnog napada u slučaju kad se njime iznenadi protivnik i kad mu se ne dozvoli potrebno vrijeme da se sredi i razvije za borbu.

To isto važi i za svaki napad i svaki sukob u kome se protivnik dovede u uslove da se ne može potpuno razviti za borbu dok druga strana, naprotiv, dejstvuje svom svojom živom silom i svom raspoloživom ratnom tehnikom.

Već samo gornja dva primjera, zasjede i iznenadnog noćnog napada, ukazuju i teoretski objašnjavaju neke činjenice vanredno značajne za pitanja ratovodstva i ratne vještine:

Prvo: Svaki protivnik, bez obzira na ukupnu svoju snagu, pati od neizbježnih slabosti.

Ova pojava mogla bi se u vojnoj teoriji nazvati »*fenomen neizbježnih slabosti*«.

Neizbježne slabosti javljaju se i mogu se javljati u odnosu na sve faktore rata i njihove elemente, tj. u odnosu na kvantitet i kvalitet žive sile, u odnosu na ratnu tehniku i svaku pojedinu vrstu oružja, u odnosu na uslove prostora i vremena. U pitanju su slabosti objektivne prirode.

Zadatak je ratne vještine (dakle i strategije i taktike) da te neizbježne slabosti protivnika otkriva i koristi.

Pored neizbježnih slabosti objektivne prirode, u ratu i borbi javljaju se i uvijek se mogu javljati subjektivne slabosti i greške protivnika.

I opet je zadatak subjektivnih snaga odnosno ratne vještine da i te protivničke slabosti iskoristi i eksploatiše.

Drugo: Primjeri zasjede i noćne borbe otkrivaju još jednu značajnu pojavu. Oni ukazuju na vanredan značaj i ulogu pravilno odabranih *borbenih postupaka*. Ne ratuje se, dakle, samo određenim doslovnim grupisanjem žive sile i ratne tehnike i stvaranjem određenih gustina i zadovoljavanjem taktičkih normi, nego se, *pored toga*, može i tako uspješno ratovati pravilnim odabiranjem borbenih postupaka kojima će se maksimalno eksploatisati konkretne neizbježne slabosti protivnika.

Zadatak je ratne vještine odnosno stratega i taktičara da, pored potrebnog grupisanja žive sile i tehnike, istražuju i pronalaze postupke u borbi koji, s obzirom na konkretnu obostranu situaciju, pružaju najviše izgleda na uspjeh.

XI

Nikada jedan protivnik ne zna niti može potpuno saznati sve o stanju drugog protivnika, tj. o tačnom kvantitetu i kvalitetu žive sile, o preciznom broju, vrstama i kvalitetu naoružanja i ostalih materijalnih sredstava, o uslovima prostora i vremena. Vrlo često se također ne raspolaže, naročito u borbi, dovoljnim podacima ni o svojoj sopstvenoj situaciji.

Zato se kao prvi zahtjev, kako prilikom stvaranja i oblikovanja svake ratne vještine (i u strategiskom i u taktičkom »masštabu«) kako pre, tako i u toku svake borbe, postavlja problem poznavanja situacije.

Zato je i »procjena situacije« jedno od ključnih pitanja uspješnog vođenja rata i borbe uopšte i treba joj posvetiti izuzetnu pažnju.

Procjena ne može i ne smije biti formalna, »papir-nata«. Ona mora da obuhvati *kvantitet i kvalitet žive sile na strani oba protivnika, zatim kvantitet i kvalitet naoružanja po vrstama, odnosno uopšte ratne tehnike i materijalnog faktora kojim raspolažu oba protivnika, zatim obostrane uslove prostora i vremena i mogućnosti njihovog korišćenja i savlađivanja od strane jednog i drugog protivnika, i konačno, protivničku ratnu vještinu, njegov način ratovanja, njegove subjektivne sposobnosti i posebno njegove moguće i vjerovatne ciljeve i namjere.*

Tek na tome se može graditi sopstvena ratna vještina, a prema tome i sopstvena odluka za vođenje rata i svake pojedine borbe.

Prema tome, uopšte uzevši, a naročito u uslovima osjetne razlike u faktorima borbe između protivnika, apsolutno je nedovoljno procjenu svesti na odnos snaga izražen samo brojem jedinica i brojem oruđa i oružja.

Pogrešno je jednostavno mjeriti broj divizija, pukova ili bataljona na jednoj strani prema broju divizija (pukova, bataljona) na drugoj strani ili broj tenkova na jednoj prema broju tenkova i pt topova na drugoj strani i sl.

Procjena obavezno treba da sadrži broj i kvalitet žive sile (u divizijama, pukovima, bataljonima itd.) na obje

strane, *broj i kvalitet* svake vrste oružja (dakle i domet, vatrenu moć, probojnost, pokretljivost itd.) i broj i osobine raznih sredstava ratne tehnike (motornih sredstava, elektronike itd.).

Samo tako se može dobiti *pravi, stvarni, konkretni, realni* odnos snaga i donositi pravilne odluke za borbu.

Pri tome, u školskim zadacima *kvalitet* žive sile protivnika treba po pravilu uzimati *podjednak* sopstvenom kvalitetu, što ne isključuje mogućnost da se u pojedinim zadacima i po ovome dade prednost bilo strani »crvenih« bilo strani »plavih«.

Već je bilo govora o *promjenljivosti* svakog faktora posebno i svih njih zajedno. Neprekidne promjene se dešavaju bilo da su prouzrokovane samom dijalektičkom prirodom faktora (objektivnim razlozima), bilo pod dejstvom subjektivnih snaga (ljudske djelatnosti).

Prema tome, iako ratna vještina mora da polazi od realnog stanja faktora rata (borbe), ona može i mora da računa s njihovom promjenljivošću.

Na faktore rata i pojedine njihove elemente može se, dakle, djelovati i uticati kako *prije rata* (borbe) tako i *u toku rata* (borbe).

Svaka ratna (borbena) situacija, dakle, uvijek i u svakom momentu, odražava određeno konkretno *stanje* koje se, opet, neprekidno i svakog momenta više ili manje mijenja.

Prema tome, uvijek treba što je moguće više poznati konkretno stanje svih faktora na obje strane i istovremeno nastojati realno predviđati promjene do kojih dolazi ili može doći bilo iz objektivnih bilo iz subjektivnih razloga.

Dakle, i procjena situacije je »živa«, mora se vršiti neprekidno i da stalno slijedi situaciju. Odnosno i odluke koje rezultiraju iz procjene moraju biti podvrgnute stalnim promjenama u skladu sa promjenama situacije i sopstvenim mogućnostima da se utiče na situaciju i da se ova mijenja u sopstvenu korist.

Već je ranije istaknuto da pojedini faktori i njihovi elementi, i svi oni zajedno, nisu nikada jednaki na strani oba protivnika.

Upravo na toj stvarnoj nejednakosti faktora i na mogućnosti njihovog daljnjeg i neprekidnog mijenjanja i može da se gradi i stvara i formira ratna vještina (dakle i strategija i taktika).

Osnovna dužnost svakog stratega i svakog taktičara prije rata i borbe, i u toku rata i borbe, sastoji se, u suštini, upravo u tome da uoči i procjeni konkretne nejednakosti i izvede zaključke o njihovoj ulozi te da pre borbe kao i u toku nje maksimalno utiče na daljnju promjenu ove nejednakosti u svoju korist, a na štetu svoga protivnika.

Drugim riječima, treba uočiti prednosti i slabosti protivnika i svoje sopstvene prednosti i slabosti (u odnosu na sve faktore i njihove elemente) i uticati u pravcu smanjenja prednosti protivnika i povećanja njegovih slabosti i povećanja sopstvenih prednosti i otklanjanja sopstvenih slabosti.

XII

U okviru ratne vještine značajan je svakako odnos između strategije i taktike.

Pod strategijom se podrazumijeva cjelina tj. vođenje rata u cjelini, a pod taktikom *detalji*, tj. sprovođenje strategije u život putem raznih oblika više ili manje povezanih oružanih sukoba.

Strategija i taktika su nerazdvojno povezane kao što je povezana cjelina sa svojim dijelovima. One se, prema tome, *ne mogu i ne smiju suprotstavljati jedna drugoj.*

Taktika je uslovljena strategijom i mora se potčiniti njenim zahtjevima.

Prema tome, nijedan taktičar nikada nije potpuno samostalan.

Međutim, u okviru ove vezanosti taktičara, moguće je postojanje vanredno različitih stepena vezanosti odnosno zavisnosti taktike i taktičara. Neke armije odnosno njihova strategija mogu da zahtijevaju, traže i dozvolja-

vaju veći stepen samostalnosti taktike i taktičara, druge obratno. Isto tako razne situacije u istoj armiji mogu da dozvoljavaju nekad veći a nekad manji stepen samostalnosti taktike i taktičkih dejstava. *Ali nijedna armija i nijedna situacija ne mogu taktiku osloboditi njene vezanosti za interes i potrebe strategije.*

Neke armije su usvojile kao međustepen između strategije i taktike novu kategoriju: »operatiku« ili »malu strategiju« ili »veliku taktiku« i sl. Ovdje se u suštini radi o podjeli, tj. o *stepenovanju taktike*. Riječ je o većim i manjim dijelovima u okviru cjeline. U pitanju je, dakle, pomoćna kategorija, a ne jedan u apsolutnom smislu novi kvalitet. Uostalom, što za jednu armiju predstavlja manji dio, to za drugu može biti veći i obratno.

XIII

Iako ratna vještina predstavlja subjektivnu djelatnost čovjeka, treba i ovdje i u cjelini imati u vidu da je granica između objektivnog i subjektivnog relativne prirode.

Subjektivna djelatnost jednog protivnika, dakle, njegova ratna vještina, javlja se za drugog protivnika kao objektivna stvarnost o kojoj se mora voditi računa.

Sopstvena subjektivna djelatnost samim svojim ostvarivanjem postaje također objektivna stvarnost s kojom kao takvom opet treba računati. Sprovođenje u život zamisli borbe, ostvarivanje određene organizacije, postizanje određenog stepena ratnih ili uopšte borbenih priprema (bilo koje vrste), kao i uopšte subjektivna djelatnost u samoj borbi — sve to utiče na objektivnu stvarnost, mijenja stalno situaciju i samim time subjektivna djelatnost pretvara se u objektivno postojeće stanje s kojim daljnja subjektivna djelatnost treba da računa. I tako neprekidno.

I, konačno, ne samo subjektivna djelatnost nego i sama misao i ideja kad je usvoje ljudi i kad ovlada njima postaje materijalna snaga. Dakle, i u tom pogledu *ratna vještina može da ima moć materijalne sile koja kao takova dejstvuje u ratu i oružanoj borbi uopšte.*

(Članak je uzet iz »Vojnog dela« br. 10—11/58)

General-potpukovnik VOJO NIKOLIĆ

NAŠA EKONOMSKA POLITIKA I ARMIIJA

Napori koje neka zemlja vrši u cilju organizacije i održavanja armije rezultat su određene politike. Ta politika uslovljena je nizom vrlo različitih faktora. Snaga kojom ti faktori deluju na formiranje politike nije konstantna i menja se zavisno od objektivnih uslova u kojima ovi faktori deluju. Među tim faktorima ekonomski faktor je, svakako, jedan od najvažnijih, a njegov je uticaj, takođe, najodređeniji.

Otkad su zemlje počele stvarati armiju, kao posebnu organizaciju, sa zadatkom da se sprema za rat, ekonomski faktor je ispoljavao znatan uticaj na mogućnost stvaranja i održavanja armije. Razvitak proizvodnih snaga i nova tehnička dostignuća stvorili su nove mogućnosti u proizvodnji ratnih sredstava i opreme armije. Međutim, mogućnosti za pojednjenje ratnih sredstava i opreme nisu se tako stvarale. Naprotiv, novo oružje i oprema, uzeto u celini, bilo je po pravilu skuplje od onoga koje je potiskivano. U želji da se ima što jača i bolje naoružana armija, naoružanje armije u određenom periodu pretstavljalo je, takođe po pravilu, izraz najvećih proizvodnih mogućnosti i tehničkih dostignuća toga vremena. Ta činjenica i neprekidna utakmica na tom planu zahtevaju velika materijalna sredstva za održavanje i opremu armije, koja bitno,

a vrlo često i odlučujuće, deluju na ekonomiku svake zemlje. Zato organizacija i oprema armije zavise u prvom redu od ekonomskih preduslova. U svim slučajevima kad pojedine zemlje i narodi nisu bili svesni ove činjenice ili su je zanemarivali, dolazilo je do suprotnosti, tj. do toga da troškovi za održavanje i opremu armije koji nisu bili u srazmeri sa ekonomskim mogućnostima slabe i ugrožavaju ekonomiku zemlje, a samim tim i njenu odbranbenu sposobnost.

U uslovima kad čitav narod treba pripremiti za rat i kada su tehnička dostignuća u opremi i naoružanju armije dostigla izvanredne mogućnosti, odlučujuća uloga ekonomskog faktora je sve očiglednija. U današnjim uslovima, više nego ikad dosad, ističe se činjenica da samo ekonomski snažne i razvijene zemlje mogu imati modernu i dobro opremljenu armiju.

Sa tim su morali računati i naši narodi kad su posle uspešno završenog Narodnooslobodilačkog rata pristupili reorganizaciji i opremi svoje armije. Pred njima se postavio u to vreme kao najvažniji zadatak da se zemlja izvuče iz ekonomske zaostalosti i da se stvore temelji za izgradnju socijalističkog društvenog uređenja. Izvršenje takvog zadatka, u postojećim međunarodnim uslovima, u kojima naša zemlja ima određeno mesto i ulogu, nije se moglo zamisliti bez postojanja snažne armije, sposobne da zaštiti takvu izgradnju. To znači da se pored zadataka izgradnje osnova socijalističkog preobražaja zemlje postavljao i zadatak održavanja i opreme armije. Ova dva zadatka morali smo rešavati uporedo. Teškoće zadatka nisu bile samo u tome što je ova dva zadatka trebalo rešavati uporedo, nego još više u tome, što ih je trebalo rešiti za vrlo kratko vreme i što je mnogošta trebalo početi ispočetka.

Bivša Jugoslavija bila je tipično zaostala zemlja sa polukolonijalnim karakterom privrede i vrlo niskim nivoom proizvodnih snaga. Preko 75% njenog stanovništva živelo je na selu, a jedva 5% svih zaposlenih radilo je u industriji. Sa takvim nivoom proizvodnih snaga i materijalnim uslovima, kakve je davala ratom opustošena pri-

vreda, trebalo je prići izgradnji osnova socijalističkog društvenog uređenja i ujedno održavati i opreмати snažnu armiju. Zato su se morale sasrediti sve snage na izgradnji onih grana privrede čija izgradnja obezbeđuje razvitak industrije i privrede u celini, tj. na izgradnji energetike i bazične industrije. Međutim, takvom izgradnjom samo se delimično obezbeđivala i materijalna baza za jačanje Armije. Naša Armija izašla je iz rata sa ogromnim ratnim iskustvom, sa rukovodećim kadrom najviših ratnih i moralnih kvaliteta, ali dosta slabo i raznorodno naoružana. Većinu naoružanja predstavljalo je oružje oteto od neprijatelja, predratne ili ratne proizvodnje, poreklom od svih ratujućih zemalja evropskog ratišta i manjim delom dobivenog od Saveznika. Održavanje takvog naoružanja i snabdevanje municijom bilo je skoro nemoguće u vreme kad je najveći deo stručnog tehničkog kadra trebalo iskoristiti u privredi radi neodložnih privrednih zadataka. Pored toga, takvo naoružanje nije dozvoljavalo organizovano sređivanje i borbenu spremnost Armije do onog nivoa koji je omogućavao njen duh i nivo njenog boračkog i komandnog sastava. To znači, da je trebalo obezbediti materijalnu bazu za preoružanje i modernu opremu Armije, a to je praktično značilo — izgraditi industriju sposobnu da proizvodi moderno naoružanje i opremu. Pošto proizvodnja savremenih ratnih sredstava i opreme uključuje u sebe sve grane industrije, a s obzirom na nerazvijenost naše industrije u celini, moralo se raditi na vrlo širokom frontu. Normalno je da se industrija ratnih sredstava i opreme ili, kako je mi obično nazivamo, vojna industrija, izgrađuje u vidu posebnih vojnih pogona pri već izgrađenim fabrikama slične grane proizvodnje ili da se određeni kapaciteti pojedinih privrednih grana preorijentišu na vojnu proizvodnju. Mi tim putem nismo mogli ići, jer nismo imali razvijene odgovarajuće industrijske grane, nego smo morali ići ekonomski najtežim putem, tj. podizati sasvim nove vojne fabrike, pa i one daleko više autarhičnog karaktera nego što se inače podižu. Morali smo, dakle, podizati kapacitete koji po svojoj strukturi nisu čisto vojni — za izgradnju opreme za industriju, za kovačnice, livnice i sl.

Pored toga, postavljen je zadatak da se izgrade kapaciteti koji će omogućiti da se Armija preoruža i opremi u vrlo kratkom periodu. Očigledno je da su ovako krupni zadaci, kao što su izgradnja energetske i bazične industrije i izgradnja industrije za proizvodnju ratnih sredstava i opreme, zahtevali koncentraciju glavnih snaga i sredstava i podređivanje razvitka ostalih privrednih grana rešenju ova dva osnovna zadatka.

O veličini napora koje je trebalo izvršiti govori činjenica da su izdaci na investicije u privredi i održavanje Armije u toku desetgodišnjeg perioda naše izgradnje iznosili prosečno preko 45 % nacionalnog dohotka. Takvi naponi u to vreme nisu bili poznati ni kod znatno razvijenijih zemalja na Zapadu, kod kojih su se ti troškovi kretali oko 30 % od nacionalnog dohotka. Samo uz takve napore bilo je moguće da se u relativno vrlo kratkom roku od jedne decenije jedna privredno teško zaostala zemlja izvuče na nivo srednje razvijenih zemalja i da se izgradi ne samo solidna materijalna baza za privredni razvitak na najširoj osnovi, nego i veoma solidna materijalna baza za održavanje i opremu Armije. Samo nekoliko podataka biće dovoljno da ilustruje sliku našeg privrednog razvitka u pomenutom periodu. Ako se nivo industrijske proizvodnje u 1939 godini obeleži sa 100, onda nivo proizvodnje postignut u avgustu 1956 godine iznosi 259, što znači da se industrijska proizvodnja povećala za više od 2,5 puta. Proizvodnja sredstava za rad porasla je za to vreme preko 10 puta: materijala za reprodukciju skoro 2,5 puta, a potrošne robe preko 2 puta. Najveći napredak ostvaren je kod onih grana privrede koje su od naročitog značaja za dalji privredni razvitak zemlje i za jačanje materijalne baze Armije. Ovi podaci uzeti su ne računajući brodogradnju i vojnu industriju, koje danas predstavljaju dve naše vrlo razvijene industrijske grane, sposobne ne samo da obezbede potrebe Armije nego i da znatan deo (a brodogradnja i najveći deo) svojih kapaciteta stave u službu naše privrede. To je jedna strana napora koje je naša privreda učinila u cilju jačanja ekonomske snage zemlje i podizanja njenih odbranbenih sposobnosti.

Od ogromnog značaja za naš privredni razvitak bilo je to što je naša ekonomska politika išla za tim da sistem privrednih odnosa prilagodi stanju privrede i nivou proizvodnih snaga i da omogućí njihov nesmetan razvitak. U periodu neposredno posle rata, kada je trebalo organizovati i pokrenuti na rad ratom uništenu i razdrobljenu privredu i omogućiti maksimalnu koncentraciju sredstava za najvažnije zadatke, sistem centralizovanog privrednog rukovođenja je to najefikasnije obezbeđivao. Jedino takvim sistemom bilo je moguće organizaciono srediti i povezati privredna preduzeća i pristupiti planskoj proizvodnji. Takav sistem u tom periodu najviše je odgovarao interesima Armije, jer je obezbeđivao najbrže i najefikasnije stvaranje materijalne baze Armije, a istovremeno i najbržu mobilizaciju materijalnih snaga za eventualne potrebe Armije. S obzirom na međunarodni položaj Jugoslavije posle rata, a naročito posle 1948 godine, ta činjenica je bila od najvećeg značaja za odbranbenu sposobnost zemlje.

Međutim, takav sistem, i pored istaknutih prednosti u ondašnjim uslovima, nije obezbeđivao za duži period najbolje mogućnosti razvitka proizvodnih snaga. Sve većom koncentracijom privredne vlasti i privrednih poslova u ministarstvima, koja su se bavila i najsitnijim poslovima, gušena je inicijativa preduzeća i lokalnih privrednih organa, a centralizovanim propisivanjem platnog i normnog sistema nisu mogli da budu dovoljno stimulisani neposredni proizvođači. Slično je bilo i na selu. Sistem obaveznog otkupa u vreme obnove privrede i u uslovima naglog porasta gradskog stanovništva najefikasnije je obezbeđivao mogućnost pribavljanja sredstava ishrane i neophodnih viškova za izvoz. Međutim, takav sistem nosi u sebi velike slabosti kako u pogledu destimulativnog delovanja na povećanje poljoprivredne proizvodnje, tako i na tržište. Snaga naše ekonomske politike ogleda se baš u tome što je u vreme kad su slabosti administrativnog sistema prevagnule i postale kočnica daljeg razvoja privrednih snaga prešla na izgradnju novog sistema, koji je otklanjao dotadašnje najizrazitije slabosti i omogućavao punu inicijativu privrednih preduzeća, ustanova i najširih

narodnih masa s jedne, i stimulirao one elemente u privredi bez kojih se ne može zamisliti moderna i ekonomična proizvodnja (kvalitet, asortiman, itd.), i bez kojih bi podizanje nivoa proizvodnih snaga na viši stepen išlo daleko sporije, s druge strane.

Funkcionisanje novog privrednog sistema pada baš u vreme kad su bili izgrađeni industrijski osnovi za proizvodnju ratnih materijalnih sredstava. Takva proizvodnja zahteva modernu tehnologiju. Za njenu proizvodnju, kako smo ranije istakli, koriste se najnovija dostignuća nauke i tehnike. Ova dostignuća su rezultat postignutog nivoa proizvodnih snaga, tj. privrednog razvitka u celini, a ne jedne ili niza privrednih grana. To znači da naša industrija nije mogla pristupiti proizvodnji značajnijih ratnih sredstava bez određenog nivoa čitave naše industrije. Tu, u prvom redu, treba imati u vidu industriju opreme i raznu drugu pomoćnu industriju, od čijih proizvodnih mogućnosti i kvaliteta umnogome zavisi kvalitet osnovnih proizvoda. Razvitak baš takvih privrednih grana, kojima se obezbeđuje kvalitetni porast industrije, išao bi daleko sporije i teže bez dejstva novog privrednog sistema. Bez delovanja zakona vrednosti na tržištu ne bi bilo moguće znati pravu vrednost ratnih materijalnih sredstava koje proizvodimo, pa prema tome ni visinu izdataka za Armiju, a bez tih osnovnih elemenata, razume se, ne bi se mogla voditi uspešna borba za njihovo smanjenje i ekonomičniju upotrebu. Kratko rečeno, bez elemenata koje je novi privredni sistem uneo u našu privredu i čijoj je izgradnji doprineo, ranije istaknuti značajni razvitak glavnih privrednih grana ne bi ni izdaleka obezbeđivao današnji nivo naše privrede u celini.

Zahvaljujući postignutom nivou naše privrede, industrija je u mogućnosti da na širokoj osnovi i sve više proizvodi i dobrim delom zadovolji potrebe zemlje u industrijskoj robi. Takav nivo istovremeno obezbeđuje proizvodnju sredstava klasičnog naoružanja i stvara mogućnosti da se učine prvi koraci na pripremi proizvodnje modernih ratnih sredstava. I zato, i naš privredni razvitak potvrđuje da je za uspešni privredni razvoj jedne zemlje

potrebno obezbediti skladan razvitak svih grana privrede uopšte. Takav razvitak čini ekonomiku zemlje i samu zemlju najsnažnijom i nezavisnom.

Jugoslavija je, naprimer, jedna od zemalja koja je dobila ekonomsku i vojnu pomoć. Ta je pomoć, kao što je poznato, znatno koristila našoj zemlji i prima se bez ikakvih političkih uslova. No, sama ta činjenica ne bi bila dovoljna da se spreče i izvesna negativna dejstva koja takve pomoći mogu imati i koja se očituje u nekim zemljama koje takvu pomoć primaju, naročito u usmeravanju privrednog razvitka u pravcu koji nema ekonomsku osnovu u zemlji, kao i u stvaranju fondova potrošnje robe iznad ekonomskih mogućnosti zemlje što dovodi ekonomiku zemlje u zavisnost ili joj stvara teškoće u času kada se ta pomoć osetno smanji ili obustavi. Jugoslavija je, u svojoj izgradnji, pre svega, računala na svoje sopstvene snage i svoja sredstva, a pomoć koju dobija koristi samo kao dopunska sredstva. Time je, uključujući dobijenu pomoć u svoje privredne planove, obezbedila da ta pomoć koristi razvitku proizvodnih snaga i jača ekonomiku zemlje u celini. Samo tako primana pomoć mogla je koristiti našem privrednom razvoju. Slično je i sa vojnom pomoći, jer se pojavljuju nezgode oko nabavke rezervnih delova, tako da je i to skoro dovoljno da dobijeno oružje i oprema postanu neupotrebljivi ubrzo posle prestanka isporuke tih delova. Naši naponi da sami, sopstvenim snagama, izgradimo vojnu industriju omogućuju da se u velikoj meri izbegnu i takvi eventualni negativni aspekti vojne pomoći. Što smo uspeli da tako brzo ovladamo oružjem koje smo dobili iz pomoći ili kupili, možemo zahvaliti, u prvom redu, baš tome što je naš tehnički nivo bio sasvim blizu ili na nivou naoružanja i opreme koju smo dobili. Pri tome nije toliko važno da li smo mi određene vrste naoružanja proizvodili, koliko to da je naš tehnički nivo takav da ga mi možemo proizvoditi. Takvom politikom je obezbeđeno da pomoć koju smo dobili pomogne da bolje i brže naoružamo i opremimo svoju Armiju.

Skladniji razvitak pojedinih privrednih grana i čitave privrede ima takođe veliki značaj za njenu pripremu za ratnu proizvodnju. Nekompletno izgrađene industrijske grane u zemlji zavise od uvoza. Bez obzira koliko u određenim situacijama takva izgradnja može biti ekonomski opravdana, to čini odnosnu industriju ekonomski slabom, jer njena proizvodnja može često zavisiti i od drugih neekonomskih faktora. U mirno vreme takva slabost može predstavljati teškoće, a u vreme rata nerešiv problem, tako da se realni kapaciteti takve industrije za ratne potrebe moraju svesti na nivo koji omogućava kompletiranje proizvoda, računajući isključivo na mogućnosti sopstvene industrije. Pri tome, razume se, imamo u vidu one krajnje, najveće teškoće u slučaju onemogućavanja uvoza iz zemalja na koje je dotada odnosna industrija bila upućena. Tako bi se, naprimer, kapacitet proizvodnje automobila morao praktično svesti na kapacitet proizvodnje automobilskih guma, bez obzira na to koliki su ostali kapaciteti, ili, naprimer, kapacitet čitave motorne industrije na kapacitet proizvodnje zaptivača, itd. Te teškoće i slabosti bi dolazile još više do izražaja u uslovima kada bi privredne grane bile neravnomerno razvijene, a naročito ako se takve privredne grane nepotpuno dopunjuju. Neka zemlja može imati vrlo razvijenu prerađivačku industriju, a da su ipak njene privredne mogućnosti u ratu vrlo male, ako istovremeno nema i razvijenu sirovinsku bazu i bazičnu industriju, jer je snabdevanje industrije sirovinama i polufabrikatima u vreme rata predstavljalo i dosad velike teškoće, a one će u novim uslovima sigurno biti još veće.

U tom svetlu jasno se ističe značaj naše orijentacije na razvijanje i onih privrednih grana koje u određenoj situaciji ne moraju imati puno ekonomsko opravdanje. No, mi nismo težili da razvijemo autarhičnu privredu po svaku cenu, nego smo koristili postojeća privredna bogatstva zemlje i činjenicu da naša zemlja raspolaže velikim

brojem tzv. strategiskih sirovina. Ekonomski faktor nije igrao odlučujuću ulogu ni u odabiranju mesta izgradnje velikog broja industriskih preduzeća. Poznato je, naprimjer, da su neki vrlo značajni industriski kapaciteti izgrađeni u privredno najnerazvijenijim krajevima zemlje, daleko od gradova i saobraćajnih centara, što je znatno poskupilo njihovu izgradnju i uslovalo i druge slabosti sa kojima se još uvek bore neka od tih preduzeća. Međutim, takva izgradnja može se opravdati ne samo sa stanovišta odbrane zemlje, nego i snažnim preobražajem koji je izvršen u tim krajevima izgradnjom industriskih preduzeća.

Bilo je reći samo o jednoj strani delovanja naše ekonomike na Armiju — preko stvaranja njene materijalne baze. Druga strana toga delovanja nalazi izraza i društvenom i političkom životu zemlje i snažno se odražava na Armiju. Naša Armija, koja je stvarana u Narodnooslobodilačkom ratu i Narodnoj revoluciji, pod rukovodstvom radničke klase na čelu sa Komunističkom partijom, životno je zainteresovana za učvršćenje nove narodne vlasti. Nacionalizacija, agrarna reforma i druge mere koje su imale za cilj podruštvljavanje sredstava za proizvodnju našle su snažnog odraza i u Armiji. Potpuno je razumljivo što je u snažnom stvaralačkom poletu narodnih masa u periodu obnove i izgradnje sa oduševljenjem, u najraznovrsnijim formama i vrlo efikasno učestvovala i Armija. Takav radni elan naroda i Armije objašnjava se činjenicom što su oni u ovim merama videli garanciju za obezbeđenje svoje narodne vlasti i izgradnje socijalizma, ali samo pomenute mere, tj. podruštvljavanje sredstava za proizvodnju i uzimanje komandnih pozicija u privredi, kao što je poznato, nisu dovoljne da obezbede nesmetani razvitak socijalističke demokratije. Za razvitak socijalističke demokratije, kada je izvršeno podruštvljavanje sredstava za proizvodnju, potrebno je obezbediti i odgovarajuće organizacione forme koje će osigurati neposredno učešće radničke klase i najširih narodnih masa u privrednom, društvenom i političkom životu zemlje. Novim pri-

vrednim sistemom i ostalim privrednim, društvenim i političkim merama koje su imale za cilj decentralizaciju i demokratizaciju našeg društvenog i političkog života nađene su odgovarajuće forme takve organizacije i otvoren put za njihovo jačanje i dalji snažan razvitak.

Za naše narode, pa i za Armiju, značaj tih mera bio je u tome što su one dale perspektivu razvitka socijalizma, silno učvrstile jedinstvo radničke klase i naroda i mobilisale ih na dalje napore za izgradnju takvog društva. Od ne manjeg je značaja i to što se takvim uslovima stvaraju mogućnosti svakom pojedincu da ispolji svoju inicijativu i svoje stvaralačke mogućnosti — da dođe do izražaja puna vrednost čoveka. A baš takav čovek — inicijativan, smeo, spreman da se sretne sa svakim neprijateljem i pod svim uslovima i treba našoj Armiji.

U postojećim međunarodnim odnosima naša Armija predstavlja neophodnu komponentu socijalističkog razvitka zemlje. Pri tome svi oni elementi koji jačaju socijalistički razvitak zemlje utiču pozitivno na razvitak Armije. Isto tako, jačanje Armije, kako smo istakli, do stepena koji određuju naše materijalne mogućnosti, može samo pozitivno uticati na naš socijalistički razvitak. Danas je široko poznata činjenica da je međunarodni ugled Jugoslavije i njen uticaj daleko iznad njenih ekonomskih moći. Takav ugled ona je postigla sprovodeći progresivnu i principijelnu politiku, koja je odgovarala kako težnjama interesa njenih naroda, tako i opštim težnjama naroda u svetu za obezbeđenje konstruktivne saradnje i očuvanje mira. Postojanje snažne Armije bio je jedan od najvažnijih faktora te politike i njenog međunarodnog uticaja. I baš zato, u vreme kad se po svim linijama ulažu naponi da se stvore što veće mogućnosti podizanja društvenog standarda, ta činjenica se ima u vidu. Naša privreda je tek na nivou koji omogućava proizvodnju klasičnog naoružanja. Pored modernog naoružanja, savremena armija zahteva sve veću mehanizaciju i motorizaciju, za čiju su proizvodnju u zem-

Iji tek sada stvoreni puni uslovi. Najzad, kako smo istakli, mi smo učinili prve korake na pripremi proizvodnje nekih najsavremneijih ratnih sredstava. Sve to zahteva nove napore na daljem podizanju nivoa proizvodnih snaga i znatna materijalna sredstva. To znači da se u daljoj privrednoj izgradnji, pored ostalog, ne smeju zapostaviti one privredne grane koje obezbeđuju takav razvitak. Naša ekonomska politika u čitavom našem posleratnom razvitku išla je za tim da se jačaju oni elementi koji najviše doprinose razvitku i jačanju socijalističkih društvenih odnosa, a baš takav razvitak najviše odgovara interesima naše Armije.

(Članak je uzet iz »Vojnog dela« br. 12/56)

Potpukovnik ILIJA KOSANOVIĆ

OSNOVNI FAKTORI RATA I NJIHOVA ULOGA*

Da bi se izgradila pravilna strategija i taktika ratovanja i potpunije shvatila specifičnost rata kao društvenog fenomena, potrebno je imati u vidu ne samo činjenicu da je rat sredstvo za ostvarivanje određenih ekonomsko-političkih ciljeva i izraz opštih zakonitosti i uslova kretanja klasnog društva, nego i *one faktore* koji u konkretno-istoriskim uslovima manje ili više neposredno dejstvuju u ratu i uslovljavaju njegov tok i ishod, specifičnosti i osobenosti. Izražavajući opštedruštvene zakonitosti, rat, na osnovu tih faktora, ima posebne zakonitosti koje se na specifičan način ispoljavaju u različitim istoriskim epohama i u raznim zemljama, pa i u svakom pojedinačnom slučaju.

USLOVLJENOST VOJNE DOKTRINE

Faktori koji dejstvuju u ratu mogu biti kako neposredno društveni tako i prirodni. Oni su mnogobrojni i raznovrsni. Tako kod raznih pisaca, i danas i u prošlosti, nalazimo ne samo različita shvatanja u pogledu značaja pojedinih faktora nego i u pogledu njihovog broja i siste-

*) Članak je deo poglavlja *O ratu i armiji* iz knjige *Istoriski materijalizam* koja uskoro izlazi iz štampe.

matizacije. Pa ipak, ako ih sagledamo u celini, vodeći ujedno računa o njihovoj kvantitativnoj i kvalitativnoj određenosti, postaje očigledno da se oni mogu svesti na četiri osnovna faktora: *ljudski, ekonomsko-tehnički, prostor i vreme*.

Ljudski faktor, obuhvatajući čitavo stanovništvo jedne zemlje i njene mogućnosti da ga celishodno angažuju u ratu, ne pretstavlja samo kvantitet ljudi nego i njihovu moralno-političku, vojnostručnu, tehničku, kulturnu, fizičku i dr. vrednost. *Ekonomsko-tehnički* faktor obuhvata kako količinu, raznovrsnost i kvalitet naoružanja i ratne tehnike, tako i ekonomsko-tehničko stanje zemlje, stepen njenog razvitka i njene potencijalne mogućnosti u pogledu materijalnog obezbeđenja potreba rata, tehničkog napretka, usavršavanja i umnožavanja naoružanja i ratne tehnike. Pod *prostorom* se ne shvata samo veličina teritorije zaraćenih zemalja nego i njen reljef, geološki sastav i sve druge karakteristike među njima. Isto tako, *vreme* istupa kao faktor trajanja i kao atmosferska pojava. Ovi faktori dejstvuju u svakom ratu.

Ne gubeći iz vida njegove društvene uzroke i njegovu političku sadržinu, rat u užem smislu pretstavlja borbu naoružanih ljudi u određenom prostoru i vremenu. Pobjeda ili poraz u ratu zavisi kako od kvantiteta i kvaliteta ljudstva i naoružanja (tehničke opremljenosti armije, njenog morala i načina vođenja rata, od strategije i taktike, organizacije armije i snabdevenosti njene pozadine, saobraćaja, vojno-ekonomskog potencijala i opštih rezervi u ljudstvu i materijalu), tako i od karaktera prostora i vremena i njihovog iskorišćavanja. Ti faktori u okviru određenih političkih zahteva čine elemente na osnovu kojih se izgrađuje strategija i taktika ratovanja. U tom pogledu rat i jeste specifičan oblik ostvarivanja određenih ciljeva politike, koja čini njegovu društvenu sadržinu, kako u celini tako i u pojedinim delovima (raznim operacijama, bitkama itd.). Strategija, polazeći od ciljeva politike, pretstavlja razrađen plan pripremanja (i pripremu) svih faktora zemlje koji dejstvuju u ratu, njihovo korišćenje i jačanje u toku rata i način vođenja rata u celini, dajući

na taj način taktici u vojnom pogledu određene zadatke i okvire za ostvarivanje političkih ciljeva putem raznih sredstava, oblika i metoda oružane borbe. Kao što politika postavlja zadatke strategiji tako i strategija, dobijajući relativnu samostalnost, razrađuje u vojnom pogledu političke ciljeve i zadatke rata i postavlja ih na određen način taktici (koja je takođe relativno samostalna) radi njihovog ostvarivanja i sprovođenja u život. *Politika determiniše strategiju svojim zahtevima, a strategija to isto čini u odnosu na taktiku.* A s druge strane, strategija povratno deluje na politiku, korigira njene zahteve i ciljeve, kao što i taktika to čini u odnosu na strategiju. Njihova neusklađenost i raskorak u zahtevima i mogućnostima dovodi po pravilu do poraza u ratu. Politika, strategija i taktika pretstvaljaju dijalektičko jedinstvo suprotnosti opšteg, posebnog i pojedinačnog. Strategija je u odnosu na politiku nešto posebno, a u odnosu na taktiku opšte, tj. njen opšti okvir u pogledu zadataka i načina vođenja rata u celini.

Revolucionarne promene u razvitku proizvodnih snaga i u društveno-ekonomskim i političkim odnosima, a samim tim i u karakteru naoružanja i kvalitetu ljudstva, zahtevaju odgovarajuće promene i u organizaciji armije, u njejoj strategiji i taktici, odnosno u načinu vođenja rata uopšte. Uočavanje potrebe tih promena, njihovo ostvarivanje i sprovođenje u život i čini vojskovođe sposobnim, velikim pa i genijalnim ličnostima. »Uticaj genijalnih vojskovođa«, kaže Engels, »ograničava se u najboljem slučaju na to da način ratovanja prilagode novom oružju i novim borcima«, ¹⁾ Pojava vatrenog oružja je bitno uticala na promenu borbenog poretka i način vođenja rata. Njegovo stalno usavršavanje i menjanje ljudskog sastava armije u toku Velike francuske i drugih buržoaskih revolucija dovelo je najpre do uvođenja kolona (umesto ranije tzv. liniske taktike najmanje armije), koje omogućuju bolju pokretljivost, pregrupisanje i vođenje borbe na svakom zemljištu i u većim razmerama. Kasnije dolazi do kombi-

¹⁾ F. Engels, Antidiring, str. 198, izd. »Kultura«, 1953.

novanog dejstva kolona i strelaca, i najzad, do rasutog streljačkog stoja. Dalje usavršavanje naoružanja i ratne tehnike (automatizacija vatrenog oružja i upotreba avijacije, a posebno pojava atomskog oružja), zahteva ne samo grupisanje snaga u određeno vreme i na određenom mestu nego i još brže i celishodnije njihovo rasturanje, zahteva rastresitiji i po frontu i po dubini borbeni poredak, koji na određen način i u određenim uslovima zahvata i čitavu teritoriju zemlje.

Pobeda buržoaskih armija nad feudalno-najamnim nije bila u prvo vreme uslovljena toliko boljim naoružanjem koliko naprednim ciljem rata i kvalitativno novim ljudskim sastavom armije, što je omogućilo novu organizaciju armije, novu strategiju i taktiku vođenja rata. Ova činjenica da samo naoružanje ne obezbeđuje pobedu u ratu našla je svoju istorisku potvrdu i u oružanom sudaru starih, buržoaskih armija sa novim, revolucionarnim armijama proletarijata (naprimer, iskustvo Oktobarske i naše Socijalističke revolucije). O tom iskustvu treba voditi računa i u savremenom uslovima atomskog naoružanja, koje takođe samo po sebi ne obezbeđuje pobedu u ratu, već, naprotiv, može biti uspešno paralisano novom taktikom i načinom ratovanja, boljim ljudskim sastavom i organizacijom armije, spremnošću i pripremom čitavog stanovništva za vođenje rata u uslovima upotrebe toga naoružanja.

Razvitak proizvodnih snaga, usavršavanje naoružanja i društveno-ekonomski procesi koji su u epohi imperijalizma sve više povezali svet u jednu celinu stvorili su uslove za pretvaranje lokalnih ratova u svetske, onemogućavajući sve više, kako je sjajno predviđao još Engels, »svaki drugi rat osim svetskog rata s nečuvenim strahotama i apsolutno neizvesnim ishodom«. ³⁾ Ovo Engelsovo upozorenje, koje se pokazalo kao tačno i potvrdilo u protekla dva svetska rata, ima naročitu vrednost i aktuelnost u savremenim uslovima. Očigledno je da ti uslovi zahte-

³⁾ K. Marks — F. Engels, Izabrana dela, t. I, str. 106, izd. »Kultura«, 1949.

vaju danas »potpuni prevrat u celokupnom ratovanju«. Oni ujedno čine i lokalne ratove sve manje mogućnim naročito u onim sferama u kojima se sukobljavaju i ukrštavaju — često bitni — interesi velikih sila i blokova, njihovi ključni, strategijski planovi. Opasnost pretvaranja svakog lokalnog rata u svetski beskrajno je povećana. A svetski rat u uslovima atomskog naoružanja bio bi više nego ikad ranije rat »s nečuvenim strahotama i apsolutno neizvesnim ishodom« (Engels).

Rat, kao i ostale pojave u svetu, pored opštih ima i svoje posebne zakonitosti, odnosno njegove opšte zakonitosti se u različitim istoriskim epohama ispoljavaju kao posebne, a ove dobijaju specifičan oblik u svakom konkretnom slučaju. Uspešno rukovođenje ratnim dejstvima zavisi ne samo od poznavanja opštih odnosno posebnih zakonitosti rata nego, pre svega, i od njihove *stvaralačke* primene u svakom konkretnom ratu, od poznavanja konkretno-istoriskih uslova datog rata u kojima se i posebni zakoni pretvaraju u specifične, poprimaju specifičan karakter.

Pojava atomskog naoružanja, kao i dalje usavršavanje konvencionalnog oružja i njegovo omasovljavanje, umnogome menjaju dosad nam poznatu fizionomiju rata i ratnih dejstava, kao i mesto i značaj pojedinih faktora rata. To je, naravno, postavilo zadatak pred sve zemlje da svoje vojne doktrine prilagode novonastalim promenama u naoružanju i da, u skladu sa opštim karakterom sadašnje epohe i sopstvenih društveno-ekonomskih, političkih i drugih uslova i mogućnosti, izgrade odgovarajuću strategiju i taktiku vođenja rata, kao i organizaciju armije i njeno pripremanje za rat. Tako je ovaj zadatak postao aktuelan kako za zemlje koje poseduju tako i za one koje ne poseduju atomsko naoružanje, jer će eventualni budući rat u svakom slučaju biti atomski. U današnje vreme sve zemlje i njihove armije moraju biti *pripremljene* za vođenje rata u uslovima upotrebe atomskog naoružanja, iako postoji mogućnost da će se rat u jednom svom periodu ili na nekom određenom području voditi i samo konvencionalnim oružjem. Menjanje i usavršavanje načina ratovanja zahteva i sam razvitak konvencionalnog naoružanja,

kao i njegova masovna upotreba u eventualnom ratu. Atomska naoružanje ne može zameniti i potisnuti iz upotrebe konvencionalno. I zemlje koje poseduju atomska naoružanje imaće u eventualnom ratu osnovnu masu konvencionalnog naoružanja i ratne tehnike. U sadašnjim uslovima ni te zemlje ne raspolažu raznovrsnim i za borbena dejstva neophodno potrebnim atomskim naoružanjem, naročito za ličnu upotrebu (puška, automat itd.). U tom pogledu je nadmoćnost konvencionalnog oružja nad atomskim. Bez njega i njegove masovne upotrebe nema neposredne odbrane teritorije ni njenog zaposedanja od strane protivnika. Zato će se eventualni budući rat voditi kako atomskim, tako i konvencionalnim naoružanjem i to ovim poslednjim verovatno na širem prostranstvu i u većim razmerama ne samo zbog toga što većina zemalja ne poseduje atomska naoružanje nego što i one zemlje koje poseduju to oružje ne mogu bez konvencionalnog oružja uspešno voditi rat.

Usled neravnomernosti ekonomskog i tehničkog razvitka pojedinih zemalja, njihovih društveno-ekonomskih, političkih, kulturnih, prirodnih i drugih osobenosti, *ne može postojati* jedinstvena opšta, »svetska« vojna doktrina, kao ni strategija i taktika. U svakom slučaju ona nije ista za razvijene i nerazvijene zemlje, za male i velike, za one koje su van blokova i one koje su u njima, itd. Ona u krajnjoj liniji zavisi od društveno-ekonomskog i političkog uređenja, karaktera i cilja rata. Svaka zemlja, kao što ima (i ukoliko ima), naprimer, sopstvenu dokritnu društveno-ekonomskog i političkog razvitka, mora da ima i svoju posebnu vojnu doktrinu, koja u okviru opštih uslova odgovara njenim konkretno-istorijskim uslovima i mogućnostima uspešnog vođenja rata. Vojna doktrina, kao i strategija i taktika svake zemlje, mora da odgovara kako opštim uslovima date epohe, društveno-ekonomskim, političkim i vojnim odnosima snaga, opštem karakteru rata i naoružanja, tako i konkretnim uslovima date zemlje, *njenim društveno-ekonomskim i političkim odnosima*, njenim osobinama i tradicijama u nacionalnom, kulturnom i drugom pogledu.

VOĐENJE RATA U SAVREMENIM USLOVIMA

Rat u uslovima atomskog naoružanja pretstavlja veliku opasnost za ljudsku civilizaciju i napredak čovečanstva. U njemu pobjednik ne bi bio u mnogo boljem položaju od poraženog. Ali bez obzira na takve teške posljedice još u sadašnjim uslovima postoji opasnost od rata. Zbog toga se ljudi — ako do njega dođe i pored svih nara da se spreči takva katastrofa — ne mogu defetistički prepustiti »sudbini« i još većoj katastrofi koja im pretila od agresivnih snaga ukoliko se ne pripreme za vođenje rata i u takvim uslovima. Treba biti svestan ne samo opasnosti od atomskog rata nego se i pripremati za njegovo vođenje. Narod koji je raspoložen i spreman da brani svoju slobodu i nezavisnost znaće da se snađe i u takvom ratu, imaće snage i umešnosti da iskoristi svoje prednosti (pravedni karakter rata, odlučnost i čvrstinu čitavog stanovništva, podršku javnog mnjenja, svoju teritoriju i njene osobnosti itd.) i da se odlučno, svim sredstvima i na sve moguće načine suprotstavi svakom agresoru, parališući nadmoćnost njegovog atomskog naoružanja i ratne tehnike putem opšte borbe i odgovarajuće strategije i taktike ratovanja. Agresor nema izgleda da u takvim uslovima odnese pobjedu u vojnom pogledu, a još manje da ostvari društveno-politički cilj rata (o čemu govori i dosadašnje iskustvo, naročito iz protekla dva svetska rata). »Ako bude došlo do atomskog rata«, istakao je drug Tito u svom govoru novoproduženim oficirima Vojne akademije (1958), »jedini spas će u takvom ratu biti da narod ne gubi vjeru u svoje sposobnosti, već da bude jedinstven i monolitan, a da svaki vojnik bude sposoban da se sam snađe na svakom mjestu. Takav eventualni rat ne bi bio frontalni, već bi zahvatio čitavu zemlju ... Atomski bomba bi padala na velike gradove i industrijske centre, a naša odbrana bile bi naše šume, naša brda i prostranstva«. ³⁾

Mogući budući rat imaće, dakle, drugu fizionomiju i vodiće se na drugačiji način nego što je to bilo u pro-

³⁾ »Narodna armija«, 2 oktobar 1958.

šlosti. Radi se o izgradnji takvih načina ratovanja koji će odgovarati društveno-ekonomskim i političkim promenama u svetu, atomskom naoružanju i stepenu razvitka konvencionalnog oružja i ratne tehnike. To je danas veoma složen problem koji stoji pred državno-političkim i vojnim rukovodstvima armija i zemalja. U pogledu rešavanja tog problema svaka zemlja ima svoje specifične prednosti i nedostatke. Dovoljno je samo uporediti zemlje koje imaju i one koje nemaju atomsko naoružanje da bi se donekle sagledao vojno-politički položaj jednih ili drugih. Zemlje koje danas poseduju atomsko naoružanje očigledno nisu, u savremenim uslovima blokovske politike i njihovog mesta i uloge u toj politici, u nimalo zavidnom položaju. Realno je pretpostaviti da će u eventualnom budućem ratu zemlje koje poseduju atomsko naoružanje biti i glavni protivnici. Otud će one osnovnu masu atomskih sredstava upotrebiti protiv glavnih snaga i na glavnim ratištima. Osim toga, te zemlje, usled svoje razvijenosti (krupni gradovi i industrijski centri), predstavljaju rentabilnije ciljeve za atomsko naoružanje nego relativno nerazvijene zemlje. Zato u tim zemljama i vlada veći strah od atomskog rata nego u drugim.

Zemlje koje ne poseduju atomsko naoružanje i koje, vodeći antiblokovsku politiku, nisu uključene u blokove koji poseduju to naoružanje, a koje su spremne da se bore za svoju slobodu i nezavisnost, ne mogu biti usamljene u eventualnom ratu. One već same po sebi predstavljaju ogromnu masu stanovništva i raspolažu dovoljnim ekonomsko-materijalnim i drugim mogućnostima da se uspešno suprotstave agresoru. A i kao snage otpora agresiji imaće u takvom ratu snažnu podršku čitavog naprednog čovečanstva i javnog mnjenja. Njihovi saveznici biće sve one društvene snage koje se na ovaj ili onaj način budu borile protiv agresora, pa i u okviru samih agresorskih zemalja. I ne samo to. U ratu dolazi do izražaja drugi kriterij rasporeda snaga i izbora saveznika.

Saveznici u miru nisu uvek i saveznici u ratu, već mogu biti, kako pokazuje dosadašnje iskustvo, čak i protivnici. Današnje vojno-političke blokove ne treba shvatiti

kao čvrste celine i unutar njih sve zemlje kao apsolutno sigurne saveznike u eventualnom ratu. Njih i danas u manjoj i većoj meri potresaju unutrašnji sukobi koji izviru iz različitog mesta i položaja pojedinih zemalja u tim blokovima. U njima se vodi oštra borba za ekonomsku i vojnopolitičku hegemoniju jednih zemalja nad drugim isto onako kao što se borba za prevlast u širim razmerama odvija između samih blokova. Ne ulazeći u različitost društveno-političke sadržine, uzroka nastajanja i uloge pojedinih blokova i u razmimoilaženja i suprotnosti između vodećih zemalja u tim blokovima i onih zemalja koje su se sticajem specifičnih okolnosti našle u njima, očigledno je da postoje znatne razlike u gledištima i postupcima i između vodećih zemalja u okviru tih blokova, koje u pojedinim pitanjima, kako je to pokazala suecka kriza (1956), prevazilaze razlike između gledišta pojedinih vodećih zemalja suprotnih blokova. Uopšte uzev, realno je pretpostaviti da će antiagresorske snage u eventualnom ratu imati ne samo mnogo saveznika, nego među njima i takve koji će posedovati i atomsko naoružanje. Ali bez obzira na te pretpostavke rat se i u uslovima atomskog naoružanja može na određen način voditi i konvencionalnim oružjem. Pogrešno je ne samo potcenjivati opasnost od atomskog rata nego i gubiti veru u mogućnost pružanja uspešnog otpora agresoru konvencionalnim oružjem u uslovima takvog rata, pozivajući se, recimo, na primer Japana koji je vodio agresivni, osvajački rat i koji je (1945), izgubivši sve izgleda da dobije rat konvencionalnim oružjem, ostao bez borbenog morala i podrške naroda, jer su osobine atomskog naoružanja i zaštita od njega bile nepoznate. Potrebno je ne samo voditi upornu borbu za očuvanje mira, za likvidaciju rata kao sredstva politike i rešavanja spornih pitanja između naroda i država nego biti u isto vreme i spreman da se eventualni agresor obuzda i putem sile, putem oružanog otpora slobodoljubivih snaga sveta. To je, pored ostalih napora i mera, snažan faktor mira i ne mala garancija da se agresor neće lako usuditi da otpočne jedan takav rat koji bi naneo ogromnu štetu ljudskoj civilizaciji i čovečanstvu.

Računajući na sveopšti otpor naprednih snaga i nemajući podršku svoga naroda i javnog mnjenja, agresivne i reakcionarne društvene snage teže svojom »atomskom« propagandom da unapred razoružaju narode u njihovoj borbi za slobodu i nezavisnost, da ih lakše porobe i zadrže u potčinjenosti. Ali ni atomsko naoružanje nije nepobedljivo. Njegova nadmoćnost može biti paralisana ne samo istim naoružanjem nego i konvencionalnim kada se primeni odgovarajući način ratovanja. Ono nije ni jedini ni najvažniji faktor pobeđe u ratu. Ono samo nalaže da se u drugom svetlu sagleda uzajamno dejstvo, uloga i mesto faktora rata, naročito ljudskog, koji oživljuje i daje stvarnu vrednost svim ostalim faktorima.

Osnovni faktori rata, ljudski, ekonomsko-tehnički, prostor i vreme, imaće u eventualnom ratu, naravno, drukčiji odnos i ulogu nego ranije. Ali to ipak neće dovesti do promene njihovih mesta u okviru zajedničkog delovanja. Oni će postati samo mnogo *jedinstveniji* i u svojoj vrednosti mnogo *zavisniji* jedan od drugog. Smanjiće se u dobroj meri relacija između pojedinih faktora u pogledu njihovog značaja. Doći će do čvršćeg jedinstva i prožimanja pojedinih faktora, do njihovog tesnijeg uzajamnog dejstva. Pojaćać se uloga ne samo ekonomsko-tehničkog faktora nego i prostora i vremena. Ali prvenstvena uloga ljudskog faktora kao *jedino aktivnog* činioca koji oživljava i celishodno iskorišćava druge faktore u ratu, ostaje i dalje na prvom mestu i ističe se još više. Svako precenjivanje jednih faktora a potcenjivanje drugih, osobito uloge koja pripada samom čoveku, dovodiće mnogo više nego ranije u pitanje pravilnost strategije i taktike, a u vezi sa tim i uspeh u ratu uopšte. Otud, pored ostalog, javljaju se mnoge teškoće i protivrečnosti koje strategija i taktika treba da reše kako bi se delovanje svih faktora rata tako uskladilo da svaki od njih u međusobnom prožimanju i dopunjavanju što potpunije dođe do izražaja radi opšte pobeđe nad neprijateljem. Pri tome u svakoj zemlji dolaze do izražaja njene prednosti i slabosti u pogledu pojedinih faktora. Neosporno je da do izvesne mere postoji mogućnost da se slabost jednog faktora nadoknadi prednošću

drugog, naročito kvantitativno-kvalitativnim osobenostima ljudskog faktora, dok njegovu slabost u ovom pogledu veoma malo mogu nadomestiti drugi faktori.

Karakter savremenog naoružanja (njegova veća pokretljivost i automatizacija, veći domet, veće razorno dejstvo itd.) i način vođenja rata menjaju odnos pojedinih vidova borbenih dejstava (odbrana i napad) i izazivaju takve protivrečnosti kao što je protivrečnost između potrebne gustine ljudstva i njome uslovljene upornosti odbrane i nužnosti obezbeđenja tog ljudstva od eventualnog atomskog napada itd. Oni stvaraju i novi odnos između ustaljenih frontova i pozadine, pretvarajući čitavu teritoriju zemlje u ratno poprište. Time se znatno menja kako uloga prostora tako i vremena. Vreme postaje veoma važan faktor u savlađivanju ili odbrani prostora koji zahvata čitavu teritoriju zemlje. Pravilno korišćenje ne samo prostora nego i vremena ima u uslovima savremenog rata poseban značaj. Za savremeni rat karakteristična je velika brzina borbenih dejstava, veća mogućnost iznenađenja, neprekidnost akcije u odnosu na dan i noć i godišnje doba, velika moć razaranja i uništavanja. A sve to zahteva ne samo brzu koncentraciju ljudstva radi savlađivanja otpora neprijatelja nego i njegovu brzu dekoncentraciju u slučaju da mu zapreti masovno uništavanje. Vreme će u tim uslovima biti od bitnog značaja da se sačuva ili zauzme određeni prostor, da se uništi neprijatelj i oslabi njegov položaj, sačuvaju i ojačaju sopstvene pozicije itd.

Odbrana slobode i nezavisnosti jedne zemlje, kako pokazuje istorisko iskustvo naših i drugih naroda, zahteva takav način vođenja rata koji, uključujući čitavo stanovništvo, omogućuje čoveku da konačni prostor borbenih dejstava svojom pokretljivošću i elastičnošću učini beskonačnim, da neprekidno i na razne načine uništava neprijatelja na čitavoj teritoriji. Takva taktika vođenja rata uslovljava »gubitak« jedne teritorije dobitkom druge i ponovnim zahvatanjem prve koja ni u periodu njenog »gubitka« nije »prazna« već je drži borbeno raspoloženo stanovništvo. »Svaki naš gubitak neke teritorije«, kaže drug Tito, »mora u isto vrijeme značiti dobitak nove, još veće

i važnije teritorije«. ⁴⁾ U toj Titovoj strategiji i taktici ratovanja upravo je sadržana duboka misao o načinu prevazilaženja klasičnog oblika gubljenja prostora i o mogućnosti pretvaranja konačnog prostora u beskonačni prostor borbenih dejstava. Ona je u praksi pokazala svoju punu vrednost u procesu pretvaranja ne mnogo velike teritorije naše zemlje u toku Oslobođilačkog rata u veliko i ogromno ratište u kome je tehnički (a često i brojno) nadmoćniji neprijatelj bio u nezavidnom položaju, nalazio se pod stalnim udarom naših snaga i nije imao *ni slobodnog prostora ni slobodnog vremena* za neka svoja »slobodna« dejstva kakva bi mu obezbeđivala ustaljen front i sigurna pozadina.

Primenjujući takvu strategiju i taktiku ratovanja koji uklanjaju manje ili više ustaljene i uvek jasno vidljive granice između fronta i pozadine, između armije i naroda, narod koji brani slobodu i nezavisnost svoje zemlje i koji na svojoj strani ima *visoki borbeni moral* ne može biti pobeđen, opkoljen ili uništen, već, naprotiv, neprijatelja stavlja u takav položaj, iscrpljuje i uništava njegove snage, dovodi ga u takvu situaciju da nema mogućnosti da postigne kakvu veću pobedu radi moralnog osveženja. Pri takvoj taktici ljudski faktor, takoreći, postaje takođe beskonačan u svojoj konačnosti, postaje pravi i puni izraz beskonačne i neiscrpne snage naroda koji brani svoju slobodu i nezavisnost. On, ustvari, i u strategiskom i u taktičkom pogledu, drži i brani čitavu teritoriju. Ljudski faktor to ostvaruje putem neprekidnog uništavanja neprijatelja i »pretvaranja konačnog prostora u beskonačni«, tj. takvim načinom borbenih dejstava za koji taktički »gubitak« jednog prostora nužno pretpostavlja ne samo zahvatanje drugog prostora već i dalje plansku odbranu prvog od strane posebno organizovanog i naoružanog stanovništva i njegovo ponovno zahvatanje od strane istih ili drugih naših snaga itd. To je neprekidni proces odbrane, menjanje i proširivanje teritorije i sistematskog uništavanja neprijatelja sve do potpune njegove likvidacije, oslobođenja

⁴⁾ J. B. Tito, Izabrana dela, t. I, str. 113, izd. »Kultura«, 1947.

čitave teritorije i izvršenja strategiskog plana odbrane zemlje uopšte. Uspesi naših naroda u toku rata i njihova u celini uzevši vojna superiornost, bez obzira na tehničku inferiornost, u odnosu na fašističke agresore (1941—1945) rezultat su pre svega pravilne orijentacije naše Partije na svenarodni rat i sposobnosti njenog »vojno-političkog rukovodstva da primenjuje i razvija veštinu revolucionarnog ratovanja, odnosno specifičnu strategiju i taktiku našeg rata«. ⁵⁾

Stečeno iskustvo u našem Narodnooslobodilačkom ratu i stvaralačka primena tog iskustva u eventualnom budućem ratu imaće veliki značaj za odbranu naše zemlje, njene slobode i nezavisnosti. Ono je naročito dragoceno u tom pogledu što eventualni rat, usled karaktera naoružanja i njegove primene, pretpostavlja upravo takav način borbenih dejstava koji ima mnogo sličnosti i dodirnih tačaka sa našom strategijom i taktikom iz prošlog rata. On pretpostavlja duboke napadne prodore, a samim tim i elastičnu odbranu po čitavoj teritoriji, vešto korišćenje svojih prednosti, odnosno slabosti protivnika, vešto korišćenje naoružanja, prostora i vremena, veliku pokretljivost i ofanzivnost u svim vidovima borbenih dejstava, visoki borbeni moral i masovnu hrabrost, veliku snalažljivost, samostalnost i inicijativu svakog pojedinca, jedinice i starešine, angažovanje čitavog naroda i svih materijalnih sredstava radi uništavanja neprijatelja, jednom rečju — *posebnu strategiju i taktiku vođenja rata*. A to nisu bile male odlike našeg Oslobođilačkog rata. »U eventualnom budućem ratu«, kako ističe drug Tito, »neće biti krutih frontova ni frontalnih borbi, biće više prodora u dubinu, više desantnih operacija i osvajanja raznih strategiskih položaja i objekata. I, razumije se, pošto će tako dejstvovati protivnik koji bude nastupao treba znati prilagoditi se tome u odbrani. U tome će iskustva iz našeg rata igrati veliku ulogu... Razumije se, iskustvo iz prošlog rata mora se kombinovati s per-

⁵⁾ Program Saveza komunista Jugoslavije, str. 105, izd. »Kultura«, 1958.

spektivom budućeg rata sa savremenim sredstvima, sa drukčijom metodom ratovanja«. ⁶⁾

Svenarodni rat ne mogu voditi sve zemlje, već samo one koje vode borbu za pravedne ciljeve, za svoju slobodu i nezavisnost. On je oblik borbe naroda i njegove armije protiv porobljavanja i ugnjetavanja. On pretpostavlja jedinstvo interesa naroda i ciljeva rata, jedinstvo naroda i armije. On posebno dobija u svojoj snazi i upornosti ukoliko pretstavlja i pobjedu nad starim društvenim sistemom, tj. ukoliko znači i oblik socijalističke revolucije i dubljih društvenih promena.

Svenarodni rat još uspješnije i svestranije mogu voditi one zemlje u kojima su radni ljudi oslobođeni najamnih odnosa i eksploatacije, u kojima je radni narod zainteresovan ne samo za odbranu nacionalne nego i socijalne slobode, za odbranu svog *društveno-ekonomskog i političkog sistema*. U tom je, pored ostalog, velika prednost socijalističkih zemalja u odnosu na kapitalističke, naročito onih u kojima su radni ljudi oslobođeni i birokratsko-etatističkih stega i u kojima neposredno ostvaruju društveno samoupravljanje. Birokratsko-etatističke deformacije socijalističkih odnosa mogu, naravno, donekle da umanje tu prednost, pa čak pri većoj afirmaciji da je i ukinu. Socijalističke armije po pravilu prerastaju klasični oblik i sve više postaju *naoružani narod*.

Nema sumnje da će u eventualnom budućem ratu naša tehnička inferiornost iz prošlog rata biti daleko manja ili možda neće ni postojati, dok će naša superiornost biti daleko veća ne samo u celini i u pogledu kvaliteta ljudstva, njegovih moralnih i drugih vrednosti nego i u pogledu njegovog kvantiteta koji se, s obzirom na naše okolnosti i mogućnosti (karakter društveno-ekonomskog i političkog uređenja, sistem neposredne socijalističke demokratije i društvenog samoupravljanja, likvidacija najamnih odnosa, moralno-političko jedinstvo naših naroda itd.), ne može meriti prema klasičnim normama sposobnosti ljudi da nose oružje i da se bore protiv neprijatelja. Taj

⁶⁾ J. B. Tito, Izabrana dela, t. IX, str. 300, izd. »Kultura«, 1957.

kvantitet ni u našem prošlom ratu, bez obzira na specifične okolnosti u kojima se vodio, nije bio u širem smislu u podređenom položaju, tj. on je bio superiorniji ako se ima u vidu ne samo ljudstvo koje je bilo neposredno uključeno u operativne jedinice nego i ono koje je na ovaj ili onaj način aktivno pomagalo našu borbu, koje je stalno popunjavalo i uveličavalo naše jedinice, snabdevalo ih hranom i odećom, prihvatilo i obaveštavalo o kretanju neprijatelja, njegovoj snazi, položajima i namerama, a i samo vršilo manje oružane i slične akcije, naročito u gradovima i industriskim centrima. On će naravno u eventualnom budućem ratu prevazići te okvire. Njega će svakako u pravom smislu reći i u potpuno razvijenom vidu sačinjavati čitavo stanovništvo i svi članovi naše socijalističke zajednice (muško i žensko, staro i mlado, pa i, takoreći, deca, koja su i u prošlom našem ratu svojom hrabrošću, dovitljivošću i odlučnošću pokazala da se i na njih mora računati u svenarodnom ratu protiv porobljivača zemlje). Takva armija koju sačinjava čitav narod biće u stanju da se u odbrani svoje socijalističke zajednice suprotstavi svakom agresoru bez obzira na njegovu brojnost i karakter njegovog naoružanja i ratne tehnike. Ona će svojim kvantitetom i kvalitetom omogućiti posebnu strategiju i taktiku ratovanja i celishodnije korišćenje ostalih faktora koji dejstvuju u ratu.

ULOGA LJUDSKOG I EKONOMSKO-TEHNIČKOG FAKTORA

Razne zemlje i njihove vojne doktrine zastupaju različita gledišta u pogledu uloge i mesta pojedinih faktora koji dejstvuju u ratu. Često se precenjuju, čak i apsolutiziraju pojedini faktori, pa i njihovi pojedini elementi. Te razlike u gledištima uslovljene su pre svega društveno-ekonomskim i političkim odnosima u pojedinim zemljama, njihovim ekonomsko-tehničkim i moralno-političkim stanjem, političkim ciljem i karakterom rata, raspoloženjem narodnih masa da se bore i učestvuju u ratu, teritorijalnim i drugim mogućnostima i prednostima date zemlje. Tako

neki teoretičari razvijenijih kapitalističkih zemalja, naročito onih koje poseduju atomsko naoružanje, često preceњуju mesto i ulogu materijalno-tehničkog faktora, pridaju manje ili više odlučujući značaj tehnici. Drugi, pak, u nerazvijenim zemljama, ali velikim po teritoriji i broju stanovništva, skloni su da preterano ističu veličinu teritorije i brojnost stanovništva. Birokratsko-etatističke i druge negativne tendencije mogu i u socijalističkim zemljama pothranjivati takva i slična gledišta.

Masovnost armije, koja je karakteristična za ratove epohe kapitalizma, izazvala je opravdan strah u redovima buržoazije od naoružanog naroda. Buržoazija je shvatala da narod u ratnim iskušenjima lakše otkriva prave ciljeve rata u koji ga je ona uvukla i da usled toga može u kritičnim momentima okrenuti dobiveno oružje i protiv nje. Ona se u to i u praksi uverila već za vreme Pariske komune, a posebno u Prvom svetskom ratu i Oktobarskoj revoluciji. To je, kao i nagli razvitak ratne tehnike, uticalo na njene vojne teoretičare da istaknu teoriju po kojoj tobože sa razvitkom tehnike sve više slabi uloga čoveka u ratu, tako da se masovnost armije može zameniti masovnošću i boljim kvalitetom tehnike. Ali iskustvo ratova, naročito Drugog svetskog rata, pokazalo je neodrživost takvih teorija i iluzornost takvih nada; pokazalo se da masovnost tehnike traži još veću masovnost armije i povećava ulogu čoveka, da rat sa modernim naoružanjem zahteva još veće uključivanje i orijentisanje delatnosti čitavog stanovništva za potrebe rata. Pokazalo se da se tih propagandnih teorija praktično, u toku vođenja rata, njegove pripreme i izgradnje armije, ne pridržavaju ni njihovi pobornici. Njih se oni sve manje pridržavaju i u oblasti teorije, pa čak i u oblasti agitacione političke delatnosti. One su se razotkrile kao ideološko sredstvo agresora za slabljenje otpora protivnika, za demoralisanje i zastrašivanje naroda u njihovoj borbi za slobodu, a i za pothranjivanje morala sopstvene armije. One su se pokazale da su pre svega sračunate na to da se kod naroda koji su ekonomsko-tehnički slabije razvijeni stvori uverenje i nemogućnost njihovog uspešnog suprotstavljanja savreme-

noj ratnoj tehnici (danas osobito atomskom naoružanju), u nemogućnost da brane svoju slobodu i nacionalnu nezavisnost.

Međutim, pobjeda u ratu nije rezultat dejstva samo ovog ili onog faktora. Nijedan faktor nema isključivu ulogu. Materijalno-tehnički nije jedini ni odlučujući faktor pobjede u ratu. Pobjeda je rezultat svih faktora rata, rezultat njihovog zajedničkog dejstva u kom se oni uzajamno prožimaju i usklađuju na takav način da uzeti kao celina *prevagnu* nad celinom onih faktora kojima raspolaže protivnička strana. Da bi se postiglo takvo njihovo usklađeno dejstvo, treba imati u vidu ne samo jedinstvo nego i razlike u vrednosti pojedinih faktora. Ta vrednost nije jednaka i nije nepromenljiva. Postoje bitni i manje bitni faktori pobjede u ratu. Pogrešno je ne samo apsolutizirati pojedine faktore nego i ne uočavati relacije u njihovoj vrednosti. Zanimarivanje te razlike jeste svojstvo metafizike i dogmatskih shvatanja, napose sofistike i eklektike. Iskustvo ratova jasno pokazuje da nije ista uloga ljudskog i materijalno-tehničkog faktora ili prostora i vremena. *Ljudski faktor je osnovni činilac i najvažniji faktor uspeha u ratu.* On je primaran, dok su drugi — sekundarni. Ljudski faktor *u krajnjoj liniji* određuje pobjedu u celini, mada u pojedinim operacijama i bojevima privremeno može prevagnuti tehnika ili neki drugi faktor. Rat ne počinje i ne vodi ni tehnika, ni prostor, ni vreme, nego ljudi koristeći se tim faktorima. Ljudski faktor je onaj subjektivni i jedino aktivni činilac koji oživljava i pokreće druge faktore, vodi borbu protiv neprijatelja, težeći pre svega da uništi taj faktor kod njega, tj. njegovo ljudstvo koje neposredno učestvuje u ratu. Drugi su faktori (materijalno-tehnički, prostor i vreme) neaktivni, »mrtvi« i bez čoveka i njegove aktivnosti ne mogu pokazati svoju vrednost u ratu. Njihova uloga nije uslovljena samo njihovim karakterom i osobenostima nego pre svega celishodnom delatnošću čoveka, njegovim sposobnostima i mogućnostima da njihove vrednosti dovede do izražaja u toku rata.

Materijalno-tehnički faktor ima ne mali značaj za pobjedu u ratu. Nepravilno je potcenjivati njegovu ulogu

i vrednost. Nema zemlje koja ne bi želela da ima što bolje i savremenije određeno naoružanje i ratnu tehniku. Naša društvena zajednica u tom pogledu odvaja velika materijalna sredstva opremajući za odbranu svoju armiju, čija će brojnost u eventualnom budućem ratu biti »određena isključivo brojem stanovništva koje je sposobno da nosi oružje« (Engels) ili da na ovaj ili onaj način učestvuje u odbrani zemlje. To je važan faktor borbene gotovosti i spremnosti armije i zemlje za eventualan rat i nerazumno bi bilo zanemarivati njegov značaj. Ali još bi bilo nerazumnije i štetnije potcenjivati značaj ljudskog faktora, njegove kvalitete i sposobnosti. Tehnika ne može zameniti i smanjiti ulogu čoveka i doneti pobjedu. Ljudi u krajnjoj liniji rešavaju pitanje pobjede ili poraza u ratu. Istorijski naših i drugih naroda svakako pokazuje, kako ističe drug Tito, »da se bez tehnike ne može, ali samo tehnička sposobnost još nije dovoljna. Činjenica je da se i prema najvećoj tehnici može naći taktika koja može da kompenzira tehničku inferiornost«. ⁷⁾ Osim toga sa razvitkom tehnike raste ne samo masovnost armije nego i uloga čoveka u ratu, uloga celokupnog stanovništva zaraćenih zemalja. Sve više dolazi do izražaja kako kvantitet tako i kvalitet armije i naroda, njihovo jedinstvo i spremnost da vode borbu za svoju slobodu i nezavisnost.

Armije u klasičnom smislu sve su manje u stanju da same s uspehom brane slobodu naroda i da vode rat u savremenim uslovima. One mogu biti jezgro, okosnica te odbrane, ali je *jedino* narod u celini u stanju da brani sebe, svoju slobodu i nezavisnost. Zato se pretežno na armiju i njenu tehničku opremljenost oslanjaju uglavnom one vodeće društvene snage koje nemaju čvrst oslonac u narodu, koje porobljavaju druge narode ili se spremaju za osvajачke ratove. Ali i te snage već uviđaju slabost takve orijentacije. Napredne društvene snage i one zemlje koje brane svoju slobodu i nezavisnost sve više računaju na svenarodni oblik armije i oružanih snaga, na svenarodni način vođenja rata i odbrane zemlje. Nepobediva je samo

⁷⁾ J. B. Tito, Izabrana dela, t. V, str. 137, izd. »Kultura«, 1953.

ona zemlja u kojoj je pojam armije *istovetan* sa pojmom naroda. To pokazuje iskustvo našeg Narodnooslobodilačkog rata, kao i iskustvo oslobodilačke borbe kolonijalnih naroda. »U prošlosti«, kako kaže drug Tito, »velike sile su uspjevale da nametnu svoju volju materijalno slabijim narodima slanjem naoružanih ekspedicija od nekoliko stotina ili hiljada ljudi, ili naprosto demonstracijom nekoliko ratnih brodova. Ovakve ekspedicije obično bi završile svoj posao za nekoliko dana ili nedelja. Danas, velike sile ne uspijevaju da pokore te iste narode ni poslije višegodišnjeg ratovanja sa stotinama hiljada najmodernije naoružanih vojnika, mada je danas odnos materijalnih snaga u svakom pogledu mnogo nepovoljniji za narode koji se bore za svoju slobodu«. ⁸⁾

Uzroke takvog otpora tih naroda treba, dakle, tražiti u promeni njihovog odnosa prema slobodi, u njihovoj rešenosti i sposobnosti da se bore za svoju slobodu i nezavisnost. Uspeh u ratu zavisi pre svega od pripremljenosti i organizovanosti naroda za vođenje rata, njegovog moralno-političkog jedinstva i vere u pobedu, spremnosti i odlučnosti da rat dovede do konačne pobede nad neprijateljem. Uopšte uzev, kako kaže Lenjin, »u svakom ratu pobjeda u krajnjoj liniji zavisi od odlučnosti i raspoloženja masa koje na bojnopolju prolevaju krv«. ⁹⁾ Savremeni međunarodni uslovi i protivrečnosti u svetu još uvek nužno ukazuju na potrebu da naša društvena zajednica, kao i druge zemlje koje brane svoju slobodu i nezavisnost, mora da ima ne samo snažnu armiju nego i takvu organizaciju odbrane zemlje i način ratovanja koji će obezbediti »da ceo narod bude u mogućnosti da u svakom trenutku nepokolebljivo čuva našu socijalističku zemlju«. ¹⁰⁾ Izvori naše snage u eventualnom ratu neće biti samo u snazi naše Armije nego pre svega u *njenom jedinstvu sa narodom, u spremnosti i odlučnosti naroda da brani svoju slobodu i*

⁸⁾ Govor pretседnika Tita na Bandunškom univerzitetu, str. 29, izd. »Kultura«, 1958.

⁹⁾ V. I. Lenjin, Dela, t. XXXI, str. 115, izd. IV (na ruskom).

¹⁰⁾ Program Saveza komunista Jugoslavije, str. 136, izd. »Kultura«, 1958.

nezavisnost. To bi bio svenarodni rat ravnopravnih i slobodnih članova socijalističke zajednice, tj. rat koji isključuje ne samo stvarnu kapitulaciju nego i njen formalno-pravni pojam.

Pravilno shvatanje značaja ljudskog faktora, naročito mogućnosti ravnopravne borbe nesrazmerno tehnički opremljenih armija, zahteva da se rat posmatra kao celina, kao dijalektičko jedinstvo raznovrsnosti i protivrečnosti svih faktora zaraćenih strana. To jedinstvo nastaje usklađivanjem i uzajamnim dopunjavanjem sopstvenih faktora koji onda kao celina dejstvuju u sudaru sa odgovarajućim faktorima protivnika. U tom sudaru u sklopu celine dolazi do izražaja njihova vrednost, njihovo merenje, preplitanje, međusobno potiranje i savlađivanje. Faktori iste snage i vrednosti (što ne mora da znači i iste vrste) takoreći se potiru i neutrališu. Pobjeda u krajnjoj liniji pripada onoj strani koja uspe da sačuva, ostvari i umešno iskoristi prednosti u drugim faktorima ili njihovim pojedinim stranama koji u toku borbe nisu neutralisani. I najmanja prednost, ako se na vreme uoči i pravilno iskoristi, *značajna* je za pobjedu. Kad bi svi faktori i u svim svojim dimenzijama bili potpuno jednaki (što je apsolutno nemoguće), ili kad bi se ta jednakost ostvarila putem međusobnog usklađivanja i nadopunjavanja faktora na jednoj i na drugoj strani (što je takođe samo teoriska mogućnost), nastupilo bi stanje potpune ravnoteže snaga i do odluke, tj. do pobjede jedne ili druge strane, ne bi moglo doći. Pobjeda je mogućna tek onda kada je to stanje narušeno i ostvareno izvesno preimućstvo na ovoj ili na onoj strani. Zato svaka strana računa ne samo sa sopstvenim faktorima, njihovim prednostima i slabostima nego u istom pogledu i sa tim faktorima na strani protivnika. Ustvari nema apstraktnih prednosti i slabosti, one su *uvek konkretne* i mogu se izmeriti, ispitati i proveriti samo u borbenom sudaru i tzv. »odmeravanju snaga«. Pritom treba imati u vidu dijalektičku prirodu borbe: ono što je u jednim uslovima prednost u drugim može biti nedostatak, i obratno. To se naročito odnosi na one faktore rata i njihove pojedine strane koje se pri svom dejstvu ne mogu lako prilagoditi različ-

tim prirodno-geografskim uslovima i borbenim dejstvima, kao što je to, naprimer, sa ratnom tehnikom, koja u izvesnim slučajevima (prohodnost i karakter zemljišta, noćna dejstva, godišnje doba, atmosferski uslovi itd.) može da predstavlja veću slabost nego prednost. Ljudski faktor je u daleko povoljnijem položaju. On je u svojim dejstvima daleko manje ograničen uslovima prostora i vremena. On i tehniku prilagođava i iskorišćava kao sredstvo za ostvarivanje svojih ciljeva. Uspeh u ratu ustvari zavisi od umešnog i celishodnog korišćenja sopstvenih prednosti, odnosno slabosti protivnika, od paralisanja njegovih prednosti i savlađivanja sopstvenih slabosti i nedostataka. U sklopu te složenosti i dinamičnosti borbenih dejstava upravo i dolazi do izražaja posebna uloga ljudskog faktora, njegovo umenje i sposobnosti da na osnovi postojećih prednosti i slabosti primeni takav način vođenja rata koji mu obezbeđuje prevlast i pobedu nad neprijateljem.

Specifična uloga ljudskog faktora u ratu omogućava da se dublje shvati kako njegova prednost u odnosu na druge faktore tako i mogućnost ravnopravne borbe tehnički nesrazmerno opremljenih armija, da se shvati zašto relativno nerazvijene zemlje mogu uspešno u ratu da se suprotstave visokorazvijenim, pa čak i velikim i po teritoriji i po broju stanovništva, dok se u ekonomskim odnosima ne mogu uspešno s njima takmičiti, odnositi pobeđe i uspehe kao u ratu. U ratu se ostvaruje *kvalitativno drukčiji odnos* čoveka i materijalnih sredstava (naoružanja i ostale ratne tehnike) nego u ekonomskim odnosima, u razmeni materijalnih dobara između naroda i država. U ekonomskim odnosima istupaju »mrtve« i od ljudi otuđene stvari. Njihova se vrednost meri prema društveno potrebnoj količini rada za njihovu proizvodnju, tj. do izražaja dolazi samo manja ili veća produktivnost rada. U ekonomskim odnosima ljudski faktor ne istupa u celokupnoj svojoj kvantitativnoj i kvalitativnoj određenosti, nego takoreći pasivno posmatra šta biva sa njegovim proizvodima u procesu robne razmene u kojoj se posredno mere samo njegove proizvodne sposobnosti, njegova manja ili veća produktivnost rada, dok se njegove prilike, političke, moralne

i druge vrednosti ne uzimaju u obzir, jer ne mogu da utiču na vrednost proizvoda. Zato u tim odnosima pobeđuje ona strana koja ima veću produktivnost rada, koja je za isto vreme sposobna da proizvede više materijalnih dobara, dok je druga — potčinjena i eksploatisana. Međutim, u ratu pobjeda i uspeh ne zavise samo od produktivnosti rada, od proizvodnje materijalnih sredstava, naoružanja i ratne tehnike već i od toga koliko je čovek spreman da radi pobjede uloži svu svoju volju, sve svoje intelektualne i fizičke sposobnosti, sve snage, pa i ukupnost tih snaga — sopstveni život.

Rat nije sukob »mrtvih« stvari nego ljudi koji su samo naoružani »mrtvim« stvarima. Te stvari pokreće čovek, a njegova svest i volja predstavljaju tzv. »imponderabilni« faktor rata, tj. faktor koji se razlikuje od materijalnih stvari i ne može se meriti po težini i slično. U »ratnim odnosima« ne nastupaju kao u ekonomskim »mrtve« i od ljudi otuđene stvari, nego neposredno naoružani protivnici. Oni ne mere vrednost materijalnih sredstava (kao »miroljubivi« trgovci) prema društveno potrebnoj količini rada za njihovu proizvodnju, nego prema njihovoj upotrebnoj vrednosti u ratnim dejstvima, prema njihovim taktičko-tehničkim i drugim borbenim vrednostima. U ratu do izražaja dolaze ne samo proizvodne sposobnosti ljudi (izražene u kvantitetu i kvalitetu naoružanja i ratne tehnike), nego, pre svega, njihove moralno-političke i borbene vrednosti, njihove sposobnosti da ostale faktore »probude iz mrtvih i pretvore ih iz samo mogućnih u stvarne i delotvorne upotrebne vrednosti« (Marks) koje se ogledaju u stepenu uništavanja ljudstva i materijalnih sredstava protivnika, njegovih ljudskih i ekonomsko-materijalnih mogućnosti uopšte. Materijalno-tehnički faktor (kao i prostor i vreme) predstavlja samo manje ili više realnu mogućnost pobjede u ratu, koja se pretvara u stvarnost samo u procesu aktivne delatnosti čoveka. Od sposobnosti i vrednosti čoveka, od njegovih političkih, moralnih, vojnostručnih i drugih kvaliteta zavisi stepen ostvarivanja mogućnosti ostalih faktora, stepen korišćenja taktičko-tehničkih osobina i prednosti naoružanja i ratne tehnike da bi se

slomila borbena volja protivnika i uništio njegov ljudski faktor. U ovoj sveobuhvatnoj ulozi čoveka u ratu, koja se bitno razlikuje od njegove uloge u ekonomskim odnosima između država, leži mogućnost uspešne borbe i pobeđe relativno nerazvijenih zemalja nad visokorazvijenim, mogućnost ravnopravne borbe nesrazmerno tehnički opremljenih armija.

Ljudski faktor shvaćen u svom totalitetu i sa svim svojim atributima sačinjava osnovu i odlučujuću činilac pobeđe ili poraza u ratu. Drugi faktori i njihove pojedine strane samo u okviru opšteg dejstva i aktivnosti čoveka manje ili više utiču na ishod rata. Oni samo u određenim uslovima, naročito pri jednakoj vrednosti ljudskog faktora, mogu da odigraju odlučujuću ulogu u toku rata, pojedinih operacija i bojeva. Ti slučajevi više dolaze do izražaja kod manjih jedinica i bojeva gde igra slučajnosti ima veći značaj za uspeh nego kod krupnijih jedinica i bitaka. Vođenje rata u celini i većih operacija, kao i izgrađivanje strategije i taktike moraju se sve više bazirati na realnijem odnosu uloge pojedinih faktora, na diferenciranom shvatanju njihove vrednosti u ratnim dejstvima.

Shvatanje uloge i vrednosti ljudskog faktora u toku rata zavisi pre svega od uopšte društvenog shvatanja uloge i vrednosti čoveka, njegovog mesta i uloge u društveno-ekonomskom i političkom životu. Ono nije isto u kapitalističkim i socijalističkim zemljama. Ono se donekle razlikuje i u okviru tih zemalja. Ono nije isto u kapitalističkim zemljama koje porobljavaju i eksploatišu druge zemlje i u onima koje vode borbu za svoju slobodu i nezavisnost, kao što nije isto ni u socijalističkim zemljama u kojima se manje ili više ispoljavaju birokratsko-etatističke tendencije i u onima u kojima radni ljudi neposredno ostvaruju društveno samoupravljanje itd.

Vrednost ljudskog faktora u ratu ne sastoji se samo u njegovom kvantitetu, u brojnom stanju ljudstva (mada je brojno stanje ljudstva veoma značajno i u dobroj meri može nadomestiti slabosti drugih faktora, pa i borbeni kvalitet čoveka), nego pre svega u njegovim političkim, moralnim, tehničkim, kulturnim, fizičkim i drugim svoj-

stvima. Bez sagledavanja ove kvalitativne vrednosti ljudskog faktora nije moguće shvatiti činjenicu zašto brojno manje, pa čak i tehnički slabije opremljene, armije pobeđuju u tom pogledu nadmoćnije protivnike. U našem Oslobođilačkom ratu, usled tehničke inferiornosti i drugih specifičnih okolnosti, odlučujuću ulogu za pobedu nije imao kvantitet naših jedinica (koji je samo u pojedinim bojevima i možda na kraju rata bio superiorniji od neprijateljskog), već pre svega njihov kvalitet i tesna veza sa narodom, kvalitetom njihove strategije i taktike ratovanja.

Borbeni moral pretstavlja najkoncentrisaniji izraz i merilo stvarne vrednosti ljudstva, njegove odlučnosti, upornosti i sposobnosti. On je specifična manifestacija opšte-društvenog morala.¹¹⁾

Moral je poseban oblik društvene svesti koji određuje norme ponašanja ljudi i ocenjuje na osnovi tih normi njihove odnose prema njima samima i između njih, prema društvu i njegovim klasno-političkim i drugim zajednicama. On nije prirodno-biološkog nego društvenog porekla, nije prosta navika u ponašanju čoveka, nego pre svega izraz njegovog društvenog bića, izraz ekonomskih i društvenih uslova njegovog života. Mada ne nastaje bez uticaja spoznaje svesti (koja se oblikuje u oblasti nauke i filozofije) moral se ne može svesti na tu svest. U moralu se spoznajna svest više takoreći pretvara u čovekovu svest, u njegovu samosvest, u njegovo unutrašnje osećanje društveno nužnih postupaka kao ličnih dužnosti. U njemu se

¹¹⁾ Borbeni moral u pravom smislu reči nije uži od društvenog, njegove klasne strukture i sadržaja. On se kao neki uži oblik morala donekle ispoljavao u najamnim armijama koje su predstavljale »tuđe telo« u narodu i za vreme ratova koji nisu toliko zadirali u životne interese čitavog stanovništva kao danas. Ali u savremenim uslovima, kada rat zahvata sve ljudske i materijalne snage i mogućnosti zemlje, borbeni moral je sve više po svome obimu i drugim osobinama adekvatan izraz opštedruštvenog morala. To se naročito odnosi na zemlje koje računaju na svenarodni rat. Odnos opšteg i posebnog nije istovetan sa odnosom »širi« i »uži«. Opštedruštveni moral se ispoljava u svojim posebnim, konkretnim oblicima ne samo u armiji i ratu nego i u ostalim oblastima društvenog života.

osećajno-voljna komponenta čovekove svesti snažnije ispoljava, više dolazi do izražaja nego u spoznajnim oblicima. Moral se očituje kao čovekovo subjektivno osećanje, kao njegovo sopstveno htenje, njegova volja. Tako se društvene moralne norme pojavljuju kao svesno, dobrovoljno usvojene od strane pojedinaca. Kao moralni ocenjuju se samo oni individualni postupci u ponašanju ljudi koje u datim uslovima društvo i njegove osnovne zajednice usvajaju. U tome se upravo i pokazuje da moralna svest nije individualnog već društvenog karaktera. Moralna svest je viša afirmacija čoveka kao društvenog bića, njegovo osećajno-voljno i svesno usvajanje društvenih obaveza, dužnosti i normi ponašanja kao sopstvenih, kao obaveza i normi koje mu nisu spolja nametnute i za ispunjavanje kojih odgovara samo pred sobom, pred svojom svešću i savešću.

Osnovni izvori borbenog morala nalaze se pre svega u društveno-ekonomskim i političkim odnosima date zemlje, u karakteru rata i njegovom društveno-političkom cilju. Osim tih osnovnih izvora, jedinstva društvenih i ličnih interesa ljudi, njihove uverenosti u opravdanost rata i njegovog cilja, na izgradnju borbenog morala, njegovo jačanje i održavanje utiču i mnogi drugi činioci: patriotizam i slobodoljubivost, ljubav prema slobodi i mržnja prema porobljivačima, obučenost ljudstva i pripremljenost zemlje za rat (ekonomsko-tehnička, politička, ideološka, fizička, psihološka itd.), karakter strategije i taktike ratovanja, ratno iskustvo i tradicija, međusobni odnosi ljudi (drugarstvo, uzajamna pomoć, briga za ljude itd.), uticaj i sposobnost starešina, uticaj kolektiva i osećanje pripadnosti njemu, sistem ideološko-političkog i moralnog vaspitanja, uticaj i stav javnog mnjenja itd. U okviru tih i drugih elemenata, a na osnovi glavnih izvora, izgrađuje se i razvija *borbeni moral naroda i armije, kako u miru tako i u ratu.*

Unutrašnji odnosi u armiji, naročito između starešina i boračkog sastava veoma su važan faktor izgradnje i jačanja borbenog morala armije. Ti odnosi nisu i ne mogu biti isti u svim armijama. Oni su u suštini izraz društve-

nih odnosa. U buržoaskim i ranijim armijama ti odnosi su izraz odnosa između eksploatatora i eksploatisanih, izraz gospodstva i potčinjenosti, dok su u socijalističkim sve više izraz odnosa saradnje i uzajamne pomoći oslobođenih i ravnopravnih proizvođača. Prevazilaženje birokratsko-etatističkih tendencija u razvitku socijalizma odražava se na specifičan način i u armiji. Socijalistička armija je sastavni deo naroda, a u toku rata čitav narod, odnosno zajednica svesnih i ravnopravnih zaštitnika svoje zemlje. U njoj vlada nužna podela rada zasnovana na socijalističkim društvenim odnosima, na humanim odnosima među ljudima. Zato u takvoj armiji postoji *svesna disciplina* koja sve više izvire iz *moralne svesti* njenih pripadnika kao građana socijalističke zajednice. Između njih, bez obzira na položaj i funkciju, postoje prisni, drugarski odnosi, uzajamno poverenje i poštovanje. Takvi odnosi i svesna disciplina u armiji socijalističke zemlje predstavljaju nerazdvojno jedinstvo i izvor jačanja njenog borbenog morala. Istovetnost interesa i ciljeva armije i naroda čini taj moral opštedruštvenim, pretvara ga u stvar čitave zajednice i njenog morala. Usvajajući objektivnu nužnost i ustavnopravnu obavezu odbrane zemlje, njene slobode i nezavisnosti kao najviši izraz moralne svesti, kao najviši zahtev savesti, kao osećaj najviše časti i dostojanstva, pripadnici naše Armije i »naši radni ljudi shvataju da je odbrana socijalističke domovine najviša dužnost i čast svakog građanina«. ¹²⁾

Borbeni moral armije i naroda ogleda se u njihovom pozitivnom odnosu prema datom ratu i njegovom cilju, u svesnom prihvatanju i izvršavanju zadataka u interesu pripreme i vođenja rata, u odlučnosti i upornosti da se u ratu istraje do kraja, do pobeđe. *Borbeni moral je, dakle, konkretan oblik opštedruštvene moralne svesti, koji nastaje na osnovi društveno-ekonomskih i političkih odnosa, karaktera rata i njegovog cilja u okviru nacionalnih osobnosti i tradicija zemlje i svesne uverenosti ljudi u oprav-*

¹²⁾ Program Saveza komunista Jugoslavije, str. 186, izd. »Kultura«, 1958.

danost date oružane borbe, ispoljavajući se u njihovom pozitivnom odnosu i nepokolebljivoj rešenosti, da i po cenu najvećih teškoća i žrtava istraju do konačne pobeđe nad neprijateljem.

Borbeni moral u određenim uslovima može efikasno da nadoknadi nedostatak materijalno-tehničkih sredstava i da pojača ulogu ostalih faktora koji dejstvuju u ratu. Moralni faktor je u našem ratu za nacionalno i socijalno oslobođenja odigrao *presudnu ulogu*. On je pretstavljao najviši stepen koncentracije svesti i volje svih naših naroda da se izvojuje pobeđa nad stranim osvajačem i domaćom buržoazijom koja je služila okupatoru. Takav moral koji proizilazi iz neposredne životne zainteresovanosti naroda je ne samo jačao udarnu snagu naših jedinica nego je u isto vreme i razorno delovao na moral neprijatelja. Visoka moralna svest naših jedinica i boraca pobeđivala je i savlađivala takve fizičke i psihičke napore kojima je često bilo nemoguće odrediti granice. Ustvari takav moral i ratno iskustvo naših jedinica, njenih boraca i rukovodilaca omogućavali su da se u toku rata izgradi i primeni takav način ratovanja kojim je pobeđen materijalno-tehnički daleko nadmoćniji u određenom smislu brojniji neprijatelj.¹³⁾ Stečeno iskustvo i borbeni moral naše Armije i naroda u Oslobođilačkom ratu predstavljaju neiscrpan izvor njihove snage i u odbrani tekovina tog rata i naše revolucije. Taj se moral danas dalje obogaćuje i razvija u uslovima socijalističkih društveno-ekonomskih i politič-

¹³⁾ Zemlje koje vode osvajački rat teško izgrađuju i održavaju borbeni moral svojih armija. Ali je to ipak moguće učiniti bez obzira na primenjena sredstva i karakter toga morala. Borbeni moral u takvim armijama osigurava se obično militarističkom i šovinstičkom propagandom u toku ideološko-političke pripreme za rat, raspirivanjem niskih strasti, kao što su vlastoljublje i žudnja za bogatstvom na teret protivničke strane. Svireposti, pljačka, okrutnosti što su ih činile fašističke armije za vreme Drugog svetskog rata (koje su se pre njega činile i čine u tzv. kolonijalnim ratovima) planski su bile organizovane od strane imperijalističkih potpaljivača rata s ciljem jačanja razbojničkog »morala«¹³⁾ njihovih armija. A to, uostalom, nije bio nevažan uzrok njihove propasti i opadanja njihovog borbenog morala posle prvih krupnijih neuspeha, naročito posle opšteg poraza i kapitulacije.

kih odnosa, u sistemu neposredne socijalističke demokracije, radničkog i društvenog samoupravljanja. On se zasniva na čvrstoj uverenosti naših ljudi da naša zemlja i njena Armija mogu voditi *samo* odbranbeni i svenarodni rat, tj. rat za svoju slobodu i nezavisnost.

Borbeni moral Armije i naroda u eventualnom ratu, s obzirom na karakter naoružanja i način ratova, imaće daleko veći značaj nego u prošlosti.

Pojačano ubojno i razorno dejstvo savremenog oružja i rastresitiji borbeni poredak, veća rastojanja između pojedinaca kao i između jedinica, veća iznenađenja i borbe u susretu jedinica, manjih grupa, pojedinaca itd. — zahtevaju veću samostalnost, snalažljivost, odlučnost i upornost svakog pojedinca, njegove visoke moralne i borbene kvalitete. U eventualnom budućem ratu ljudski faktor, napose njegov borbeni moral, imaće *presudnu* ulogu.

Preimućstvo jedne zemlje nad drugom u toku rata nije samo u karakteru naoružanja nego pre svega u ostvarenju tog preimućstva u uzajamnom dejstvu svih faktora rata. A u tome dejstvu preimućstvo *u celini* može imati i ona strana koja ga nema u pogledu naoružanja, a možda ni u pogledu brojnog stanja ljudstva. Stvoreni odnos snaga u ratu i borbenim dejstvima ne treba ceniti samo prema kvantitetu ljudstva i naoružanja, pa ni prema kvalitetu samo naoružanja, nego pre svega u njihovom jedinstvu sa kvalitetom ljudstva, sa kvalitetom boraca i njihovih starešina. Preimućstvo u pojedinim faktorima ostaje bezvredno ako se ono ne ostvari i u njihovom jedinstvu i uzajamnom dejstvu. Neka strana može imati preimućstvo gotovo u svim faktorima i njihovim elementima ali ako ga nema u celini trpi poraz od formalno slabijeg protivnika koji ga je u tom pogledu nadvisio. Važno je ostvariti preimućstvo u celini i to na odlučujućem mestu i u odlučujuće vreme. Sposobnost pojedinih vojskovođa i stvarna vrednost ljudskog faktora upravo se i ogledaju u tom da se što idealnije uskladi dejstvo svih faktora rata i njihovih elemenata po svim dimenzijama i da se u tom jedinstvu ostvari novi, *viši kvalitet*, kako u celini tako i u vrednosti pojedinih faktora. U tom svetlu treba sagleda-

vati odnos snaga zaraćenih strana, ulogu i mesto pojedinih faktora kao i mogućnost pobeđe u ratu.

Na kraju ovog izlaganja treba reći i to da mogućnost vođenja rata u uslovima atomskog naoružanja nikako ne znači i njegovu opravdanost, ne znači da je rat celishodno sredstvo politike i ostvarivanja njenih ciljeva. Celishodnost rata (čak i onda kada se nema u vidu njegov karakter) ne ocenjuje se prema mogućnostima njegovog vođenja ili prema mogućnosti vojne pobeđe u njemu, već prema stepenu ostvarivanja njegovih društveno-političkih ciljeva. Te dve strane rata mogu biti i potpuno u oprečnosti. Vojna pobeđa u ratu mada obezbeđuje ostvarivanje njegovog društveno-političkog cilja ipak nije istovetna sa njim. Vojna pobeđa (koja bi u savremenim uslovima ustvari bila »Pirova pobeđa«) ne znači uvek i stvarnu pobeđu u ratu. Ona, naprotiv, može značiti i poraz ako se njome ne ostvari društveno-politički cilj rata. Osim toga dosadašnje iskustvo, naročito iz prošla dva svetska rata, jasno pokazuje da su agresori i zemlje koje su vodile osvajačke i nepravedne ratove gubile ove ne samo u pogledu ostvarivanja društveno-političkih ciljeva nego gotovo i u vojnom pogledu. Samo je pravedni, odbranbeni i oslobodilački rat, tj. rat protiv porobljivača i ugnjetača, opravdan i celishodan, jer se vodi na liniji ljudskog napretka i protiv agresora.

Necelishodnost rata, kao sredstva politike, postala je danas još očiglednija. Nestali su i oni minimalni izgledi da se putem rata mogu ostvarivati društveno-politički ciljevi i rešavati sporna međunarodna pitanja. U tom smislu i klasična formula »da je rat sredstvo politike i ostvarivanja njenih ciljeva« zahteva da se sagledava u drugoj svetlosti. Rat je ustvari u sadašnjim međunarodnim odnosima još samo sredstvo bezumne i plitke politike agresivnih i reakcionarnih društvenih snaga. Stvarna politika i napredak čovečanstva pretpostavljaju njegovu likvidaciju i na sadašnjoj etapi društvenog razvitka punu afirmaciju miroljubive i aktivne koegzistencije između zemalja i država bez obzira na njihovo društveno uređenje.

(Članak je uzet iz »Vojnog dela« br. 1—2/60)

Potpukovnik LJUBOMIR KLJAJIĆ

O BORBENOJ PRIMENI RBH SREDSTAVA

RADIOLOŠKA BORBENA SREDSTVA (RBS)

S obzirom na mesto izvora zračenja, RBS mogu da ispolje dejstvo na dva načina: kao spoljni izvori zračenja, u osnovi preko gama zraka ili neposrednom kontaminacijom žive sile alfa i beta emiterima, i kao unutrašnji izvori, u slučaju kad emiteri zračenja na neki način prodru u ljudski organizam. Efekt dejstva u oba slučaja zavisi od intenziteta zračenja, vremena izloženosti (ekspozicije) i od toga kolike su površine ljudskog organizma bile izložene zračenju.

Kao borbeno sredstvo, BRM (borbene radioaktivne materije) mogu se pojavljivati u raznim oblicima, razlikujući se međusobno po trajanju aktivnosti, intenzitetu zračenja i efikasnosti. Različiti oblici BRM uslovljavaće na izvestan način njihovu borbenu primenu.

Jedna od karakteristika RBS je i ta da se njima retko mogu izazvati brzi smrtni gubici. Pomoću njih se, na specifičan način, uništava ljudski ratni potencijal: čovek se približava smrti svakom primljenom dozom zračenja, srazmerno njihovom broju i veličini.

Primenom RBS postiće će se isto toliko iznenađenje kao i kod ostalog oružja ako je mogućna detekcija, odno-

sno otkrivanje upotrebljenog materijala. Ako, pak, to otkrivanje nije moguće, iznenađenje će biti mnogo veće. RBS, slično DBOt, ne izražavaju dejstvo samo u momentu upotrebe (izbacivanja na cilj). Njihovo dejstvo može potrajati i vrlo dugo nezavisno od volje bilo koje strane.

Slično BOt, borbena primena RBS prilično je zavisna od meteouslova. To je moment sa kojim se mora posebno računati. Neumešna primena može da donese više štete nego koristi.

Za prenos RBS i njihovo izbacivanje na cilj mogu služiti avioni veće nosivosti. Prenos se može vršiti na dva načina: da avion prenosi bombe punjene radioaktivnim materijalom, što je više verovatno, ili da bude adaptiran (ugrađena komora sa zidovima koji pružaju efikasnu zaštitu od zračenja) za prenos BRM koje bi se iz aviona rasipale nad ciljem.

Rakete odgovarajuće veličine su, po svemu sudeći, najpodesnije za prenos BRM. Rasipanje materijala po cilju vršilo bi se ili eksplozijom projektila u vazduhu ili po njegovom padu na zemlju.

Kao moguće sredstvo za lansiranje BRM (prvenstveno alfa i beta emitera) dolaze u obzir i artiljeriska zrna, naročito većih kalibara.

Upotreba RBS diverzantskim putem nije isključena, ali će se za gama emitere verovatno manje praktikovati zbog toga što je prenos takvih materijala otežan usled potrebe da ambalaža pruža zaštitu od zračenja, što je čini glomaznom i teškom.

Pomoću RBS ne mogu se nanositi smrtni gubici, sem ako se napadnuti ne prisili da primi smrtnu dozu zračenja. Sledeći činioci koji utiču na borbenu primenu ovih sredstava jesu: relativno trajno, a moguće i povratno dejstvo, različit intenzitet zračenja, određen vek aktivnosti i postojanost na terenu.

Osnovne osobine BRM navode na zaključak da su ta sredstva najpodesnija za zaprečavanje, iznuravanje i neutralisanje. Upotrebljavana u te svrhe, ona bi posredno ispoljavala i uništavajuće dejstvo.

Intenzitet i vreme trajanja aktivnosti su čionici koji bi predodređivali da li će odnosni materijal biti upotrebljen na bojištu ili u dubini ratišta. Materijal sa većim intenzitetom i kraćim vremenom trajanja zračenja dolazi u obzir za upotrebu na bojištu, a onaj sa dužim vremenom aktivnosti, bez obzira na intenzitet, za upotrebu na ciljeve u velikoj dubini ratišta.

Danas se smatra da će RBS biti upotrebljavana prvenstveno sa ciljem da se ispolji njihovo spoljnje dejstvo, a sa unutrašnjim dejstvom će se računati samo kao sa izvesnom mogućnošću koja proizilazi iz činjenice da radioaktivni materijal postoji na terenu. Ova postavka zasniva se na činjenici da gasmaska efikasno štiti od radioaktivne prašine i da je lako otkriti prisustvo radioaktivnog materijala na mestu prebivanja, u hrani i vodi. To, naravno, ne znači da treba potceniti alfa i beta emitere, koji se odlikuju velikom jonizacionom moći, a ne čine nikakve tehničke teškoće kod borbene primene, što im je velika prednost nad gama emiterima.

Svrha upotrebe RBS na bojištu može biti višestruka. Kao objekti napada dolaze u obzir jedinice, baze za snabdevanje, uređeni položaji, taktički važni objekti i linije, komunikacije i zemljišne prostorije podesne i neophodne za razmeštaj trupa.

Razmatranje pitanja primene RBS na bojištu koje sledi, vršiće se pod pretpostavkom da se raspolaze i radioaktivnim materijalom kratkog perioda aktivnosti.

Jednostrano rasuđivanje na osnovu činjenice da je teško na terenu obezbediti visok intenzitet zračenja navelo bi na zaključak da RBS nisu podesna za zaprečavanje na bojištu u cilju sprečavanja pokreta ljudstva. Do takvog zaključka je moguće doći ako se jednostrano uzmu u obzir podaci o opasnosti od zračenja. Naprimer, ako se uzme da je intenzitet zračenja na kontaminiranom rejonu 15 r/h (rendgena na čas), a dužina puta kojim treba preći 4 km, ljudstvo koje bi išlo pešice primilo bi svega 15 r. Tolika doza je uvek bezopasna. Sudeći samo po tome, pretpostavkom dati rejon ne bi pretstavljao naročitu prepreku. Međutim, to je pogrešna računica. Oni koji budu odlučili

vali o pokretima u eventualnom ratu itekako će voditi računa o rendgenima. Jer, pitanje je koliko će još puta moći savladivati takve rejone pre prijema krajnje dozvoljene doze. Zato će se u radiološkim uslovima voditi računa i o delovima rendgena. Preko kontaminiranih rejona prelaziće se samo tada kad se mora. Ide se i preko minskih polja. Međutim, radiološke prepreke će imati veće psihološko dejstvo od minsko-eksplozivnih, jer prilikom prelaske preko radiokontaminirane prostorije nema nikakve verovatnoće da će neko preći neozleđen (neozračen).

Načelno, RBS se mogu koristiti:

- za zaprečavanje;
- za stvaranje nesnosnih uslova na bojištu i prisiljavanje neprijatelja da napusti posednute položaje;
- za privremeno izolovanje pojedinih rejona radi istovremenog olakšanja dejstva na težišnim pravcima; i
- u cilju moralnog dejstva.

Zaprečavanje sa RBS vršiće se pretežno na komunikacijama i pravcima na kojima pretstoje pokreti velikog broja ljudstva.

Zaprečavanja u cilju sprečavanja pokreta na bojištu van puteva, verovatno će biti manje efikasna zbog toga što se prepreke mogu obilaziti. No ipak, u slučajevima ograničene prohodnosti zemljišta zaprečavanje može biti efikasno i van puteva.

S obzirom na relativnu dužinu trajanja aktivnosti materijala, branilac će imati veću slobodu primene RBS za zaprečavanja na komunikacijama u bližoj dubini nego napadač. Napadač će morati primenjivati RBS u bližoj dubini samo na komunikacijama koje ne bude nameravao koristiti, ali u tome leži nezgoda zbog toga što to zaprečavanje može otkriti namere napadača u pogledu pravaca dejstva. No isti razlozi mogu ponekad navesti napadača da se posluži upotrebom RBS u cilju obmane branioca u pogledu pravaca dejstva.

U slučajevima dužeg zastoja operacija obe strane će imati punu slobodu primene RBS u cilju zaprečavanja na komunikacijama ako ova budu imala taktičkog opravdanja, s obzirom na to da je u tim okolnostima saobraćaj ljudstva

na putevima relativno mali.

Za izbor mesta gde će se stvarati radiološke prepreke važiće uglavnom poznata načela. Prepreke sa RBS biće najefikasnije na mestima gde se one ne mogu obići na većoj dubini, kao što su uske i duge doline, tesnaci ili putevi kroz močvarne, kraške i pošumljene predele. Na prelazima preko reka, naprimer, one ne bi bile efikasne jer se tu teško može postići veća dubina KonZ-a.

Prepreke pomoću RBS u cilju otežavanja pokreta postavljace se načelno tako, da prelaz kontaminiranog zemljišta mora trajati što duže ili da se vrše obilasci preko teško prohodnog terena, čime će se gubiti mnogo vremena. Pri tome imamo u vidu da će se na planinskom i uopšte ispresecanom zemljištu obilasci moći vršiti samo peške.

U cilju bržeg prelaženja radiokontaminirane zone (a to je uslov da se skрати vreme izloženosti zračenju) verovatno će se pribegavati korišćenju motornih vozila za prevoz ljudstva. Takvi postupci se mogu očekivati i biće opravdani. Samo, i onaj ko je postavio radiološku prepreku imaće to u vidu, te je moguće da, naprimer, poruši komunikaciju. Rušenja preduzeta u momentu kad kolona uđe u kontaminiranu zonu, gde nema mogućnosti za obilazak, imaće za posledicu to da ljudstvo ostane duže vreme izloženo zračenju i drugim nezgodama koje iz toga mogu proizići.

Pored zaprečavanja u cilju ometanja pokreta, RBS su prikladna i za zaprečavanje u cilju ometanja neprijatelja da posedne i duže vreme brani izvesne važne tačke, ili onemogućavanja neprijatelju da izvesne povoljne rejone koristi za odmor ili raspored jedinica, baza i slično.

Primena RBS u navedene svrhe imaće naročitog značaja na ispresecanom, a u izvesnom smislu i na ravnom, otkrivenom zemljištu. U navedenim uslovima i braniocu i napadaču će se nuditi povoljne mogućnosti za primenu RBS.

Na planinskom zemljištu napadač bi verovatno upotrebljavao RBS za kontaminaciju kako važnih tačaka koje leže bočno od pravca napada, tako i izvesnih tačaka na

prirodnim linijama odbrane. Svrha ovakve primene RBS u prvom slučaju bila bi da se napadne kolone oslobode bočnih pritisaka za vreme nastupanja u dubinu, a zatim, da se branilac prisili da ostavi neposednute ili napusti najvažnije tačke u svom odbranbenom sistemu (čime se slabi odbrana u celini), ili da ih brani po cenu izlaganja ljudstva dugovremenom zračenju.

Primena RBS u cilju sprečavanja protivnika da koristi povoljne zemljišne rejone za razmeštaj snaga i sredstava dolazi u obzir i na planinskom i na ravnom, otkrivenom zemljištu.

Na planinskom zemljištu branilac bi imao veću slobodu primene RBS nego napadač, kad je u pitanju zaprečavanje rejona neophodnih za razmeštaj snaga i sredstava. Ova postavka se zasniva na tome da napadač ima veće potrebe za prostorom i da bi mu kontaminacija rejona pogodnih za razmeštaj snaga stvarala velike teškoće. Kontaminacija takvih rejona ima opravdanje i zato što u planini i inače postoje velike teškoće u pronalaženju zemljišta povoljnog za razmeštaj motorizovanih jedinica i delova.

Na ravnom, otkrivenom zemljištu, RBS bi se upotrebljavala za kontaminaciju rejona pogodnih za prikriven razmeštaj snaga i sredstava u cilju prisiljavanja protivnika da izađe na otvoren prostor gde će se izložiti dejstvu drugih oruđa.

Na kraju treba napomenuti da će prilikom primene RBS bez obzira na svrhu napada, na dotičnom terenu ostati radioaktivni materijal kao prepreka. Ovo će se uzimati u obzir prilikom planiranja upotrebe RBS imajući u vidu da se zbog toga ponekad neće smeti preduzimati napadi RBS u cilju iznuravanja ili neutralisanja neprijatelja, a s druge strane, da će se težiti napadu RBS na neprijateljsku živu silu i materijal u rejonima gde je korisno izvršiti zaprečavanje.

Napad RBS u cilju neutralisanja, zavisno od vida dejstva i vremena aktivnosti RBS, preduzimaće se na živu silu i sredstva u rejonima gde radioaktivni materijal neće

smetati kasnije, odnosno u rejonima gde se želi zaprećavanje.

Neutralisanje usled dejstva RBS neće se ispoljavati u trenutnom i privremenom prekidu vatre ili rada napadnutog, nego će se ispoljavati na širem planu, ako se to tako može reći. Jedinice napadnute RBS moraće u određenom roku napustiti mesto rasporeda i udaljiti se iz zone zračenja ili će ostati u kontaminiranom rejonu izlažući se opasnosti zračenja.

Napadi na pešadiju dolaziće u obzir samo kad je ona na položaju. U drugim okolnostima napad neće biti rentabilan zbog toga što se ona može brzo udaljiti sa napadnutog rejona, izuzev ako bi se nalazila u rejonu koji se želi zaprečiti.

Posledice napada, ako je reč o pešadiji na položaju, biće gubljenje uređenog položaja, kontaminacija ljudstva, izlaganje ljudstva vremenskim nepogodama (u zimskim uslovima), naporima oko uređivanja novog položaja i dejstvu vatre na otkrivenom zemljištu. Ako posle povlačenja pešadije sa uređenog položaja usledi i napad sa zemlje, njeno neutralisanje će biti izraženo i u tome što na neuređenom položaju neće moći pružiti onakav otpor kakav bi pružila sa fortifikaciski razvijenih položaja.

Napad RBS na artiljeriju na vatrenim položajima imaće za posledicu: napuštanje najpovoljnijih i uređenih položaja, kontaminaciju ljudstva i izlaganje dejstvu u vreme premeštanja na nove, neuređene vatrene položaje. Na zemljištu gde su ograničene mogućnosti plasiranja, premeštanje artiljerije će nametati i pomeranje drugih delova borbenog poretka.

Napadi RBS na artiljeriju izvodiće se sa takvim proračunom da do prekida njenog dejstva dođe u najkritičnije vreme, odnosno da taj moment prisili neprijatelja na dejstvo uz duže izlaganje zračenju.

Napadi RBS na tenkovske jedinice izvodili bi se dok su ove u očekujućim ili rejonima za odmor. Napadi u navedenim rejonima imali bi obično dvostruk cilj: kontaminaciju rejona i prisiljavanje neprijatelja da se izloži rado-vima na dekontaminaciji vozila, premeštanju u nepovolj-

nije rejone i u vezi s tim dejstvu drugih oružja, trošenju materijala, a često i premeštanju drugih delova.

Napadi RBS na baze za snabdevanje imaće za cilj: kontaminaciju materijala, premeštanje i sa tim u vezi prekid u snabdevanju jedinica i zaprečavanje rejona.

Kontaminacija važnijih rejona i dejstvo u cilju neutralisanja imaće skoro redovno za posledicu iznuravanje ljudstva i uvećano trošenje materijala i sredstava, naročito vozila.

Verovatno će ponekad napadi RBS imati, prvenstveno, za cilj iznuravanje protivnika. To će biti u slučajevima kad će se RBS upotrebiti protiv ljudstva na položajima koji se ne mogu napustiti, kao što su važne tačke odbrane, položaji pav jedinica koje brane izvesne objekte, jedinice u odbrani položaja koji štite otstupnicu i sl.

Brzo uništenje žive sile isključivo RBS, kao što je već rečeno, izgleda da neće biti moguće. Jedina mogućnost za to postoji u slučajevima kad je neprijatelj okružen na manjem prostoru, a blokada jaka. Najverovatnije je da bi okružene snage na kontaminiranom rejonu redovno preduzimale proboj. Ma koliko da je taj manevar težak, ipak pruža veće izglede nego ostajanje u rejonu u kojem je smrt neizbežna usled zračenja.

Rentabilni ciljevi napada RBS u dubini ratišta biće oni objekti čije korišćenje zahteva da se ljudstvo dugo zadržava na njima. Ovo proizlazi iz poznate činjenice da radioaktivni materijal ne može oštećivati objekte, nego isključivo živu silu. Izuzetak čine objekti kao što su stovarišta hrane i rezervoari vode, ali u ovom slučaju se radi o tome da se materijal učini neupotrebljivim zbog prisustva radioaktivnih čestica, a ne da se uništi.

Verovatni ciljevi na koje će se izbacivati radioaktivni materijali biće: naselja, industrijski objekti, pomorske baze, aerodromi, važni komunikacijski čvorovi, rezervoari vode, velika skladišta hrane i sl.

Cilj kontaminacije naselja biće da se neprijatelju nametnu troškovi evakuacije i podizanja novih prebivališta, da se radna snaga udalji od radnih mesta, da se povećaju naponi snabdevanja i ostalo.

Od industriskih objekata podvrgavaće se dejstvu prvenstveno oni koje neće biti moguće razoriti ili koje će biti celishodnije kontaminirati nego razarati. Bliži cilj radiokontaminacije biće prekid ili smanjenje proizvodnje.

Kontaminacija baza ili aerodroma izводиće se u nameri da se oteža ili onemogući njihovo korišćenje za određen period, a da se objekti ne razore. U svakom slučaju na ovim objektima će se težiti postizanju velikog intenziteta i što dužeg zračenja.

Kontaminacija saobraćajnih čvorova ima opravdanje u tome što se postiže ozračivanje velikog broja ljudi. Upravo, dejstvo zračenja će se ispoljiti na sve one koji preko tog čvora moraju preći.

BIOLOŠKA BORBENA SREDSTVA (BBS)

Upotreba biološkog oružja u ratu je veoma složen problem. Izbor agensa, vremena, mesta i sredstva upotrebe složena su pitanja koja će se teško rešavati na svim komandnim i upravnim instancijama.

Vrednost pojedinih bioloških agenasa će prvenstveno zavisiti od toga u kojoj će meri biti očuvano u tajnosti njihovo postojanje. Zbog toga će osobine bioloških sredstava pripremljenih za upotrebu biti najbolje čuvane tajne. Ovaj moment, kao i princip primene, usloviće da će ova ratna sredstva biti češće tretirana kao specijalna, odnosno kao oružja strategiskog značaja. S tim u vezi treba očekivati da će i planiranje njihove upotrebe spadati u zadatke visokih komandi. Iz svega pomenutog proizilazi i zaključak koliko će biti teška organizacija odbrane od ovog oružja.

Napade BBS moguće je izvoditi tajno. Pod pretpostavkom da se raspolaže agensima nepoznatih osobina, koji mogu izazvati epidemije teških bolesti, ovim oružjem će biti moguće postizati i rezultate strategiskog značaja.

Za razliku od vatrenog, biološko oružje ne ispoljava dejstvo u momentu primene, nego naknadno, a rezultati dejstva se, kao što je poznato, teško mogu unapred znati. Ovo poslednje će stvarati teškoće obema zaraćenim stranama.

S obzirom na opasnost od retroaktivnog dejstva, upotreba BBS u taktičke svrhe biće često vrlo rizična.

Uopšteno govoreći, svrha napada BBS biće da se ruši, slabi odbranbena snaga druge ratujuće strane. To je svrha napada i ostalim oružjima, ali je od značaja da se uoči put, način kojim se postiže željeni učinak upotrebom BBS. To će se najlakše sagledati razmatranjem pitanja objekata napada biološkim oružjem. Napadi BBS izводиće se na ljude, živu silu neposredno, i posredno napadom na domaće životinje i korisne biljke. A napad na ljude znači, istovremeno, i slabljenje proizvodnje, bez dejstva u cilju razaranja industriskih i drugih proizvodnih objekata.

Pod pretpostavkom da jedna od zaraćenih strana uspe primeniti BBS iznenadno i masovno, ona mogu izazvati teške »eksplozivne« epidemije. Pri tome treba obezbediti još dva uslova: prvi, da su sopstvene snage imune prema toj bolesti i drugi, da druga strana ne bude u stanju da brzo spreči i lokalizuje epidemiju. Napadač će, ukoliko do toga dođe, najverovatnije upotrebiti BBS u početnoj fazi rata, a branilac u momentu koji bi izabrao za početak strategiske protivofanzive. Svrha upotrebe bi bila ta da se oružane snage protivnika na širokom planu onesposobe za borbena dejstva i time stvore povoljni uslovi za njegovo uništenje. Potencijalna mogućnost pojave novih bioloških agenasa i izloženog načina primene postoji.

Osobine nekih bioloških agenasa dopuštaju mogućnost da se izvrši prikriven napad pre legalizovanja ratnog stanja. Zavisno od svrhe i objekata napada, određivalo bi se vreme. Širenje zaraznih oboljenja korisnih biljaka i životinja imalo bi za cilj podrivanje ekonomske moći, a moglo bi se sistematski izvoditi pre početka rata, računajući vreme u godinama. Napad sa svrhom izazivanja oboljenja kod ljudi ne bi bilo celishodno izvoditi mnogo ranije nego što otpočnu dejstva i drugim oružjem. Izuzetak čini slučaj kad izvesna sila vodi rat protiv više država i ako biološkim oružjem tajno napadne svog potencijalnog neprijatelja sa ciljem da odgodi njegovo stupanje u rat.

Zbog specifičnosti organizacije, boljeg materijalnog obezbeđenja, a i zato što su manje pogodan cilj za napad

BBS, nije isključeno da će trupe na frontu biti manje osetljive na dejstvo biološkog oružja nego građansko stanovništvo. Ako je to tačno, onda bi se moglo očekivati da će građansko stanovništvo biti prvenstveni objekt napada biološkim oružjem.

Napad biološkim oružjem na korisne biljke i stočni fond ne bi verovatno došao u obzir ako strana od koje to zavisi računa sa rezervama hrane koje će naći na teritoriji koju namerava osvojiti, pod uslovom da su druga ratna sredstva dovoljna za postizanje cilja — osvajanje date teritorije. Više je verovatno da će napad u cilju uništavanja biljaka biti preduzet hemiskim materijama nego mikrobima i to iz dva razloga. Prvo, što će agresor računati sa osvajanjem teritorije i drugo, što je teško obezbediti da se zaraza ne prenese i na teritoriju onoga ko to oružje primjenjuje.

Po svemu sudeći, biološki napad bi se najteže odrazio ako bi bio izvršen tako da oboljenja buknu neposredno pred početak i u toku izvođenja mobilizacije. On bi morao biti usmeren prvenstveno na administrativne i industrijske rejone. Razlog za to je činjenica da se u tim rejonima nalazi rezervni kadar oružanih snaga, celokupan kadar civilnog sektora i proizvodne snage.

Ovako izveden napad BBS imao bi dvostruke posledice — ometanje mobilizacije i zastoj u proizvodnji, odnosno gubljenje u vremenu kod prelaska na ratnu proizvodnju.

U početnoj fazi rata glavni naponi napadača bili bi usmereni na to da se zaraze rejoni preko kojih trupe moraju prelaziti da bi izišle na front. Čak i kad su trupe branioca uspele ranije izići na front, kontaminacija pozadnjih rejonu imaće uspeha jer će se preko njih odvijati saobraćaj sa jedinicama na frontu.

Napadnutoj strani nudi se mogućnost, ako raspolaže odgovarajućim biološkim agensima, da pomoću njih zaustavi ili uspori ofanzivu napadača. Razume se da bi trebalo raspolagati biološkim agensima sposobnim da izazovu eksplozivnu epidemiju teške bolesti. Postupak bi se sastojao u tome da se kontaminiraju vazduhoplovne baze i osnovni

pravci na koje je napadač uputio svoje snage. Takvim postupkom bi se paralisao transport, rezerve i snage prvih ešelona napadača.

U toku ratnih dejstava biološki napadi bili bi usmereni na proizvodne snage, stoku i biljke, kao i na trupe na frontu i u pozadini.

Napadi na industrijske centre imali bi za posledicu i slabljenje protivničke PVO i civilne zaštite.

Dejstva protiv tako velikih ciljeva kao što su vazduhoplovne baze, verovatno bi se izvodila, sigurnosti radi, i pomoću oružja velikog dometa i preko naročito obučених diverzanata.

Dejstva protiv trupa na frontu su najlakše izvodljiva sa stanovišta tehničkih mogućnosti, ali je otvoreno pitanje obezbeđenja od retroaktivnog dejstva sopstvenog BBS. Strana koja ne bi uspela da pribavi biološka oružja podešena za upotrebu protiv ciljeva koji se nalaze neposredno na suprotnoj strani fronta moraće se zadovoljiti time da dejstvuje isključivo na ciljeve u dubokoj pozadini.

Izloženi problem je donekle apsurd modernog vremena, jer izgleda da će biti lakše proizvesti sredstva za uništavanje dalekih ciljeva nego za tučenje bliskih. Naravno reč je o BBS.

Strana koja bude mogla primenjivati biološko oružje na bliske ciljeve, naravno uz uslov prethodne imunizacije sopstvenih trupa, imaće u rukama jedno od najefikasnijih i najmoćnijih sredstava za izbacivanje neprijateljske žive sile iz stroja.

Principi primene BBS u okvirima taktičko-operativnih dejstava bili bi isti kao kada su u pitanju druga oružja. Specifično je to što bi se faktor — vreme drukčije postavljao. Naime, BBS bi se upotrebilo sa takvim proračunom da se oboljenja ispolje u vreme kada je to potrebno s obzirom na plan dejstva. U sklopu ofanzivnih planova težilo bi se, zavisno od oboljenja koja se mogu izazvati, da najveći broj obolelih bude baš u dane izvođenja dejstva. U sklopu defanzivnih planova verovatno će se težiti da se napadač prisili da odgodi svoja ofanzivna dejstva ili da u napad krene oslabljen. Naravno, ako to bu-

de mogućno, uvek će se pre težiti da se napadač za duže vreme onesposobi za ofanzivna dejstva.

Neutralisanje protivničkih snaga, u uobičajenom smislu te reči, neće se moći vršiti. Dejstva BBS, sračunata na onesposobljavanje za borbu, mogla bi se uzeti kao neutralisanje, ali to se izražava sasvim drugim postupcima nego što je to, recimo, slučaj kod neutralisanja žive sile protivnika artiljeriskom vatrom. Ali, ako izazvana oboljenja kod kojih neće biti smrtnih slučajeva možemo nazvati postignutim neutralisanjem neprijatelja, onda treba napomenuti da se ono neće odraziti samo na trenutno izvođenu radnju, nego će jednom dobijen rezultat trajati danima, a možda i nedeljama.

Iznuravanje protivnika dejstvom BBS je mogućno. Upravo, izgleda da će iznuravanje biti najčešća posledica dejstva ovog borbenog sredstva. Jer, ni jedno drugo oružje ne pruža toliko mogućnosti u tome pogledu. Izazvana oboljenja, naročito nova, makoliko bila naivna, unosiće više nemira i za duže vreme nego dejstvo makog poznatog oružja. Karantinski režimi će više iznuravati nego povremeno dejstvo artiljerije nekoliko noći.

Zaprećavanje pomoću BBS ne može se vršiti u uobičajenom smislu. Naime, biološkim sredstvima je nemogućno stvoriti prepreku koja bi fizički sprečila izvestan pokret. Kontaminacija izvesnih rejona imaće za cilj da se zaraze neprijateljske trupe koje će njima prolaziti. Međutim, ti rejoni, u slučajevima kad protivnik sazna da su kontaminirani, pretstavljajući za njega prepreke, jer neće smeti da preko njih uputi trupe ili će ih upućivati uz izvesne zaštitne postupke, u kom slučaju će se agensi ispoljiti kao prepreke zbog toga što će iznuditi posebne mere i oduzeti vreme. Iz tih razloga možda će se ponekad moći obmanjivati neprijatelj i onda kad ne bude izvršena kontaminacija izvesnog rejona.

Rejoni na kojima će kod stanovništva biti izazvane zarazne bolesti pretstavljajući ozbiljne prepreke samim tim što će izazvati razna ograničenja i teškoće, ne samo u odnosu na kretanje jedinica, već i u drugim pogledima.

HEMISKA BORBENA SREDSTVA (HBS)

Za razliku od radioloških i bioloških borbenih sredstava hemisko oružje, zavisno od vrste, deluje na živu silu znatno brže. S druge strane, i njegovo dejstvo traje izvesno vreme, a dužina trajanja zavisi od vrste BOt i okolnosti pod kojima se upotrebljava.

Lečenje povreda nanetih hemiskim oružjem je teže i sporije nego povreda nanetih vatrenim oružjem.

Posledice napada savremenim hemiskim oružjem ne ogledaju se samo u uništavanju ili povredama ljudi i životinja, već su daleko komplikovanije. Hemiski udari po živoj sili često su praćeni kontaminacijom oružja i opreme. Kod napada vatrenim oružjem nezgode traju samo u vreme dejstva, a po prestanku vatre napadnuta jedinica ne podleže nikakvom pritisku neživog faktora i može slobodno da dela.

Izvesne hemiske materije imaju i osobinu koja dopušta da se jednim udarom postigne dvostruk cilj: napad na živu silu u cilju nanošenja gubitaka i istovremeno uspostavljanje prepreke u datom rejonu.

Poznato je da su BOt upotrebljavani iz uređaja za puštanje talasa, artiljeriskih granata i polivanjem iz aviona. Danas se računa sa artiljeriskim granatama, avio-bombama, uređajima za polivanje iz aviona, minama i fugasama, ručnim bombama (DBOt) i vozilima za polivanje zemljišta. Pored ovih sredstava treba očekivati da će se za izbacivanje hemiskih materija na cilj koristiti i razne vrste raketa.

Zaprečavanje pomoću BOt izvodi se kontaminacijom objekata i zemljišnih prostorija. Hemiske prepreke se mogu pojaviti bilo što će se kontaminacija izvršiti u cilju zaprečavanja ili kao posledica napada DBOt na živu silu. Zaprečavanja pomoću BOt, zavisno od raspoloživih količina i potreba, mogu se izvoditi u neograničenim razmerama i u svim uslovima taktičko-operativnih dejstava, primenjujući materije sa odgovarajućim vremenom dejstva. Ovde je možda potrebno napomenuti samo to da niska temperatura, sneg i kiša mogu umanjiti ili potpuno neutralisati dejstvo izvesnih hemiskih materija.

DBOt pružaju mogućnost da se željene tačke zapreče iako ih neprijatelj drži. Zavisno od sredstava iz kojih će se izbacivati na cilj, BOt omogućuju stvaranje prepreka i na velikoj udaljenosti od mesta rasporeda sopstvenih trupa. Druge vrste prepreka (izuzev primene radioaktivnih sredstava, bioloških agenasa i, ponekad, zaprečavanja rušenjem) moraju se stvarati pre nego što neprijatelj naiđe. Pri izboru mesta prepreka rukovodi se računom verovatnoće u pogledu postupaka neprijatelja. A hemiske prepreke, ako se raspolaže sigurnim oruđima za tu svrhu, mogu se stvarati u vreme kada se ukaže potreba za njima i na mestu gde su najpotrebnije, jer se postavljaju tek kad neprijatelj jasno ispolji svoje namere.

Specifična osobina hemiskih prepreka je u tome (tako je i kod R i B sredstva) što ispoljavaju samoaktivnost koja je uslovljena prirodom materije i ne zavisi od volje nijedne strane. To nije slučaj kod ostalih vrsta prepreka, koje su ili potpuno pasivne ili dejstvuju samo trenutno. Pomenuta specifičnost čini hemiske prepreke aktivnim i kad nisu branjene. S druge strane, ta aktivnost pretstavlja u neku ruku njihovu slabu stranu, jer se ubojna snaga troši bez obzira na to da li je neprijatelj izložen tome dejstvu ili ne.

Nebranjene hemiske prepreke ne mogu sprečiti pokret neprijatelja na datom pravcu, mada mu i u tom slučaju mogu naneti oštećenja. One pružaju idealne mogućnosti za sprečavanje neprijatelja da koristi zemljište za odmor, zaklone i duže dejstvo, a naročito kad su branjene.

Velika prednost hemiskih prepreka je i ta što se ne mogu otkriti pre nego što se dođe u rejon njihovog dejstva. Njihovo otkrivanje osmatranjem sa zemlje i iz vazduha je isključeno. To pruža mogućnost postizanja iznenađenja i ne iziskuje napore za maskiranje.

Zaprečavanje u odbrani izvodi se sa ciljem: da se uspori dovođenje napadačevih snaga na položaje za napad; da se napadaču oteža ili spreči posedanje najpovoljnijih polaznih položaja; da se oslonom na prepreke olakša odbijanje napadačevog juriša; da se uspore napadačevi

manevri na bokove i u pozadinu odbrane i stvori vreme za preduzimanje potrebnih mera; da se omete i oteža uvođenje napadačevih rezervi u borbu; da se olakša izvlačenje branioca iz borbe i povlačenje na nove položaje; da se izoluju pojedini neprijateljski delovi ili zemljišni otseci radi olakšanja dejstava na težišnim pravcima itd.

U navedenim zaprečavanjima primena BOt ima značajnu ulogu bilo da se primenjuju kao samostalne hemiske prepreke ili da se kombinuju sa raznim fortifikacionim preprekama.

Da bi se usporilo izbijanje napadača na polazne položaje za napad, često će se na mestima gde su izvršena rušenja u cilju zaprečavanja podizati i hemiske prepreke sa namerom da se oteža i uspori rad na osposobljavanju komunikacija. Pri tome će se težiti da se BOt izbace u momentu kada na mestu rušenja započnu radovi. Smisao ovakvog postupka je taj da se izbacii iz stroja ljudstvo namenjeno za rad, a kontaminiraju radna tehnika i zemljište. Moguće posledice ovakvog postupka bile bi: neophodnost da se izvrši dekontaminacija i da se dovede novo ljudstvo za rad. Obe ove mere traže vreme i trošenje snaga.

Kontaminacija trupa na komunikacijama može se staviti u kategoriju napada, ali je to i zaprečavanje. Kontaminacija motorizovane jedinice na putu sa kojega je vozilima teško sići ima za posledicu gubitke u živoj sili, gubljenje vremena čak i za one jedinice koje se kreću pozadi napadnute kolone i ulaganje napora za prolaz zatrovanom atmosferom posle izvršene dekontaminacije puta. Slični rezultati se postižu i napadima na pešadijske marševske kolone i transporte.

Napadom na trupe u rejonima koncentracije i kontaminacijom odgovarajućih reiona napadač se lišava povoljnih prostoriya i prisiljava na premeštanje, nagomilavanje i menjanje planova razmeštaja i pokreta. Dejstvo na trupe koje su se razmestile za odmor, pored ostalog, izaziva zamor, što negativno utiče na izvršenje zadataka koji ih očekuju. Krajnji rezultat ovakvog dejstva su gubici na

strani napadnutog u ljudstvu, materijalu i vremenu. A to i jeste cilj zaprečavanja.

Zaprečavanja pomoću BOf u rejonima polaznih položaja za napad imaju zadatak da napadaču onemoguće korišćenje povoljnih zemljišnih linija, tačaka i rejona i da ga prisile da bar na najvažnijim pravcima pređe u napad sa udaljenijih položaja, čime se izlaže većim gubicima u periodu nastupanja.

Postavljanje hemiskih prepreka ispred prednjeg kraja odbrane je prilično komplikovano i uslovljeno pravcem vetra i vremenom kao prostorom. Za zaprečavanje ispred prednjeg kraja najpovoljniji su, sa stanovišta sigurnosti branioca, BOf male isparljivosti. Zato bi izbacivanje materija u cilju zaprečavanja ispred prednjeg kraja trebalo vršiti u poslednjem momentu. Ali u tome leži i opasnost da neki pravac ostane nezaprečen. Taj problem će se rešavati zavisno od sigurnosti raspoloživih sredstava za izbacivanje BOf.

Izbacivanje BOf ispred prednjeg kraja imalo bi za cilj, ako ne da zaustavi napad pešadije, a ono da je prisili da se uspravno kreće. Ovo se poklapa sa zahtevom da se za zaprečavanje pred prednjim krajem upotrebe BOf male isparljivosti i oni kraćeg trajanja ako su u tečnom stanju.

Izbacivanje BOf samo da se spreči zaleganje napadačeve pešadije nije neosnovano i nekorisno, ali je možda skup pothvat s obzirom na rezultat koji se postiže. Iz toga proizilazi druga mogućnost — da se BOf izbacuju na pešadiju koja nastupa. Ovakvim postupkom verovatno se ne bi svaki put zaustavio napad pešadije prve linije, ali upotrebom tečnih BOf koji imaju osobinu da brzo prodiru kroz odeću i veliku otrovnu moć, napadnuta pešadija bi bila žrtvovana ako bi se napad produžio bez preduzimanja dekontaminacije.

BOF pružaju velike mogućnosti za ojačavanje minsko-eksplozivnih prepreka. Kontaminacijom rejona minskih polja jako se otežava otvaranje prolaza u minskim poljima. Zbog toga će najčešće dolaziti u obzir pojačavanje onih

minsko-eksplozivnih prepreka koje je teško braniti vatrom pešadije.

Na neobraslom zemljištu BOt imaju mnogo slabije dejstvo protiv pešadije nego na obraslom. Zbog toga će se težiti da se pomoću njih zapreče pravci na kojima je šip-ražje, visoka trava i usevi.

Pošto je reč o zaprečavanju u vatrenoj zoni pešadije, ovim bi se ublažavale teškoće vatrene zaprečavanja na pravcima koji su pokriveni rastinjem.

Zaprečavanje na pravcima nastupanja napadačevih snaga koje ugrožavju bok ili pozadinu branioca imalo bi za cilj da se stvori vreme odbrani, bilo da se izvuče ispod pretećeg udara ili da isturi snage na dati pravac.

Zaprečavanje u cilju zaštite izvlačenja iz borbe i povlačenja vršilo bi se u duhu plana odbranbenog manevra što se tiče izbora mesta i vremena postavljanja prepreka. U takvom slučaju postoje realne mogućnosti da se zaprečavanje vrši i pomoću prostih, jeftinih sredstava.

U toku izvođenja odbrane vidnu ulogu može odigrati hemisko zaprečavanje u rejonima baza na komunikacijama, čime se napadaču otežava snabdevanje.

Zaprečavanja u toku napadnih dejstava izvodila bi se u cilju: ometanja pokreta braniočevih rezervi; sprečavanja branioca da iskoristi ranije uređene, odnosno da posedne i organizuje za odbranu taktički povoljne položaje; izolacije pojedinih odbranbenih rejonu radi olakšanja dejstava na osnovnim pravcima; ometanja branioca da se brzo izvuče na izabranim pravcima; sprečavanja branioca da postavi artiljeriju u pogodne rejone; ometanja snabdevanja branioca.

Zaprečavanje će napadač težiti da izvede tako da mu kontaminirani rejonu kasnije, u toku napada, ne mogu postati smetnja. Pri tome će važiti princip da se na bližoj dubini upotrebe BOt kraćeg dejstva ili da se izvodi kontaminacija na tačkama gde prepreke neće remetiti plan napadačevog nastupanja.

Za ometanje pokreta braniočevih rezervi napadaču se nude dve mogućnosti primene BOt: udar po živoj sili, s težnjom da je prisili na gubljenje vremena, ili dejstvo

na pravcu pokreta rezerve. Prvi način biće koristan ako je moguće naneti gubitke ili kontaminirati znatan deo jedinica u rezervi (II ešelonu). Drugi način više zavisi od volje napadača i jedino u uslovima osobite prolaznosti zemljišta napadaču se ne bi isplatilo upotrebljavati BOt. Ali zato će u situaciji kada je zemljište dobro prohodno napadač vršiti zaprečavanja na linijama na kojima bi rezerva trebalo da se razvije bilo da prelazi u protivnapad, bilo u odbranu.

Kad je zemljište manje prolazno napadač će primeniti BOt u cilju zaprečavanja puteva i prohodnih pravaca.

Hemiska zaprečavanja uvek će se izvoditi u sklopu ostalih napora sračunatih na to da se parališe upotreba braniočevih rezervi. Kada je reč o pozadini branioca, podjednijih sredstava od BOt za ometanje pokreta rezervi nema. Mada će njihova upotreba u izvesnoj meri ometati i napadačevo nastupanje, oni će ipak biti primenjivani u tu svrhu, jer će pravilnim izborom materije po trajanju dejstva biti manje smetnji od njih nego od rušenja, koje je još jedino moguće izvoditi u cilju zaprečavanja u dubini.

Kad napadaču pretstoji forsiranje vodenih prepreka, treba očekivati da će primeniti BOt sa ciljem da onemogući braniocu da pripremi najpovoljnije položaje za odbranu te prepreke.

Kontaminacijom ranije uređenih položaja branilac će biti lišen prednosti koje bi mu takav položaj mogao pružiti. Ako je deo ranije uređenog položaja kontaminiran, branilac ga najčešće neće posedati. Ali, ako je na to prisiljen potreboj da se očuva taktička celina linije, odbrana će na tome otseku (rejonu) biti znatno oslabljena.

Osobit značaj imaće kontaminacija taktički važnih tačaka i linija u periodu borbe u dubini, kad vreme i prethodno izrađen plan dejstva za branioca imaju posebnu važnost.

Teškoće u izvođenju planiranog posedanja prirodno jakih linija i gubljenje vremena u tim momentima, znatno će slabiti odbranu. Pritom je za napadača važno da zaprečavanje ne izvrši prerano. Greške u tome davale bi

braniocu vremena da izmeni svoj plan i preduzme ostale mere uslovljene tom izmenom.

Kad je u pitanju zaprečavanje važnih tačaka i linija u toku borbe u dubini, napadač će posebnu pažnju posvećivati pogodnim položajima bočno od pravaca nastupanja. Sprečavanjem branioca da ovakve položaje posedne, napadač se oslobađa eventualnog bočnog pritiska. Ovakvo zaprečavanje imaće veliki značaj u najavljenoj taktici breša i brzih prodora u cilju uklinjavanja.

Kada dođe do slamanja odbrane na izvesnoj liniji, prirodna težnja branioca je da izvuče preostale snage na naredne položaje u cilju izbegavanja okruženja i uspostavljanja otpora. U tim situacijama često presudnu ulogu igra vreme. Zbog toga je normalno očekivati da napadač izvrši zaprečavanja u dubini, na pravcima izvlačenja braniočevih snaga, sa namerom da ih zadrži i na taj način omete izvlačenje i posedanje novog položaja. Zadržavanje pred preprekom u takvim situacijama je za branioca uvek rizičnije nego njeno savlađivanje (prelaženje) — ako je ne može obići. Rezultat prelaska preko prepreka redovno će biti kontaminiranost ljudstva. Za napadača će i to biti dovoljno, jer će borbena sposobnost jedinice koja pređe hemisku prepreku biti smanjena.

Zaprečavanje rejona pogodnih za vatrene položaje artiljerije imalo bi za cilj da se oteža premeštanje artiljerije i uspostava njene vatre u kritičnim momentima odbranbenih dejstava.

U sklopu ostalih dejstava sračunatih na ometanje snabdevanja branioca, vršili bi se i napadi BOt na skladišta i transportne kolone, čime se istovremeno stvaraju i hemiske prepreke.

BOt pružaju nove mogućnosti za dejstvo u cilju iznuranja i važe kao najpodesnije sredstvo. Njihova raznovrsnost u pogledu učinka, od skoro naivnih do smrtonosnih, činjenica da ljudstvo ne može stalno biti pod zaštitnom opremom, kao i to što se nikada ne zna kakvom količinom i kojom će vrstom BOt udar biti izvršen, čine da je hemisko oružje najpodesnije sredstvo za iznuranje protivnika.

Dejstvo BOt po živoj sili, ma u kom cilju se vršilo, ima za posledicu i iznuravanje. To je, uostalom, slučaj i kod drugih oružja u manjoj ili većoj meri. Ali je efekt BOt u tom pogledu veći. Dejstvom BOt u cilju iznuravanja postiže se velik učinak uz znatno manje napore nego klasičnim sredstvima, a onaj ko ih primenjuje ne izlaže se gubicima u ljudstvu.

Dejstvo artiljerijom u cilju iznuravanja bilo je skoro uvek opravdano i mnogo se primenjivalo u ratovima. Ono se vršilo noću u nameri da se kod neprijatelja izazovu uzbune, stanja pripravnosti i slično, kako bi se stvorila psihoza iščekivanja i sprečilo odmaranje ljudstva. Međutim, po intenzitetu vatre uvek se može odrediti namera. I još nešto. Za vojnika koji spava u zaklonu, pojave eksplozija nisu baš tako jako uznemiravajuće jer, ako granata ne udari u njegov zaklon, teško da mu se nešto može dogoditi. Ali će svaki udar hemiskom municijom prisiljavati da se stavi zaštitna oprema. U tom slučaju spavanja nema sve dok se ona ne skine. Međutim, posle izvesnog vremena uslediće i drugi hemiski udar. Stavljanje zaštitne opreme izazivaće i obične dimne granate, jer napad i vrlo ubitačnim hemiskim oružjem može tim granatama biti maskiran. Ako uznemiravani ne bi poštovao pravilo predostrožnosti, mogao bi biti iznenađen jakim udarom i pretrpeti ozbiljne gubitke. Na toj opasnosti od iznenađenja i počiva vrednost BOt za dejstva u cilju iznuravanja. Ona su mogućna u svako doba dana. To proizilazi iz prirode BOt: njima ne treba da sledi nikakav drugi akt da bi se kod napadnutog izazvala uzbuna.

Iznuravanje protivnika bi imalo za cilj, načelno, da ga onesposobi za pretstojeća dejstva. Izvodilo bi se na trupe u rejonima odmora, predaništa (prenočišta) sa težnjom da se onesposobe za naredne marševe.

Dejstva u cilju iznuravanja branioca imala bi, pored opšteg cilja, i taj da se pripreme uslovi za iznenaodne napade noću. Zavisno od cilja i raspoloživih sredstava, mogla bi se izvoditi i više dana i noći uzastopno. Ulazila bi u plan prethodnih priprema napada. Mogla bi korisno poslužiti i u cilju obmane branioca u pogledu pravca glav-

nog udara i maskiranja početka opšteg napada. U principu, težilo bi se tome da se što veći broj jedinica, prvenstveno onih u prvoj liniji podvrgne iznuravanju. Pored snaga u prvoj borbenoj liniji, objekti napada bili bi i komandna mesta, a artiljerija, oklopne jedinice i vazduhoplovne baze samo u izvesnim slučajevima.

Dejstva u cilju iznuravanja napadača svodila bi se na objekte kao kad je u pitanju branilac. Naročito bi bilo efikasno dejstvo protiv jedinica u prvoj borbenoj liniji od momenta njihove pojave na polaznom položaju.

Najveći rezultati mogu se očekivati od ovog oblika dejstva u vreme privremenih prekida dejstva bez obzira na to zašto je do njih došlo. U uslovima velikog borbenog naprezanja, kakve je opravdano očekivati u modernom ratu, dejstva u nadeveno vreme, ako bi se izvodila smišljeno, znatno bi umanjivala borbenu sposobnost jedinica ne dopuštajući im da se odmore.

Dejstvo za neutralisanje svodi se na sprečavanje osmatranja, privremen prekid dejstva i izbacivanje iz stroja dela žive sile i oružja.

Sva tri ova cilja mogu se, u većoj ili manjoj meri, postići dejstvom bilo kog oružja. Za vatreno oružje karakteristično je to da posledice traju relativno kratko. U slučaju BOt stvar stoji drukčije. Njihovim izbacivanjem na cilj koji se želi neutralisati aktivnost cilja biće ometana (ako ne i potpuno paralisana) sve dok traje aktivnost izbačenog BOt, odnosno dok cilj ne izađe iz kontaminirane zone.

Neutralisanje primenom BOt je efikasnije nego bilo kojim drugim sredstvima ili, bolje rečeno, kad je cilj dejstva neutralisanje neprijateljskih vatrenih sredstava, najrentabilnije je upotrebiti BOt.

Vrlo efikasna je primena BOt u cilju neutralisanja artiljerije na zaklonjenim vatrenim položajima bilo kod branioca ili napadača. Kontrabatiranje eksplozivnim granatama redovno bi bilo korisnije zameniti hemiskim.

Za primenu BOt u cilju neutralisanja dolaze u obzir sva sredstva koja dozvoljavaju da se oni izbacе na potrebnu daljinu.

Neutralisanje se može vršiti i KBOt, ali je dejstvo DBOt u tečnom stanju efikasnije. Pri gađanju težiće se tome da se kontaminiraju i neprijateljeva oruđa. Ako se na vatrenim položajima stvori visoka gustina zatrovanosti, njegova artiljerija moraće da se premešta.

Neutralisanje ciljeva kao što su tenkovi, bunker i slično, nije tako uspešno, zato što je nemogućna kontaminacija posada (žive sile). Ako je tenk hermetički zatvoren nije uopšte osetljiv na dejstvo BOt. U pokrivenim borbenim zaklonima ljudstvu je dovoljno da stavi gasmaske pa da produži dejstvo.

Neutralisanje pešadijske vatre moguće je zadimljavanjem i dejstvom BOt po borbenom rasporedu pešadije.

Primena BOt u cilju neutralisanja, slabljenja vatre pešadije, primenjivaće se naročito protiv branioca. Hemisko dejstvo protiv pešadije u napadu ima više za cilj da rastroji napadni poredak, oslabi udar, nego da neutrališe vatru pešadije.

Možda je korisno potsetiti se na to da BOt, kad se ne raspolaže vatrenim sredstvima za uništavanje neprijateljevih vatrenih tačaka, mogu mnogo olakšati dejstvo pešadije koja je prisiljena da lakim streljačkim naoružanjem uništava utvrđene vatrene izvore i oklopljena oružja neprijatelja.

Mogućnost uništavanja žive sile pomoću BOt zavisi od više faktora i to: od efikasnosti samih BOt; postignutog iznenađenja pri primeni; efikasnosti zaštitnih sredstava napadnutog; ubojne moći primenjenog HBS; koncentracije BOt na cilju i od mogućnosti da se cilj ukloni iz napadnutog rejona.

Za uništavanje žive sile koja ne raspolaže zaštitnim sredstvima postoje skoro neograničene mogućnosti. Nju je lakše uništavati HBS nego ma kojom drugom vrstom oružja zbog toga što zakloni, koji su efikasni protiv svih oružja uključujući i nuklearna, pružaju malu zaštitu od BOt.

Savremeni BOt, naročito nervni, omogućuju uništavanje žive sile kad ona raspolaže inače sigurnim zaštitnim

sredstvima, ali za to već treba da postoje odgovarajući uslovi.

Pod pretpostavkom da napadnuti raspolaže sigurnom zaštitnom opremom i da ima slobodu manevra, nemoguće ga je uništiti samo dejstvom BOT.

Uništavanje protivnika koji raspolaže zaštitnom opremom postiže se samo u tom slučaju ako dejstvo otrova traje tako dugo da upotrebljena zaštitna oprema popusti (naprimer, proboj cedila gasmaske) i da napadnuti nema mogućnosti da je zameni, odnosno ako je postignuto iznenađenje, pa zaštitna sredstva nisu blagovremeno upotrebljena.

Naročito povoljna mogućnost uništavanja neprijateljske žive sile pomoću BOT je tada kad se iznenada i u velikim razmerama primeni novi BOT prema kome su postojeća zaštitna sredstva nemoćna.

Upotreba BOT nije nikada sama sebi cilj, nego ona prethodi ili sledi dejstvu drugih oružja i njoj sledeju odgovarajući taktički postupci. U tom svetlu i treba gledati vrednost primene BOT za uništavanje neprijatelja.

(Članak je uzet iz »Vojnog dela br. 7—8/59)

Potpukovnik MILOJE SEKULIĆ

OBMANJIVANJE U RATU

Obmanjivanje, a time i iznenađivanje neprijatelja, oduvek se smatralo sastavnim delom veštine ratovanja. Istorija potvrđuje da su obmanu primenjivale mnoge vojskovođe, ali ipak je mali broj onih za koje se može reći da su u tome postali majstori. Jer, obmanuti opreznog neprijatelja nije nimalo lako ni jednostavno. To zahteva ne samo inteligenciju, smelost, snalažljivost, maštu i svestrano poznavanje vojne nauke i ratne veštine, već i dobro poznavanje neprijatelja, njegove doktrine i namera. Obmanom se služe obe strane — i slabija i jača. Jača — da što lakše i sa manje gubitaka postigne pobedu, a slabija — da nadoknadi nedostatak snaga i sredstava.

Da bi se obmana mogla ostvariti nužno je da se zamisli, planovi i pripreme o pretstojećem dejstvu čuvaju u najstrožoj tajnosti, jer se neprijatelj može utoliko lakše obmanuti ukoliko manje očekuje protivničku odluku-akciju. Tako je, naprimer, Ajzenhauer prilikom priprema za invaziju u Normandiji — da bi sprečio da nacisti saznaju za mesto i vreme iskrcavanja — naredio da se prekine saobraćaj između Velike Britanije i Irske, pošto je ova poslednja održavala diplomatske odnose sa Nemačkom. On je ograničio i privilegije stranih diplomata akreditovanih u Londonu, a njihovu prepisku strogo cenzurisao.

Ujedno je zabranio posećivanje engleskih obalskih oblasti gde se vršila koncentracija trupa i upotrebu prekookeanskog telefonskog, telegrafskog i radiosaoobraćaja. Pošta svih invazionih snaga bila je podvrgnuta strogoj cenzuri.¹⁾

Poučne su i mere bezbednosti koje su Nemci preduzeli da bi očuvali u tajnosti pripreme za svoju tzv. »ArdenSKU protivofanzivu« zimi 1944/45 g. Po navodima generala Bredlija »od svih komandanata koji su bili upoznati sa ofanzivom tražene su posebne garancije, dok je radiosaoobraćaj po pitanjima koja su se odnosila na operacije bio zabranjen. Dalje, bilo je naređeno da službeni prepisu mogu nositi samo poverljivi kuriri, a svakom onom koji bi bio upoznat sa ofanzivom bilo je zabranjeno letenje zapadno od Rajne. Trupe predviđene za ofanzivu imale su da budu privedene u rejone prikupljanja tek u poslednjem momentu, i to noću. U međuvremenu, svi vojnici koji nisu bili nemačke narodnosti bili su udaljeni sa fronta«. ²⁾

Ako se neka akcija ne priprema i ne održava u tajnosti, nema ni govora o tome da će se neprijatelj obmanuti i iznenaditi. U Prvom svetskom ratu, naprimer, Francuzima se teško osvetilo što su i operaciski plan »Aprilske ofanzive« u proleće 1917 godine i sve pripreme bili svestrano razmotreni ne samo u štabovima, već se o njima javno govorilo i otvoreno pisalo i u francuskoj štampi. Zbog toga nije čudo što je nemačka Vrhovna komanda pravovremeno povukla svoje trupe tako da su Francuzi udarili »u prazno« i pretrpeli neuspeh.³⁾

Obe zaraćene strane teže da svim raspoloživim sredstvima održe u tajnosti pripreme za pretstojeću akciju ne samo u odnosu na neprijatelja, već i na sopstvene trupe.

¹⁾ General Ajzenhauer, *Od invazije do pobede*, VIZ »Vojno delo«, Beograd, 1953, str. 42—43.

²⁾ O. Bredli, *Uspomene jednog vojnika*, VIZ »Vojno delo«, Beograd, 1954, str. 621—622.

³⁾ A. Talenski, *Prvi svetski rat*, Biblioteka Vojnog glasnika, Beograd, 1948.

Planovi se razrađuju u štabovima, sva izviđanja vrše starešine, te je tajnost u priličnoj meri osigurana.

Ponekad, pak, može biti korisno ako je što manje ljudi upućeno u ono što se priprema. Tako su Englezi pred bitku kod Kambrea, u kojoj su prvi put masovno upotrebili tenkove, nameravanu ofanzivu čuvali u tajnosti tako da su za nju znali, sem generala Hega, samo još tri ili četiri čoveka. Čak je francuski vrhovni komandant saznao za napad tek uoči njegovoj izvršenja.⁴⁾

U cilju obmane neprijateljskih agenata o nameravanoj ofanzivi u leto 1916 godine Brusilov je produžio da vojnike i oficire pušta na odsustvo, i tek im je poslednje nedelje pre napada to uskratio. Ali, odluka o tome nije objavljena putem naredbe, kako je dotada činjeno, već su odsustva prosto ukinuta bez ikakvog objašnjenja. Sa svojim planovima Brusilov je upoznao samo komandante armija, a to se pokazalo vrlo korisnim: pripremana obmana i iznenađenje u ofanzivi potpuno su ostvareni.

U delatnosti za obmanjivanje, koje su poznate kao kontraobaveštajne mere, spadaju: dezinformacije, demonstrativni napadi i diverzije, lažna sredstva i lažni radovi, kao i raznovrsna lukavstva. Sve te delatnosti imaju za cilj da se neprijatelju pruži lažna slika sopstvene situacije ili sopstvenih mogućnosti da bi se time naveo da reaguje na unapred određen način. Koliku su važnost u Drugom svetskom ratu Nemci pridavali obmani vidi se i iz toga što su 1942 godine u Generalštabu formirali otkaz »za zavaravanje i obmanjivanje neprijatelja«.⁵⁾

Dezinformacije, odnosno lažni podaci i vesti vešto dostavljeni neprijatelju imaju za cilj da ga uvere u postojanje izvesnih okolnosti kojih u stvarnosti nema. Tako je, naprimer, Montgomeri pred bitku kod El Alamejna, pored ostalog, u Londonu namerno proturio glas da će engleska ofanziva u Libiji početi oko 5 novembra, i to na južnom sektoru fronta. Nemački agenti su dostavili tu vest u Ber-

⁴⁾ O. Drožin, *Suvozemne krstarice*, Beograd, 1947, str. 51.

⁵⁾ R. R. Glas — F. Dejvidson, *Obaveštajna služba služi komandantima*, VIZ »Vojno delo«, Beograd, 1955, str. 111.

lin i Romel je naseo. Ustvari ofanziva je počela 14 dana ranije i na severnom sektoru fronta.⁶⁾

Ratna iskustva pokazuju da je korisno neprijatelju podmetnuti lažne, dobro smišljene planove, radiodepeše, zapovesti i druga borbena dokumenta tako da stvore utisak da su stvarni i slučajno otkriveni. Na taj način neprijatelj će biti obmanut, a mere koje će preduzeti biće necelishodne. U Prvom svetskom ratu, naprimer, engleski admiral Biti uspeo je da pomoću lažnih radiodepeša obmane nemački Admiralitet o stacioniranju britanske ratne flote. Na osnovu takvih podataka Nemci su svojim brodovima naredili da isplove na otvoreno more, ne znajući sve do bitke kod Jitlanda gde se engleska ratna flota zaista nalazi.

I lažnom zastrašavajućom propagandom može se u nekim slučajevima obmanuti neprijatelj. Tako je lažna propaganda nacista pri kraju Drugog svetskog rata o pripremanju »Reduta u Alpima« za davanje poslednjeg otpora bila vešto pripremljena obmana. Ali tek kada su operacije bile završene, Saveznici su saznali da »Redut« nije postojao. Međutim, po nemačkoj propagandi on je bio takvih razmera da je, po rečima samog Ajzenhauera, pravo čudo kako su Saveznici mogli da veruju u njegovo postojanje i da o tome vode računa u planovima operacija.

Vrhunac veštine obmanjivanja sastoji se u tome da se kod neprijatelja stvori takvo uverenje da on, i pored toga što na bilo koji način sazna prave protivničke namere i i planove, ostane u čvrstom ubeđenju da su oni lažni.

Istorija je bogata primerima pogrešnih ubeđenja i samoobmane. Tako je Staljin, u proleće 1941 godine, i pored blagovremenog upozorenja od strane Čerčila,⁷⁾ bio, izgleda,

⁶⁾ »The Highest Strategic Bluff in the Second World War«, British Sigest.

⁷⁾ O koncentracijama nemačkih snaga prema Rusiji, Čerčil je 3 aprila uputio Staljinu sledeću poruku: »Primio sam od pouzdanog agenta obaveštenje, kojem možemo pokloniti veru, da su Nemci u doba kad su mislili da drže Jugoslaviju u mreži, tj. nakon 20 marta, započeli s prebacivanjem tri do pet oklopnih divizija iz Rumunije u južnu Poljsku. Čim su saznali bez sumnje za srpsku revoluciju obustavili su taj pokret. Vaša Ekselencija će

ubeđenja da Hitler neće napasti Sovjetski Savez. Poznato je i ovo: »Misao koja je u mozgovima komandanata Havaja nadvladala sve ostale bilo je verovanje i ubeđenje da Perl Harbur neće biti napadnut...«⁸⁾

I demonstrativnim napadima neprijatelj se može obmanuti i dovesti u takvu situaciju da ne očekuje dejstva na drugim delovima fronta. Tako su Nemci snažnim protivnapadima na reci Reru, početkom decembra 1944, uspeli da kod savezničke komande stvore uverenje da o nekoj ofanzivi na drugom delu fronta nema ni pomena. Međutim, uskoro je usledila snažna nemačka Ardenska protivofanziva na frontu južno od reke Rera. Evo i jednog primera iz akcije avijacije: prilikom invazije u Normadiji savezničko bombardovanje iz vazduha bilo je izvedeno tako da je Nemcima izgledalo kao da se vrše pripreme za iskrcavanje u oblasti Pa de Kalea. Da bi se Nemci održali u tom uverenju, bombardovane su i rampe za lansiranje V-1 koje su se nalazile u oblasti Kalea. Pa i napadi savezničkog vazduhoplovstva, pred sam dan iskrcavanja, na važne tačke u neposrednoj blizini invazione zone bili su izvedeni tako da Nemci nisu bili u stanju da naslute mesta predviđena za iskrcavanje.

Da demonstrativni napadi u vidu diverzija mogu ponekad da budu vrlo korisni, makar bili izvedeni i malim snagama, dokaz je iskrcavanje jednog puka engleske mornaričke pešadije u Ostendu u početku Prvog svetskog rata. Naglom nemačkom povlačenju sa Marne donekle je doprinela i ta engleska diverzija koja je, prema njihovim ocenama, ugrozila komunikacije i pozadinu kajzerovih armija u Francuskoj.

Značajno mesto u obmanjivanju neprijatelja, naročito pri forsiranju reka i izvođenju pomorskih desantnih operacija, zauzimaju prividne koncentracije sopstvenih snaga i sredstava (pravih i lažnih). Njima se može neprijateljeva pažnja privući na otseke fronta na kojima se neće vršiti

znati oceniti značaj tih činjenica«. (Bogdan Krizman, *Drugi svetski rat u memoarima Vistona Čerčila*, Zagreb, 1952, str. 162—163.)

⁸⁾ R. R. Glas — F. Dejvidson, *Obaveštajna služba služi komandantima*, VIZ «Vojno delo», Beograd, 1955, str. 5.

forsiranje ilii desant i navesti da pogrešno rasporedi svoje snage i upotrebi svoje rezerve. Englezi su, naprimer, u Prvom svetskom ratu, pripremajući proboj jako utvrđenog fronta u rejonu grada Kambrea — pored širenja lažnih vesti, promene naziva štaba tenkovskog korpusa, prikri-venog prikupljanja ljudstva, tenkova, artiljerije i druge ratne tehnike — daleko severnije (u blizini Arasa) vršili »koncentraciju« svoga tenkovskog korpusa. Na jednu malu stanicu u blizini fronta svako veče, skoro čitavi mesec dana stizao je voz sa tenkovima. Nije bilo teško zaključiti da se u obližnjoj šumi koncentriše veliki broj tenkova i da se očigledno priprema neka ofanziva. Pet dana pre napada kod Kambrea, na šumu u kojoj su bili »koncentrisani« tenkovi, iznenada se sručila strahovita nemačka artiljeriska vatra. Nemci su bili ubeđeni da su uništili veliki broj tenkova. Ustvari, u pomenutoj šumi nije bilo nijednog tenka.⁹⁾

U Drugom svetskom ratu, prilikom invazije u Normandiji, prividnom većom koncentracijom savezničkih desantnih trupa i invazionih brodova na istočnoj i jugoistočnoj obali Engleske stvoreno je kod Nemaca uverenje da je iskrcavanje u Normadiji samo manevar za odvođenje njihove pažnje.

Zanimljiv je i primer uspešne obmane koju je u Drugom svetskom ratu ostvarila 9 američka armija lažnom pripremom prilikom forsiranja reke Rajne. Da bi obmanuli Nemce u pogledu mesta forsiranja, Amerikanci su na otseku stvarnog forsiranja (u rejonu varoši Rajnberga) vršili pripreme u najvećoj tajnosti, dok su pri mestu lažnog forsiranja (kod Uirdingena) podizali lažna skladišta, izgrađivali lažne puteve i danima prevlačili lažni materijal. Obmana je bila tako ubedljiva da su Nemci još čitavu nedelju dana posle izvršenog forsiranja kod Rajnberga očekivali glavni prelaz kod Uirdingena i prema njemu držali svoje rezerve.

Lažna sredstva i lažni radovi imaju za cilj da neprijatelja obmanu u pogledu jačine, mesta i rasporeda sop-

⁹⁾ O. Drožin, *Suvozemne krstarice*, Beograd, 1947, str. 52—55.

stvenih snaga i tehnike, kao i u pogledu sopstvenih namera. Pomoću nekih 15.000 maketa konja, izrađenih od krpa i slame, engleski general Alenbi je za vreme bitke kod Armagedona (u Palestini) 1918 godine obmanuo Turke. Lažna sredstva za obmanjivanje neprijatelja široko su primenjivana i u Drugom svetskom ratu. Montgomeri je, na primer, pred bitku kod El Alamejna naredio da se izradi na stotine lažnih tenkova i na hiljade lažnih kamiona. Pomoću njih on je uspeo da obmane neprijatelja u pogledu mesta koncentracije svojih oklopnih snaga, a samim tim i u pogledu pravca nanošenja glavnog udara.

U tzv. »Kurskoj izbočini« Rusi su, izradom lažnih položaja sa mnoštvom lažnih fortifikacijskih objekata (rovova, artiljerijskih položaja, osmatračnica i dr.), kao i velikim brojem lažnih tenkova i aviona, naveli Nemce na pogrešne zaključke o rasporedu i jačini sopstvenih snaga i »odvukli« vatru njihove artiljerije i avijacije sa svojih stvarnih položaja.

Rušenje mostova na Neretvi u Četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi, koje je izvršeno po naređenju Vrhovnog štaba u cilju da se neprijatelj obmane o pravcu daljeg nastupanja snaga Glavne operativne grupe, pretstavlja jedinstven način obmane u ratnoj istoriji. Prelaz je izvršen na improvizovanom pešačkom mostu kod Jablanice, podignutom pored porušenog železničkog, tako da na Neretvi, kako je rekao Ler, nije ostalo »ni plena, ni zarobljenih, ni mrtvih«.¹⁰⁾

Pri obmanjivanju treba tragati za novim idejama, tj. ne smeju se ponavljati stare — poznate mere, načini i postupci, jer neprijatelj može da ih brzo i lako prozre i preduzme protivmere za njihovo uspešno paralisanje. Zapravo, ako se želi da se neprijatelj zaista obmane, a samim tim i iznenadi, treba primenjivati neuobičajene mere i nepredviđene postupke. To je najbolji put kojim se mogu postići krupni rezultati. Tako je u Prvom svetskom ratu, u leto 1916 godine, general Brusilov primenio nov način proboja austro-nemačkog utvrđenog poziciskog fronta. Do-

¹⁰⁾ *Enciklepedija Jugoslavije*, II deo, 1956, Beograd, str. 590.

tada je proboj poziciskog fronta vršen na relativno uskom otseku, pri čemu je uvek postojala mogućnost da neprijatelj pravovremeno privuče svoje rezerve, kao i deo snaga sa nenapadnutih delova fronta, i da tako lokalizuje proboj. Brusilov je odbacio dotadašnji šablon i odlučio da proboj neprijateljskog fronta izvrši jednovremenim napadom na više otseka, odnosno na nekoliko odvojenih operacijskih pravaca. Na taj način on je uspeo da u najvećem stepenu iznenadi neprijatelja. Front je bio probijen na nekoliko mesta i na velikoj širini i dubini. Krajnji rezultat: oko 750.000 poginulih, ranjenih i zarobljenih austro-nemačkih vojnika i oficira.

I neočekivanim — novim postupcima u odbrani može se neprijatelj ne samo obmanuti već i slomiti njegov napad. Tako je u Prvom svetskom ratu, početkom jula 1918 godine francuska Vrhovna komanda nekoliko dana pre nemačke ofanzive u Šampanji skriveno prebacila svoje trupe sa prvog odbranbenog položaja na međupoložaj. Tim neuobičajenim postupkom — »izmicanjem«¹¹⁾ — Francuzi su obmanuli neprijatelja tako da je nemačka artiljerija izvršila artpripremu »u prazno«.

U ofanzivnim borbenim dejstvima obmanjivanje se, uglavnom, svodi na to da se neprijatelj dovede u zabludu u pogledu grupisanja snaga i vremena početka dejstva. A to se može postići i preduzimanjem zbunjujućih manevra.

Obmanjivanje neprijatelja manevrom može se postići i na ovaj način: stvoriti nadmoćnost snaga na pravcu gde se ustanovi da je neprijatelj najslabiji, pa tu preduzeti napad. Kad se branilac potisne, onda se na tom otseku,

¹¹⁾ Taktika »izmicanja« u cilju obmane neprijatelja nije nova. Nju su primenjivali još Mongoli prilikom svojih pohoda u Evropu. U bici kod Lignica sa srednjeevropskim vitezima (21 maja 1241 godine) oni su primenili svoj omiljeni način obmane koji se sastojao u lažnom bekstvu sa bojišta. U jednom momentu vitezi, opijeni pobedom, pošli su u poteru za lakom mongolskom konjicom, koja se ispred močvara reka Kacbaha rasturila levo i desno — izgubila sa bojišta. Ali, kada su vitezi u zaletu uleteli u močvare, iznenada su ih Mongoli napali s krila i s leđa i uništili ih do poslednjeg.

na vidnom mestu ostavljaju slabiji delovi, a ostale se snage prebacuju na drugi pravac. Tako se neprijatelj uznemirava, obmanjuje i rastresa. Ovaj način obmane primenili su Nemci pri pokušaju forsiranja Lima, početkom jula 1944 godine, kod Bijelog Polja, u borbi s našim jedinicama.¹²⁾

Manevar preko zemljišta, za koje neprijatelj smatra da je teško ili uopšte neprohodno, takođe dovodi do iznenađenja neprijatelja. U Narodnooslobodilačkom ratu desio se zanimljiv pokušaj korišćenja takvog zemljišta. Zanimarivanje severozapadnog dela obruča — Vučeva — u Petoj neprijateljskoj ofanzivi od strane Nemaca, može se objasniti obmanom. »Izgleda da su Nemci hteli, bar u početku, da naše snage navuku na ovaj težak teren u uverenju da će zatim na vreme zatvoriti sve prilaze i tu nas uništiti.«¹³⁾

Obmanjivanju treba težiti i u uslovima primene term nuklearnog oružja u savremenom ratu, jer prividne — lažne akcije i mere u cilju zavaravanja neprijatelja mogu biti od velike koristi. Za obmanjivanje treba iskoristiti sve moguće načine i sredstva — kontraobaveštajnu delatnost, demonstrativne akcije, prividne koncentracije, lažne radove i lažna sredstva, promene borbenih postupaka i zbunjjujuće pokrete (manevre), kao i teško prohodno zemljište. U svakoj situaciji treba pronalaziti posebna sredstva, načine i postupke koji će, uz preduzimanje prethodnih mera, dovesti do što potpunije obmane neprijatelja, a samim tim i do što potpunijeg iznenađenja i pobede.

Ne treba gubiti iz vida da eventualna upotreba nuklearnog oružja u određenom ratu pruža velike mogućnosti za obmanjivanje. Ali, i u takvim uslovima dejstva, umešne, smele i snalažljive starešine moći će da zadrže slobodu akcije i da neprijatelju nametnu svoju volju, a samim tim i da u velikoj meri utiču na razvoj borbenih dejstava — operacija u svoju korist.

(Članak je uzet iz »Vojnog dela« br. 4—5/57)

¹²⁾ Niko Jovičević, *Od Pete ofanzive do slobode*, VIZ »Vojno delo«, Beograd, 1955, str. 409—410.

¹³⁾ Niko Jovičević, *Od Pete ofanzive do slobode*, VIZ »Vojno delo«, Beograd, 1955, str. 334.

Pukovnik RAHMIJA KADENIĆ

O POKRETLJIVOSTI U SAVREMENIM USLOVIMA

Današnji materijalni, politički i drugi uslovi bitnije se razlikuju od onih uoči i za vreme Drugog svetskog rata. Iz toga proizilazi da budući rat ne bi mogao da bude prosto ponavljanje prethodnog, jer bi se odvijao u promenjenim uslovima. On bi morao odražavati nove kvalitativne promene, pa bi njegov zamah i oblici, njegova ratna veština i njeni sastavni delovi, kao i ostale manifestacije, morale biti prilagođene novim uslovima. Pri tome se ne može koncentrisati samo na vojna pitanja, a zanemariti ceo kompleks novih pojava od kojih je rat postao neodvojiv na sadašnjem stepenu kretanja društva. Zbog toga je teško u savremenoj ratnoj problematici ma koje pitanje analizirati, a još teže pravilno oceniti, ako se ne vidi opšta celina.

Pogledamo li društveno-političke odnose videćemo da se oni razlikuju od onih uoči i za vreme Drugog svetskog rata. Danas je ceo svet u aktivnom klasnom previranju i u celini pretstavlja period prelaza od starog ka novom društvenom sistemu. Problemi tog kretanja javljaju se svuda, a njegov proces ukazuje na korenite promene odnosa snaga, pri čemu se novi društveni sistem kao snaga razvio, idejno i istoriski pobedio. U vezi s tim se ispoljavaju i druge promene. Danas stupaju na svetsku pozor-

nicu zemlje Azije i Afrike, pa i Latinske Amerike koje su do Drugog svetskog rata manje-više bile pasivni posmatrači svetskih zbivanja. Međutim, danas su oni aktivni činioци i predstavljaju krupne snage. Dok se Prvi svetski rat vodio za podelu kolonija koje su predstavljale 75% celokupne površine sveta, dotle već Drugi svetski rat nije predstavljao borbu za kolonije, nego borbu za pretvaranje i razvijenih evropskih zemalja u potlačene. Danas je u tom pogledu situacija sasvim drukčija, jer se u kolonijalnom položaju nalazi svega 6% svetske površine i svetskog stanovništva. Te nove milionske mase pojavljuju se kao istoriski nov i sve krupniji faktor. U svemu tome drukčije je i postrojavanje političkih i vojnih koalicija, a drukčiji i broj stvarno velikih sila, što sa svoje strane oštro ističe politički aspekt ratne problematike.

Druga karakteristika tih promena je i ekonomika. Ogroman skok odigrao se u razvitku proizvodnih snaga koji je za poslednjih 20 godina doveo u svet do porasta industrijske proizvodnje za 130%, čelika za 111%, nafte za 200% itd. Pokretačka snaga ekonomike je dosad neviđeni razvitak nauke i moderne tehnike, posebno automatizacije. Po svojoj sadržini ta pokretačka snaga predstavlja posebnu silu koja svojim posledicama revolucionira ekonomiku, a u vezi s tim i društveno-politički život. Ekonomski faktor današnjeg razvitka jeste onaj faktor koji je pored otkrića atomske energije najviše zatalasao svet i koji je postao neodvojiv predmet interesa i istraživanja u oblasti ratne problematike. To su neke opšte napomene koje govore o novim pojavama koje se razlikuju od onih iz Drugog svetskog rata što nije bez veze sa suštinom gledanja na budući rat. Najzad, eventualan budući rat ih ne može mimoći, jer je poznato da ratovi menjaju svoj lik u zbiru materijalnih, klasnih, političkih i drugih najraznovrsnijih preobražaja kretanja društva.

Otkriće atomske energije i najnoviji razvitak nauke i moderne tehnike stavljaju nedogledne posledice na društveni, privredni, pa sledstveno tome i na razvitak vojne problematike. Poznato je da se svet nalazi pred problemom upotrebe atomske energije koje kilogram obogaćenog

urana sadrži isto toliko koliko i 300 teško natovarenih vagona kamenog uglja. Zasada su razvitak i namena orijentisani u pravcu razaranja, u svrhe rata. Oba ova činioca sa takvom orijentacijom unela su ogromne promene u naoružanje, a pod uticajem toga izvršene su promene u organizaciji armija, a zatim u ratnoj veštini i njenim sastavnim delovima i uopšte u načinu vođenja rata. Ne ulazeći u pojedinačna dostignuća moderne ratne tehnike, neophodno je ipak makar i grubo uopštiti te rezultate na činiocu vatre koji je sa činiocem pokreta u uzajamnoj povezanosti. Upoređujući vatrenu moć između Prvog i Drugog svetskog rata moglo bi se konstatovati da je ona porasla u tom periodu za 20 puta. Međutim, pojavom atomskog oružja u vidu atomske bombe nastupio je skok koji je vatrenu moć povećao za 1000 puta, izuzimajući termonuklearnu čija je vatrena moć neuporedivo veća.

Savremena ratna tehnika je između ostalog materijalizirala dve stvari. Prvo, ona je pojavom atomskog oružja povećala do ogromnih mogućnosti koncentraciju vatre i rušilačkog dejstva, a zahvaljujući nosačima tog oružja (avionima, projektilima i dr.) stvorila uslove da se istovremeno nanose udari po objektima strategiskog i taktičkog značaja. Drugo, ona je tu koncentraciju vatre povezala pokretom koristeći mehanizovane, vazdušne i vazdušno-desantne snage u cilju brze eksploatacije atomskih udara. Sve je to unelo korenite promene u način ratovanja, posebno u postrojavanje borbenih poredaka, što je pod uticajem pojave atomskog oružja imalo za posledicu rasturanje jedinica u širinu i dubinu u odnosu koji neki pisci procenjuju 4 : 1 pa i više u dubinu imajući u vidu norme iz Drugog svetskog rata. Tehnička dostignuća poprimila su takav tempo razvitka i namena da su skratila rastojanja i da su time kriterijum prostora i vremena koji je postojao u Drugom svetskom ratu korenito izmenila zahtevujući druga merila i odnose čoveka prema tome.

Već Drugi svetski rat je masovnom upotrebom motora odigrao ulogu kvasca na daljem preobražaju rata u pravcu pokretljivosti. Danas sa takvim činiocem vatre kao što je atomsko oružje i uz punu integraciju motora pove-

čava se zamah i tempo, a time nastupaju i velike mogućnosti šire primene načela pokretljivosti u vođenju rata. Preduslov za to je ogroman porast savremene ratne tehnike koja je po svojoj nameni više ofanzivnog karaktera i koja je time pokretljivosti dala nova svojstva. Oštrina tog problema je dvostruka. S jedne strane je pokretljivost koja zahteva atomsko oružje u cilju brze koncentracije i dekoncentracije, a s druge geografski položaj sa postrojanjem vojnih blokova i njihovim interesima. Zbog toga se danas govori i o tzv. globalnoj pokretljivosti u vidu stvaranja velikog broja različitih baza sa oružanim snagama i širokog sistema saveza, jer se rejonom cilja smatra ceo svet, pa stoga i sredstva moraju biti prilagođena da zadovolje potrebe jednog ili drugog bloka u pogledu manevara i udaljenosti.

Očito je da se radi o problemu pokretljivosti u novim uslovima koji počinje od jednih, a ide ka drugim sve novijim pitanjima. U kojem stepenu pokretljivosti će se voditi budući rat moguće je teoretski pretpostaviti ali, imajući u vidu svu složenost novih uslova, definitivnih i nepogrešivih odgovora bez stvarnosti rata ne može biti.

Na pokretljivost jedne armije utiče niz činilaca koji je uslovljavaju i od kojih ona posredno ili neposredno zavisi. Ti činioци se toliko međusobno prožimaju da bi nas daleko vodilo njihovo nabranjanje. Međutim, manje-više sve njih, uostalom kao i samu armiju, uslovljavaju materijalni i ljudski faktori preko kojih se realizuje i načelo pokretljivosti.

Materijalni faktor je opredeljen stepenom razvitka, veličinom i snagom materijalne baze određene zemlje u miru i ratu. On uključuje u sebe ekonomski potencijal u vidu industrije, sirovina, saobraćaja, energetskih izvora, nauke, tehnike itd. i prilagođava sistem mirnodopske delatnosti onoj koja se predviđa ratnim planovima i programima. Pored ekonomskog neophodno je uzimati i druge potencijale kao što su geografski, ljudski i sl. Ukoliko su ti potencijali razvijeniji i veći utoliko je armija dotične zemlje zasićenija tehničkim i drugim sredstvima u vidu raznog naoružanja i opreme. Ta činjenica došla je najjače

do izražaja u pokretljivosti armija vodećih zemalja blokova koje raspolažu i atomskim oružjem i, zavisno od politike koju vode, izgrađuju svoje oružane snage tako da budu i pokretljive na bojištu, i sposobne za brza prebacivanja i na hiljade kilometara.

Međutim, pokretljivost se ne može stvarati samo i isključivo delovanjem materijalnih činilaca. Rat i borba su specifične delatnosti u kojima se mora razlikovati sadržina pojma pokretljivosti u takvim uslovima od uobičajenog pojma kretanja ili transportovanja. U rešavanju tog pitanja potreban je podjednako udeo ljudskog faktora. Svojim udelom u stvaranju ratne veštine i njenih sastavnih delova, u oblikovanju organizacije i formacije, u obučavanju i komandovanju pa preko svoje objektivne uloge kao žive sile u primeni postupaka i volje na bojištu, on uz neodvojivo jedinstvo sa ostalim činionicima realizuje i pitanje pokretljivosti. Udeo ljudskog faktora u stepenu pokretljivosti pojedinih armija nije podjednak i on se na tom pitanju u savremenim uslovima posebno usložava kao posledica neravnomernosti razvitka materijalnih uslova. Pokretljivost svake armije je rezultat zajedničkog delovanja materijalnog i ljudskog faktora, ali su njihovi odnosi u pojedinim armijama različito postavljeni zavisno od gornje napomene.

Pokretljivost je uslovljena obostranim geografskim faktorom koji se ispoljava preko oblika, veličine i bogatstva sopstvene teritorije i njenog položaja u odnosu na protivnika. Veličina utiče na stepen potiranja fronta i pozadine, a time stvara uslove za rasturanje privrede i preduzimanje primene tekuće proizvodnje za snabdevanje armije. Istovremeno, pokretljivost uslovljavaju veličina, položaj, oblik zemljišta, klimatski uslovi itd. protivničke teritorije. Taj faktor u nekim okolnostima može imati krupan pa i odlučujući značaj. Istorisko iskustvo iz početnog perioda Drugog svetskog rata, sadržano u uspesima i neuspesima nemačke armije, daje dovoljno dokaza o uticaju ovog faktora, razume se povezano sa ostalim činionicima.

Pored tih činilaca pokretljivost, na određen način i uz ostale faktore, uslovljavaju oblik i metod vođenja rata.

Poznato je da su Nemci u Drugom svetskom ratu pomoću organizacije i opreme, koristeći na nov način tenkove i avione, ostvarili veliku pokretljivost. Agresivni cilj rata formirao je jasno način ratovanja, koji je uz gornji fakat i ostale okolnosti vršio određen uticaj na pokretljivost armije. Tim načinom vođenja rata oni su realizovali pokretljivost i u periodu 1939—40 godine za nekoliko nedelja paralisali Poljsku a zatim i armije zapadnih zemalja. Istovremeno postoji povratni uticaj pokretljivosti na vođenje rata, na oblike manevra, na opseg, tempo i trajanje operacija. Taj uticaj i evoluciju pokretljivosti moguće je donekle sagledati u poslednja dva svetska rata. Tempo nastupanja u Prvom svetskom ratu pri proboju taktičke dubine iznosio je 2—4 km a u operativnoj dubini 6—10 km na dan. U Drugom svetskom ratu tempo se povećao u taktičkoj dubini na 10—12 km a u operativnoj na 20—25 km. Predviđa se da će u budućem ratu tempo nastupanja pri proboju taktičke dubine iznositi 25—30 km a operativne 40—50 km pa i više na dan. Pojavom atomskog oružja i potpunom motorizacijom snaga nastupila je dalja evolucija pokretljivosti armija. U tome smislu je i nov način postrojavanja borbenih poredaka koji, kao pravilo, predviđa izvođenje napada iz pokreta. Pripremni periodi i operativno-strategijske pauze predviđaju se veoma kratke, a izvođenje borbenih dejstava takoreći permanentno. To bi bio uticaj načina vođenja rata na pokretljivost armije i obratno — povratni uticaj pokretljivosti armije na način vođenja rata.

Najzad, mora se istaći i stvarnost rata. Naime, koliko god pokretljivost zavisi od pomenutih faktora i može da utiče na vođenje rata, njena realizacija nije samostalan čin. U obostranom sukobu ona je uslovljena načinom vođenja rata, sredstvima i borbenim postupcima drugog protivnika. Stepem uslovljenosti biće veći ukoliko sopstveni način vođenja rata i načelo pokretljivosti uz organizaciju i opremu nisu bili zasnivani na realnoj stvarnosti postupaka protivnika. Upravo taj faktor pod određenim okolnostima i pored organizacije i opreme može da ograniči i spreči realizaciju pokretljivosti i njen uticaj na celovito

vođenje rata. Tim više ukoliko se u sklopu subjektivnih i objektivnih uslova ne pronađu uspešna rešenja protiv konkretnog načina vođenja rata protivnika. Istorisko iskustvo potvrđuje i jedno i drugo.

Uzmimo poslednji Nemačko-francuski rat. Pored ostalog Francuzi su zasnivali vođenje rata na planovima koji su polazili od dužine i debljine betonskog zida, grupišući i snage po linearnom načelu. Naprotiv, Nemci su u okviru svog načina ratovanja obezbedili jake oklopne snage, izvršili pravilno grupisanje i realizovali pokretljivost svoje armije dovodeći za kratko vreme francusku armiju do poraza. Pri tome je obostrani odnos snaga bio približno isti. Međutim, Nemci su poznavali francusku doktrinu pa čak i konkretne operacijske planove, na osnovu čega su izvršili grupisanje svojih snaga na pravcu glavnog udara 5 : 1 a usto do najvećeg stepena iskoristili pokretljivost svoje armije. Ukupan odnos snaga bio je približno isti, ali Francuzi nisu mogli paralisati pokretljivost Nemaca, jer im se ratna veština i njeni delovi zasnivala na pogrešnoj koncepciji o vođenju rata i upotrebi armije.

U drugom slučaju, vođenje rata protiv NOV i POJ a kasnije Jugoslovenske armije Nemci nisu pronašli te mogućnosti i nisu mogli realizovati pokretljivost čije bi posledice rezultirale njihovom pobedom. Iskorišćavanje njihove organizacije i opreme bilo je uslovljeno oblikom Narodnooslobodilačkog rata i tu je ležao koren rešenja. Oni su tenk i avion prilagodili za jedan način vođenja rata, ali tim načinom nisu uspeali pronaći rešenja pred novim metodom kojim su NOV i POJ vodili Narodnooslobodilački rat. Naprotiv, taj oblik sa svojim metodima i borbenim postupcima stvarao je našim snagama poznata preimućstva i uslove u kojima je pokretljivost Nemaca bila najpre sve više ograničena a zatim i paralisana.

Prema tome, pokretljivost armije i u savremenim uslovima ima daleko širi sadržaj od onoga koje isključivo polazi od sredstava njihovog kretanja i menjanja mesta na bojištu ili ratištu. Neosporno da brzina čini veoma važnu stranu pokretljivosti, posebno ona koja se postiže motorima i kao borbenim i kao transportnim sredstvima,

ali je ipak ne iscrpljuje. Tek iz povezanosti sa ljudskim faktorom, sa njegovim najrazličitijim postupcima od stvaranja ratne veštine pa do razrešavanja unutrašnjih zakona borbe na bojištu moguće je rešavati i pitanje pokretljivosti.

U sklopu tih činilaca rešavaju se i ostala pitanja od kojih zavisi pokretljivost armije kao što su: komandovanje, snabdevanje, formacija, obuka, opterećenje vojnika i niz drugih preko kojih se realizuje načelo pokretljivosti. To je skup povezanih pitanja koja u okviru celine imaju svoje posebne zakone i zahtevaju pojedinačnu analizu koja se po svojoj širini ne može obuhvatiti jednim člankom.

Atomsko oružje uz druge faktore stvara povoljne uslove za pokretljivost armija. To oružje sa njegovim nosačima u vidu aviona, projektila i atomske artiljerije omogućuje stvaranje ogromne koncentracije vatre i iziskuje brz pokret. I obratno, ono postavlja pokretljivost kao uslov za zaštitu od protivničkog atomskog udara. Rešenje ovih dveju suprotnosti traži se u maksimalnoj pokretljivosti armije čije bi jedinice bile nosioci brzog pokreta u cilju eksploatacije vatrenog učinka i istovremeno u cilju zaštite. Time su tehnička dostignuća i karakter budućeg rata uneli nove elemente na osnovu kojih je pitanje pokretljivosti u atomsko doba poprimilo svu oštrinu i važnost.

Sa činiocem vatre osnovu te pokretljivosti pretstavlja motor sa svojim sposobnostima ugrađen u tenkove, avione, helikoptere, oklopne transportere i druge mašine, koji se za vreme dejstva međusobno povezuju električnim sredstvima veze i komandovanja. Problem povezivanja vatre i pokreta rešen je tenkom i oklopnim transporterom kao najpovoljnijim sredstvima. Njima se pokretljivost postiže snagom i brzinom motora, a zaštita žive sile oklopom. Ovaj mehanizam pokretljivosti zasniva se na snazi tehničkog faktora čiji su nosioci u međusobnoj povezanosti i omogućuju da ogromne vatrene mogućnosti budu blagovremeno eksploatisane. Međutim, posmatran sa druge strane taj mehanizam je u zavisnosti od funkcionisanja više faktora koji pod određenim okolnostima u ratnoj stvarnosti mogu predstavljati za njegov rad i posebne probleme.

Savremena ratna tehnika proširila je ogromne mogućnosti jednovremenog udara po frontu i po ekonomskim i drugim objektima u dubini nezavisno od toga koliko su udaljeni od bojišta. — (Ratna tehnika došla je u svom razvitku do takvog stepena kada ne mora u svakom slučaju prodirati na protivničko tle. Već danas neki vojni pisci računaju da će u budućem ratu 50% strategiskih zadataka biti izvršavano dirigovanim projektilima). — Granice fronta i pozadine u ranijem smislu više ne postoje, a time je i pitanje pokreta uopšte stavljeno pred nove probleme. Poremećen je odnos u zavisnosti pokreta na frontu od mogućnosti kretanja u dubini. U toj međuzavisnosti danas su sasvim drugi uslovi. Pozadina u sveukupnosti postaje jedan od glavnih centara savlađivanja i napada pri čemu su i misao u tom pravcu i mogućnosti ratne tehnike veći nego ikad ranije. Dezorganizacija pozadine ostavljaće određene reperkusije na snabdevanje i popunu čije bi posledice korenito uticale na stepen pokretljivosti armija na frontu.

Sa gledišta pokretljivosti ogromnih mehanizovanih snaga vladanje komunikacijama pretstavljaće jedan od odlučujućih faktora. Poznato je da je taj faktor u Drugom svetskom ratu imao presudnog uticaja na vođenje pojedinih etapa rata i izvođenje pojedinih operacija. — (Na Nemačku je 1943 godine bačeno 58.000 tona bombi što je kao posledicu imalo smanjenje saobraćaja za 30%, a u toku 1944 godine posle bačenih 333.600 tona bombi saobraćaj je bio smanjen za 80%). — Milionske armije sa mehanizacijom i na ogromnim prostranstvima zahtevaće ogromna sredstva u snabdevanju i popuni a za to su neophodne i komunikacije. Sa komunikaciskim linijama u vazduhu moguće je dosta postići, ali je sigurno da te linije ne mogu zameniti suvozemni dotur. — (Divizija u Prvom svetskom ratu trošila je 80—100 tona materijala dnevno da bi se to povećalo u Drugom svetskom ratu na 300—400 tona. Divizija u Korejskom ratu, prema nekim podacima, trošila je dnevno 500—600 tona materijala. Predviđa se da će divizija u budućem ratu trošiti 700 pa i više tona materijala dnevno. Jedan korpus sastava dve oklopne i jedna mehanizovana divizija zahteva dnevno

oko 5.000 tona materijala. Za doturanje toga potrebno je oko 1.500 kamiona ili 300—400 helikoptera). — Mogućnosti savremene armije u pogledu pokretljivosti su vanredno velike, ali i uslovljene faktorom komunikacija. Napadi iz vazduha, balistički projektili i dr. predstavljaju stalnu i ogromnu pretnju mehanizovanim snagama na komunikacijama.

U vezi s tim je i pitanje goriva. Hiljade tenkova, aviona i drugih mašina zahteva neprekidno ulja i nafte. Bez toga nema pokretljivosti motorizovanih armija. Već u Drugom svetskom ratu gorivo je imalo neposrednog uticaja na pojedine etape rata i na pojedine operacije. Dovoljno je istaći nemački operacijski plan za 1942 godinu od čije je osnovne ideje odstupljeno, između ostalog, u cilju prodora na Kavkaz i obezbeđenja nafte. Poznato je isto tako da je opkoljena 6 armija Paulusa posle izbijanja Manštajna na reku Miškovu izveštavala da s obzirom na raspoložive količine goriva proboj može otpočeti tek onda kada se oklopne jedinice Manštajna približe na 30 km od fronta 6 armije. Pojava atomskog oružja stvara teške i posebne probleme na planu nafte, jer se tu nude najrentabilniji ciljevi atomskih udara. Integracijom motora u sve vidove i rodove prevaziđene su sve dosadašnje norme u pogledu zahteva za naftom. — (Jedna oklopna divizija koja broji približno oko 3.000 vozila troši za jedan dan operacije oko 120—130 tona goriva. Ili jedan vazdušni puk sa tri pukovska avio poleta zahteva približno oko 180 tona goriva). — Interesantno je napomenuti da je 50% celokupne američke tonaže već u Drugom svetskom ratu otpadalo na transport nafte. Taj problem dominira nad ogromnim mehanizovanim snagama i on će najneposrednije uslovljavati stepen njihove pokretljivosti.

Najzad istakli bismo samo radi konstatacije i zavisnost vazduhoplovstva od aerodromske mreže. Savremeno vazduhoplovstvo iziskuje specijalno uređene aerodrome, sa dugim stazama i čvrste konstrukcije. Takve aerodromske baze su nepokretljive sem manevra letачkih jedinica. Atomsko oružje predstavlja najveću opasnost za takve baze i za savremeno vazduhoplovstvo.

Ne ulazeći u ostale faktore, sem onih koji su napomenuti, može se zaključiti da ih ovaj tehnički mehanizam na pitanju pokretljivosti ne može mimoići. Njegovi nosioci (atomske oružje, oklopne formacije, vazduhoplovstvo itd.) su najneposrednije uslovljeni tim materijalnim činiocima i to u najvećem broju slučajeva na principu tekuće proizvodnje i redovne popune. Zbog toga i postoje gledišta po kojima je teško računati na brzi razvoj strategiskog nastupanja na kopnu bez prethodno rešenog pitanja slabljenja vazdušnih snaga i uništavanja atomskih sredstava protivnika. Koren pitanja pokretljivosti ovih armija leži u tim faktorima čije će rešavanje u stvarnosti rata dirigovati tempom operacija. Međutim, ne treba izvlačiti zaključak da mehanizovane armije ne poseduju ogromne mogućnosti pokretljivosti, nego takav da pokretljivost tih armija u konkretnim okolnostima vođenja rata može biti ograničena pa i paralisana velikim brojem faktora kojima je i uslovljena.

Neravnomernost je jedna od opštih zakonitosti po kojoj su razne zemlje na različitom stupnju razvitka proizvodnih snaga, a time i materijalnih mogućnosti. Osim toga one zauzimaju različit georafski položaj sa različitim osobinama prostora i brojem stanovnika. Najzad one danas imaju i različito društveno-ekonomsko uređenje. Prema tome, postoje korenite razlike u sveukupnosti faktora rata što je uslovljeno objektivno drukčijim položajem pojedinih zemalja. Zavisno od toga ni u savremenim uslovima jedno načelo o pokretljivosti ne može imati univerzalnu sadržinu i postati opštevažeće. Naprotiv, ta objektivna zakonitost pretpostavlja postojanje bitnih razlika u metodima vođenja rata i u ratnim veštinama pa sledstveno tome razlika i na izgrađivanju pokretljivosti pojedinih armija.

Neka manja zemlja teško može upoređivati ukupnost svojih potencijala sa nekom velikom i tehnički razvijenom zemljom. Očito je da se zbog toga i u metodima vođenja rata ne može ići na kopiranje ratne veštine i njenih sastavnih delova velikih sila, jer su sasvim različiti faktori rata. Rešenje tih problema mora se tražiti na drugoj

strani. Poznato je da u stvarnosti rata ne odlučuju samo objektivni (materijalni) nego i subjektivni (ljudski) faktori i sam karakter rata i način ratovanja. Taj zakon ni dostignuća savremene ratne tehnike nisu mogla negirati. Ona su ga usložila i drukčije postavila, ali je čovek ostao u korenu tog zakona i njegovih odnosa. Rešavanje toga svodi se na one činioce koji se ispoljavaju preko subjektivnog faktora i njegove svesne delatnosti da u tom novom odnosu pronađe sebe, otkrije pravila i realnost svoje aktivnosti. Polazeći od gornjih konstatacija u uslovima neravnomernosti taj faktor dobiva povećan značaj, razume se, ne odvojeno nego povezano sa ostalim. Svesnom delatnošću u oblasti ratne veštine subjektivni faktor oblikuje način vođenja rata i odabira takve borbene postupke preko kojih pronalazi rešenja i dovodi u sklad postojeće razlike u vlastitim sredstvima i mogućnostima u poređenju sa protivničkim. Konkretnom razradom tog pitanja neophodno je pronaći takve borbene postupke u sklopu subjektivnih i objektivnih okolnosti vođenja rata kojima će se vlastitim raspoloživim snagama i sredstvima efikasno moći, nezavisno od formi, suprotstaviti tehnički razvijenijem protivniku. Prema tome, najvažnije pitanje je način vođenja rata jer se njegovim rešenjem, uprkos svih poteškoća dolazi i do rešenja pitanja pokretljivosti. Na pokretljivost armije se ne može gledati kao na neki samostalan i izolovan čin i svoditi je isključivo na raspolaganje tehničkim sredstvima. Suština pitanja je u spletu unutrašnjih zakonitosti borbe, operacije i vođenja rata u celini čije razrešavanje u obostranom sukobu dovodi do rezultata koji se na kraju izražavaju u pokretljivosti. Polazeći od toga ona je celovit proces kretanja borbe koja obuhvata ne samo sredstva nego i sve one postupke subjektivnog faktora izražene metodom i načinom vođenja borbe. U vezi s tim su i zadaci ljudskog faktora veoma složeni. Njegova inteligencija da uoči i oblikuje, njegova moralna i fizička spremnost i njegova inicijativa i smelost u dinamici borbe najneposrednije će uslovljavati i samu pokretljivost. Prema tome, pokretljivost je, uz materijalne faktore,

neposredno vezana za metod, način i postupke borbenih dejstava koji se ispoljavaju preko ljudskog faktora.

Uzmimo neku manju zemlju koja bi pred agresijom branila svoju nezavisnost i vodila pravedan odbranbeni rat koji bi direktno snagom moralno-političkog jedinstva i pravednosti aktivirao učešće celog naroda i pretvorio ga u opštenarodni rat. Pretpostavimo da se takav oblik vođenja rata ne zadovoljava upotrebom i dejstvima svojih oružanih snaga samo na frontu, nego istovremeno zasniva takva dejstva na celom ratištu pa i u pozadini protivnika. Samim tim celovito vođenje rata polazi od kombinacija i različitosti izvođenja borbenih dejstava. Na osnovu toga vođenje rata se ne obavezuje isključivo krutim šemama neprekidnih frontova niti se ograničava njihovim oblicima manevra. Naprotiv, formiranje takvog odnosa prema prostoru i oblicima dejstva stvara takve faktore preko kojih je moguće rešavati i pitanje pokretljivosti. Praktično izlazi da se takvim metodom vođenja rata raspolaže na celom ratištu oružanim snagama, čiji su oblici dejstva različiti i baš zbog toga i u jednom i u drugom postoje izvori pokretljivosti. Njihove formacije su u mogućnosti da se nađu istovremeno, pa i ranije na određenom prostoru i da osujete protivnika pre nego što bi on brzinom svojih pokreta i postupaka postigao željeni cilj. Na taj način se brzinom nadoknađuje pomanjkanje tehničkih sredstava, jer se postiže tesna veza između prostora i vremena. Naime, jedinice bi zauzimale u prostoru takav borbeni raspored koji bi im skraćivao pravce i pružao povoljne mogućnosti pokreta. Najzad, uprkos svih teškoća postojali bi takvi uslovi u kojima bi uvek jedan deo snaga raspolagao operativnom slobodom u nametanju svoje volje protivniku imajući mogućnost preduzimanja pokreta po mestu, objektu i vremenu gde žele dejstvovati. Oblikujući takav način vođenja rata izbegava se šema krutih frontova koja bi tehnički superiornom protivniku sasvim dobro došla. Naprotiv, postiže se puna operativna kontrola prostora i obezbeđuje sloboda akcije što na određen način ograničava opasnost od atomskih udara.

U okviru takve celine moglo bi se sa gledišta pokretljivosti prići kratkom razmatranju pojedinih delova i njihove međusobne povezanosti. Najpre bi se moglo pozabaviti onim delom borbenih dejstava koja bi se u celovitom vođenju rata izvodila na frontu. Pri tome se obostrano moraju imati u vidu ranije konstatacije o nosiocima pokretljivosti. Zavisno od toga i pitanje vlastite pokretljivosti moralo bi ići ka takvom rešavanju da u dejstvima na frontu postigne dva najbitnija cilja. Prvo, da zadovolji one zahteve koji se odnose na pokretljivost jedinica koje bi na taktičkim i operativnim pravcima bile suprotstavljene oklopnim i mehanizovanim snagama protivnika i, drugo, da se postigne pokretljivost jedinica u dubini, nezavisno kojoj, da se u svakom momentu i na svakom mestu može suprotstaviti vazдушnim desantima. To su najprimarniji faktori u čemu bi trebalo postići pouzdanost vlastite pokretljivosti. U oba postupka, pored raspoložive opreme i sredstava, dobivaju velik značaj i drugi činioci, a posebno pravilno grupisanje snaga. Svakako da bi te jedinice morale imati veću manevarsku i vatrenu sposobnost da se brzo prebacuju i manevrišu i istovremeno da su obučene takvim borbenim postupcima da se uspešno mogu suprotstavljati mehanizovanim snagama protivnika. Povezano s tim je i pitanje postrojavanja borbenog porotka. On bi ograničenijim sredstvima u prostoru morao postizati takvo raščlanjavanje da obezbedi zaštitu, ali i da stvori uslove koji bi u odnosu na dužinu relacija skraćivali vreme i pravce i obezbeđivali pokretljivost u dinamičnim borbe. Sastavni deo toga bili bi oblici dejstva pri čijem se odabiranju ne bi rukovalo isključivo principom krutog posedanja položaja, nego pre svega principom aktivnosti i sticanja slobode u cilju pokreta i udara po protivniku. Međutim, u opštem odnosu snaga i sredstava verovatno se ne bi moglo zadovoljiti samo tim postupcima ukoliko se ne bi posebno pozabavilo pitanjem komunikacija. One bi pretstavljale nerazdvojan i sastavni deo pokretljivosti, u tempu nastupanja protivnika, posebno u uslovima nepovoljnog stvora zemljišta. (Putna mreža je različito raspoređena i različitog je kvaliteta. Za Evropu

se smatra da je putna mreža bogato razvijena pa ipak i tu postoje područja gde na 100 km² dolazi 100 km puteva, ali postoje i područja gde na 100 km² dolazi 25—30 km puteva.) Narušavanjem toga faktora ograničavala bi se a u velikom stepenu i gubila realna vrednost pokretljivosti njegovih mehanizovanih snaga. I obratno, time bi se dobivale veće mogućnosti vlastite pokretljivosti. Prema tome, vladanje komunikacijama imalo bi obostrano izuzetan značaj. Zbog toga bi dejstva na frontu morala biti direktno povezana i uslovljena uspešnim rešavanjem faktora komunikacija u vlastitu korist počevši od svih vrsta zaprečavanja do najvećeg stepena rušenja. Ti postupci, povezani sa postupcima oružanih snaga koje bi dejstvovala u pozadini protivnika, međusobno bi uticali na dezorganizaciju komunikacija. Suprotstavljanje na frontu i presecanje komunikacija odvajalo bi protivnika od motornog vozila kao sredstva pokreta i borbenog manevra i teralo ga da napušta to sredstvo i izlazi na bojište, čime bi nastupale i druge promene.

S tim u vezi je i pitanje vazdušnih desanata. To pitanje nameće oštre zahteve za pokretljivošću jedinica u taktičkoj dubini i u dubini teritorije uopšte. Ono direktno utiče na mogućnost izvođenja borbenih dejstava na frontu. Neosporno, da su mogućnosti savremenog vazduhoplovstva u tom pravcu daleko povećane i da je primena vazdušnih desanata, posebno helikopterskih, mogućna na bilo kojoj tački ratišta. Imajući u vidu tu činjenicu, neophodno je u dejstvima na frontu dovesti u saglasnost raspored snaga i sredstava po dubini sa verovatnim rejonima primene vazdušnih desanata protivnika. Istina, nije moguće sve rejone predvideti i prikriti odgovarajućim snagama, ali se u najvećem broju slučajeva mogu predvideti oni za desante operativnog značaja. Radi toga je na takvim tačkama po dubini neophodno u svim okolnostima imati snage koje bi po svome sastavu i jačini mogle odmah da se suprotstave desantima protivnika. Pri svemu tome bitna je brzina pokreta i dejstva, a za taj cilj su najpodesnije oklopne i motorizovane jedinice. No, u svakom slučaju, i sve druge

koje bi bile za to namenjene ili koje bi se nalazile na licu mesta.

U celovitom vođenju rata podjednako bi mesto zauzimao i onaj deo oružanih snaga koji bi dejstvovao u pozadini protivnika. Njihova veličina i važnost zadataka koje bi one preuzele i izvršavale ne bi bio drugostepenog značaja. Naprotiv, to je nedeljivo jer bi njihovi ciljevi bili najtešnje povezani sa dejstvima snaga na frontu. Time je uslovljen i njihov zahtev za pokretljivošću koja bi postizala mogućnost operisanja pod specifičnim uslovima u pozadini protivnika sa ciljem da odgovori potrebama rata u celini i potrebama dejstava na frontu. Njihovi zadaci bi se izvršavali drukčijim oblicima dejstva od onih na frontu, pa bi njihova organizacija i oprema morale biti prilagođene tome. To bi bile jedinice koje bi u celovitom vođenju rata imale najveći stepen operativne slobode u oblicima dejstva i nametanja svoje volje protivniku ofanzivnim borbenim postupcima po njegovim objektima u pozadini. Takvi objekti su mnogobrojni i posebno osetljivi za tehnički razvijenu armiju. Uzmimo samo one kao što su baze za snabdevanje i komunikacije. Zbog svega bi toga i pokretljivost tih jedinica imala primaran značaj, jer bi njom u mnogostrukim dejstvima dolazila najefikasnije do izražaja i pokretljivost njihove vatrene moći. Time bi pokretljivost ovih jedinica bila jedan od odlučujućih faktora intenzivnosti odvijanja borbenih dejstava ovog dela oružanih snaga čiji bi rezultati imali povratan uticaj na ostale delove i vođenje rata u celini. Udari po takvim objektima u vidu dezorganizacije snabdevanja i popune protivnika, presecanje komunikacija itd. izazivali bi određene reperkusije u njegovom nastupanju na frontu čije bi posledice vodile ograničavanju i smanjivanju pokretljivosti njegove armije.

Protivnikova prevlast u vazduhu nepovoljno bi uticala na vlastitu pokretljivost. Ona bi bila uslovljena veličinom dotičnog ratišta, a istovremeno i raspoloživim sredstvima PVO. No, isto tako, ona se ne bi mogla ni apsolutizirati jer bi, u opštem sukobu, bila uslovljena zahtevima postavljenim pred vazduhoplovstvo protivnika i na ostalim

ratištima. Zatim, u svakom slučaju i dejstva bi se odvijala na celom prostoru; ona bi bila međusobno razdvojena i sa velikim brojem žarišta — što bi za razliku od neprekidnih frontova — ostavljalo posledice na ekonomiju snaga vazduhoplovstva i njegovu punu efikasnost. I pored svega noćni pokreti i borbena dejstva bili bi pravilo, ne isključujući, razume se i dnevne. Oni bi bili i mogućni u pojedinim periodima rata, kod manje prevlasti u vazduhu, ili pak na pojedinim delovima ratišta, na pokrivenom zemljištu i sl. Međutim, dnevne pokrete i borbena dejstva neophodno bi bilo svoditi na podnošljivu meru do povoljnijih okolnosti situacije u vazduhu.

Kombinovana i međusobno povezana dejstva u celovitom vođenju rata na frontu i pozadini, dejstva na celom ratištu, protivnik ne bi mogao savladati i mimoći bez posledica koje bi vodile otežavanju i paralisanju njegove pokretljivosti. Udari u pozadini imali bi određen uticaj u njegovim dejstvima na frontu jer bi zahtevali razvlačenje snaga što bi direktno uticalo na tempo nastupanja. Time bi nastupio povratan uticaj na stvaranje još povoljnijih uslova i većeg stepena mogućnosti u sticanju operativne slobode u vlastitom kretanju i dejstvu po protivniku.

Način vođenja rata i borbe je najuže povezan sa rešavanjem problema pokretljivosti. On se mora zasnivati na takvim postupcima kojima će se, u okviru celine, metodama borbenih dejstava ograničavati pomanjkanje vlastitih materijalnih sredstava, ali neovisno od formi postizati smanjivanje i paralisanje pokretljivosti protivničke armije i obezbeđivati pokretljivost vlastite armije. Preduslov za to je takav način vođenja rata kojim će se, obuhvatajući ceo prostor, rešavati najvećim delom problem operativne slobode dejstva svojih oružanih snaga, a zatim uz metod izvođenja različitih borbenih postupaka i pitanje pokretljivosti. Zavisno od rešavanja tog pitanja moglo bi se pristupiti ostalim kao što su: pitanja formacije, komandovanja, obuke, snabdevanja, opterećenje vojnika i drugim koja su posredno ili neposredno vezana za problem pokretljivosti.

(Članak je uzet iz »Vojnog dela« br. 10—11/59)

Pukovnik ALEKSANDAR VOJINOVIĆ

ČOVEK I NJEGOV MORAL U SVETLU BUDUĆEG RATA

Pitanje morala u budućem ratu postaje sve komplikovanije. Masovni razvoj tehnike i savremenog oružja je, bez obzira na ubitačnu snagu, zahtevao i povećanje armija, što se ogledalo u masovnom učešću ljudi u oba svetska rata. Dok je u Prvom svetskom ratu učestvovalo 19 država sa oko 65% od ukupnog broja stanovništva Zemljine kugle, u Drugom svetskom ratu je učestvovalo znatno više — 30 država sa oko 85% stanovništva. I porast armija je očigledan — u Prvom svetskom ratu je nemačka koalicija imala oko 380 divizija, a u Drugom sile Osovine imale su oko 530 divizija. Slično je bilo i na drugoj strani. Iskustvo iz oba rata pokazuje da se istovremeno sa razvojem proizvodnih sredstava, nauke i industrije razvijaju i usavršavaju i nova ratna tehnika i nova oružja. Nova ratna tehnika i nova oružja, međutim, ne smanjuju ulogu čoveka, već, naprotiv, povećavaju i njegovu ulogu i njegovo masovno učešće. Nema sumnje da će se takva tendencija u budućem ratu dalje razvijati i pored postojanja nuklearnih oružja, savršenije ratne tehnike i ostalih borbenih sredstava.

Nuklearna oružja nameću potrebu za daljim rasturanjem snaga i rastresitijim postrojavanjem borbenih porredaka. Ona se zbog toga mogu uporediti, naprimer, sa

uticajem vatrenog oružja, posebno mitraljeza, koji je ratujuće strane prinudio da usvoje što rastresitije borbene poretke. Rasturanje snaga dovelo je do povećanja prostora na kome su se odvijala borbena dejstva. Dakle, s jedne strane, masovnost armija, a s druge, uticaj vatrenog oružja povećali su prostor potreban za razvoj operacija i bojeva. Od malog i skućenog prostora na kome su se nekada sukobljavale čitave armije, danas ratna dejstva obuhvataju široka prostranstva, a frontovi se protežu na hiljade kilometara. Analogno tome, i nuklearno oružje će svojim dejstvom uticati na dalje rasturanje snaga i vođenje operacija na još širim i dubljim prostranstvima nego što je bilo u ranijim ratovima. A razvijanje ratnih dejstava na tako širokim prostranstvima zahtevaće još masovniju armiju i masovnije učešće ljudi, dok će mogućnost i verovatnoća još većeg povećanja dubine u kojoj će se odvijati borbena dejstva zahvatiti učešće svih stanovnika jedne zemlje, tako da će razlika između fronta i pozadine biti gotovo izbrisana. I ta činjenica nameće zaključak da će buduće učešće ljudi u ratu biti daleko masovnije nego u prošlosti.

Najviše uticaja na masovno povećanje armije imaće, izgleda, posledice dejstva nuklearnih oružja, tj. oružja za masovno uništavanje — naravno, ukoliko im se pruže pogodni ciljevi. Međutim, takve posledice zahtevaju masovnu popunu pretrpljenih gubitaka. Prema tome, ukoliko budu veći gubici, utoliko će biti i veća potreba za njihovim popunjavanjem, a to praktično znači masovno učešće naroda u ratu.

U svetlu masovnog učešća naroda u totalnom ratu i uslova njegovog vođenja, interesantno je razmotriti pitanje morala čoveka i videti kakav treba da bude budući vojnik, kakvi treba da budu njegovi moralni kvaliteti, a pre svega kako će nova oružja uticati na psihologiju vojnika i njegovo moralno stanje. Pogledajmo, ukratko, kako je bilo u prošlosti.

U periodu pojave vatrenog oružja pojavilo se i shvaćanje da će ono baciti u zasenak hrabrost čoveka i njegove kvalitete neophodne za vođenje rata kopljem, strelom, ma-

čem i dr. Analogno tome, moglo bi se reći da i nuklearno oružje postaje ono što je nekada bilo vatreno oružje u odnosu na mač i ostala hladna oružja. Međutim, stvarnost je sasvim drugačija. Teorija da je hrabrost nestala kad se pojavilo vatreno oružje davno je negirana. I ne samo to — razvoj novih vrsta oružja, savremene ratne tehnike, a posebno pojava i razvoj atomskog oružja, zahtevaju od čoveka daleko veća umna i fizička naprezanja i daleko više hrabrosti nego što je to ijedno oružje ijedan dosadašnji rat zahtevao. Nekada su najhrabriji vodili dvo-boje ili su svojim primerom vodili za sobom čitave jedinice. Najhrabriji su prvi uzimali zastave u ruke i jurišali pred čitavim pukovima. A kako će biti ubuduće? Da li će i u eventualnom budućem ratu, u kome može doći do primene nuklearnog oružja, ostati sve po starom? U svakom slučaju ne. Jedinice neće više napadati u masama kao nekada, komandant neće više posmatrati svoju jedinicu u celini, borci će često biti udaljeni jedan od drugog, naći će se sami oči u oči sa protivnikom i neće između njih postojati bliska međusobna podrška. Pojedinci, a pogotovu manje jedinice, često će dejstvovati samostalno. Dakle, nuklearno oružje ne zahteva samo pojedinačne heroje i hrabre pojedince, već masovnu hrabrost — hrabrost svakog vojnika, svakog čoveka koji učestvuje u tom ratu, hrabrost koja treba da bude rezultat svesti i shvatanja tih ljudi da je potrebno da se bore i da se odupru protivniku.

Čovek u budućem ratu i dalje ostaje jedan od najkomplikovanijih i u isto vreme najvažnijih elemenata. Od njega, njegovog naprezanja i volje zavisi ishod rata. Međutim, on je živo biće, podložno uticajima i promenama, tako da u novim uslovima rata u psihičkom pogledu postaje još komplikovanijim.

Bilo bi pogrešno ići u krajnost i tvrditi da čovek rešava sve, da je on i goloruk u stanju da se suprotstavi ratnoj tehnici; ili, s druge strane, da je tehnika sve i da ona može, bez obzira na ljude, da reši pitanje rata. Oba elementa su skoro podjednako važna. Ipak, treba imati u vidu da je čovek tvorac ratne tehnike, da ju je on izumeo

i uporedo sa njom se razvijao, da on, ustvari, njom upravlja, drugim rečima, daje joj život, a to znači da je on jedan od nezamenljivih faktora. Savremen rat, kao što smo rekli, zahteva masovnu armiju koja je ovladala savremenom tehnikom i koja može tu tehniku efikasno i da iskoristi. S druge strane, savremen rat zahteva od čoveka poznavanje taktičko-tehničkih mogućnosti svih savremenih oružja, kao i sposobnost čoveka da se odupre protivnikovoj tehnici i njegovom oružju. Međutim, ideolopoklonstvo i klanjanje samo tehnici mnogima služi kao sredstvo za podizanje sopstvenog morala, ohrabrenja i u isto vreme sopstvenog obmanjivanja.

Mada će čovek i tehnika u budućem ratu igrati približno podjednaku ulogu, ipak je važno razmotriti njihov međusobni odnos, a posebno odnos čoveka i tehnike protivnika.

Tehnika može biti raznovrsna i u isto vreme različitog kvaliteta. Puška može biti starog, novog ili najnovijeg tipa, a isto tako i tenkovi, artiljerija i druga borbena sredstva. Čovek — vojnik koji rukuje tim oružjem — takođe može biti različitog kvaliteta i shvatanja: može se boriti sa entuzijazmom i punim ubeđenjem u opravdanost te borbe, ili besciljno — da i sam ne zna zašto se bori. Ljudi mogu biti naoružani savremenom i zastarelom tehnikom. Jedni mogu imati stare modele pušaka i puškomi-traljeza, a drugi nove i savremenije. Međutim, i jedni i drugi imaju izvesnu tehniku koja može da ubija i pomoću koje može da se vodi rat. Apstraktno posmatrano, prednost će imati ona strana i pobeđu bi trebalo da odnese, pri istom brojnom stanju, ona strana koja ima savremeniju tehniku. To bi bilo tako kada bi čovek bio ravan oruđu, tj. kada bi on bio automat koji ne misli. Međutim, čovek pronalazi najbolje načine upotrebe tehnike, odnosno primene odgovarajuće taktike borbe. Organizovani ljudi sačinjavaju jedinicu, svejedno koje veličine, koja takođe ima svoj način primene oružja u boju, ima svoju taktiku. Kada je čovek u svemu tome izvežban, onda je teško reći, bez obzira na kvalitet istovrsne tehnike, ko će u sukobu pobediti. Ako se na bojnom polju sretnu dva vojnika —

jedan sa puškom starog, a drugi sa puškom najnovijeg tipa, teško je tvrditi da će pobediti sopstvenik puške najnovijeg tipa. Puška, bez obzira na kvalitet, nije garancija uspeha, jer obe puške mogu da ubiju. Verovatno će pobediti ona koja bude u ruci hrabrijeg i hladnokrvnijeg vojnika koji će, s obzirom na to, upotrebiti bolju taktiku. Međutim, ako se puška novog tipa nalazi u rukama hrabrijeg i boljeg vojnika, onda je njemu svakako daleko lakše da izvojuje pobedu. To isto važi i za jedinicu i njen odnos prema savremenoj tehnici. Nova i savremena tehnika ne znači već unapred obezbeđenu pobedu. Iz toga se može zaključiti da je moguće ratovati i sa starijim tehničkim sredstvima, ali samo pod uslovom da se taj nedostatak može nadoknaditi boljim kvalitetom vojnika.

Čovek, oružje i taktika upotrebe tog oružja i vođenja rata najvažniji su elementi. Može se, međutim, desiti da se raspolaže dobrim vojnikom i dobrom savremenom ratnom tehnikom, ali da se opet izgubi boj ili operacija, prosto zbog toga što je taktika (vođenja boja ili upotrebe savremene tehnike) bila slaba. Ta tri elementa su tesno međusobno povezana. Oni se dopunjuju i zavise od mnogih drugih činilaca. Oružje, odnosno tehniku, kao mrtve stvari, oživljava čovek, koji je takođe podložan subjektivnim i objektivnim promenama. Efikasnost upotrebe oružja zavisi od mnogih činilaca, ali i taktika vođenja boja, odnosno primene tog oružja, ne zavisi samo od čoveka. Tu se pojavljuju i mnogi drugi činioci, naprimer, zemljište, vreme, protivnik i dr. Svoju taktiku vođenja boja i upotrebe oružja i tehnike čovek mora da uskladi i podesi prema svim tim elementima ako hoće da odnese pobedu. A taktika, kao i čovek, nije statička stvar, već se kao i on menja, usavršava i podešava prema novim uslovima.

Iz svega ovoga se izvodi zaključak da superiornost novog oružja nad starim ne znači unapred obezbeđen uspeh, kao što ni mehanička upotreba oružja i ljudi ne obezbeđuju uspeh. Uspeh se postiže boljim, sposobnijim i hrabrijim vojnikom — armijom, kao i primenom veštije i bolje taktike. To je slučaj kad obe strane raspolažu istim oružjem različitog tipa i kvaliteta. Međutim, kakav se

ishod i kakvi rezultati mogu postići ako jedna od ratujućih strana ne samo da poseduje isto oružje boljeg kvaliteta, već i nova oružja koja njen protivnik nema? Da li će posedovanje tog novog oružja već unapred obezbediti pobedu? Da li je, naprimer, posedovanje nuklearnog oružja i njegova upotreba protivu onoga koji ga nema već unapred garantija za pobedu i dobijanje rata? Apstraktno govoreći, pobedu bi trebalo da odnese ona strana koja raspolaže novim, u ovom slučaju nuklearnim, oružjem, iako u suštini nije tako. Neosporno, nuklearno oružje, kao i svako drugo novo oružje (kao nekada mitraljez, top, tenk, avion i dr.), daje izvesnu prednost. Ali i u ovom slučaju je upotreba tog oružja poverena ljudima a, kao što smo već rekli, način njegove upotrebe stvara taktiku. Tu se opet pojavljuje čovek. Svako novo oružje je efikasno protivu stare taktike i starog načina vođenja borbe. Nuklearno oružje je opasno protivu postojanja borbenih poređaka i grupisanja snaga kakvo je bilo u Drugom svetskom ratu. Međutim, stvari se menjaju. Svako novo oružje nameće i novu taktiku napada i odbrane. Čovek protiv koga nuklearno oružje može biti upotrebljeno nije mašina, on razmišlja i traži izlaz, a njegove stvaralačke moći su pri tome neograničene. Vojnik neće moći da upotrebi pušku, niti armija streljačko oružje, da bi sprečili atomsku eksploziju, ali će zato moći da primene odgovarajuću taktiku kojom će, poznavanjem dejstva nuklearnog oružja, uspeti da izbegnu posledice njene eksplozije. Čovek će, takođe, promeniti i taktiku vođenja boja protiv pešadiskih i tenkovskih snaga protivnika i nanosiće im udarce na nov način.

Nuklearno oružje bi bilo vrlo efikasno protiv taktike iz Prvog i Drugog svetskog rata, ali će njegova efikasnost biti znatno manja protiv nove, stvaralačke i odgovarajuće taktike. U ovom slučaju uspeh ne leži u suprotstavljanju protivniku istom taktikom koju i on primenjuje, već nekom drugom koja obezbeđuje izbegavanje gubitaka od nuklearnog oružja, a koja u isto vreme obezbeđuje i nanošenje poraza protivnikovoj živoj sili i ostaloj njegovoj tehnici. U primeni ove taktike prvenstvenu će ulogu igrati

čovek. Ako on ne poznaje novo oružje i ako duhovno kapitulira, tj. ako unapred stekne ubeđenje da se ne može boriti, onda je sasvim razumljivo da od takvog otpora nema ništa. Međutim, ako je čovek rešen da se bori do kraja (kada kažem »čovek«, istovremeno mislim i na narod u celini), onda se izlaz može naći iz svake, ma kako teške situacije. Zbog toga je važno da čovek upozna novu taktiku i nova oružja, ne samo u cilju njihove upotrebe, nego i zaštite od njih i pronalaženja odgovarajuće taktike vođenja boja. Prema tome, posedovanje i upotreba nekog novog oružja istovremeno ne znači unapred obezbeđenu pobedu. I tu čovek — armija sa svojom stvaralačkom snagom i duhom — ima velikog značaja. Da li će on biti pobeđen ili ne, sve zavisi od stvaralačke i vešte primene odgovarajuće taktike, tj. odgovarajuće upotrebe oružja.

Pojava svakog novog oružja obavijena je tajnama. U početku se ne poznaju njegove taktičko-tehničke mogućnosti. Dolazi do iznenađenja i gubitaka. Često to iznenađenje ostaje u okviru taktike i operativne veštine, a ponekad uzima i strategiske razmere, jer njegov psihološki efekat postaje preterano velik. Tako je pojava bojnih otrova u Prvom svetskom ratu, kao i prvih tenkova, izazvala paniku i gubitke ne toliko zbog stvarnog učinka tih sredstava, koliko zbog toga što ih nisu poznavali oni protiv kojih su bila primenjena i zbog nedostatka zaštitnih mera. Da su Saveznici u Prvom svetskom ratu poznavali učinke bojnih otrova i da su očekivali njihovu primenu, drugačiji bi bili rezultati te primene. Tako su i neprijateljski tenkovi u početku Narodnooslobodilačkog rata predstavljali bauka, samo dok tenk nije upoznat, dok mu se nije prišlo sa svih strana. Kasnije su ih borci lako likvidirali običnim ručnim bombama ili flašom benzina.

Upotrebom atomskog oružja na Hirošimi i Nagasakiju protivu nezaštićenog i nepripremljenog stanovništva postignuto je veliko iznenađenje i naneti su ogromni gubici u ljudstvu i materijalu. Međutim, njihovom dejstvu ipak je pridavan preterano velik značaj. Godinama se posle toga razvijala legenda o atomskom oružju, a naročito o njegovom opasnom radiološkom dejstvu. Za neupućen svet i

neobučenog vojnika to može da pretstavlja veliki psihološki problem, jer je tu vrstu dejstva nemoguće opipati, pa ni osetiti nijednim čulom. No, mada ovo oružje raspolaze jakim udarnim, toplotnim i radijacionim dejstvom, ipak to nije njegova najjača snaga. Najveći uticaj i najjača snaga nuklearnog oružja odražava se na psihologiju čoveka i čitavog naroda, na njegov moral, jer ono izaziva i pojačava strah. A taj strah nije rezultat realnog poznavanja atomskog oružja i njegovog realnog učinka, već rezultat njegovog nepoznavanja i tajne kojom je bilo obavijeno u samom početku.

Protivu ovakvog psihološkog dejstva nuklearnog oružja, koje može da dovede do opšte panike i jedinica i naroda, može se uspešno boriti samo solidnom obukom i stvarnim upoznavanjem armije i naroda sa njegovim načinom i vrstama dejstva. Znanje je najbolje protivsredstvo, odnosno najbolja odbrana. Poznavanje udarnog, toplotnog i radiološkog dejstva ubediće svakog da nuklearna oružja nisu tako strašna kao što se mislilo u početku. Naročito upoznavanje sa dejstvom radiološkog zračenja i upotrebom radioaktivnih merača i dozimetara može imati povoljan psihološki uticaj. Nasuprot tome, nepoznavanje tog oružja, kao i njegovih dejstava, svakako je veliki saveznik protivnika.

Eventualan budući rat neće se voditi samo savremenom tehnikom. Uporedo sa njim vodiće se i tzv. psihološki rat. To više nije prosta ratna propaganda nego na naučnoj osnovi razrađen i planiran rat. Čovečja psiha do tančina se studira, traže se njena slaba mesta, kao što se u toku napada na utvrđeni položaj biraju najpogodnija sredstva i najbolja taktika. Hitler je vodio psihološki rat u mnogim manjim državama i na taj način unapred pripremio kapitulaciju većine od njih. To iskustvo je uočeno i na njemu se nije stalo. Posle završetka Drugog svetskog rata sve zemlje posvećuju posebnu pažnju psihološkom ratovanju. Čini mi se da neću preterati ako kažem da je psihološki rat isto toliko važan kao i vođenje oružanog sukoba. Jer, sve dok psihološki rat nije izgubljen, a to znači sve dok kod čoveka nije slomljena volja za otporom, može se vo-

diti i rat oružjem. Međutim, onog trenutka kada je, bilo kakvim merama, kod naroda slomljena volja za otporom, gubi se i rat uopšte. No, treba imati u vidu da su materijalni i psihološki rat tesno povezani i da dopunjuju jedan drugog.

Cilj psihološkog rata je da se — ne birajući sredstva — razori ili umanji moral protivničkih jedinica i naroda. Dakle, glavni objekat psihološkog rata je čovek i njegov moral. Sve je, ustvari, upereno protivu njega, od najnaivnijih do najpodmuklijih i najperfidnijih sredstava. Psihološki rat počinje mnogo pre početka oružanog sukoba, jer on treba da mu pripremi podesno tle i omogući što lakši uspeh. U njegov okvir ulazi i borba za zaštitu i psihološko uzdizanje sopstvenog čoveka. Kao i svaki drugi rat, on ima svoj ofanzivni i svoj defanzivni vid dejstva. Metodi i načini na koji se on vodi veoma su različiti. Jedan od oblika njegovog dejstva jeste i propaganda. Ona je vrlo raznovrsna, a sa tehničkim i drugim sredstvima predstavlja vrlo opasno oružje koje treba koristiti i protivu koga se treba boriti.

Propaganda je utoliko opasnija ako se zasniva na istinitim činjenicama, a ako je neistinita i preterana, ona može imati obrnuto dejstvo. Tako se odmah posle pojave i upotrebe nuklearnih oružja u nekim zemljama razvila propaganda ogromnih razmera koja je to oružje prikazivala kao apsolutno sredstvo koje će rešiti svaki budući rat. Tamo je čovek bio zapostavljen i bačen u drugi plan. Međutim, kada su odjeknule prve opitne eksplozije u zemlji koja je mogla biti protivnik, onda je one prve zahvatila panika. »A šta će biti ako se to svemoguće oružje sruči na naše glave?« — govorili su ljudi. Bilo je potrebno mnogo vremena i truda da se iznesu stvarne činjenice o nuklearnom oružju i da se ljudima donekle povрати vera u sopstvene snage. Lažna i nepromišljena propaganda uperena protivu neprijatelja, a pogotovu primenjena kod sopstvenog naroda, može da bude bumerang koji se vraća dvostrukom snagom. Izvojevati pobjedu znači moralno slomiti protivnika, jer je moral osnova njegovog fizičkog otpora,

Kroz bitku za moral se ogledaju i uloga i odnos čoveka u psihološkom ratu. Moral je kao pojam veoma složen. On obuhvata mnogobrojna pitanja i odnose ljudskog delovanja i zavisi od mnogobrojnih uticajnih faktora koji u raznim momentima mogu u manjoj ili većoj meri da utiču na njegovo jačanje ili slabljenje.

Obezbediti visok moral jedinica i naroda i održati ga u toku čitavog rata — najvažniji je zadatak politike i strategije. Uzaludni su genijalni planovi, ratna tehnika, obučenost vojnika i dr. ako vojnik nema volje da se bori, ako je njegov borbena duh slomljen strahom od snage protivnika. Stvaranje i održavanje visokog morala uprkos svim destruktivnim merama materijalnog i psihološkog rata protivnika biće moguće samo onda ako bude postojala čvrsta osnova na kojoj se on izgrađuje. Jedna od tih osnova je i opravdanost rata. Ako je narodu rat nametnut i ako je on ubeđen da je borba jedini način da se odbrani zemlja i sačuva nezavisnost, onda taj narod raspolaže jednim od najvažnijih faktora koji utiču na izgradnju i održavanje visokog morala. Međutim, da bi čovek shvatio neophodnost odbrane, kao jedine mere pomoću koje može da sačuva svoju zemlju, kod njega se neprekidno mora negovati kult slobode i nezavisnosti koji treba da stoji iznad kulta života. On treba da ima jasnu perspektivu svoje borbe i da shvati da život bez slobode ne znači ništa. Njegov moral i volja za borbom i odbranom biće još veći ukoliko, pored perspektive nacionalne slobode, ima i jasnu političku perspektivu. S druge strane, vojnik koji ne vidi razloge da učestvuje u ratu, koji se pojavljuje kao agresor, ne može imati tih kvaliteta, jer je daleko podložniji uticaju raznih faktora i mnogo brže gubi moral kada naiđe na teškoće.

Moral naroda zavisi od društvenog uređenja, nacionalnih osobina i tradicija, proizvodnih odnosa i socijalnih i drugih uslova života. A na moral vojnika, pored toga, utiču: sposobnost, obučenost, oružje, ishrana, bezbednost, postignuti uspesi u borbi, međusobni odnosi, poverenje u starešine i rukovodstvo, dugotrajnost rata, teškoće i lišavanja raznih vrsta, masovni gubici i niz drugih faktora. Očigledno je da su bez morala i čovek i rat izgubljeni. Čo-

vek visokih moralnih kvaliteta se može suprotstaviti gigantskoj sili, jer u njegovom moralu leži neizmerna i neiscrpna energija. Jednom reči, moral je odlučujući faktor budućeg rata. A pošto se i on menja pod uticajem raznovrsnih faktora i uslova, neophodna je neprekidna borba za njegovo održanje.

(Članak je uzet iz »Vojnog dela« br. 4—5/58)

Akademik d-r PAVLE SAVIĆ i ing VOJKO PAVIČIĆ

ŠTA PRUŽA ČOVEČANSTVU KVALITATIVNO NOVO I VELIKO KORIŠĆENJE NUKLEARNE ENERGIJE

Nuklearna energija spada među najepohalnije tekovine čovečanstva. Njena moć daleko prevazilazi sve izvore energije koje je dosad čovek u svojoj istoriji uspeo da savlada i koristi.

Njena primena ima ogromnog značaja ne samo za razvoj privrede već i za razvoj i organizaciju armije.

Iz domena primene nuklearne energije u vojne svrhe u VTG je objavljeno nekoliko članaka, uglavnom pisanih na bazi strane literature, i to mahom od autora koji ne rade direktno na polju korišćenja nuklearne energije.

Da bi čitaoce »Glasnika« potpuniije upoznalo sa primenom nuklearne energije u mirnodopske i ratne svrhe, u zemlji i inostranstvu, Uredništvo je odlučilo da objavi više članaka koji će pisati uglavnom naši poznati stručnjaci — atomisti.

Jedan od takvih je i sledeći članak koji prenosimo iz časopisa »Međunarodni problemi« br. 1/55.

... Kako se većina inostranih autora, koji su u velikom vidu doticali pitanja u vezi sa nuklearnom energijom, nije uvek ograničavala samo na iznošenje prostih fakata, već im davala i određeno tumačenje sa svoga stanovišta,

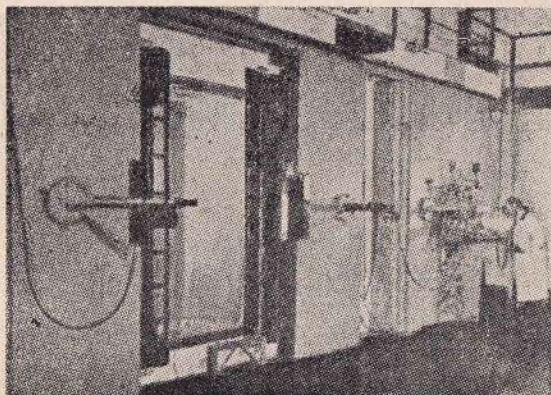
to se i u našoj štampi prenose najčešće takva shvatanja, nama strana, zajedno sa neospornim ciframa. Poznavanje u oblasti nuklearnih nauka relativno je skorog datuma, te je za naš mlad stručni kadar utoliko veća opasnost da ne razluči na vreme činjenične podatke od tumačenja i time zatvori sebi i perspektivu daljeg rada i ne uoči mesto koje nam pripada u međunarodnom opsegu na području nuklearne energije. S druge strane, i široka javnost, koju interesuju ova pitanja sa opšteg ekonomsko-političkog aspekta koji pruža iskorišćenje nuklearnih izvora energije za dalji prosperitet u svetu, treba da bude upozorena na unutarnja protivrečja i besperspektivnost takvih tumačenja.

Podimo od pitanja da li pronalazak i korišćenje ogromnih rezervi energije, koje sadrži atomsko jezgro nuklearne energije, predstavlja nešto bitno novo,* kvalitativno različito od ostalih izvora energije kojima se čovek služio u dosadašnjem toku istorije ili je taj izvor samo karika u lancu opšteg, već ostvarenog progressa, koji taj put predstavlja? Pitanje se može postaviti i ovako: da li nam atomsko jezgro pruža, istina u mnogo većim razmerama, energetske rezerve tipa rečnih padova, ležišta uglja i nafte i dr., ili te rezerve sadrže i nešto kvalitativno različito od svih poznatih izvora? Naš odgovor na ta pitanja je i pozitivan i kategoričan, a to se ne može reći za mišljenje ogromne većine priznatih stručnjaka, koji, radeći u najrazvijenijim kapitalističkim zemljama, mere vrednost novog izvora starim aršinom cene i rentabiliteta. Ilustrujemo to neslaganje merila primerom. Kad kažemo da jedan gram ma koga tela sadrži u svojim atomskim jezgrima onoliko energije koliko nam može dati potpuno sagorevanje hiljadu vagona koksa, onda mi iznosimo jednu činjenicu, naučno ustanovljen odnos između nuklearnog i uobičajenog izvora energije. Mi danas možemo da koristimo tek neki promil te potencijalne nuklearne rezerve, čime se gornji odnos smanjuje praktično hiljadu puta. Ako vodimo računa samo o tom delu, koji već danas koristimo, onda nam jedan

*) Sva podvlačenja u tekstu izvršila redakcija

gram urana daje toliko energije koliko tri tone koksa. Razmera je, dakle, jedan prema tri miliona u prilog nuklearnog izvora.

Iz te neosporne činjenice sa kojom se svi slažu bez obzira na političko shvatanje sredine u kojoj žive, jer je ta činjenica naučno utvrđena i od objektivne vrednosti, ako počnemo da vršimo procehu investicionih troškova, instalacija, kopanja rude, odgoja kadrova, amortizacije itd. itd., drugim rečima ako počnemo da rezonujemo kao biznismeni dolazimo, kao i oni, do zaključka, da nam se više isplati da i dalje kopamo ugalj, ako želimo da se ogrejemo. Zaključak poslovnog Amerikanca, Engleza ili koga drugog poslovnog čoveka, sadrži onu istu logiku po kojoj mnogi pronalasci leže decenijama u fijokama velikih kom-

Sl. 1. Vrata za zaštitu od radioaktivnih zračenja

panija. A ta logika nije u skladu sa logikom naučno utvrđenih činjenica. U tom flagrantnom neslaganju između naučne istine, koja govori o mnogo miliona puta većim potencijalnim mogućnostima koje sadrže nuklearni izvori prema ma kojoj drugoj vrsti, i ogromnih mogućnosti koje dobija čovečanstvo njihovom upotrebom s jedne strane, i zaključaka da se ne isplati njihova eksploatacija s druge,

postoji i dubok jaz između dveju logika — naučne i bankarske. Izvršimo malu analizu da to jače istaknemo. Cenu postiže neki proizvod rada onda kad izađe na tržište, kad postane roba. Zakone koji određuju te odnose poznajemo blagodareći genijalnoj analizi koju je dao Marks u »Kapitalu«, iz koje izlazi da je pojam cene nerazdvojno vezan za robu, a ova za višak rada. Prema tome, dokle god čovek proizvodi za tržište, dokle god proizvodi robu, dotle će i ostati rob toga rada, kojim uvek proizvodi više nego što prima. Vidovi toga ropstva menjali su se kroz istoriju, ali ono ni do danas nije ukinuto. I u najvišem savremenom društvenom uređenju, u socijalističkom društvu, gde su sredstva za proizvodnju društvena svojina, radnik prima manje nego što proizvodi, jer prima prema radu a ne prema potrebi. Osnovni uzrok za to leži u nerazvijenim proizvodnim silama, u nedovoljnoj proizvodnosti rada. Kad energetske izvor i na visoko razvijenoj nauci i tehnici zasnovana proizvodna sredstva dostignu takvu proizvodnost rada da omoguće toliko obilje plodova da čovek može kao naknadu za svoj trud, prema potrebi — onda otpadaju i tržišni odnosi. Tada nema smisla ni govoriti o ceni, rentabilitetu, i neće biti ni robe ni viška rada. A mogućnost za takvu proizvodnost rada pružaju ogromne potencijalne rezerve u nuklearnim izvorima energije. Društveni oblik koji odgovara ukidanju viška rada je komunističko društvo, a materijalni preduslov za njega je upotreba nuklearne energije. Tek u komunizmu nestaće dve logike, o kojima smo govorili, i protivrečja između naučnih istina i bankarske računice. A to je i sasvim novo i najviše što ljudska zajednica može da postigne. Bez komunizma nema punog iskorišćenja nuklearne energije, kao što nema ni komunizma bez upotrebe te neiscrpne rezerve. Naši ljudi moraju glavom živeti u komunizmu da bi mogli uspešno i sa perspektivom da stvaraju i rade na području nuklearnih nauka i njihove primene. Tu im perspektivu ne može da pruži nikakvo drugo gledanje na dalji razvitak i svrhu posla kojim se bave. Pogotovu kad živimo u svetu krajnje zaoštrenih suprotnosti, kad nas pritiska nasleđena eko-

nomska i industrijska nerazvijenost. Naše glavno oruđe za dalji progresivni rad je naša društvena svest i treba je čuvati od infiltracije tuđih shvatanja, što krije u sebi i opasnost odrođavanja, vraćanja unazad, i rada za tuđe interese.

Druga, bitno različita i od nedoglednih posledica osobina nuklearnih izvora je ta, što se energija javlja u njima u najkondezovanijem obliku. Da navedemo primer. Ako izmerimo na terazijama koliko su teške jednake zapremine, recimo po jedan kubni santimetar, raznih elemenata koji se nalaze u prirodi, a koje koristimo za dobijanje uobičajenih vrsta energije, naći ćemo da te težine iznose oko 10 grama po kubnom santimetru. Ako zamislimo da smo takvu kocku od kubnog santimetra napunili samim atomskim jezgrima bilo koga od tih elemenata, onda bi njena težina bila preko milion tona. Primer očito govori o tako ogromnoj kompaktnosti nuklearnog izvora da se iz njega vide nedogledne mogućnosti za dalje iskorišćenje u industrijske, transportne, pogonske i druge svrhe. U toj se osobini krije jedna kvalitativno nova odlika nuklearnog goriva, a ta je da je to gorivo jedino kod koga nema nekorisnog tereta. Perspektive koje stvara činjenica da takve ogromne količine energije leže u izvoru bez sopstvene težine, mogu se danas samo naslućivati.

Pogledajmo sam mehanizam dobijanja nuklearne energije. Želimo i tu da istaknemo jednu specifičnost nuklearnog goriva, koje nemaju ostali izvori. Kod reaktora tipa brider gorivi materijal stvara drugo nuklearno gorivo u istoj količini. Drugim rečima, materijal, koji raspadom atomskog jezgra oslobađa nuklearnu energiju, proizvodi drugi element, sposoban da raspadom svojih jezgara oslobodi novu energiju itd. Mogućno je, znači, ostvariti dobijanje ogromnih količina energije praktično bez utroška gorivog materijala u sistemu. Ako pogledamo praktičnu stranu tog procesa, možemo reći da je u njemu ostvareno ono što je priroda uskratila svim ostalim vrstama energije, a to je moguć-

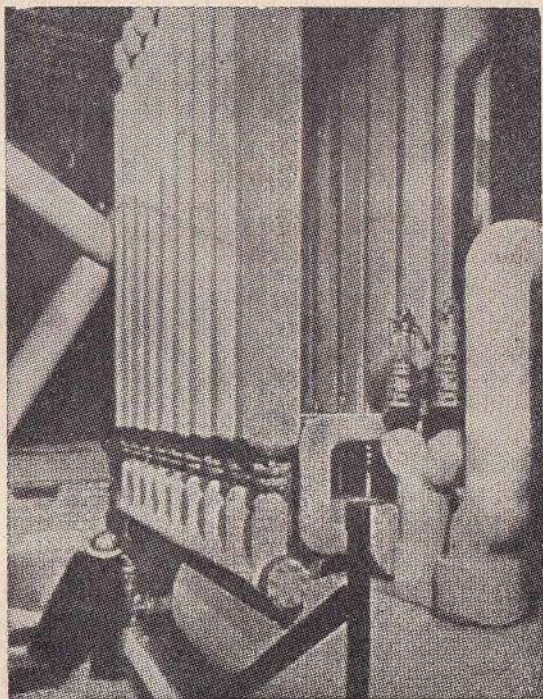
nost dobijanja trajnog rada jedne mašine na račun tako ogromne energije, da se to svodi praktično na dobijanje rada bez utroška energije ili na neku vrstu praktičnog perpetuum mobila.*)

Pri svim dosadašnjim reakcijama iz kojih smo crpli energiju na račun hemiskih jedinjenja, moguće je uvek da se analizom nađu isti elementi pre i posle reakcije. Pri oslobađanju nuklearne energije to nije slučaj. Čitalac će se na drugom mestu (*»Međunarodni problemi«* 1/55 str. 198), ako to želi, upoznati da je produkt toga cepanja bitno različan od urana ili plutonijuma. Izotopi, o kojima se govori kao o proizvodima cepanja uranovog ili plutonijumovog jezgra, predstavljaju sasvim druge hemiske elemente: lantan, barijum, retke zemlje itd. Danas se proizvode ti hemiski elementi na desetine tona. Zamislimo šta će nastati samo posle jednog veka iskorišćenja nuklearne energije iz urana. Pri današnjem stupnju proizvodnje izotopa, nastaću u toku jednog veka takve količine dotle nepostojećih elemenata, da već to menja geološko-mineraloški *sastav* zemljišta na kome se oni deponuju. Ne ulazeći u promene koje stvara njihovo zračenje dok su još radioaktivni, možemo da naslutimo bitne promene u biljnom i životinjskom svetu koji živi na tako izmenjenom zemljištu. Mnoge će vrste izumreti zbog izmenjenih uslova života, a one koje prežive i prilagode se tim uslovima dobiće nove neslućene osobine.

*) Samo pet godina, koliko je proteklo od kad je ovaj članak napisan, ostvareno je i danas rade nekoliko reaktora po sistemu o kome se ovde govori, mada je u to vreme (1955) smatrano da treba da prođe još 10—15 godina dok to bude moguće.

Interesantno je navesti reči britanskog stručnjaka J. Stabz Uokera kojim počinje svoje saopštenje o puštanju u rad prvog britanskog brider reaktora (1959): *»Vekovima su se ljudi bavili pitanjem ostvarenja perpetuum mobile, uređaja koji je teoriski osuđen na neuspeh... Izvanredni britanski reaktor eksperimentalne prirode, koji se nalazi spreman za rad i koji je ostvaren u Dunreju, pruža jednu takvu basnoslovnu mogućnost. U vremenu dok proizvodi energiju u jednom obliku, stvara zalihe nuklearnog pogonskog materijala u većoj meri no što je troši. (F.A. Britain's new reactor comes to life—2548 S. Odeljenje za štampu Britanske Ambasade, Beograd).*

Uzmemo li isto tako u obzir biološko dejstvo zračenja koje ti elementi vrše na živo tkivo i mutacije koje će nastati pri tom dejstvu, onda nisu mogućna nikakva naučno osnovana predviđanja. Međutim, koliko ta osnovna snaga ima u sebi ogromnih mogućnosti za blagostanje čovečanstva, toliko pretstavlja i opasnost po njegov opstanak, čak

Sl. 2. Bojler koji radi u sprezi sa nuklearnim turbogeneratorom

i kada apstrahujemo primenu u ratne svrhe. Kao primer navodimo da pomoću nuklearne energije možemo dobiti izotope koji su dragoceno sredstvo u biologiji i medicini za terapije bolesti, dijagnoze dubinskih oboljenja, ali isto

tako postoji mogućnost da se zračenjem tih elemenata proizvedu mutacije. Kakve i kolike mutacije — nemoguće je danas predvideti. Nisu isključene ni zloupotrebe za dobijanje čitave generacije monstruma bilo koje vrste.

Razume se da takva ogromna snaga, kakvu pruža iskorišćenje nuklearne energije, sadrži u sebi, pored pobrojanih i drugih korisnih osobina, još i neizmernu destruktivnu silu. Čovek je postao gospodar i dobra i zla takvih razmera da već danas, kad poneki izlapeli ratnik huška na nove sukobe i preti upotrebom nuklearnog oružja, ogromne mase čovečanstva, željne mira i blagostanja, vrše pritisak na svoje vlade i odgovorne političare da preduzmu najozbiljnije mere za kontrolu iskorišćenja i zabrane upotrebe nuklearne energije u destruktivne svrhe, da se onemogućí neodgovorno igranje tom opasnom vatrom.

Iz ovih razloga ne sme se dozvoliti nekontrolisana proizvodnja nuklearne energije, već je nužno potrebna društvena kontrola, znači to je suviše opasna stvar, te odgovornost treba da snosi isključivo društvo, bez obzira na to kakvo je društveno uređenje te države. Ovo u kapitalističkim zemljama pretstavlja opasnost da se uguši privatna inicijativa (stvaralačka moć) i da se koči napredak nauke, u krajnjoj liniji progresivni razvoj proizvodnih snaga. Zbog toga je kapitalistička država prisiljena da uzme inicijativu u svoje ruke, pored ostalog i iz vojnih razloga, i da dâ potrebni stimulans na ovom polju razvoja, tj. mora da ide na kompromis, dajući privatnoj industriji (privatnom kapitalu) koncesije. Znači, država se pojavljuje kao investitor. Radi ilustracije dajemo sledeći primer: već sada, prema agenciji USIS, postoje u Americi dve privatne organizacije koje su preduzele proučavanja u cilju potencijalnog korišćenja atomske energije u mirnodopske svrhe. Jedna kompanija zove se »Energetski izvori budućnosti« (RFF), a druga »Kompanija za nacionalno planiranje« (NPA). Ove dve kompanije posvetiće, pod kontrolom države, svoja istraživanja proizvodnji nuklearne energije iz nuklearnih reaktora. Tako će se proučavati upotreba nuklearnog goriva u vezi sa uobičajenim izvorima

energije (ugalj, petroleum, plin, voda) i mogućnostima da se raspolaze električnom energijom u onim krajevima gde se pojavljuje oskudica električne energije. Osim ovih, posvetili su još i ostali industrijski giganti jedan deo svoje aktivnosti nuklearnoj energiji. North American Aviation, Babocock an Wilco, Bendix, American machine and foundry, General electric i Westinghouse izjavile su svoju spremnost da potpišu ugovor sa državom. Davanje zadatka vršila bi Državna atomska komisija SAD-a, a kaže se da bi glavni interes za razvoj atomske energije u ovim privatnim kompanijama bio usmeren u pravcu proizvodnje električne energije. Investicije koje zahteva razvoj nuklearne nauke došle su do tog stepena da predstavljaju osetne izdatke i za velike zemlje, tako da se već pojavljuje saradnja među narodima po konkretnim pitanjima koja u ovoj oblasti predstavljaju zajednički interes više zemalja, a prelaze finansijske mogućnosti pojedinih zemalja. Prvi znaci takve saradnje bili su između Holandije i Norveške, kasnije u Cernu, pa onda u Evropskom međunarodnom društvu za nuklearnu energiju i u poslednje vreme u Organizaciji ujedinjenih nacija, kada su za to dale inicijativu SAD.

Osim gornjeg momenta, koji je finansijske prirode, postoje i drugi, čisto naučni, koji govore o potrebi udruživanja snaga naučnika iz raznih zemalja za postignuće zajedničkog cilja savlađivanja tajni koje obavijaju nuklearne nauke. Pre nekoliko godina nije se moglo ni misliti o nekom zajedničkom radu, ali progres — nesavladiva sila, nametnuo se svima čuvarima »atomskih državnih tajni« i velovi konspiracije padaju jedan po jedan. Kako će ti velovi izgledati kroz par godina, nemoguće je kazati, ali je verovatno da će ih biti sve manje. Razmena informacija, izdavanje publikacija, izmena naučnika, zajednička terminologija i želja da se sazna i nauči više, te napredni duh koji vlada ovom naukom, doprinosiće sve više tome.

Kako je već rečeno, atomska energija obuhvata i u sebi koordinira široko polje rada iz više oblasti, a kako pojedine zemlje nemaju sve te nauke podjednako dobro

razvijene, neophodna je izmena uređaja, naučnika i publikacija. Sve ovo zahteva velike napore koji se mogu krstiti izmenom informacija među zainteresovanim stranama. Ovakav način rada, koji se pokazao kao vrlo koristan za male zemlje, ugrozio je »monopolizam« velikih, i to su, pored ostalog razlozi koji su ih prisilili da otvore svoja vrata. No bez obzira na političke motive, mi se pridružujemo naporima međunarodne saradnje, jer to vodi zbliženju među narodima, vodi miru. To je bila osnovna postavka politike naše zemlje i mi se držimo čvrsto te politike i na ovom polju ljudske aktivnosti, jer u njoj vidimo kroz Organizaciju ujedinjenih nacija jako oružje kojim se može boriti sigurno protiv mračnih sila sveta. S tim u vezi nameće se kao neophodno da i naša zemlja učini moguće napore da ne zaostanemo na ovom polju nauke i tehnike za ostalim zemljama, jer ekonomska zaostalost povlači za sobom i sve druge političke posledice. Kao što je poznato, veličina dohotka jedne zemlje zavisi od količine energije koju proizvodi. Jugoslovenski predstavnik je izneo podatke koji ukazuju na odnos proizvedene energije i dohotka. Severna Amerika poseduje 43,6 otsto a upotrebljava 43,5 otsto proizvedene energije u svetu. Afrika učestvuje u svetskom dohotku sa 2,6 otsto, a tačno toliko i u svetskoj proizvodnji energije. Evropsko učešće u dohotku je 27,3 a u energiji 27,4 otsto. Ovo poređenje pokazuje najjasnije da je veličina celokupnog kontinentalnog dohotka direktna posledica količine energije koja se upotrebljava u privredi. Međunarodna saradnja dobila je konkretne forme kroz Ujedinjene nacije. Cilj konferencije u Ženevi i bio je u tome da se ispituju sredstva za upotrebu atomske energije u mirnodopske svrhe putem međunarodne saradnje, a osim toga da se prouči razvoj atomske energije i drugih tehničkih oblasti i osnovnih nauka u kojima bi mogla biti uspešna međunarodna suradnja. Na ovu konferenciju bile su pozvane sve države članice OUN i specijalizovanih agencija, kao i specijalizovane agencije.

S obzirom na interes koji vlada u našoj zemlji za ovakvom vrstom saradnje, odredila je i naša vlada dele-

gaciju koja će doprineti, kao i na svim ostalim poljima međunarodne politike, svoj koristan obol čitavoj društvenoj zajednici.

Na kraju, da istaknemo još jednu specifičnu pojavu pri eksplozivnom oslobađanju nuklearne energije. U procesu koji se odigrava pri eksploziji hidrogenske (vodonične) bombe, imamo prvi put od čoveka reprodukovanu jednu vasijsku (kosmičku) pojavu. Mada je mehanizam koji dovodi do stvaranja nebeskih tela drukčiji, sama reakcija u hidrogenskoj bombi je ista kao ona na Suncu ili kojoj drugoj zvezdi istog tipa. Iz vodonika, oslobađanjem nuklearne energije, postaje helijum. Ta nam reakcija daje svetlost i toplotu, koje nam Sunce šalje i koji su izvori sveg života na Zemlji. Razum miliona ljudi i njihovo pravo na život moraju da pobede da se takva kreativna snaga ne okrene protiv njih i svega što je kroz vekove stvarano mukom i krvlju. U tome je i duboki smisao borbe za mir i koegzistenciju raznih društvenih sistema, za koje se zalažu naši narodi. Zato i ne može da bude u svetu zaoštrenih suprotnosti i sa takvom potencijalnom rušilačkom snagom, kakvu pretstavlja zloupotreba nuklearne energije, nekog isključivo naučnog i apolitičnog rada na naučnom polju, koji bi dozvoljavao da se bilo široki slojevi, bilo pojedinci odnose apolitično prema igranju tom opasnom vatrom. Zato utvrđene činjenice ne smemo da merimo tuđim, već sopstvenim merilom.

(Članak je uzet iz »Vojno-tehničkog glasnika« br. 1/56)

Pukovnik MILAN KIRIĆ

ZAPREČAVANJE STRATEGISKOG ZNAČAJA

Zaprečavanje ima široku primenu u borbenim dejstvima i operacijama. U taktičkim dejstvima i operacijama pomoću njega se mogu zadržati i zaustaviti ili kanalisati neprijateljski prodori. U vezi sa dejstvima strategiskog karaktera zaprečavanje se može razmatrati¹⁾ u istom smislu. Pri tome je bitno da se objasne sledeća pitanja:

— da li zaprečavanje strategiskog značaja treba smatrati kao zasebnu kategoriju;

— u kom se smislu zaprečavanje može primeniti kao strategisko sredstvo;

— u kojim rejonima ili na kojim pravcima i frontovima takvo zaprečavanje treba pripremati i kada;

— vrste prepreka koje mogu doći u obzir za zaprečavanje u strategiskim razmerama.

U strategiskim razmerama, fortifikaciski objekti a naročito objekti fortifikacije stalnog tipa, treba da služe kao prepreka agresoru isto tako kao i barijere stvorene zaprečavanjem. Tako su, naprimer, sve poznate utvrđene

¹⁾ Poznato je da ima objekata, kao što su, naprimer, veliki mostovi preko širokih reka, za koje se obično kaže da su objekti od strategiskog značaja. Pripremu za rušenje takvih objekata i izvršno naređenje za njihovo rušenje izdaje najviše vojno rukovodstvo.

linije: Mažinovljeva, Manerhajmova, Sigfridova, Metaksa-sova i dr. po svojoj ulozi predstavljale prepreke u strategiskim razmerama .

U taktičkim razmerama zaprečavanje predstavlja deo fortifikacije, odnosno jedan od njenih taktičko-fortifikacijskih elemenata. To znači da se zaprečavanje u okviru utvrđivanja ili fortifikacijskog uređenja nekog položaja smatra sastavnim delom tog posla. Ali zaprečavanje se može pojaviti i odvojeno od utvrđivanja, naročito pri izvođenju zaprečavanja u operativnim razmerama, kao što su, naprimer, masovna rušenja, stvaranje velikih poplava i dr. Prema tome, dok se zaprečavanje u taktičkim razmerama pojavljuje u sklopu fortifikacije, dotle ono operativnim i strategiskim razmerama može da bude u sklopu fortifikacije, ili odvojeno od nje.

DA LI ZAPREČAVANJE STRATEGISKOG ZNAČAJA PREDSTAVLJA ZASEBNU KATEGORIJU?

S obzirom na cilj koji se želi postići i na jedinicu za čiji se račun izvodi, zaprečavanje se obično deli na taktičko i operativno. Da li je navedena podela dovoljna i da li se, pored taktičkog i operativnog zaprečavanja, može smatrati da postoji i strategisko zaprečavanje? Kod taktičkog i operativnog zaprečavanja sve poslove oko pripreme i izvršenja organizuju i izvode odgovarajuće taktičke i operativne jedinice svojim snagama i sredstvima. Starešine taktičkih i operativnih jedinica su nadležne za izdavanje naređenja za pripremu i izvršenje zaprečavanja (rušenja). Analogno tome, najviše vojno rukovodstvo organizovalo bi pripremu i izdavalo naređenje za zaprečavanje koje ima strategijski značaj. Međutim, najviše vojno rukovodstvo samo izuzetno izdaje izvršna naređenja za zaprečavanje, i to većinom onda kad su u pitanju veliki i važni objekti.

Na osnovu ratnog plana i strategiskog plana početnih operacija najviše vojno rukovodstvo dolazi do zaključka na kojim pravcima ili frontovima treba stvoriti najjače

prepreke, a zatim određuje jedinice RVK koje će izvršiti primene ili će narediti operativnim jedinicama da one svojim snagama i sredstvima pripreme i izvrše zaprečavanje. U ovom poslednjem slučaju jedinice RVK, ustvari, pomažu operativnim jedinicama u zaprečavanju, koje će uzeti u obzir te radove u svojim operativnim planovima. Najviše vojno rukovodstvo može, pored toga, da preduzme i druge mere za zaprečavanje. Naprimer, ono može još za vreme mira od građanskih privrednih organa zahtevati da izvede radove koje bi mogli iskoristiti i za zaprečavanje (hidrotehnički radovi, pošumljavanje i dr.) ili da preduzmu sve pripreme za rušenje ili onesposobljavanje privrednih objekata. U toku rata, za vreme planiranja naredne operacije, treba preduzimati i potrebne pripreme za zaprečavanje, s tim što bi organizaciju samog zaprečavanja vršile jedinice koje su određene da izvedu operacije na tim pravcima ili frontovima.

Prema izloženom, razlika između operativnog (taktičkog) zaprečavanja i zaprečavanja od strategiskog značaja je u tome što operativna (taktička) rukovodstva organizuju i izvedu zaprečavanje za potrebe operacija (dejstva), dok se u strategiskim razmerama zaprečavanje uzima u obzir kao sredstvo kojim se agresoru mogu stvoriti prepreke na potrebnim pravcima ili frontovima. Te prepreke priprema najviše vojno rukovodstvo za vreme mira ili u toku rata, ali ih na upotrebu predaje operativnim rukovodstvima. Pripreme za zaprečavanje su, dakle, deo priprema operacija koje se vrše za potrebe strategije, ali izlaze iz njenog okvira i prelaze u okvire operatike čim strategiski planovi počnu da se ostvaruju. Prema tome, ne bi se moglo govoriti o strategiskom zaprečavanju već samo o zaprečavanju strategiskog značaja. To se može najbolje videti na primeru zaprečavanja koje je izvedeno pred i u toku Četvrte neprijateljske ofanzive. Pošto je došao do zaključka da neprijatelj priprema ofanzivu, Vrhovni štab je odlučio da diverzantskim akcijama — rušenjem i napadima u pozadini neprijatelja — ometa izvođenje ofanzive i naredio da sve jedinice NOVJ, koje se nalaze van teritorije na koju je neprijatelj vršio ofanzivu, pređu u napad,

naročito na komunikacije, u cilju slabljenja pritiska na oslobođenu teritoriju. To znači da se u ovom slučaju, pored ostalog, trebalo poslužiti i zaprečavanjem — rušenjem železničkih pruga — u kombinaciji sa napadom na neprijateljske transporte.

Izuzetno, najviše vojno rukovodstvo može za sebe zadržati pravo izdavanja izvršnog naređenja za zaprečavanje — rušenje nekog važnog i velikog objekta, bilo zbog toga što samo prima odgovornost za njihovo uništenje ili zato što može najbolje oceniti da li zaprečavanje treba izvršiti ili ne. Srpska Vrhovna komanda je 1914 izdala naređenje da se poruši železnički most preko Save kod Beograda zato što je taj objekat za malu Srbiju bio od velikog značaja, tako da je samo Vrhovna komanda mogla preuzeti odgovornost za njegovo rušenje. Ona je, takođe, najbolje mogla oceniti vreme kada most treba da se poruši. Isto tako, i naređenje za poplave koje su 1940 godine izvedene u Holandiji mogla je izdati samo vrhovna komanda zato što je bilo predviđeno da se poplave velike površine zemljišta i što je najviše rukovodstvo moglo najbolje oceniti trenutak kad treba pristupiti izvršenju plana. No, u svakom slučaju, zaprečavanja su izvedena u sklopu operacija.

PRIMENA ZAPREČAVANJA KAO STRATEGISKOG SREDSTVA

Strategiska rukovodstva treba da obezbede koncentraciju i gotovost snaga koje su određene za izvođenje operacija, bilo da se preduzima ofanziva ili da se prelazi u defanzivu. Da bi se to postiglo, preduzimaju se razne mere, između ostalog, i osiguranje i zaštita snaga koje se koncentrišu. U strategiskim razmerama sve pomenute mere preduzimaju se za vreme izvršenja mobilizacije, koncentracije i strategiskog razvoja, kao i u toku rata kada se pripremaju naredne operacije. Pri tome važnu meru zaštite snaga pretstavlja sprečavanje prodora neprijatelja, prvenstveno njegovih oklopnih jedinica. Zaštita se može vršiti jedinicama koje se odrede za taj zadatak, bilo da su predviđene strategiskim planom početnih operacija

(ako se zaštita vrši na početku rata), ili od prvoprikupljenih ili nekih drugih jedinica (u toku rata).

Koliko dugo treba vršiti zaštitu zavisi od vremena koje je potrebno snagama da se pripreme za operacije. Po trajanju ono može biti različito, a jedinice određene za zaštitu treba u svakom slučaju da ga obezbede. Ako zemljište otežava odbranu, onda treba za zaštitu isturiti napred što više snaga da bi do određenog roka sa sigurnošću mogle sprečiti prodor neprijatelja. Ali, time se slabe glavne snage. Zato je opravdana težnja da se što je moguće manje snaga upotrebi za zaštitu, a što više za nanošenje udara ili protivudara. To se može postići primenom fortifikacije i zaprečavanja, jer fortifikacijski objekti omogućavaju ekonomiju snaga i sredstava, dobitak u vremenu i veću upornost snaga koje ih brane. Slične prednosti mogu se postići i zaprečavanjem. Naravno, prepreke koje se stvaraju treba da budu što efikasnije da bi bile u stanju da za duže vreme zadrže nadiranje neprijatelja i da se mogu braniti manjim snagama. U povoljnim uslovima može se dogoditi da se pomoću njih bolje i sigurnije izvrši zadatak nego primenom fortifikacije. Naprimera, velike plavne površine mogle bi u povoljnim uslovima zaustaviti prodor neprijatelja za duže vreme nego utvrđenja, a usto bi i za odbranu poplavljenog zemljišta bilo potrebno manje snaga nego za odbranu utvrđenja.

Zaprečavanje u strategiskim razmerama ne treba primenjivati samo do koncentracije i gotovosti snaga određenih za izvođenje operacija. Najviše vojno rukovodstvo treba da pripremi i sve što je potrebno da bi se obezbedio uspeh u operacijama i da bi se taj uspeh što bolje eksploatisao (a neuspeh — ako bi do njega došlo — paralisao). U te pripreme ubrajaju se i mere za zaštitu snaga, pri čemu se ne smeju gubiti iz vida mogućnosti za povoljnu primenu zaprečavanja. U defanzivi zaprečavanje naročito dolazi u obzir na pravcima ili frontovima na kojima operišu glavne i pomoćne snage, mada ono ima veliki značaj i u ofanzivnim operacijama. Pošto se ofanziva najčešće izvodi na delu fronta ili na jednom frontu, to se zaštita snaga obično vrši na delu fronta (ili frontovima) na kome se po-

moćne snage nalaze u defanzivi. (Nemci su za vreme operacija u Poljskoj obezbeđivali pozadinu glavnih snaga utvrđenjima i zaprekama na zapadnoj granici i na Rajni.) U slučaju neuspeha, snage se mogu povući pozadi jakih, najčešće, prirodnih prepreka, kao što su se Rusi 1914 godine, posle prvih neuspeha, povukli pozadi reka Nareva i Bobra, na kojima su bila pripremljena i utvrđenja. Pored širokih i velikih reka, za zaštitu se mogu iskoristiti i prostrane močvare ili planinsko, ispresecano i neprohodno zemljište. Ali i na takvom zemljištu mogu postojati uži pravci koje, naravno, treba veštačkim putem zaprečiti.

Pri povlačenju situacija može zahtevati da se izvrše razaranja velikih razmera na celokupnoj teritoriji koja se napušta i da se uništi sve ono što olakšava snabdevanje neprijateljskih trupa kako bi im se neposrednim i posrednim putem ometalo napredovanje, s tim što naređenje za masovno razaranje i uništavanje može izdati i najviše vojno rukovodstvo. Zaprečavanje razaranjem često se primenjivalo u minulim ratovima. Njime su se obimno koristili i Rusi prilikom povlačenja 1941 godine.

Pored čuvanja snaga, zaprečavanjem se mogu zaštititi i važni objekti ili rejoni, kao što su gradovi koji predstavljaju političke, saobraćajne i privredne centre, rejoni u kojima su koncentrisani industrija, rudnici i sl. Najviše vojno rukovodstvo treba da vodi računa o tome da se i oni zaštite, bilo fortifikacionim objektima bilo zaprečavanjem, od prodora neprijateljskih oklopnih jedinica, a naročito ako su u odnosu na postojeće frontove postavljeni tako da se u njih može prodreti. Francuzi su, naprimer, izgrađivanjem utvrđenja na frontu prema Nemačkoj, pred Drugi svetski rat, pored ostalog, želeli da zaštite i svoja industrijska područja.

Prema dosada izloženom možemo zaključiti: da se zaprečavanje, kao strategisko sredstvo — slično kao i fortifikacija — u toku priprema za operacije može primeniti u cilju ekonomisanja snagama i sredstvima, kao i dobitka u vremenu; da se primenom zaprečavanja u toku izvođenja operacija (pored ostalih mera) može doprineti razbijanju neprijateljske ofanzive, da se mogu zaštititi važni

objekti ili rejoni, kao i snage na pravcima ili frontovima na kojima se izvode defanzivne operacije i da se u slučaju neuspeha one mogu zaštititi u povlačenju. Prema tome, zaprečavanje može zameniti fortifikaciju (utvrđivanje), ali samo u izvesnoj meri, jer fortifikacija ponegde ima preimućstvo nad zaprečavanjem. Dok se zaprečavanjem neki pravac može sigurno zatvoriti za izvesno, kraće ili duže vreme (u zavisnosti od karaktera prepreke i zemljišta), dotle se primenom utvrđivanja postiže i uništenje neprijatelja zato što fortifikacijske objekte brane snage i sredstva namenjena za aktivna dejstva. A da bi prepreke bar donekle izmenile svoj pasivni karakter, trebalo bi primeniti takozvane aktivne prepreke (naprimer, mine, vatrene prepreke i vodene prepreke koje se dobijaju rušenjem vodojaža) ili obične prepreke kombinovane sa fortifikacijom — utvrđenjima, odnosno organizovati odbranu. Fortifikacija ima preimućstvo i u tome što zaprečavanje u nekim slučajevima može sputati slobodu sopstvenog manevra. No, s druge strane, za zaprečavanje treba mnogo manje snaga i sredstava nego za izradu i posedanje fortifikacijskih objekata, jer se veće snage angažuju samo dok se prepreke ne dovrše. Pored toga, pri oceni koristi od zaprečavanja ne treba izgubiti iz vida i činjenicu da se sve pripreme mogu izvršiti mnogo ranije, obično još za vreme mira. Zato zaprečavanje treba primenjivati gde god postoje uslovi i potreba, a tamo gde se ne mogu ostvariti efikasne prepreke — kombinovati ga sa utvrđivanjem i uskladiti sa predviđenim manevrom, tako da na nekom pravcu, na kome je predviđena privremena defanziva, kasnije ne ometa izvođenje ofanzivnih dejstava.

U kojim *rejonima* i na kojim *pravcima* i *frontovima* treba pripremiti zaprečavanje u strategiskim razmerama zavisi od strategiske procene. Načelno, zaprečavanje bi se moglo pripremiti na pravcima koji sa granice izvode u dubinu državne teritorije da bi se i time, pored ostalih mera, zaštitilo izvršenje mobilizacije, koncentracije i strategiskog razvoja. Ako bi se strategiskim planom početnih ili narednih operacija, recimo, predviđala strategiska defanziva, onda bi pred frontom i na bokovima teritorije

na kojoj se vrši koncentracija trebalo izgraditi što jače prepreke, a ako se predviđa ofanziva, trebalo bi voditi računa o tome da zaprečavanje ne ograničava, usporava ili onemogućava izvršenje te ofanzive, dok se na pravcima koji bočno izvode u te rejone može izvršiti što jače zaprečavanje. Drugim rečima, najjače zaprečavanje treba primenjivati na onim frontovima na kojima se predviđa defanziva, kao i na osetljivim pravcima. Da bi se otklonilo iznenađenje, naročito u početku rata, zaprečavanje se priprema i izvodi još za vreme mira, obično blizu granice i na pravcima koji izvode ka važnim objektima i rejonima. A pošto se operacije u toku rata mogu izvoditi na celokupnoj dubini državne teritorije, korisno je da se čitava ta teritorija dobro prouči i da se pripremi zaprečavanje svuda gde za to postoje uslovi i mogućnosti.

Za zaprečavanje u strategiskim razmerama treba primeniti efikasne *prepreke*. Tu u prvom redu treba iskoristiti prirodne uslove planinskog zemljišta, koje otežava, a često i onemogućava kretanje pojedinih jedinica, naročito oklopnih. Pošto će njihovo kretanje najčešće biti svedeno na relativno mali broj komunikacija, prirodno je da na tim planinskim komunikacijama treba prvenstveno porušiti osetljive objekte (mostove, vijadukte, tunele i dr.) i zaprečiti i minirati pogodna mesta. Za rušenje i zaprečavanje u širem smislu dolaze u obzir klisure, planinske reke, zemljište izloženo bujicama, vodojaže sa velikim akumulacionim bazenima (jer se rušenjem brana za kratko vreme mogu poplaviti velike površine) itd.

Efikasnost većih prepreka na planinskom zemljištu je u tome što se teško mogu obići, što popravka porušenih objekata ili uklanjanje materijala zahteva mnogo vremena i onemogućava angažovanje veće radne snage.

Na rayničastom zemljištu efikasnim preprekama mogu se smatrati velike reke, prostrane močvare i prirodnim ili veštačkim putem poplavljeno zemljište.

Veštačke vodene prepreke, stvorene poplavama, vrlo su efikasne. Velike poplavljene površine ne moraju se uvek braniti, već samo osmatrati. Dubina vode ne mora

biti velika, jer i mala dubina na velikoj površini predstavlja efikasnu prepreku.

Kod reka na ravničastom zemljištu poplave se najlakše stvaraju rušenjem brana kod vodojaža (ako postoje na pravcima na kojima treba izvesti zaprečavanje) i rušenjem nasipa pri visokim vodostajima. Podizanje nivoa vode izgradnjom brana moguće je kod manjih reka koje imaju dovoljno vode. Pošto se za melioraciju i irigaciju izrađuju odvodni kanali, rovovi, nasipi, ustave, šljajze, pumpne stanice i druga postrojenja, to se svi ti radovi i objekti mogu iskoristiti za izvođenje poplave. Međutim, za postizanje korisnih rezultata potrebno je dosta vremena da se rad može ubrzati dodavanjem više pumpi i zatvaranjem dovodnih kanala na odgovarajućim mestima da bi se plavljenje izvelo u onim rejonima u kojima to želimo. U svakom slučaju, ako postoje mogućnosti za izvođenje poplave, treba je primeniti, jer može da donese velike koristi.

Pošumljavanje se isto tako može iskoristiti za podizanje prepreka. Ali, da bi se takva prepreka stvorila, treba mnogo vremena, a pošumljavanje se mora uskladiti sa interesima zemlje u celini. Pri tome privredni razlozi zahtevaju da se pošumljavanje vrši na onom zemljištu koje nije podesno za ostale kulture.

Pored navedenih prepreka za zaprečavanje u strategiskim razmerama mogu se primenjivati i ostale, u prvom redu eksplozivno-minske prepreke. Nuklearno naoružanje može isto tako da se iskoristi pri zaprečavanju. Poznato je da površinske i podzemne eksplozije stvaraju duboke i velike kratere koji se dugo vremena ne mogu savladati. Sem toga, u literaturi se već pojavljuju gledišta da će se umesto dosadašnjih eksplozija (trotila, ekrazita, pikrita i dr.) kao rušilačka snaga ubuduće koristiti nuklearna sredstva. S obzirom na osobine nuklearnog eksploziva, može se očekivati da će se ta gledišta i predviđanja realizovati.

Prema tome, pošto se zaprečavanje i u savremenom ratu može izvoditi vrlo efikasno, ono će i ubuduće biti važno sredstvo na koje će strategija itekako računati.

(Članak je uzet iz »Vojnog dela« br. 4—5/57)

Pukovnik STANISLAV PODBOJ

O UPOTREBI ARTILJERIJE

Da bi se male ili nedovoljno razvijene zemlje mogle uspešno suprotstaviti eventualnom agresoru koji raspolaže boljom i brojnijom tehnikom, uključujući raketnu i atomsku, potrebno je, pored ostalog, da se sopstvena tehnička sredstva što celishodnije upotrebe. Ovo naročito važi za artiljeriju koja će moći, blagodareći svojim osobinama, i u savremenim ratnim uslovima da prati i podržava svoju pešadiju svuda i u svim borbenim dejstvima.

Da bi se u takvim uslovima što bolje iskoristilo svako artiljerisko oruđe i svako zrno, upotrebu artiljerije i artiljerijske vatre treba što više prilagoditi savremenom bojištu, a naročito zahtevu za rastresitim rasporedom i potrebi za brzim dejstvom. U okviru upotrebe artiljerije u ovom članku će biti razmatrana pitanja koja se odnose na ulogu artiljerije u savremenim borbenim dejstvima, komandovanju artiljerijom, grupisanje i upotrebu artiljerije u okviru pojedinih grupa, kao i mogućnost učešća artiljerije u protivoklopnoj odbrani.

ULOGA ARTILJERIJE

Ako artiljeriska oruđa uporedimo sa drugim borbenim sredstvima videćemo da ona imaju niz preimućstava.

Tako njihova cena je jeftinija, a izrada lakša nego tenkova i aviona. Mogu se kretati van puteva, lako maskirati, a po potrebi i povremeno sklanjati. Artiljeriska oruđa mogu pratiti svoju pešadiju svuda, pa i u pozadini neprijatelja, a održavanje im je relativno lako. Umnogome su pogodnija od aviona i tenkova koji su osjetljiviji, zahtevaju složenu tehniku snabdevanja i održavanja i normalno mogu dati pun efekat dejstva samo pod uslovima izvesne brojne i tehničke ravnoteže ili relativne nadmoćnosti u odnosu na neprijatelja.

Artiljeriska oruđa su različita po kvalitetu. U borbama gde su protivničke strane u izvesnoj ravnoteži tako da se kroz duže vremenske periode mogu održavati jasno ocrtane linije fronta, strana sa boljim oruđima imaće izvesne, mada ne odlučujuće, prednosti u odnosu na protivnika. Zato je razumljiva stalna težnja u pogledu poboljšanja kvaliteta naoružanja. Pošto će kod industrijski slabije razvijenih zemalja artiljerija biti često jedino sredstvo vatrene podrške pešadije, to kod njih neće biti nikada previše oruđa, niti suviše zastarelih da se ne bi mogla u pogodnom momentu korisno upotrebiti. Otuda potreba da se vodi računa o svakom oruđu i metku, i da se stalno usavršavaju mere za njihovu što celishodniju upotrebu.

Zbog opasnosti od većih uništavanja koja bi mogao naneti neprijatelj upotrebom atomske, raketne i druge tehnike, artiljerija ne može više računati sa velikim prikupljanjem oruđa na rešavajućim pravcima, kao što je to bio slučaj u prošlom ratu. Trebalo bi da njen raspored bude u velikoj meri rastresit po frontu i dubini. Zato će primena masovnih vatrenih udara biti otežana, a u nekom značajnijem obimu i neizvodljiva. Zbog neophodnosti rasporeda artiljerije na većoj dubini i ograničenog dometa klasičnih oruđa, biće gotovo nemoguće nanošenje vatrene udara po većoj dubini neprijatelja, bez odgovarajućeg raketnog naoružanja i dovoljno artiljerije. No, i pored toga, u rukama opštevojnih komandanata artiljerija će ostati često najvažnije, a ponekad i jedino sredstvo za ispoljavanje trenutnog uticaja na tok borbe pomoću vatrene udara. Taj uticaj biće kod klasičnih oruđa, zbog

njihovog malog dometa, ograničen pretežno na jedinice ranga divizije i niže.

Nadmoćnost neprijatelja u vazduhu biće verovatno izrazitija nego ranije i potencirana dejstvima raketa sa skalom dometa od nekoliko desetina do nekoliko hiljada kilometara. Ako se tome dodaju poboljšana sredstva izviđanja naročito noćnog, kao i šira primena vazdušnih desanata biće razumljive teškoće u izvođenju širih pokreta artiljeriskih jedinica danju i noću, kao i neizvesnost njihovog pravovremenog izvršenja. Zato ne bi bilo opravdano da se računa sa većim planskim manevrima artiljeriskih jedinica. Bolje je rešenje da se pešadiske i združene jedinice u pogledu artiljerije prvenstveno u dovoljnoj meri osamostale i osposobe za elastična i samostalna dejstva. Mada će artiljerija na taj način biti u znatnoj meri rasturena, to će biti bolje nego da se drže sasređeno veće količine artiljerije za koje je sumnjivo da li će stići na vreme radi upotrebe pod povoljnim uslovima. Pešadiski puk bi, svakako, trebalo da ima potrebnu artiljeriju za vođenje uspešne borbe bez ojačanja, a divizija dovoljno artiljerije za obrazovanje vatrenih sredstava u rukama komandanta pomoću kojih bi on mogao ispoljavati dovoljno snažan uticaj na tok borbe i obezbeđivati podršku pešadiskim pukovima u skladu sa njihovom ulogom. Pošto se broj pešadiskih i artiljeriskih jedinica najčešće ne može uskladiti, sistem matičnih jedinica kod kog bi trebalo da pojedine artiljeriske jedinice podržavaju prvenstveno uvek iste pešadiske jedinice, gubi svoj značaj.

Brzina dejstva u budućem ratu i u vezi s tim česte promene situacije iziskivaće da se artiljerija u prvom redu osposobi za brzo otvaranje vatre, posle vrlo ograničenog vremena za pripremu, koje često ne bi trebalo da bude veće od vremena potrebnog za posedanje vatrenog položaja iz pokreta i spremu oruđa za paljbu. Ovo i težnja za rastresitim rasporedom u borbi i pokretu nalaže da se razmotre mogućnosti ukidanja jednog formaciskog stepena kod artiljeriskih jedinica, pukovskog ili divizionskog. Iz istog razloga nameće se potreba da se svaka arti-

ljeriska jedinica osposobi za samostalno dejstvo u vatrenom, taktičkom i administrativnom pogledu.

U vezi s tim postavlja se i pitanje promene u izvesnom smislu uloge divizion a baterije. Izgleda da ne bi više odgovaralo da divizion bude i dalje tako kompaktna i osnovna vatrena jedinica u artiljeriji kao što je to bio u Drugom svetskom ratu. Izdvajanje pojedinih baterija iz divizion a za duže vreme i isturanje na veća otstojanja, kao i privremeno priključivanje divizionu drugih baterija različitih kalibara iz sastava drugih divizion a, trebalo bi svakako obezbediti, jer će biti dosta slučajeva u kojima takvi postupci mogu biti opravdani.

Baterija će biti u borbi i na maršu, najčešće prostorno, znatno odvojena od drugih baterija i viših komandi i po ulozi znatno samostalnija nego pre pojave atomskog naoružanja. Zato bi trebalo njenu formaciju podesiti tako da bude osposobljena da razvije samostalan sistem osmatranja, da može po potrebi sama organizovati podršku neke pešadijske jedinice i sadejstvo sa pešadijom, da bude u stanju da sama pretvara podatke osmatranja u elemente za gađanje, kao i da sama raspolaže potrebnim sredstvima veze za povezivanje sistema osmatranja i komandovanja sa vatrenim položajem, i sredstvima za utvrđivanje i samostalno vođenje bliske borbe sa jačim neprijateljem. Pošto može biti često izdvojena iz divizion a i pridata raznim pešadiskim, oklopnim ili artiljeriskim jedinicama, bilo bi korisno da raspolaže i sredstvima za vezu sa jedinicom kojoj se pridaje. Očigledno je da bi bilo neekonomično kad bi svaka od takvih jedinica, kojima baterija može biti pridata, raspolagala sredstvima za uspostavljanje veze sa jednom ili više baterija, jer se ne može unapred znati da li će joj i koliko njih biti pridato ili ne. Zato bi u ovom slučaju bio opravdan izuzetak od načela o uspostavljanju veza od više ka nižoj jedinici. Trebalo bi da baterija bude ubuduće osposobljena i za eventualnu upotrebu po vodovima, naročito kod premeštanja na nove vatrene položaje, kao i za ostvarivanje vatrenih zadataka po vodovima sa jednog vatrenog položaja, jer će buduće

bojište češće nametati takve postupke. Trebalo bi, takođe, da bude osposobljena da se u pogledu snabdevanja lako izdvaja iz jedne i naslanja na drugu jedinicu, kao i da po potrebi sama sprema hranu za svoje ljudstvo.

KOMANDOVANJE ARTILJERIJOM

Osnovna načela komandovanja artiljerijom uzeta svako za sebe ostaće i dalje uglavnom nepromenjena, ali će se pojaviti suštinske razlike u njihovoj primeni i to u smislu davanja većeg značaja decentralizaciji kod upotrebe artiljerije. Artiljeriskom jedinicom će i dalje moći da se ojača neka združena, pešadiska ili artiljeriska jedinica na taj način što će joj se ona pridati. *Pridata artiljeriska jedinica* trebalo bi da se iskorišćuje u svemu, kao i sopstvena formacijska artiljerija. Njoj bi trebalo i dalje određivati zadatke, rejon vatrenog položaja i regulisati način snabdevanja. Treba računati s tim da će pridavanje artiljerije, koje će nametnuti u prvom redu zahtev za osamostaljavanjem jedinica i ograničen domet oruđa, biti češće nego što bi to bilo poželjno s obzirom na zahtev za sasređenom upotrebom artiljerije.

Artiljeriska jedinica moći će se i dalje određivati za podršku nekoj pešadiskoj jedinici. *Podržavajuća artiljeriska jedinica* trebaće da izvršava sve zahteve podržavane jedinice, a takođe i da je podržava inicijativno — ukoliko ne bude angažovana od pretpostavljenog artiljeriskog komandanta za neki drugi zadatak. *Podržavajuća jedinica* moraće da organizuje odgovarajući sistem osmatranja za potrebe podrške i sistem neposrednog sadejstva sa pešadijom podržavane jedinice. Komandant podržavajuće jedinice će se i ubuduće nalaziti uz komandanta podržavane jedinice ili će mu uputiti oficira za vezu. Primeni načela podržavanja treba težiti u okviru divizije i pukova kad god je moguće, da bi se ublažili nedostaci podele artiljerije.

Trebalo bi da artiljeriska jedinica, pored osnovnog zadatka, uvek kad to situacija nalaže, primi i zadatak da

u određenim granicama *ojačava vatrom* neku drugu artiljerisku jedinicu. Granice za ojačavanje vatrom mogle bi se stavljati u pogledu zadataka po kojima treba vršiti ojačanje, u pogledu vremena i u pogledu municije. Jedinica određena da ojačava vatrom drugu artiljerisku jedinicu biće dužna da s njom uspostavi radio i žičnu vezu, a eventualno da joj uputi i oficira za vezu. Ona će morati da izvršava u datim granicama vatrene zahteve jedinice koju ojačava ako ne bi bila zauzeta svojim osnovnim zadatkom. Međutim, za zadatak ojačavanja vatrom ona ne bi trebalo da uspostavlja svoj poseban sistem osmatranja, već da koristi sistem osmatranja jedinice koju ojačava vatrom, jer bi ova načelno vršila upravljanje i rukovanje vatrom za njen račun — kad se ostvaruju pomenuti vatreni zadaci. Načelo ojačavanja vatrom trebalo bi da dobije širu primenu, jer se njime obezbeđuje elastičnija upotreba vatre i kad je artiljerija u većoj meri podeljena.

Načelo podele rada, naročito na organe na osmatračnicama i organe na vatrenim položajima, doprinosiće brzini rada artiljeriskih jedinica isto tako kao i načelo da svaki artiljerac u skladu sa zadatkom jedinice izvršava inicijativno svoju dužnost ne čekajući nikakva posebna naređenja ili uputstva za rad. Tako, za vreme dok komandanti artiljeriskih jedinica i oficiri osmatrači uspostavljaju vezu s pešadiskim komandantima, organizuju sistem osmatranja, planiraju vatre i određuju ciljeve, repere i osmatračnice, njihovi zamenici treba da biraju u određenim rejonima vatrene položaje, određuju mesta za svako oruđe, daju pravac, obrazuju snop, određuju koordinate osnovnog oruđa i međusobni odnos ostalih oruđa prema osnovnom i osnovnih oruđa ostalih baterija prema osnovnom oruđu srednje baterije i da organizuju blisku odbranu, maskiranje i utvrđivanje. Istovremeno će topografi vršiti, načelno ustaljenim redom, topografsko vezivanje. Na taj način biće baterija spremna za dejstvo za najkraće vreme, tj. čim komandir baterije stigne na osmatračnicu, s tim da se pripreme za otvaranje efikasnije i tačnije vatre stalno usavršavaju.

GRUPISANJE I UPOTREBA ARTILJERIJE

Zbog ograničenih mogućnosti i neizvesnosti pravovremenog izvršenja manevra artiljeriskih jedinica, svaki opštevojni i pešadiski komandant moći će da računa pouzdano samo na svoju formacisku artiljeriju.

Viši opštevojni komandanti moći će da utiču na tok borbe pomoću vatrenih intervencija raketnom artiljerijom ili vrlo glomaznim dalekometnim topovima — čega kod nekih armija neće biti mnogo ili i nikako. Zato bi bilo opravdano da ovi komandanti raspoložive jedinice klasične artiljerije načelno pridaju divizijama čim se situacija dovoljno razjasni, s tim što bi trebalo da zadrže u rukama potreban broj protivoklopnih jedinica. U nejasnim situacijama biće potrebno da se drži u rukama i veći broj artiljeriskih jedinica raspoređenih po dubini da bi se olakšala njihova pravilna upotreba kad se situacija razjasni. Obrazovanje artiljeriskih grupa kod viših združenih jedinica bilo bi bez raketne artiljerije odgovarajućeg dometa retko kad opravdano, kako zbog širine frontova i ograničenih dometa oruđa tako, a možda još i više, zbog teškoća u upravljanju i komandovanju takvim grupama s obzirom na njihova velika udaljenja od komandnih mesta jedinica koje bi ih obrazovale i teškoće u organizovanju efikasnog osmatranja i uspostavljanja veza u uslovima brzih promena situacija. Prema tome, uticaj viših komandanata na borbena dejstva pomoću artiljerije biće najčešće dosta ograničen i biće potrebno prilično vremena da bude realizovan. Pridavanje artiljerije, zbog teškoća manevra ne bi trebalo ograničiti uglavnom na divizije u prvom ešalonu, već bi ih trebalo pridavati i divizijama u dubini, u skladu s njihovom ulogom.

Grupa DAG. — U okviru divizije upotreba artiljerije naći će i ubuduće punu primenu. Komandant divizije bi trebalo, načelno, da obrazuje snažnu *divizisku artiljerisku grupu (DAG)*, pomoću koje bi mogao lično, efikasno i trenutno, uticati na tok borbe. Brzina vatrenih intervencija biće utoliko veća, ukoliko bude postojalo manje komandnih stepena između komandanta divizije i izvršilaca

gađanja. Zato bi bilo poželjno da divizioni DAG-a budu pod neposrednom komandom načelnika artiljerije divizije, koji bi trebalo da se uglavnom stalno nalazi uz komandanta divizije. Pošto će se on, zbog toga, ređe nalaziti na dobroj artiljeriskoj osmatračnici s koje bi mogao lično i permanentno pratiti tok borbe, to će on morati jače da se oslanja na komandante divizionu u sastavu DAG-a i da koristi njihova osmatranja.

Komandno mesto divizije može se nalaziti daleko van rejonu vatrenih položaja DAG-a. Stoga, da bi se uprostio sistem veza i olakšalo rukovođenje, bilo bi korisno da se komandno mesto jednog od divizionu, kad god to bude potrebno, iskoristi kao pomoćno komandno mesto načelnika artiljerije divizije, s tim da se za njega vežu i ostali divizioni DAG-a. Na takvo komandno mesto načelnik artiljerije divizije bi mogao da uputi jednog od svojih pomoćnika koji bi neposredno koordinirao rad svih divizionu, koji organizuju posebne zone osmatranja, pa zato nijedan od njih nema uvida u celoj zoni DAG-a.

Grupa DAG će imati često široku zonu dejstva, a ograničena sredstva osmatranja. Naročito će biti malo osmatračnica za precizno osmatranje ciljeva u neposrednoj blizini sopstvenih delova, jer će se osmatrači jedinica DAG-a u prvom redu koristiti za osmatranje ciljeva koji su prvenstveno namenjeni DAG-u. Pošto će DAG zbog male jačine artiljerije i njenih malih dometa često, ili čak pretežno, dejstvovati po ciljevima koji se nalaze u blizini prednjeg kraja, nameće se kao najpovoljnije rešenje da se pri ostvarivanju takvih vatri za njihovo osmatranje divizioni DAG-a oslanjaju na sistem osmatranja pukovskih artiljeriskih grupa koji je dovoljno tesno povezan s pešadijom. Ponekad će postojati potreba za još tešnjim povezivanjem pojedinih divizionu DAG-a sa dejstvima nekog od pešadiskih pukova — određivanjem nekog od divizionu DAG-a za podršku određenog pešadiskog puka. Komandant takvog divizionu morao bi, zbog dvostrukog zadatka, organizovati sistem osmatranja za izvršenje zadatka u okviru DAG-a, a istovremeno otići lično kod komandanta pešadiskog puka, ili mu uputiti kao oficira za

vezu jednog od komandira baterije, radi planiranja, upravljanja i rukovanja vatrom u okviru zadatka podrške puka. U takvim slučajevima bilo bi poželjno da se jedinstvenim sistemom osmatranja podmire potrebe oba zadatka, tj. zadatka iz okvira DAG-a i zadatka podrške pešadiskog puka.

Pored obrazovanja DAG-a, komandant divizije bi, načelno, uvek deo artiljerije pridao i pojedinim pešadiskim pukovima u skladu s njihovom ulogom. Pri podeli artiljerije u odbrani bilo bi neophodno da se vodi računa o njenom rasporedu po dubini u skladu sa opštim planom odbrane. Manevar oruđima po dubini je neizvestan, pa zato raspored artiljerije ne bi trebalo vršiti samo prema potrebama početne situacije, već s obzirom na čitav razvoj planiranih dejstava. Zahtev da svako oruđe mora dejstvovati obavezno pred prednjim krajem ne bi se mogao više dosledno sprovoditi. Zato artiljeriju ne bi trebalo pridavati samo pešadiskim pukovima u prvom ešelonu, već i onima u dubini, zavisno od njihove uloge, pa makar da usled toga i ne bude obezbeđeno njeno potpuno učešće u odbrani prednjeg kraja. Vatrene položaje trebalo bi načelno uvek birati u odnosu na osnovni zadatak artiljerijske jedinice, čime se naravno ne bi isključivala njena delimična upotreba s privremenih položaja za izvršenje izvesnih ograničenih zadataka. Tako bi artiljeriju pukova drugih i trećih ešelona trebalo raspoređivati na osnovne vatrene položaje, a delimično i na privremene, koji bi se birali u odnosu na izvršavanje zadataka drugog i trećeg ešelona. Sa tih vatrenih položaja ona bi se mogla, a načelno bi i trebalo, da iskoristi za ojačavanje vatrom artiljerije istaknutih ešelona sve do početka izvršavanja sopstvenog zadatka, ukoliko bi to bilo moguće, s obzirom na raspoložive domete i dodeljenu municiju. U napadu bi trebalo podelu artiljerije vršiti takođe prema planiranom toku razvoja dejstava, no tako da bi se načelno obezbedilo učešće što većeg broja oruđa u artiljeriskoj pripremi.

Pošto se broj divizionu u diviziji ne mora poklapati sa brojem pešadiskih pukova, to se i pojedini pešadiski pukovi neće moći ojačavati uvek celim divizionima, već ponekad samo sa po jednom ili nekoliko baterija, ili divi-

ziona sa različitim brojem baterija koje ne bi uvek morale biti jednakog kalibra i modela.

Grupa PAG. — Pešadiskom puku obično će stajati na raspolaganju po nekoliko pukovskih baterija, a eventualno i jedna ili nekoliko divizijskih, sa ili bez komande diviziona. Prateća i protivtenkovska artiljerija bi se načelno pridavala pojedinim potčinjenim pešadiskim jedinicama po baterijama, vodovima ili odeljenjima sa prvenstvenim zadatkom protivoklopne odbrane. No, ne bi bila, naravno, isključena ni njihova centralizovanja upotreba u okviru puka, kad bi to bilo korisno i moguće. Pešadijske jedinice manje od puka nemaju mogućnosti da dovoljno efikasno iskoriste artiljeriju za podršku, jer i same raspolažu znatnim vatrenim sredstvima. Zato bi bilo bolje da se, načelno, sva raspoloživa artiljerija za podršku u okviru pešadiskog puka, bez obzira da li je pukovska ili divizijska — a podrazumevajući tu i minobacačku bateriju, upotrebi sasređeno i od nje obrazuje, bez obzira na njenu jačinu, već s obzirom na njenu ulogu, *pukovska artiljerijska grupa*. Ukoliko bi bila pešadiskom puku pridata komanda artiljerijskog diviziona, ona bi bila najpogodnija za obrazovanje komande PAG-a, jer raspolaže dobrim sredstvima za efikasno komandovanje. Tamo gde komande diviziona ne bi bilo, PAG-om bi mogao načelno komandovati načelnik artiljerije pešadiskog puka kome bi u tom cilju trebalo obezbediti potrebna sredstva za organizaciju veze, prvenstveno radiosredstva. U pogledu podizanja žične veze trebalo bi se osloniti na sredstva baterije. Ako načelnik artiljerije pešadiskog puka ne bi imao nikakvog svog štaba, mogao bi za svoje potrebe iskoristiti računarsko odeljenje najbliže baterije, na koje bi se vezivale sve ostale baterije, kao na računarsko odeljenje grupe PAG-a.

Grupa PAG bi trebalo da bude u prvom redu sredstvo u rukama komandanta pešadiskog puka za ispoljavanje neposrednog uticaja na tok borbe. Pored toga pojedine baterije iz sastava PAG-a trebalo bi, načelno, određivati za podršku pojedinih pešadiskih jedinica iz sastava puka da bi se obezbedilo nužno neposredno sadejstvo s pešadijom. Komandir baterije sa jednim oficijom osmatračem može

obezbediti dobro osmatranje i sadejstvo u okviru jedne pešadijske čete, a u slučaju nužde i u okviru dve. Ako u PAG-u ima više baterija, neke od njih mogu ostati za opštu podršku pešadiskog puka. U tom slučaju one bi trebalo da organizuju dopunski sistem osmatranja koji ne bi bio vezan za starešine nižih pešadiskih jedinica.

Upotreba artiljerije u okviru privremenih grupacija jačine između pešadiskog puka i divizije mogla bi da bude slična kao kod pešadiskog puka. Sva artiljerija za podršku, pridata od strane pretpostavljene komande, trebalo bi načelno da se zadrži u rukama komandanta takve grupe i da se od nje obrazuje artiljeriska grupa načelno pod komandom najstarijeg komandanta pridatih artiljeriskih jedinica. Pojedine baterije (ili eventualno divizioni) trebalo bi, radi boljeg sadejstva s pešadijom, da se načelno određuju za podršku pojedinih pešadiskih pukova ili nižih pešadiskih jedinica zavisno od sastava grupe a neke bi trebalo, slično kao kod PAG-a, zadržati za opštu podršku takve grupe i za njih, u vezi s postavljenim zadatkom, obrazovati dopunski sistem osmatranja, nezavisan od rasporeda pešadiskih starešina i organizacije neposrednog sadejstva s pešadijom. Komandant takve artiljerijske grupe načelno bi trebalo da je istovremeno i načelnik artiljerije takve privremene grupe i da se nalazi stalno uz njenog komandanta. Za načelnika artiljerije mogao bi se odrediti i neki od artiljeriskih oficira iz komande divizije, ali bi takvo rešenje bilo skopčano s teškoćama, jer bi trebalo obezbediti posebna sredstva veze koja zbog improvizacije mogu u početku da ne funkcionišu najbolje.

PLANIRANJE VATRE

Da bi se obezbedila brzina i realnost planiranja, trebalo bi primeniti paralelno planiranje kod kog bi sve starešine planirale vatre istovremeno, svaki za svoju artiljeriju. Planovi vatre bi se zatim u skladu sa vremenskim mogućnostima nadležnim putem usklađivali. Na taj način bi planiranje vatri bilo najbrže gotovo i najbolje prilagođeno potrebama svake jedinice, a moglo bi se ostvariti

i bez nadležnog usklađivanja ako za to ne bi bilo potrebnog vremena. Jedinica određena za podršku sastavljala bi plan vatre prvenstveno prema zahtevima i potrebama podržavane jedinice, ukoliko ne bi bila ograničena od strane pretpostavljenog artiljeriskog starešine. Planiranje vatre za ojačavanje vatrom vršila bi jedinica koja se ojačava vatrom.

Pošto će artiljerija ostati najmasovnije sredstvo planske vatrene podrške, bilo bi prirodno da načelnik artiljerije podnosi komandantu predlog opšteg plana vatre za borbu u taktičkoj dubini u zahvatu dometa artiljeriskih oruđa u kome bi bila obuhvaćena i planska vatrena dejstva drugih rodova, kao avijacije i eventualno tenkova, usklađena sa vatrom artiljerije. To bi trebalo da se odnosi i na eventualnu upotrebu taktičkih atomskih udara.

PROTIVOKLOPNA ODBRANA

Neprijatelj će koristiti razna oklopna sredstva koja se najviše razlikuju po debljini oklopa i naoružanju. Oklopni transporter, neke samohotke i izviđački tenkovi su slabije zaštićeni, pa se mogu uništavati gotovo svim oruđima kalibra nešto jačeg od običnih mitraljeza. Najjače oklopljena sredstva su srednji i teški tenkovi, koji se mogu uništavati samo naročitim oruđima i municijom. Zato bi osnovnu oštricu protivoklopne odbrane trebalo usmeriti na neprijateljske tenkove, naročito srednje i teške.

Najmasovnije sredstvo za borbu protiv neprijateljskih tenkova je pešadija koja danas raspolaže sredstvima za njihovo sigurno uništavanje, ali samo sa bliskih daljina. Međutim, sredstva pešadije su vezana za nju samu pa se u borbenom rasporedu ne razmatraju odvojeno od njenog rasporeda.

Najefikasnije protivtenkovsko sredstvo predstavljaju savremeni tenkovi koji raspolažu oruđem sa dovoljnom probojnom snagom za uništavanje neprijateljskih tenkova, velikom brzinom i tačnošću gađanja, a osim toga su pokretljiviji i naročito zaštićeniji od svih ostalih sredstava.

Ali tenkovi imaju i druge zadatke, i u osnovi su ofanzivna oruđa. Ređe će ih biti dovoljan broj na raspolaganju da bi u protivtenkovskom smislu mogli odigrati odlučujuću ulogu.

Zato će artiljerija uglavnom ostati i dalje osnovno plansko sredstvo za obrazovanje kostura protivoklopne odbrane, u kojoj neće uzimati učešća samo protivtenkovska, već i sva ostala artiljeriska oruđa. Prirodno je, dakle, da načelnik artiljerije neke jedinice podnosi i predlog protivoklopne odbrane, jer on ima najbolji uvid nad osnovnim planskim sredstvom protivoklopne odbrane a može i najbolje obezbediti uvezivanje protivtenkovske artiljerije (koja je načelno istovremeno i prateća) sa artiljerijom za podršku, radi izvršenja jedinstvenog zadatka.

Dakle, uprošćavanjem ranijih postupaka i prilagodbama svoga rada uslovima savremenog bojišta, artiljerija će i ubuduće moći da uzima vidnog učešća u svim vrstama borbenih dejstava i da sa uspehom ispunjava zadatke koji se pred nju budu postavljali u savremenom ratu.

(Članak je uzet iz »Vojnog dela« br. 6/59)

Generalmajor d-r TOMISLAV KRONJA

MEDICINSKA STRANA BORBENOG MORALA

Drugi svetski rat je pokazao da je i pored savremene tehnike i naoružanja, protivno nekim teorijama o velikoj moći tzv. malih tehničkih armija, svaka ratujuća zemlja razvila velike armije, tako da je čovek bio u suštini odlučujući faktor u borbi. I pored postojeće savremene ratne tehnike stvorene su masovne armije.

Pojavom atomskog oružja, danas najveći broj savremenih vojnih teoretičara ne smatra da će se, s obzirom na razornu moć atomskog oružja brojna snaga armija smanjiti, već naprotiv i povećati. U eventualnom savremenom atomskom ratu, štaviše, pored angažovanja velike mase ljudi u armiji, biće angažovana ogromna masa ljudi u tzv. pozadini bez obzira da li je u pitanju napad ili odbrana, agresor ili branilac. Ovo osobito važi za braniocce koji će voditi opšte-narodni rat. Možemo otvoreno kazati da će u slučaju ratnog sukoba u atomskim uslovima u ratu — borbi sudelovati čitav narod. U savremenom ratu brišu se granice fronta i pozadine.

Pojaва atomskog oružja daje nove elemente u strategiji i taktici ratovanja. Dolazi do nužne pojave rastresitog borbenog stroja, rasturenosti jedinica, dejstva jedinica u manjim grupama i taktičkim jedinicama ranga bataljona, a snalažljivost i samoinicijativa starešina i vojnika treba da dođu do punog izražaja. U dejstvima po borbenim gru-

pama, često sa prekinutom vezom u komandovanju, ne samo starešine nego i borci pojedinci moraće biti odlučni, hrabri i izdržljivi, disciplinovani, puni inicijative i odani ideji za koju se bore.

U situaciji savremenog atomskog rata kada je razorna moć atomskog oružja višestruka po načinu dejstva i mnogostruka po kvantitetu nego moć dosad poznatih oružja, kad će i manje jedinice ili borbene grupe biti prisiljene da dejstvuju samostalno, postavlja se još jače u svoj svojoj oštirini problem borbenog morala jedinice.

Pojam borbenog morala nije kategorija o kojoj se govori od juče. Borbeni moral kao problem postoji otkada postoje ratujuće armije. On proizlazi iz pojma opšteg morala jednog društva odnosno jedne klase, te je prema tome promenljiva kategorija koja zavisi od društveno-ekonomske strukture društva. Zato Engels kad govori o moralu navodi: »Tvrđimo da su sve dosadašnje moralne teorije u poslednjoj instanci proizvod ekonomskog položaja društva u datom vremenu«.

Naš socijalistički moral je proizvod društveno-ekonomskih odnosa savremenog socijalističkog društva kod nas. Borbeni moral kao deo tog ošteg morala javlja se u toku revolucije, borbe, rata. Postavlja se pitanje šta je to borbeni moral. Ratna jedinica poseduje borbeni moral ako ispoljava ljubav prema zemlji, ako je uverena u opravdanost borbe, ako je habra, ako je odana i odlučna, ako je homogena i u njoj postoji borbena kohezija, ako postoji ponos na svoju jedinicu, poverenje u starešine i ostalo da se dođe do pobede. Dakle borbeni moral sadrži elemente sa područja svesti, emocija, interpersonalnih odnosa, somatopsihe u celini, kako kod pojedinca tako i borbene jedinice u celini. Definiciju borbenog morala daje general Borojević sledećim rečima: »Borbeni je moral konkretan oblik kolektivne svesti u držanju i postupcima ljudi u uslovima oružane borbe, koja se manifestuje u uverenosti ljudi u opravdanost borbe koju vode, u njihovom pozitivnom raspoloženju i nepokolebljivoj volji da i po cenu zalaganja života istraju u toj borbi do pobede, bez obzira na sve tegobe i povremene neuspehe«.

Snaga borbenog morala zavisi od mnogih činilaca, a može se razmatrati sa raznih aspekata (ideološko-političkog, sociološkog, psihološkog, medicinskog itd.). Nas u ovom slučaju zanima medicinski aspekt borbenog morala, koji ćemo privremeno odvojiti od ostalih samo zbog teorijske obrade; u suštini oni su neodvojivi.

Na slabljenje borbenog morala utiče pored ostalih i medicinski faktor u užem smislu, koji može imati efemerni karakter, iznimno i duži koji bi mogao uticati i na konačnu pobjedu, u prvom redu zbog pojave raznih epidemija za vreme ratnih dejstava koje nazivamo ratnim zarazama, kao naprimer pegavac, dizenterija, grip itd. Može doći u većim ili manjim jedinicama i do posebnih medicinskih pojava vezanih za ratne napore i uslove ratovanja, kao reumatska groznica, smetnje u ishrani itd. No ovaj vid medicinske strane borbenog morala nas ne interesuje.

Naše interesovanje kreće se na polju psihijatrije u širem smislu. Savremena armija traži izdržljive, hrabre i odlučne, uporne i disciplinovane, odane i inteligentne vojnike koji treba da budu sposobni za najviše ratne napore. Da se ovo postigne potrebno je vršiti selekciju ljudstva. No kad govorimo o selekciji ljudstva, onda će verovatno zbog potrebe mase ljudi za rat, selekcija biti ograničena samo na specijalne jedinice. Uz uslov takve selekcije, tj. delimične selekcije (kakva je i sada uglavnom kod nas) svakako da će u kontingentima ljudstva biti i onih koji predisponiraju na razne stresove.

Savremeni rat unapred traži velike napore od ljudstva koje je svesno šta znači ratovati, posebno u uslovima atomskog rata. Ljudstvo računa na ratne tegobe, gladovanje, vlagu i zimu, slabo snabdevanje uopšte, ranjavanje pa eventualno i smrt. Razumljivo je da će u takvim posebnim ratnim uslovima biti boraca koji će doživljavati psihičke traume koje će sumirane dovesti do onesposobljavanja. U takvoj situaciji zahvatiće i može dovesti do psihičkog sloma ne samo one vojnike koji u sebi nose konstitucionalno jezgro kao predisponirajući momenat za psihički slom, već i one koji se računaju psihički zdravim vojnicima. Kad će nastupiti taj slom koji može zahvatiti

kako zdrave tako i one sa neurotskom komponentom zavisi od dužine trajanja odnosno sudelovanja vojnika-borca u borbi. Ali momenat kad može nastupiti psihički slom ne zavisi samo od dužine trajanja učešća vojnika u borbi već i od starešina koji rukovode vojnicima, od ideološko-političkog aspekta borbenog morala itd. To još ne znači da je ovakav psihički slom zbog dužeg bivstovanja u aktivnoj borbi neminovan. U svakom slučaju kad govorimo o psihičkom slomu u ratnim situacijama, pravilnije bi bilo govoriti o iscrpenosti vojnika — premda je ovo pozajmljeni izraz. Ovaj izraz »vojnička iscrpenost« je pravilniji, jer govori o jednom prolaznom stanju psihosomatskog karaktera, kao o tome da ono može nastati upravo i kao »normalna« pojava kod vojnika koji se duže vremena nalaze u aktivnoj borbi. Upravo ovakav izraz koji izbegava upotrebu reči histerija i neuroza onemogućuje na jedan način pronalaženje simptoma u cilju simulacije, a mnogo je prihvatljiviji kako za laike tako i za starešine. Pored toga ta pojava boračke iscrpenosti ili vojničke iscrpenosti, a koja može i »normalno« nastupiti, pa čak tu i tamo i u većim razmerima, može se uspešno sprečiti pa i lečiti i opštim merama kao što su odmor, dobra ishrana, razgovor sa starešinama ili sa lekarima itd.

Ovde se nećemo upuštati u ispitivanje i pronalaženje raznih formi psihičkog sloma koji mogu nastati u savremenom ratu, već se ograničavamo na pojam boračke iscrpenosti kao najjače grupe, koja može biti iznijansirana oblikom kao i svojim kvantitetom.

Nosilac boračke iscrpenosti je ličnost. Kad govorimo o ovim problemima, problemima psihičkog sloma u ratnim uslovima, često govorimo samo o ličnosti ili individuumu. Međutim vojnik kao ličnost deluje i radi odnosno ratuje u grupi, kolektivu, u društvu. Posebno vojnik kao ličnost deluje i ratuje u socijalističkom kolektivu — društvu, odnosno socijalističkoj armiji. Prema tome ličnost će se ponašati onako kako deluje kolektiv kao celina i kako deluje onaj koji vodi kolektiv. Izvesne osobine ličnosti se gube, odnosno slabe ili jačaju; kako se kod nas obično kaže, nastaje identifikacija sa kolektivom. Ako je grupa dobra,

ličnosti se stapaju sa dobrim kolektivom i postaju dobre. Primera identifikacije sa kolektivom ima iz našeg Narodnooslobodilačkog rata mnogo, kad su naprimer novi partizani ulazili u proletherske ili udarne brigade među stare borce i brzo se s njima srodili, bili ponosni na svoju prolethersku jedinicu i hrabri kao i stari proleter i udarni brigadiri. To isto su radile i strane armije i taj odnos poznat je iz vojne literature, pa i u starih vojnih teoretičara (K l a u z e v i c). Međutim problem identifikacije jedne ličnosti-vojnika sa kolektivom može da se proširi i na identifikaciju sa celom armijom odnosno sa socijalističkim društvom. Ne smemo misliti da taj proces identifikacije ličnosti sa društvom, odnosno sa socijalističkom armijom u celini, nastaje odmah i spontano samo na ratnoj pozornici. Ovaj proces identifikacije je permanentan i u našim prilikama on je počeo da se razvija već u toku naše revolucije u periodu Drugog svetskog rata; on se nastavlja u toku naše posleratne izgradnje i industrijalizacije zemlje i bazična je priprema identifikacije pojedinca vojnika sa celom armijom u ratnoj situaciji. Ovaj široki zamah i proces identifikacije pojedinca-ličnosti u armiji i sa socijalističkim društvom vremenom sve više raste, a smanjuje se nesklad između pojedinca i društva nastajanjem klasnih suprotnosti i sve jačom afirmacijom novih odnosa u socijalističkoj proizvodnji gde je društvo vlasnik sredstava za proizvodnju, i kad se sve jače afirmiraju novi društveno-politički oblici u socijalističkom društvu i kad dolazi sve više do poistovećivanja interesa, akcije i volje, želja i rada jednog individua-vojnika sa društvom, do njegove identifikacije sa društvom.

U ovakvoj situaciji, zajedničkih interesa, volje za borbu protiv neprijatelja, želje za pobedom nad agresorom sigurno se smanjuju i zabrane, potiskivanja i frustracije koje mogu nastati kod ličnosti. U ovakvoj situaciji uloga starešina i njihov političko-propagandni rad u stvaranju uverenja u pravednost rata i borbe, u stvaranju želje za pobedom, dobija poseban značaj.

Ovde već dolazimo u praksi do spajanja medicinskog i društveno-političkog aspekta borbenog morala. Ono —

političko i medicinsko — čini jednu jedinstvenu funkcionalnu celinu.

Ne možemo time kazati da zbog velike moralno-političke snage u armiji i političko-propagandnog rada partije i starešina neće biti odnosno da neće dolaziti do raznih oblika boračke iscrpenosti, ali verovatno neće biti takvih oblika koji će onesposobljavati vojnika za duže vreme, niti možemo očekivati takav kvantitet koji bi mogao pokolebati borbeni moral ili dovesti u pitanje našu pobedu.

Ali upravo zato što ipak očekujemo pojave boračke iscrpenosti moramo već sada misliti o ovom problemu i sagledati ga ne samo sa čisto medicinskog gledišta, već i sa medicinskog i političkog kao jedinstvene celine.

Osigurati borbeni moral biće, dakle, zadatak zajedničkih snaga svih starešina kako opštevojnih tako i medicinskih radnika. Na osnovu ovakvog shvatanja treba i naše gledanje o psihičkom slomu u ratnim uslovima orijentisati u ovom pravcu i gledati na razvitak psihičkog sloma u socijalističkoj armiji drugačije nego što na taj problem gledaju zapadne zemlje. Znači mi treba da stvorimo naše vlastito gledište, koje odgovara našim uslovima, našoj socijalističkoj armiji i zemlji i našim revolucionarnim iskustvima i tradicijama.

Osiguranje i povećanje borbenog morala zahteva da na problem gledamo ne samo kroz medicinske naočale, jer je to ne samo medicinski problem već i politički problem odnosno problem razvitka socijalističkih snaga u našoj zemlji i razvitka i jačanja socijalističke armije čije su ličnosti spremne da ginu i brane tekovine revolucije.

To nije problem borbenog morala pojedinca, već problem socijalističke armije kao celine, odnosno u situaciji atomskog rata cele nacije.

(Članak je uzet iz »Vojnosanitetskog pregleda« br. 12/59)